

Prosjački redovi u renesansnom Splitu - arhitektonski razvoj opservantskog franjevačkog samostana Sv. Ante

Brakus Kedžo, Anita

Doctoral thesis / Doktorski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:686501>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU

POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Anita Brakus Kedžo

**PROSJAČKI REDOVI U RENESANSNOM
SPLITU – ARHITEKTONSKI RAZVOJ
OPSERVANTSKOG FRANJEVAČKOG
SAMOSTANA SV. ANTE**

Doktorski rad

Zadar, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Anita Brakus Kedžo

**PROSJAČKI REDOVI U RENESANSNOM SPLITU –
ARHITEKTONSKI RAZVOJ OPSERVANTSKOG
FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. ANTE**

Doktorski rad

Mentor
Doc. dr. sc. Radoslav Bužančić

Komentor
Dr. sc. Pavuša Vežić, red. prof. u miru

Zadar, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Anita Brakus Kedžo

Naziv studijskog programa: Poslijediplomski sveučilišni studij Humanističke znanosti

Mentor: doc. dr. sc. Radoslav Bužančić

Komentor: dr. sc. Pavao Pavuša Vežić, red. prof. u miru

Datum obrane: 27. svibnja 2024. godine

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: Humanističke znanosti,
Povijest umjetnosti

II. Doktorski rad

Naslov: Prosjački redovi u renesansnom Splitu – Arhitektonski razvoj opservantskog
franjevačkog samostana Sv. Ante

UDK oznaka: 726:27-523.6(497.583)

Broj stranica: 358

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 221

Broj bilježaka: 821

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 468

Broj priloga: 6

Jezik rada: Hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. Izv. prof. dr. sc. Laris Borić, predsjednik
2. Dr. sc. Joško Belamarić, znanstveni savjetnik - emeritus, član
3. Izv. prof. dr. sc. Barbara Španjol-Pandelo, članica

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. Izv. prof. dr. sc. Laris Borić, predsjednik
2. Dr. sc. Joško Belamarić, znanstveni savjetnik - emeritus, član
3. Izv. prof. dr. sc. Barbara Španjol-Pandelo, članica

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Anita Brakus Kedžo

Name of the study programme: Postgraduate doctoral study in Humanities

Mentor: Assistant Professor Radoslav Bužančić, PhD

Co-mentor: Professor (retired) Pavao Pavuša Vežić, PhD

Date of the defence: 27th May 2024

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Humanities, History of Art

II. Doctoral dissertation

Title: Mendicant orders in Renaissance Split – Architectural development of Observant Franciscan convent of St. Anthony

UDC mark: 726:27-523.6(497.583)

Number of pages: 358

Number of pictures/graphical representations/tables: 221

Number of notes: 821

Number of used bibliographic units and sources: 468

Number of appendices: 6

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Laris Borić, PhD, chair
2. Scientific Advisor – Emeritus Joško Belamarić, PhD, member
3. Associate Professor Barbara Španjol-Pandelo, PhD, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Laris Borić, PhD, chair
2. Scientific Advisor – Emeritus Joško Belamarić, PhD, member
3. Associate Professor Barbara Španjol-Pandelo, PhD, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anita Brakus Kedžo**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Prosjački redovi u renesansnom Splitu – Arhitektonski razvoj opservantskog franjevačkog samostana Sv. Ante** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. svibnja 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. DEFINIRANJE CILJA I PROSTORNO-VREMENSKOG OKVIRA ISTRAŽIVANJA.....	1
1.2. METODOLOŠKI POSTUPCI I NAČIN ISTRAŽIVAČKOG RADA.....	2
2. PREGLED IZVORA I LITERATURE.....	6
3. POVIJESNI OKVIR.....	12
3.1. DRUŠTVENO – POLITIČKE OKOLNOSTI REGIJE.....	12
3.2. POVIJEST PROSJAČKIH REDOVA U DALMACIJI.....	16
3.2.1. FRANJEVAČKI RED.....	16
3.2.2. DOMINIKANSKI RED.....	21
3.3. BOSANSKA VIKARIJA I DALMACIJA.....	24
3.4. DOLAZAK MENDIKANATA U SPLIT.....	27
3.4.1. MAĻA BRAĆA	27
3.4.2. RED PROPOVJEDNIKA.....	29
3.4.3. POLOŽAJ NAJRANIJIH MENDIKANTSKIH SAMOSTANA U URBANOM TKIVU GRADA.....	31
3.5. UTEMELJENJE SAMOSTANA SV. ANTE NA POLJUDU.....	33
3.5.1. PREDSAMOSTANSKO RAZDOBLJE.....	33
3.5.2. OSNUTAK SAMOSTANA FRANJEVACA OPSERVANATA I KARDINAL BASILIUS BESSARION.....	34
3.6. SPLIT PRED OSMANSKOM PRIJETNJOM.....	42
3.6.1. LITERARNA DJELA HUMANISTA I PROPOVIJEDI FRATARARA.....	42
3.6.2. POLJUD KAO OBRAMBENI POLOŽAJ.....	49
4. ARHITEKTONSKI RAZVOJ POLJUDSKOG SAMOSTANA.....	54
4.1. CRKVA.....	54
4.2. KLAUSTAR.....	59
4.3. ISTOČNO I SJEVERNO SAMOSTANSKO KRILO.....	60
4.4. PRVI KAT ISTOČNOG I SJEVERNOG SAMOSTANSKOG KRIĻA.....	63
4.5. OBRAMBENA KULA UZ OBODNI ZID KLAUSTRA.....	65
4.6. KAPELE S JUŽNE STRANE CRKVENOG BRODA.....	70
4.7. SJEVEROISTOČNO SAMOSTANSKO KRILO.....	73

4.8. DOVRŠETAK ZVONIKA.....	75
4.9. PROŠIRENJE SJEVERNOG SAMOSTANSKOG KRILA I GRADNJA DODATNIH VOLUMENA.....	78
4.10. ZAKONITOSTI GRADNJE OPSERVANTSКИH FRANJEVAČКИH KUĆA I SAMOSTAN SV. ANTE NA POLJUDU.....	80
5. VEZE SPLITSКИH MENDIKANATA S GRADSKOM UPRAVOM, PLEMSTVOM I GRAĐANSTVOM.....	84
5.1. ODNOSI S GRADSKOM UPRAVOM I PLEMSTVOM.....	84
5.2. OPORUČNI DAROVI PLEMSTVA I GRAĐANSTVA.....	92
5.2.1. OPORUČNI ZAPISI FRANJEVAČKOG OPSERVANTSКОG SAMOSTANA.....	93
5.2.2. OPORUČNI ZAPISI DOMINIKANSКОG I FRANJEVAČKOG KONVENTUALNOG SAMOSTANA.....	98
5.2.3. ANALIZA OPORUČNIH ODREDBI I LIČNOSTI OPORUČITELJA....	100
5.3. UKOPI U SAMOSTANSКИM SKLOPOVIMA.....	104
5.3.1. UKOPI U FRANJEVAČKOM KONVENTUALNOM I DOMINIKANSКОM SAMOSTANU.....	105
5.3.2. UKOPI U FRANJEVAČKOM OPSERVANTSКОM SAMOSTANU.....	108
6. MENDIKANTI I KULTURNI ŽIVOT GRADA.....	117
6.1. POGLED NA RENESANSU U SPLITU.....	117
6.2. VEZE S HUMANISTIMA GRADA SPLITA.....	122
6.2.1. BISKUP TOMA NIGRIS.....	122
6.2.2. MARKO MARULIĆ I PRIPADNICI NJEGOVOG KULTURNOG KRUGA.....	126
6.3. RENESANSA U SAMOSTANIMA SPLITSКИH MENDIKANATA.....	132
6.3.1. DOMINIKANSKI SAMOSTAN SV. KATARINE.....	132
6.3.2. SAMOSTAN SV. FRANE NA OBALI.....	135
6.3.3. SAMOSTAN SV. ANTE NA POLJUDU.....	136
6.3.3.1. ARHITEKTONSKA PLASTIKA PROČELJA I INTERIJERA SAMOSTANSKE CRKVE.....	136
6.3.3.1.1. GLAVNI PORTAL CRKVE.....	136

6.3.3.1.2.	KAPELE UZ JUŽNI DIO CRKVENOG BRODA.....	139
6.3.3.1.3.	NADGROBNE PLOČE.....	142
6.3.3.1.4.	KOMPOZICIJSKA RJEŠENJA I IZBOR DEKORATIVNIH ELEMENATA POLJUDSKIH NADGROBNIKA.....	147
6.3.3.1.5.	OGRADICA GLAVNOG OLTARA I SVIJEĆNJAK ZA USKRSNU SVIJEĆU.....	151
6.3.3.2.	ARHITEKTONSKA PLASTIKA OSTALIH SAMOSTANSKIH JEDINICA.....	155
6.3.3.2.1.	KAMENI NAMJEŠTAJ REFEKTORIJA.....	155
6.3.3.2.2.	KLAUSTAR I DVORIŠTE PRED CRKVOM.....	157
6.3.3.2.3.	SAMOSTANSKI VRT.....	159
6.3.3.3.	RENASANSNA SLIKARSKA BAŠTINA.....	168
7.	ZAKLJUČAK.....	171
8.	POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE.....	179
9.	SAŽETAK/SUMMARY.....	231
10.	KATALOG.....	235
11.	PRILOZI.....	260
11.1.	ARHIVSKI DOKUMENTI.....	258
11.2.	PREGLED FOTOGRAFIJA I GRAFIČKIH PRILOGA.....	266
11.3.	POPIS FOTOGRAFIJA I GRAFIČKIH PRILOGA.....	342
12.	ŽIVOTOPIS AUTORICE.....	357

1. UVOD

1.1. DEFINIRANJE CILJA I PROSTORNO-VREMENSKOG OKVIRA ISTRAŽIVANJA

Prosjački redovi su od najranijih dana svojeg postojanja prisutni na istočnoj jadranskoj obali a poseban procvat doživljavaju polovicom 15. stoljeća kada se u vrijeme velike obnove redovničkog načina života na ovom području osniva niz samostana za potrebe braće koji su željeli živjeti po uzoru na evanđeosko siromaštvo Isusa Krista. Franjevački samostan Sv. Ante na Poljudu ubraja se u spomenutu skupinu reformiranih samostana osnovanih i sagrađenih sredinom 15. stoljeća, dok je njegov značaj za korpus građevnih sklopova s obilježjima renesansnog stila iznimno velik radi relativnog siromaštva grada Splita arhitektonskim jedinicama nastalim u ovome razdoblju. Poticaj istraživanju i izradi ove disertacije bio je izostanak sustavne obrade poljudskog sklopa u duhu suvremenih znanstvenih spoznaja i metoda, kao i oskudno sačuvanog renesansnog sloja ostalih dvaju splitskih samostana prosjačkih redova, franjevačkog samostana Sv. Frane na obali i dominikanskog samostana Sv. Katarine Aleksandrijske.

Vremenske granice ovoga rada određene su identifikacijom arhitektonskih jedinica i kamene plastike koje se po svojem stilu, formi i obliku mogu definirati kao renesansna, odnosno radi poznatog dugog zadržavanja gotičkih dekorativnih elemenata, kao gotičko-renesansna djela. Donja vremenska granica istraživanja određena je pojavom arhitektonsko-dekorativne kamene plastike s obilježjima renesansnog stila u splitskim mendikatskim samostanima, što se odnosi na kapelu Sv. Katarine Aleksandrijske u dominikanskoj crkvi, djelo Andrije Alešija iz 1448. godine. Nažalost, kapela nije očuvana te o njenim mješovitim gotičko-renesansnim oblicima svjedoči tek sačuvani pilastar oltarne ogradice. Gotičko-renesansnog oblikovanja je i ogradica glavnog oltara koju je 1493. godine izradio Mihovil Mihanić, dok godinu kasnije nastaje najstarija poljudska nadgrobna ploča, ona Frane Kutejeva. Poljudski nadgrobni čine značajnu skupinu splitskih spomenika s obilježjima renesansnog stila koji se na ovim djelima najjače izrazio kroz okvire ukrašene *all`antica* vegetabilnim motivima. I luneta glavnog portala poljudske crkve, u ovom radu datirana u zadnju četvrtinu 15. stoljeća, spada u korpus ranijih renesansnih djela splitskih mendikantskih samostana, dok je najveći broj analiziranih umjetničkih djela nastao u razdoblju šesnaestog stoljeća. Gornja vremenska granica istraživanja

određena je nastupom 17. stoljeća, kada maniristički i ranobarokni elementi preuzimaju primat kod oblikovanja kamene plastike, a što se preklapa sa periodom stagnacije zahvata nadogradnji i opremanja samostanskih sklopova.

Cilj ove disertacije je definiranje uloge mendikantskih samostana u procesu pristizanja i recepcije renesansne umjetnosti u grad Split, komparativna i sintetska analiza skulptorskih djela, arhitektonske plastike i ostale klesane opreme navedenih samostana te njihovo uključivanje u korpus renesansne umjetničke produkcije istočnojadranskog područja, analiza povezanosti splitskih mendikanata s dominantnim kulturnim pokretom renesansnog doba, humanizmom, kao i detaljna analiza faza arhitektonskog razvoja opservantskog franjevačkog samostana Sv. Ante na Poljudu. Naime, kuća franjevac konventualaca doživjela je značajne pregradnje i preuređenja dok je dominikanski samostan do temelja porušen sredinom sedamnaestog stoljeća te je u ovim sklopovima sačuvan tek manji broj djela koji pokazuju odlike renesansnog stila. S druge strane, franjevački opservantski samostan na Poljudu sačuvao je glavninu svojih izvornih građevnih oblika i arhitektonsko-dekorativnih elemenata uređenja interijera te se s pravom smatra jednim od najznačajnijih splitskih kompleksa s odlikama renesansnog stila.

1.2. METODOLOŠKI POSTUPCI I NAČIN ISTRAŽIVAČKOG RADA

Rad na disertaciji započet je pominim proučavanjem i valorizacijom objavljenih i neobjavljenih povijesnih izvora te znanstvenih i stručnih radova o mendikantskim samostanima grada Splita, s naglaskom na one koji se bave arhitektonskim jedinicama samostanskih sklopova ili sačuvanim umjetničkim djelima s odlikama renesansnog stila. Osobita pažnja se pri ovome pridavala literaturi u kojoj se donose reprodukcije starijih grafičkih prikaza pojedinih samostana, kao i povijesnim kartografskim prikazima, budući da su oni od iznimne važnosti za analizu arhitektonskog razvoja samostanskih sklopova. Ovi prikazi su na terenu uspoređeni s današnjim stanjem, čime se nastojalo utvrditi u kojoj je mjeri izvorna struktura samostanskih zgrada sačuvana. Detaljno su proučeni u literaturi objelodanjeni arhivski dokumenti iz kojih su izlučeni podaci koji također mogu pomoći u rekonstrukciji faza razvoja mendikantskih kuća. Izvršen je i pregled znanstvene literature koja se bavi odnosom između humanista grada Splita

i mendikantskih zajednica, kao i znanstvenih radova koji se bave renesansnom obrambenom arhitekturom Splita i Dalmacije. Obje ove teme usko su vezane uz splitske prosjačke samostane budući da su uz ostale zajedničke interese humanisti i fratri u doba osmanskih provala na sebe preuzeli važnu zadaću poticanja puka i vlasti na aktivnu obranu od islamskih osvajača. S ovom aktivnošću splitskih fratara povezana je i tema obrambene arhitekture, budući da je poljudski samostan izgradnjom kule uz zapadni zid sklopa poprimio karakteristike utvrđenog sklopa. Tema istraživanja je u nekim fazama zahtijevala interdisciplinarni pristup te je osim literature koja se bavi povijesno-umjetničkim istraživanjima izvršen pregled znanstvenih radova iz područja povijesti, crkvene povijesti, povijesti književnosti, arheologije i kartografije.

Terenska analiza samostanskih sklopova izvršena je uz veliku ljubaznost i pomoć gvardijana i fratara opservantskog franjevačkog samostana Sv. Ante na Poljudu, konventualnog franjevačkog samostana sv. Frane na obali i dominikanskog samostana Sv. Katarine Aleksandrijske, koji su mi omogućili pristup u gotovo sve dijelove sklopova u kojima se mogao očekivati nalaz konstruktivnih i arhitektonsko-dekorativnih elemenata, kao i pokretnog crkvenog inventara iz razdoblja petnaestog i šesnaestog stoljeća. Kao što je i prije isticano, u ovom pogledu je osobito značajan poljudski samostan te je pri njegovim višekratnim i sveobuhvatnim obilascima izrađivana obilna fotografska dokumentacija, terenske bilješke, izmjere i skice. U analizi onih dijelova i inventara poljudskog sklopa koji su danas uništeni ili su zbog kasnijih nadogradnji skriveni pogledu od velike mi je koristi bila sačuvana arhivska fotografska građa, prvenstveno ona koja se nalazi u fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu, ali i ona objavljena u stručnoj literaturi ili ustupljena od kolega istraživača.

Arhivska istraživanja su se nakon prikupljanja objavljenih relevantnih arhivskih podataka i prijepisa cjelovitih isprava nastavila pregledom građe koja se čuva u poljudskom samostanskom arhivu budući da je arhiv konventualnog samostana uza svu dobru volju njegovog gvardijana zbog nesređenosti građe i trenutnih radova bio nedostupan za istraživače, a slične okolnosti su me spriječile u pregledu arhivske građe koju čuva splitski dominikanski samostan. Međutim, izvršen je detaljan pregled poljudskog arhiva i građe koja se tamo čuva, pri čemu se osobita pažnja pridavala analizi dokumenata datiranih u razdoblje petnaestog i šesnaestog stoljeća. Riječ je o djelomično objavljenim, ali u najvećoj mjeri neobjavljenim dokumentima koji se odnose na samostan, fratre ili pripadnike građanstva i plemstva koji su u svojim oporučnim zapisima određena dobra darivali poljudskom samostanu, zbog čega se ovi dokumenti i danas tamo čuvaju. Ovi spisi su od osobite važnosti za analizu slijeda

arhitektonskog razvoja i uređenja sklopa, ali i procesa prihvaćanja franjevacu opservanata u renesansnom Splitu. Stoga se u radu donose i transkripcije dijelova do sada neobjavljenih dokumenata u kojima se nalaze podaci važni za temu ovog istraživanja. Osim u poljudskom samostanskom arhivu, kraća arhivska istraživanja provedena su u Državnom arhivu u Zadru gdje je pregledan dio notarskih svezaka splitskog bilježnika Dominika de Manfredisa (fond Stari splitski arhiv) datiranih u sredinu petnaestog stoljeća, doba nastanka opservantskog samostana na Poljudu, a detaljno je proučena i poznata Calergijeva karta Splita i okolice iz 1675. godine (fond mape Grimani).

Uz prije spomenuto iščitavanje postojeće literature koja se odnosi na samostane prosjačkih redova renesansnog Splita, izvršen je i pregled znanstvene literature koja se odnosi na komparativne primjere - mendikantske samostane istočne jadranske obale, primjerice s područja Trogira, Hvara, Korčule, Dubrovnika, Raba, Krka, Cresa i dr., ali i znanstvene literature čija su tema reformirani mendikantski samostani i/ili redovnici van granica Hrvatske (uglavnom Apeninskog poluotoka, ali i Češke i Mađarske), u čemu mi je uvelike pomogla stipendija École française de Rome. Za vrijeme studijskih boravaka u Rimu i Veneciji konzultirana je bogata znanstvena literatura talijanskih instituta, prvenstveno ona koja se čuva u knjižnicama Biblioteca Hertziana – Max-Planck-Institut für Kunstgeschichte, Bibliothèque École française de Rome te Biblioteca Nazionale Marciana.

Podaci dobiveni prethodno opisanim istraživačkim postupcima korišteni su pri formalno-stilskoj, komparativnoj i kontekstualnoj analizi sačuvanih djela, što je rezultiralo definiranjem slijeda i tijeka pojedinih građevnih faza te formiranjem cjelovite slike o stilsko-oblikovnim obilježjima i opremljenosti poljudskog samostana u renesansnom razdoblju. Iznesene su hipoteze o identitetima naručitelja i autora (klesara ili klesarske škole) kao i o vremenu nastanka pojedinih arhitektonskih jedinica i elemenata klesane opreme uz naglasak na valorizaciji analiziranih djela u kontekstu umjetničke baštine renesansnog Splita. U radu je radi lakše preglednosti analiziranog materijala izvršena i kataloška obrada kamene plastike renesansnih obilježja triju splitskih mendikantskih sklopova.

Nastanak i razvoj poljudskog samostanskog sklopa stavljen je u kontekst povijesnih okolnosti Splita i Dalmacije ovoga vremena, ponajprije proces velike redovničke reforme koja je utjecala na njegov nastanak i oblikovanje, zatim osmansku ugrozu koja je zbog smještenosti samostana van sigurnosti gradskih zidina znatno utjecala na njegov daljnji arhitektonski razvoj, ali i dobru recepciju mendikantskih zajednica od strane splitske vlasti i građana, što je

rezultiralo slijedom građevnih zahvata i nabave suvremeno koncipiranih umjetničkih djela.

2. PREGLED IZVORA I LITERATURE

Premda su splitski mendikantski samostani i umjetnička djela koja se u njima čuvaju bili tema brojnih studija, nevelik je broj onih koje se bave renesansnim arhitektonskim slojem spomenutih kompleksa. Jedan od glavnih uzroka ovome je slaba očuvanost konstruktivnih i arhitektonsko-dekorativnih elemenata renesansnog sloja dominikanskog i konventualnog franjevačkog samostana nauštrb kasnijih razvojnih faza. S druge strane, opservantski franjevački samostan, osnovan i sagrađen sredinom 15. stoljeća, sačuvaio je većinu izvornih konstruktivnih i arhitektonsko-dekorativnih elemenata, međutim, ni ovaj sklop do danas nije sustavno istražen i valoriziran. Time je bogati renesansni sloj splitskih opservanata ostao tek točkasto istražen, i to uglavnom s aspekta interpretacije vrijednog pokretnog crkvenog i samostanskog inventara.

Budući da mendikantski samostani zauzimaju značajno mjesto u javnom i duhovnom životu grada Splita već osam stoljeća podatke o njima nalazimo u jednome od najvažnijih pisanih izvora za stariju hrvatsku povijest, *Povijest salonitanskih i splitskih nadbiskupa* autora Tome Arhiđakona. U ovom djelu dan je pregled razvoja salonitanske i splitske crkve od njenog nastanka do 1266. godine, te se u nekoliko navrata donose i podaci o splitskim franjevačkim i dominikanskim zajednicama¹. U pet stoljeća kasnijem djelu iznimnog opsega i značaja za poznavanje crkvene povijesti naših krajeva, *Illyricum sacrum*, autor Daniele Farlati donosi niz podataka o splitskim mendikantskim redovima i njihovim pripadnicima². Iako navedena djela uglavnom ne pridonose poznavanju izvornih građevnih oblika samostana prosjačkih redova, vrijedna su s aspekta potvrđivanja važnosti prisustva ovih zajednica u javnom životu grada Splita od najranijih vremena.

Među starijim grafičkim izvorima koji pomažu pri analizi građevnog razvoja splitskih mendikantskih samostana ističe se crtež Splita autora Angela degli Oddija iz 1584. godine na kojem je u ponešto uvećanom mjerilu prikazan sklop dominikanskog samostana, smješten pred

¹ T. ARHIĐAKON, 1977., 47, 154.

² D. FARLATI, 1765., 270-271, 283-284, 286, 300, 306, 331, 343, 358, 362, 385, 403, 420, 436, 475-478, 500, 547, 555-556.

istočnim gradskim vratima³. Sedamnaesto stoljeće bogatije je crtežima i planovima Splita i neposredne okolice, na planu Alvisea Cocca iz 1648. godine⁴ te onom Pietra Mortiera iz 1656. (1657.) godine⁵ prikazan je grad prije podizanja baroknih zidina, a na onima Giuseppea Santinija iz 1666.⁶ i Zorzija Calergija iz 1675.⁷ nakon njihove gradnje. Ovi grafički izvori iznimno su važni za poznavanje izvorne tlocrtne dispozicije dominikanskog i franjevačkog konventualnog samostana, budući da je franjevački sklop doživio drastične pregradnje dok je dominikanski bio čak u potpunosti porušen i ponovno izgrađen. Nekoliko sačuvanih detaljnih nacrti samostana fratara konventualaca iz 18. stoljeća još rječitije svjedoči o velikim zahvatima koje je kompleks doživio u svojem stoljetnom postojanju⁸.

Najraniji grafički prikaz s kojeg se mogu iščitati podaci o starijim građevnim oblicima samostana franjevaca opservanata je spomenuta Calergijeva karta, na kojoj je nažalost prilično sumarno prikazana tlocrtna dispozicija poljudskog sklopa. Izdvojenost opservantskog samostana iz urbanog tkiva uzrokovala je nedostatak detaljnijih grafičkih prikaza, koje nalazimo kod ostalih mendikantskih samostana, stoga tek (relativno) noviji nacrti iz 1898. godine predstavljaju vrijedan grafički izvor za analizu i identifikaciju izvornih građevnih oblika samostana⁹. Posebna vrijednost ovih nacrti je njihova brojnost i razina detalja kojima se bave: izrađeni su tlocrti prizemlja, prvoga kata, nacrti svih fasada, pa čak i više presjeka kroz čitav kompleks, uz brigu za prikaz oblikovnih i arhitektonsko-dekorativnih detalja građevine.

Početak istraživanja povijesno-umjetničkog naslijeđa splitskih mendikanata obilježen je radom Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji u prvom nacionalnom biografskom leksikonu umjetnika donosi podatke o autorima čija su djela resila splitske crkve prosjačkih redova¹⁰. Kukuljević je podatke o majstorima koji su radili na području Splita i Dalmacije crpio iz starijih

³ Crtež se čuva u Nadbiskupskom arhivu u Udinama a reprodukciju je iz neobjavljenog rada J. Marasovića preuzeo i objavio Z. Buljević (Z. BULJEVIĆ, 1982., slika 3). Radi teže dostupnosti većine grafičkih izvora u inozemnim arhivima i muzejima autorica ovog rada se pri svojim istraživanjima koristila objavljenim reprodukcijama.

⁴ Tako i prije objavljujane, ovu i naredne grafike na jednom mjestu pregledno donosi A. Duplančić, uz pripadajuće oznake arhivskih fondova ili podatke o prvim objavama (A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 11, sl. 9, bilj. 56).

⁵ A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 11, sl. 12, bilj. 48.

⁶ A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 21, sl. 21, bilj. 101.

⁷ DAZD, Mletački katastar, Mape Grimani (1756.-1797.), Klis, br. 95. i 96.

⁸ Katastar dobara samostana iz 1742. godine (C. FSKOVIĆ, 1952., 188), dva nacrti iz 1764. godine (C. FSKOVIĆ, 1952., 190 i A. DUPLANČIĆ, 1985., 47).

⁹ Fototeka arhiva Urbanističkog zavoda Dalmacije. Podatak o mjestu čuvanja izvornika ovih nacrti zagubljen je, dok na ustupljenim skenovima zahvaljujem dr. sc. Katji Marasović.

¹⁰ I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, 1858., 4, 397, 423.

pisanih izvora, kao što su primjerice spomenuta djela D. Farlatija, ili iz djela sebi suvremenih autora, kao što je Donato Fabianich. Ovaj zaslužni franjevac i istraživač povijesti i umjetničke baštine opširno je pisao o povijesti svojega reda u Hrvatskoj, te je stoga i poljudska kuća našla svoje mjesto u njegovim djelima¹¹.

Poljudski samostan je krajem 19. stoljeća bio temom studije fra Onorata Ozretića koji je u seriji članaka donio transkripte najstarijih arhivskih dokumenata iz razdoblja osnutka samostana, pregled nadgrobnih ploča iz crkve a izvršio je i kratke analize djela poljudske slikarske baštine i korala fra Bone Razmilovića¹². Značaj Ozretićevog djela je u ranom monografskom pristupu temi poljudskog samostana i njegove povijesne i umjetničke baštine, iako građevnim oblicima crkve i samostana nije posvećena dužna pažnja. O poljudskim nadgrobnim pločama pišu i Josip Aranza¹³ i Luigi Hauser¹⁴, kao i zaslužni splitski konzervator don Frane Bulić, iako se ove studije uglavnom zadržavaju na transkripcijama natpisa i kratkim opisima dekorativnog programa pojedinih ploča, bez detaljnije stilske analize¹⁵. Početkom 20. stoljeća Kerubin Šegvić donosi još jednu studiju opservantskog samostana koja se bavi sličnim temama (arhivski podaci, nadgrobnice ploče, slikarska djela i Razmilovićevi korali)¹⁶ kao i prethodno spomenuti O. Ozretić, dok su Max Dvořák¹⁷, Giuseppe Fiocco¹⁸ i Alessandro Dudan¹⁹ u svojim studijama proučavali isključivo slikarsku baštinu poljudskog samostana. U ovo doba nastaje i vrijedna fotografska dokumentacija Ćirila Metoda Ivekovića u kojoj su ovjekovječeni mnogi danas nestali građevni i dekorativni elementi samostana splitskih prosjačkih redova²⁰.

Povjesničar umjetnosti i konzervator Cvito Fisković svojim je radom obilježio čitavu epohu proučavanja splitskih i dalmatinskih umjetnina te su splitski mendikantski samostani često bili predmetom njegovih istraživanja. U nizu radova obradio je povijesni razvoj sklopova

¹¹ D. FABIANICH, 1845., 51-55; D. FABIANICH, 1864., 127-137.

¹² O. OZRETIĆ, 1880., 23-28, 84-88, 120-122, 185-188; O. OZRETIĆ, 1881., 25-26, 40-43; O. OZRETIĆ, 1882., 166-170.

¹³ J. ARANZA, 1897., 14.

¹⁴ L. HAUSER, 1898., 168-172.

¹⁵ F. BULIĆ, 1886., 33-34; F. BULIĆ, 1901., 76-79; F. BULIĆ, 1903., 3-15. Dokumentacija o Bulićevom konzervatorskom djelovanju čuva se u arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu.

¹⁶ K. ŠEGVIĆ, 1914., 1-8.

¹⁷ M. DVORAK, 1911., 1-3, tabla 1.

¹⁸ F. FIOCCO, 1916.

¹⁹ A. DUDAN, 1922., 384.

²⁰ Ć. M. IVEKOVIĆ, 1910., 233-234.

i umjetničko nasljeđe dvaju franjevačkih samostana²¹, dok se umjetnine dominikanskog samostana obrađuju u jednom članku²². Fiskovićeve studije predstavljaju najznačajniji korpus radova jednog autora posvećen temi umjetničke baštine splitskih mendikantskih samostana, prvenstveno kiparskih i slikarskih djela, te su i u ovome radu obilato korištene²³. Renesansni sloj poljudskog samostana proučavali su Duško Kečkemet²⁴ i Vesna Staničić²⁵ a posebna vrijednost njihovih studija za ovu disertaciju je fokus na renesansnu arhitektonsku plastiku. Bogata povijest poljudskog samostana poticala je i same fratre na proučavanje njegovih umjetnina i spomenika - uz vrijednu rukopisnu bilježnicu fra Vincenza Catrambonea iz 1905. godine, koja se čuva u samostanskom arhivu i koja donosi niz podataka o tadašnjem stanju samostanskog kompleksa, fra Lav Krivić i fra Slavko Josip Škunca autori su knjižica u kojima se sažimaju dotadašnja saznanja o splitskoj kući franjevacu opservanata²⁶.

Zbog spomenutih pregradnji franjevačkog konventualnog sklopa, odnosno rušenja i ponovne gradnje dominikanskog sklopa, korpus djela o njihovim ranijim razvojnim fazama nažalost nije obilan. Međutim, sačuvani su arhivski dokumenti koji svjedoče postojanje kapele sagrađene uz dominikansku crkvu sredinom 15. stoljeća od strane majstora Andrije Alešija, koje su u svojim vrijednim studijama objelodanili Petar Kolendić²⁷ i Milan Ivanišević²⁸, dok je o Alešijevom radu za splitske dominikance pisao i Kruno Prijatelj²⁹. Temi pregradnje dominikanske crkve članak je posvetio Ljubo Karaman³⁰, međutim, tek studije Franka Oreba predstavljaju sustavnu analizu razvoja sklopa od samog njegovog utemeljenja³¹. Inventarom i

²¹ C. FISKOVIĆ, 1936., 33-34; C. FISKOVIĆ, 1939., 214; C. FISKOVIĆ, 1947., 14-15; C. FISKOVIĆ, 1950.a, 190-191, 217, dok. XIV; C. FISKOVIĆ, 1950.b, 136, 141, 148; C. FISKOVIĆ, 1958., 281-295; C. FISKOVIĆ, 1962a., 45-51; C. FISKOVIĆ, 1963-1964., 57-66; C. FISKOVIĆ, 1972., 45-94; C. FISKOVIĆ, 1978.a, 130-139; C. FISKOVIĆ, 1978.b, 5-10; C. FISKOVIĆ, 1985.a, 3-21; C. FISKOVIĆ, 1985.b, 93-108.

²² C. FISKOVIĆ, 1939., 214.

²³ Vrijednom slikarskom baštinom franjevačkog samostana na Poljudu bavili su se i: D. WESTPHAL, 1937., 24, 28, 32; B. BERENSON, 1958., 161; K. PRIJATELJ, 1954., 186-189; K. PRIJATELJ, 1968., 19-22; K. PRIJATELJ, 1982., 63-64, 67-69; J. A. SOLDI, 1985., 373; I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998., 46, 60, 177, 123, 125, 190, 198, 209, 212; , R. TOMIĆ, 2002., 23-33, 40-43, 62, 136-140; I. ČAPETA RAKIĆ, 2011., 70-72, 123-124, 200-203.

²⁴ D. KEČKEMET, 1953., 64, 69-74, 77-79.

²⁵ V. STANIČIĆ, 2011., 72-81.

²⁶ L. KRIVIĆ, 1990.; S. J. ŠKUNCA, 1996. Radoslav Tomić također je autor knjižice o poljudskom samostanu (R. TOMIĆ, 1997.).

²⁷ P. KOLENDIĆ, 1922., 79.

²⁸ M. IVANIŠEVIĆ, 1981., 14-24; M. IVANIŠEVIĆ, 1979.-1982., 143-157.

²⁹ K. PRIJATELJ, 1948., 45-59.

³⁰ LJ. KARAMAN, 1932., 5.

³¹ F. OREB, 1990., 125-229; F. OREB, 2002., 163-177.

pojedininim umjetninama splitskih dominikanaca bavili su se i Antonin Zaninović³², Sofija Buličić³³ i Radoslav Tomić³⁴, dok je Helga Zglav-Martinac iznijela podatke dobivene novim arheološkim istraživanjima samostanskog kompleksa³⁵. Uz prije spomenuta djela C. Fiskovića, umjetničkoj baštini franjevačkog konventualnog samostana posvećene su dvije studije Krune Prijatelja³⁶, dok je Arsen Duplančić izvršio analizu nestalog samostanskog groblja, što je za ovaj rad osobito vrijedno kao komparativni materijal, budući da se donose podaci o pripadnosti grobnica članovima određenih društvenih slojeva, kao i o mjestu pokopa unutar samostanskog kompleksa³⁷.

Poviješću prosjačkih redova franjevaca i dominikanaca u našim krajevima bavili su se mnogi istraživači, od povjesničara, arheologa, crkvenih povjesničara do amatera-istraživača (uglavnom fratara samih). Od onih najznačajnijih za ovaj rad spomenimo fra Donata Fabianicha koji u svojim djelima donosi podatke iz starijih izvora kao što je D. Farlati ali također daje i svoj rani doprinos poznavanju povijesti franjevačkog reda³⁸. Slavko Josip Škunca još je jedan franjevac čiji su napori u sakupljanju građe o povijesti svojega reda dragocjeni, pogotovo s aspekta poznavanja toka velike redovničke reforme u našim krajevima, teme koja je nažalost još uvijek slabo istražena³⁹. Stjepan Krasić dominikanac je i povjesničar čija su djela neprocjenjiva za poznavanje povijesti dominikanskog reda u Hrvatskoj te su kao takva neizostavno korištena u ovom radu⁴⁰. Kod istraživanja teme povijesti franjevaca u Bosni, važne za kontekst osnutka poljudskog samostana, od velike pomoći bile su studije Dominika Mandića⁴¹, Milka Brkovića⁴² i Bazilija Pandžića⁴³.

³² A. ZANINOVIĆ, 1930.-1934., 203-207; A. ZANINOVIĆ, 1950., 299-310.

³³ S. BULIČIĆ, 1999., 59-62.

³⁴ R. TOMIĆ, 2002., 62-63, 78-80.

³⁵ H. ZGLAV MARTINAC, 2010., 113-150.

³⁶ K. PRIJATELJ, 1965.; K. PRIJATELJ, 1982., 62-70.

³⁷ A. DUPLANČIĆ, 1985., 45-56.

³⁸ D. FABIANICH, 1845.; D. FABIANICH, 1863.

³⁹ S. J. ŠKUNCA, 1999.; S. J. ŠKUNCA, 2002.

⁴⁰ S. KRASIĆ, 1971., 296-312; S. KRASIĆ, 1972.; S. KRASIĆ, 1975., 157-246; S. KRASIĆ, 1979., 201-321; S. KRASIĆ, 1991., 79-94; S. KRASIĆ, 1993., 140-159; S. KRASIĆ, 1997. O povijesti franjevačkog reda u Dalmaciji i/ili Splitu također su pisali: Ž. TOLIĆ, 2015., 233-261; B. RODE, 1908. i A. MATANIĆ, 1990. O povijesti dominikanskog reda pisali su: A. ZANINOVIĆ, 1917., 263-264. i V. RADONIĆ, 1935.

⁴¹ D. MANDIĆ, 1968.

⁴² M. BRKOVIĆ, 2002.

⁴³ B. PANDŽIĆ, 1965., 211-234.

Tema odnosa između splitskih humanista i mendikantskih zajednica do sada je obrađivana uglavnom u kontekstu utjecaja franjevačke i dominikanske duhovnosti na intelektualnu djelatnost i stvaralaštvo humanista, prvenstveno Marka Marulića, kao što je izneseno u vrijednim studijama Atanazija Matanića⁴⁴, Mladena Parlova⁴⁵, Hrvoja Lasića⁴⁶, Branka Jožića⁴⁷ i Mirka Tomasovića⁴⁸. Studija Lovorke Čoralić o odnosu kardinala Bessariona prema hrvatskim zajednicama i pojedincima iznimno je vrijedna u kontekstu obrade povijesnih podataka o kontaktima između pojedinih humanista i pripadnika prosjačkih redova⁴⁹, dok su Giuseppe Praga⁵⁰, Lovre Katić⁵¹ i Slavko Josip Škunca⁵² dali doprinos poznavanju ličnosti biskupa Tome Nigrisa, poznatog dobročinitelja poljudskog samostana.

⁴⁴ A. MATANIĆ, 2001., 213-221.

⁴⁵ M. PARLOV, 1999., 97-107.

⁴⁶ H. LASIĆ, 2006., 409-425.

⁴⁷ B. JOŽIĆ, 2004., 149-156.

⁴⁸ M. TOMASOVIĆ, 2002., 323-331.

⁴⁹ L. ČORALIĆ, 1998., 143-160.

⁵⁰ G. PRAGA, 1933., 7.

⁵¹ L. KATIĆ, 1955.-1956., 232-234.

⁵² S. J. ŠKUNCA, 2001., 255-273.

3. POVIJESNI OKVIR

3.1. DRUŠTVENO – POLITIČKE OKOLNOSTI

Smrt kralja Ludovika Velikog 1382. godine označila je kraj perioda političke stabilnosti u Dalmaciji, ali i u ostatku hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Godine 1387. na hrvatsko-ugarsko prijestolje dolazi Žigmund Luksemburški koji je Splitom vladao do predaje Veneciji 1420. godine, uz prekid od 1390. do 1393. godine, kada gradom vladaju bosanski kraljevi Stjepan Tvrtko i Stjepan Dabiša. Iako je pri predaji Splita Venecija prihvatila uvjete splitskog Velikog vijeća o zadržavanju postojeće plemićke uprave i važećih statutarnih odredbi, stvarna vlast vrlo brzo dolazi u mletačke ruke.

Najizrazitije društveno-političke promjene koje je nova vlast donijela Splitu jesu centralizacija vlasti i društveno diferenciranje uvjetovano ekonomskim mijenama⁵³. Na čelu grada bio je mletački knez koji je obnašao funkciju vrhovnog vojnog zapovjednika i vrhovnu sudsku vlast te je imao isključivo pravo sazivanja gradskih vijeća i odobravanja njegovih zaključaka⁵⁴. Ipak, privid nekadašnje komunalne autonomije održavalo je postojanje plemićkog vijeća kojega se unatoč nedostatku bilo kakvih stvarnih ovlasti splitsko plemstvo nije htjelo odreći. Osim samog gradskog kneza u grad su na privremeni rad pristizali i brojni strani službenici i činovnici čije je prisustvo utjecalo na širenje talijanskog jezika na štetu latinskog te su tako primjerice u 15. stoljeću splitski javni bilježnici sve češće oporuke i inventare dobara ispisivali na talijanskom jeziku⁵⁵. Međutim, niži društveni slojevi i dalje su se primarno služili hrvatskim jezikom, o čemu svjedoči i dokumentirano postojanje službenih prevoditelja »jezika pučana«⁵⁶. Osim mletačkih doseljenika u Split stiže i veći broj izbjeglica iz bosanskog zaleđa koji su tražili zaštitu od osmanskih napada, kao i došljaka iz Dalmatinske zagore koji su bježali od oskudice i gladi koji utječu na izmjene demografske strukture stanovnika grada⁵⁷.

⁵³ T. ANDRIĆ, 2020., 69.

⁵⁴ M. ŠUNJIĆ, 1967., 99.

⁵⁵ T. ANDRIĆ, 2020., 74.

⁵⁶ T. ANDRIĆ, 2020., 74-75.

⁵⁷ Pripadnici ovih skupina uglavnom su se zapošljavali kao sluge, šegrti i pomoćni radnici, o čemu svjedoče i notarski zapisi (T. ANDRIĆ, 2014., 90-91).

Potpadanje pod mletačku vlast je za splitske poduzetnike značilo i širenje tržišta i otvaranje brojnih mogućnosti zarade, što su pojedini pripadnici sloja pučana iskoristili za ostvarivanje znatne financijske dobiti. Ovaj obogaćeni sloj ubrzo se odvaja od »običnog« puka a budući da je zatvaranjem Velikog vijeća pristup najelitnijem plemićkom staležu bio onemogućen, nastaje novi društveni sloj - komunalno građanstvo (*cives*)⁵⁸. Ovaj novi sloj svoj je legitimitet želio potvrditi i formiranjem neke vrste udruženja zatvorenog za druge slojeve, za što su im poslužile bratovštine, vjerska udruženja kojima su mogli pristupiti samo imućni građani⁵⁹. Mletačka Republika je poticala osnivanja bratovština s ciljem iskorištavanja nagomilanog kapitala građanskog sloja u različitim javnim investicijama, kao što su gradnja i obnove gradskih obrambenih zidina. Osim za javne potrebe, imetak bogatih građanskih obitelji bio je od velike važnosti i za razvoj redovničkih zajednica grada Splita, i to kroz oporučne i ostale priloge, o čemu će riječi biti u nastavku rada⁶⁰.

Iako je proces socijalne stratifikacije splitskog društva započet već u ranom srednjem vijeku, potpadanje grada pod mletačku vlast ubrzalo je konačnu i duboku podjelu splitskog društva. Između plemstva i puka vladalo je neprijateljstvo, primjerice, predstavnici pučana su od mletačke vlasti tražili da budu direktno podložni njoj, bez posredovanja splitskog plemstva⁶¹. Međutim, ovaj je zahtjev odbijen, budući da Mletačka Republika nije htjela narušavati svoje odnose sa splitskim plemstvom i u pitanje dovoditi stabilnost društvenog poretka, a time i svoje vlasti. Društvena stabilnost je Veneciji bila na umu i kod poticanja osnivanja samostana prosjačkih redova, poznatih po svojim propovjedničkim i ispovjedničkim aktivnostima⁶². Primjerice, dužd Francesco Foscari je 1432. godine dao dopuštenje za utemeljenje samostana reformiranih dominikanaca na Čiovu⁶³, a o bliskim odnosima čiovskih dominikanaca i državne vlasti svjedoče intervencije mletačkog Vijeća u sporove koje su fratri vodili s različitim strankama⁶⁴. Isti dužd 1433. godine pod zaštitu uzima i fra Nikolu

⁵⁸ T. ANDRIĆ, 2020., 76

⁵⁹ O bratovštinama dalmatinskih gradova predmletačkog doba vidi kod: I. BENYOVSKEY, 1998., 137-160.

⁶⁰ Godine 1452. dužd Francesco Foscari ukida zabranu ostavljanja nepokretnih dobara Crkvi, što je za posljedicu imalo i povećavanje posjeda splitskih samostana prosjačkih redova (D. FARLATI, 1765., 389).

⁶¹ M. ŠUNJIĆ, 1967., 205.

⁶² O vezama civilnih vlasti i mendikantskih zajednica više u: G. CHITTOLINI, K., ELM, (ur.), 2001.; J. CHLIBEC, 2009., 215-225.; C. L. POLECRITTI, 2000.

⁶³ Prijepis dokumenta donosi D. FARLATI, 1769., 404-405.

⁶⁴ Godine 1458. i 1466. čiovski fratri zbog spora s građanima Trogira od mletačkog dužda dobivaju potvrde o pravima na ispašu stoke i prikupljanje drva na otoku Čiovu, a 1468. godine dužd određuje progon novopridošle grupe fratara koja se nije htjela prilagoditi samostanskim pravilima (S. KRASIĆ, 1991., 88-90).

Trogiranina, kojeg su radi utemeljenja reformiranog franjevačkog samostana na otoku Čiovu uznemiravala braća konventualnog usmjerenja⁶⁵.

Mletačka vlast je poticala osnivanje novih mendikantskih samostana, međutim, nerado je tolerirala prisustvo samostana Bosanske vikarije na svojem teritoriju. Vikarija je zbog teške političke i vjerske situacije u Bosanskoj državi imala povlašten položaj te joj je od strane crkvenog vrha bila dopuštena uprava i nad samostanima izvan državnih granica. Iako je mletačka vlast poštovala papinske odredbe smatrala je bosanske, ali i hrvatske i mađarske redovnike prijeljama svojoj vlasti, a franjevačke samostane žarištima neloyalnosti o čemu svjedoči postupak dužda Francesca Foscarija koji 1447. godine s mletačkog teritorija protjeruje sve redovnike iz Mađarske, Hrvatske i Bosne⁶⁶.

Nakon pada Bosne 1463. godine osmanska ugroza postaje realnost za dalmatinske gradove, pa tako i za Split. Iako je splitsko područje ostalo pošteđeno ranih pljačkaških pohoda, već krajem 15. stoljeća osmanske čete gotovo svakodnevno prodiru u Splitsko polje, o čemu izvještava i nadbiskup Bernardin Zane u poznatom govoru na Lateranskom koncilu 1513. godine⁶⁷. Osim nadbiskupa Zane i ban Petar Berislavić u više navrata traži pomoć od pape Lava X. i cara Karla V, a kao banov poslanik u Rim i Bruxelles putuje Toma Niger, dobročinitelj poljudskog samostana i jedan od najgorljivijih zagovornika obrane od Osmanlija⁶⁸.

Početak 16. stoljeća na širem splitskom području su osim ratne opasnosti obilježile i društvene napetosti u vidu pobuna pučana protiv privilegija koje je plemstvo uživalo: zatvorenost komunalnih Vijeća i neravnopravnost pri snošenju komunalnih tereta. Pobuna je izbila 1510. godine na otoku Hvaru a dvije godine kasnije i splitski pučani se dižu postavljajući jednake zahtjeve⁶⁹. Međutim, obje pobune su ugušene u krvi budući da Venecija nije željela dopustiti širenje nemira na šire dalmatinsko područje i ugrozu svoje apsolutne vlasti. Osim društvenih tenzija ovo doba obilježila je i kužna epidemija koja je započela 1526. godine i opustošila Split, o čemu svjedoče i mletački izvještaji o padu broja ljudi sposobnih za oružje,

⁶⁵ Originalna dukala nalazi se u samostanu Uznesenja Marijina u Trogiru (D. FABIANICH, 1864., 60), a o povijesti čiovskog franjevačkog samostana više u: S. J. ŠKUNCA, 2005., 11-25.

⁶⁶ I. PEDERIN, 1990., 33.

⁶⁷ V. GLIGO (ur.), 1983., 89-119.

⁶⁸ T. RAUKAR, 2007., 190.

⁶⁹ T. RAUKAR, 2007., 205.

od 1200 ljudi 1525. godine na pet stotina ljudi 1534. godine⁷⁰. Kugom poharano splitsko stanovništvo ubrzo je doživjelo još jedan udarac, pad Klisa pod osmansku vlast 1537. godine. Blizina osmanske vojske i osnivanje Kliškog sandžaka nagnala je mletačke vlasti u Splitu na zahvate utvrđivanja grada radi zaštite od iznenadnih napada: obnavljaju se obrambene zidine, gradi se kula na lokalitetu Glavičine u sjevernom dijelu splitskog polja, a utvrđuju se i dva samostana smještena van zaštite gradskih zidina, dominikanski pred istočnim gradskim vratima te franjevački na Poljudu⁷¹.

Još jedna velika kužna epidemija izbila je 1572. godine te je uz tekući Ciparski rat (1570.-1573.) pridonijela katastrofalnoj demografskoj i ekonomskoj slici grada. Ovakvo stanje bilo je povod prijedlogu splitskog Židova Danijela Rodrige o gradnji velike trgovačke skele i lazareta, koji je uskoro i prihvaćen dok je gradnja kompleksa završena 1590. godine⁷². Iako je splitski lazaret bio jedan i najvećih i najmodernijih građevina te vrste na svijetu već je dvije godine kasnije dograđivan i proširivan zbog iznimno velikog prometa robe koju su donosile karavane s istoka, a što svjedoči o važnosti koju je Split gradnjom ovog sklopa dobio kao glavno uporište mletačke trgovine s Osmanskim Carstvom.

⁷⁰ Š. LJUBIĆ (ur.), 1880., 101-106.

⁷¹ Iz ovoga vremena do danas je gotovo u cijelosti sačuvana kula na zapadnoj strani samostanskog kompleksa (*Notizie storiche*, 1883., 15).

⁷² T. ANDRIĆ, 2020., 128.

3.2. POVIJEST PROSJAČKIH REDOVA U DALMACIJI

3.2.1. FRANJEVAČKI RED

Prosjački redovi su od najranijih vremena prisutni u našim krajevima, o čemu svjedoči i podatak o boravku samog utemeljitelja franjevačkog reda u Dalmaciji. Prema Tomi Čelanskom, prvom biografu sv. Frane Asiškog, svetac prilikom svojeg propovjedničkog pohoda u Siriju 1212. godine nošen nepovoljnim vjetrovima koji su ga zatekli na moru dospijeva »in partibus Sclavioniae«⁷³. Iako nije pouzdano utvrđeno na kojem je dijelu naše obale svetac boravio, čast prisustvovanja njegovim propovijedima je svojim zapisima posvjedočio poznati splitski kroničar Toma Arhiđakon⁷⁴. S druge strane, iako se ne bilježi posjet sv. Dominika našim krajevima, predaja koju prenosi D. Farlati govori o Dominikovom učeniku Grguru koji 1217. godine u Splitu osniva samostan Sv. Katarine Aleksandrijske⁷⁵.

Više hrvatskih priobalnih gradova u kojima postoji stariji franjevački samostan priželjkuje spomenutu čast osnivanja od strane samog utemeljitelja reda, međutim, niti jedna redovnička zajednica ne raspolaže čvrstim dokazima⁷⁶. Naša najstarija kuća Male braće, a svakako prva van talijanskih zemalja, ona je u Trogiru - povjesničar Ivan Lucić piše da su franjevci u gradu prisutni već 1214. godine⁷⁷. Međutim, najraniji sačuvani arhivski dokaz o jednom franjevačkom samostanu u našim krajevima bula je pape Grgura IX. o kanonizaciji sv. Frane, upućena 1228. godine zadarskom samostanu, odnosno biskupima Istre, Dalmacije i Slavonije⁷⁸. Franjevačka *Provincia Sclavoniae S. Seraphini*, koja je zauzimala područje od

⁷³ »Qui cum navem quamdam, ut illuc tenderet, intravisset, ventis contrariis flantibus, in partibus Sclavoniae cum caeteris navigantibus se invenit« (T. DA CELANO, 1926.-1941., 42). Poznati opservantski propovjednik Jakov Markijski u govoru u čast sv. Frane navodi svečevu dobrotvornost dok je bio »in mari Sclavonie«, a kodeks u kojem se nalazi ovaj govor nalazi se u arhivu franjevačkog samostana na Cresu (P. RUNJE, 2002., 111, bilj. 2).

⁷⁴ T. ARHIĐAKON, 1977., 89.

⁷⁵ D. FARLATI, 1765., 270-271.

⁷⁶ Pregled legendi o prisutnosti sv. Frane u dalmatinskim gradovima vidi kod: Ž. TOLIĆ, 2015., 233-261.

⁷⁷ I. LUČIĆ, 1674., 61. Temom franjevačke prisutnosti u Trogiru se u novije vrijeme bavio: M. IVANIŠEVIĆ, 2005., 149-183.

⁷⁸ Dokument se čuva u arhivu samostana Sv. Frane u Zadru. Uz ovaj, o ranoj prisutnosti franjevaca u Zadru svjedoči i isprava iz iste godine u kojem se spominju dva zadarska franjevca (B. RODE, 1908., 508).

Trsta do Drača, osnovana je između 1227. i 1230. godine⁷⁹, dok godine 1393. mijenja ime u *Provincia Dalmatiae S. Hieronymi*⁸⁰.

Pripadnici franjevačkog reda se još za života sv. Frane Asiškog priklanjaju jednoj od dviju struja suprotstavljenih oko pitanja potrebe fratarskog obdržavanja potpunog evanđeoskog siromaštva. Štoviše, nakon svečeve smrti razlike među onima koji su smatrali da su za samostanski život potrebna određena materijalna dobra te onih koji su se zalagali za potpuno siromaštvo postaju sve izraženije te se uskoro počinju osnivati tzv. reformirani samostani u koje su odlazili pobornici Kristova siromaštva. Redovnička reforma bila je dobro primljena i u našim krajevima, a dokaz tome su pisma pape Aleksandra IV. iz 1255. godine te Klementa IV. iz 1268. godine, u kojima se ističe siromaštvo franjevaca *Provinciae Sclavoniae*⁸¹. Neki suvremenici opservantskog pokreta čak navode bosanske franjevce kao uzore redovničke reforme, budući da oni zbog nestabilnih političkih i vjerskih prilika nisu imali mogućnost akumuliranja materijalnih dobara te su živjeli u najskromnijim uvjetima⁸². Bosanska mala braća bila su prisutna i u hrvatskim krajevima, budući da su franjevačkoj Bosanskoj vikariji od najranijih vremena pripadali primjerice samostani u Stonu, Pašmanu, Ugljanu i Novigradu. Međutim, već krajem 14. stoljeća javljaju se težnje za odvajanjem dalmatinskih samostana od bosanske matice, nastale zbog razlika u načinu života redovnika na dvama područjima. Stoga godine 1447. papa Nikola V., unatoč protivljenju bosanske braće, od kustodije Sv. Jeronima pod upravom Bosanske vikarije čini samostalnu opservantsku provinciju Sv. Jeronima u Dalmaciji⁸³.

Prvi novonastali reformirani samostan na području Hrvatske koji nije bio podložan Bosanskoj vikariji osniva se na inicijativu fra Nikole Trogirskog, kustosa Zadarske kustodije. Fra Nikoli papa Eugen IV. godine 1432. dopušta osnivanje samostana Uznesenja Marijina na

⁷⁹ H. SIROTKOVIĆ, J. KOLANOVIĆ, J. BARBARIĆ, J. MARKOVIĆ (ur.), 1998., 88.

⁸⁰ U ovo doba bila je razdijeljena na četiri kustodije: Zadarska, Dubrovačka, Rapska i Istarska. Popis kustodija donose dva spisa nastala u 14. stoljeću: *Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum* (C. EUBEL, (ur.), 1892., 68-69) i *De conformitate vitae beati Francisci ad vitam Domini Iesu* autora Bartolomeja Pizanskog (*Analecta Franciscana*, 1917., 528).

⁸¹ D. FABIANICH, 1863., 411, dok. III; 415, dok. VI.

⁸² Prema riječima bl. Bernardina iz Akvile, vikara bosansko-dalmatinske provincije (1464-1467.) (D. MANDIĆ, 1968., 80).

⁸³ Bula *Apostolicae nobis* od 27. rujna 1447. Dalmatinsku opservantsku Provinciju sv. Jeronima činili su samostani Sv. Frane u Daksi, Sv. Nikole u Kotoru, Sv. Križa u Zadru i Sv. Eufemije u Kampuroru (J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929., 570, br. 1120).

Čiovu⁸⁴, a dvije godine kasnije daje dopuštenje za gradnju dviju opservantskih kuća na području splitske nadbiskupije, što svjedoči o žaru dalmatinskih franjevacu za opservantsku reformu⁸⁵.

Rast broja redovnika koji su odabrali opservantski način života značio je i povećanu potrebu za samostanima u koje su ti redovnici trebali smjestiti te su zbog sporosti procesa osnivanja i gradnji novih sklopova preuzimane i postojeće kuće konventualaca. Ovo je često uzrokovalo sukobe između dviju struja budući da konventualci nisu htjeli prepustiti svoje samostane, o čemu svjedoči i akt generala Reda fra Francisca Nanija koji 1493. godine pod prijetnjom ekskomunikacije nalaže bosanskom vikaru vraćanje četiriju samostana koje je otuđio Dalmatinskoj provinciji i braći konventualcima⁸⁶. Popularnost opservantske reforme teško je padala franjevcima konventualnog usmjerenja zbog pada interesa podmlatka za pridruživanjem njihovim kućama, prelazaka već zaređene braće u opservantske samostane te sve češćih gubitaka samostana: možda najpoznatiji primjer čak i nasilnog preuzimanja konventualnog samostana od opservantske braće onaj je iz Zadra. Naime, na Cvjetnicu godine 1454., dok su konventualna braća bila na procesiji u katedrali, opservantska braća iz malog zadarskog samostana Sv. Križa ušla su u samostan Sv. Frane i zatvorili ga, ne dopuštajući povratak konventualcima⁸⁷. Dubrovački konventualni samostan Male braće također je prešao u ruke opservanata, međutim, uz svesrdnu pomoć gradske vlasti koja je željela sa svojeg područja udaljiti fratre pripadnike dalmatinske franjevačke provincije pod mletačkom upravom. Cilj dubrovačke reforme bio je okupljanje svih samostana na teritoriju Republike u jednu upravnu jedinicu, što je i djelomično postignuto 1446. godine osnivanjem Dubrovačke kustodije pod upravom Bosanske vikarije⁸⁸.

Dalmatinski samostani pod upravom Bosanske vikarije (Pašman, Ugljan, Novigrad, Krapanj i Poljud) nisu bili zadovoljni svojim položajem, te su težili priključenju opservantskoj Dalmatinskoj provinciji. S tim se nisu slagali bosanski fratri, pa se pomoć kod rješavanja problema pripadnosti ovih samostana traži od i samog crkvenog vrha. Nakon neuspješnih

⁸⁴ D. FABIANICH, 1863., 158-160; D. FABIANICH, 1864., 60-72. Originalna bula se čuva u trogirskom samostanu.

⁸⁵ U dokumentu se ne navodi o kojim se kućama radi, D. Fabianich smatra kako se dozvola odnosi na samostane u Trogiru i Hvaru (D. FABIANICH, 1863., 160).

⁸⁶ G. PARISCIANI (ur.), 1989., 481, br. 3470 i 3471.

⁸⁷ Slična je praksa, doduše obično manje nasilna, bila uobičajena i u ostalim europskim gradovima, o čemu u svojem pismu piše i zadarski nadbiskup Maffeo Valaresso (N. M. ROŠČIĆ, 2012., 57).

⁸⁸ U Dubrovačku kustodiju bili su uključeni samostani Male braće, Dakse, Sv. Nikole u Kotoru, Sv. Križa u Zadru i Sv. Eufemije u Kampoju (S. J. ŠKUNCA, 1999., 71).

pokušaja rješavanja nastalih antagonizama, papa Pio II. bulom od 16. veljače 1463. ujedinjuje opservantsku Provinciju sv. Jeronima i Bosansku vikariju pod nazivom *Provincia Bosnae et Dalmatiae*⁸⁹, što se u djelo provodi naredne godine na kapitulu održanom u pašmanskom samostanu⁹⁰. Međutim, unija se od samih početaka susretala s problemima, a nesloga bosanskih, dalmatinskih i dubrovačkih fratara se nastavljala. Na generalnom kapitolu u Mantovi 1467. godine vikar fra Bernardin Akvilski dao je nepovoljan izvještaj o svojem trogodišnjem upravljanju ujedinjenim pokrajinama, ističući razlike mentaliteta i načina života redovnika⁹¹ te je stoga zaključeno kako se unija treba raskinuti, što je i potvrđeno na narednom kapitolu 1469. godine⁹².

Dugogodišnji sukobi među dvjema strujama franjevačkog reda konačno su 1517. godine doveli i do formalne podjele - papa Leon X. bulom »Ite et vos in vineam meam« dijeli Prvi franjevački red na Malu braću i Malu braću konventualce⁹³. Podjela reda označila je potvrdu prevlasti opservancije budući da je određeno kako se generalni ministar reda bira samo iz redova reformiranih ministara i kustosa⁹⁴. Međutim, radi burne reakcije konventualne braće papa dva tjedna kasnije izdaje bulu »Omnipotens Deus« u kojoj stoji kako generalni ministar opservanata nema nikakve juridičke vlasti nad konventualcima⁹⁵. Također, određuje se zadržavanje konventualne uprave nad samostanima koji su i prije podjele bili pod njihovom upravom, kao i nad samostanima koji imaju manje od deset fratara koji bi se željeli reformirati. Međutim, prevlast opservanata potvrđuje se pravom precedencije pri procesijama, pogrebima i javnim ceremonijama⁹⁶. Konventualci nisu bili zadovoljni gubitkom prvenstva a opservante su čak optuživali za »kupovinu« ove privilegije budući da su oni u to vrijeme u papinsku blagajnu za gradnju nove bazilike Sv. Petra predali 26000 dukata, nasuprot 1200 dukata prikupljenih od konventualaca⁹⁷. Međutim, prijetnja potpunog gašenja konventualnog ogranka franjevačkog

⁸⁹ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1939., 562, br. 1080; E. FERMENDŽIN (ur.), 1892., br. 251.

⁹⁰ D. FABIANICH, 1863., 225.

⁹¹ B. AQUILANI, 1902., 107.

⁹² *Analecta Franciscana*, 1983., 146.

⁹³ L. WADDING, 1736, 42, br. 23. O diobi franjevačkog reda opširnije u: D. NIMMO, 1987.

⁹⁴ LJ. A. MARAČIĆ, 2021., 53.

⁹⁵ LJ. A. MARAČIĆ, 2021., 55.

⁹⁶ LJ. A. MARAČIĆ, 2021., 55.

⁹⁷ LJ. A. MARAČIĆ, 2021., 55-56.

reda, mogućnost koja je neko vrijeme bila ozbiljno razmatrana, prisilila je konventualce na prihvaćanje papinskih odredbi i novonastalih odnosa unutar Reda⁹⁸.

U vrijeme diobe franjevačkog reda samostani na području Hrvatske bili su raspoređeni u tri provincije: konventualna Provincija sv. Jeronima, opservantska Provincija sv. Jeronima te opservantska Provincija Sv. Frane⁹⁹. Bosanska vikarija je pak još 1514. godine zbog osmanske okupacije bila podijeljena na dvije vikarije, od kojih je jedna zadržala naziv Bosna (Hrvatska), a druga je dobila naziv Bosna Srebrna, uz odredbu o vraćanju pod vlast vikarije Bosne u slučaju oslobođenja¹⁰⁰. Ratne prilike u prvoj polovini 16. stoljeća uzrokovale su velike seobe stanovništva Dalmacije, osobito onoga u zaleđu. S narodom su odlazili i franjevci, te se preostali samostani vikarije Bosne Hrvatske (Visovac i Karin) pridružuju Bosni Srebrnoj¹⁰¹. Ratne prilike bile su uzrokom daljnjeg cijepanja Bosne Srebrne: 1735. godine donosi se dekret kojim se provincija dijeli na dvije pokrajine: Provinciju Bosnu Srebrnu na području Bosne, Slavonije i Ugarske te Provinciju Sv. Kaja u Dalmaciji, koja 1743. godine mijenja ime u Provinciju presvetog Otkupitelja¹⁰².

Mletačka Republika se često miješala u crkvene poslove dalmatinskih franjevaca, primjerice, godine 1767. izdan je dekret kojim se samostanima konventualne Provincije Sv. Jeronima zabranjuje oblačenje novih kandidata, dok je naredne godine zabranjeno polaganje doživotnih zavjeta mlađima od 25 godina¹⁰³. Sputavajućih mletačkih odredbi nisu bili pošteđeni ni franjevci opservanti: Senat je 1787. godine izdao dekret kojim se u opservantskoj Provinciji Sv. Jeronima ograničava broj kandidata koji se smiju primati u samostane¹⁰⁴. Ove odredbe su za cilj imali otežavanje rada, pa čak i ukidanje samostana obaju provincija, budući da je u njima mletačka vlast vidjela opasnost od razvijanja nacionalnih osjećaja hrvatskog naroda.

Francuska uprava početkom 19. stoljeća nastavila je negativnu politiku prema franjevačkim zajednicama u Dalmaciji. Međutim, Napoleonovim padom dalmatinske opservantske provincije dolaze pod istu političku vlast te se javljaju ideje o ujedinjenju, što se

⁹⁸ Dva pisma koja je generalni magister Antun Marcello Petris iz Cresa 1517. godine uputio provincijalima i svoj braći Reda svjedoče kako je u dokumentu koji je prethodio objavljivanju bule »Ite et vos« bilo predviđeno ujedinjenje franjevačkih reformiranih ogranaka i ukidanje svih onih koji ne private reformu (LJ. A. MARAČIĆ, 2021., 59-67).

⁹⁹ *Schematismus*, 1959., 13.

¹⁰⁰ E. FERMENDŽIN (ur.), 1892., 307, br. 1195.

¹⁰¹ J. A. SOLDI, 1979., 13.

¹⁰² D. MANDIĆ, D., 1968., 222.

¹⁰³ LJ. A. MARAČIĆ, 2021., 69.

¹⁰⁴ *Schematismus*, 1959., 14.

i ostvaruje 1899. godine nastankom provincije Sv. Jeronima¹⁰⁵. Prvi svjetski rat uzrokuje gubitak samostana u Zadru, Nerezinama, Kopru i Barbani, koji se pripajaju talijanskim franjevačkim provincijama. Nakon Drugog svjetskoga rata prva dva samostana vraćaju se dalmatinskoj provinciji, a priključuju se i samostani u Rijeci, Pazinu, Rovinju, Puli i Malom Lošinj¹⁰⁶. Danas opservantska Franjevačka provincija Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri broji dvadeset i šest samostana, dok Hrvatska provincija sv. Jeronima Franjevaca konventualaca ima dvanaest samostana na području Hrvatske, uz nekoliko kuća u Italiji, Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi.

3.2.2. DOMINIKANSKI RED

Prema legendi koju prenosi D. Farlati prvi dominikanski samostan u našim krajevima osnovao je bl. Grgur, učenik sv. Dominika, 1217. godine u Splitu¹⁰⁷. Međutim, odluka o apostolskom širenju reda na područje Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva donesena je tek 1221. godine na Drugom općem zboru Reda u Bologni, a ova zadaća dodijeljena je Pavlu Dalmatincu, prioru samostana Sv. Nikole u Bologni¹⁰⁸. Najraniji samostani koji nastaju na hrvatskoj obali su Sv. Dominik u Dubrovniku (oko 1225.), Sv. Marija u Rabu (1426.), Sv. Ivan Krstitelj u Ninu oko (1228.), Sv. Katarina Aleksandrijska u Splitu (prije 1243.), Sv. Platon u Zadru (1244.), Sv. Antun Opat u Pagu (oko 1250.), Sv. Dominik u Trogiru (1265.) itd.¹⁰⁹

Samostani koji su se nalazili na području današnje Hrvatske pripadali su provinciji Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva, a ona je pak iz praktičnih razloga bila podijeljena na potprovincije, vikarijate ili *nationes*. *Natio Dalmatiae* je od 1266. godine imala posebnog vikara, a 1378. je dobila samostalnost, te su pod njenu upravu došli svi samostani na istočnoj jadranskoj obali od Kvarnera do Drača¹¹⁰.

¹⁰⁵ *Schematismus*, 1959., 15.

¹⁰⁶ *Schematismus*, 1959., 15.

¹⁰⁷ D. FARLATI, 1765., 270-271; A. ZANINović, 1917., 263-264.

¹⁰⁸ S. KRASIĆ, 1997., 7.

¹⁰⁹ S. KRASIĆ, 1997., 9-10.

¹¹⁰ Godine 1380. papa Urban VI. i službeno potvrđuje osamostaljenje Dalmatinske provincije pod imenom Navještenja Blažene Djevice Marije (T. RIPOLL (ur.), 1730., 297, br. 4).

Kao i kod franjevačkog reda, kasni srednji vijek bilo je doba intenzivne reforme dominikanskih kuća u smislu povratka izvornim idealima Kristovog siromaštva. Prvi reformirani samostan osnovan je 1389. godine u Colmaru kod Basela, a sačuvana pisma dubrovačkog senata iz 1397. godine svjedoče o vrlo ranom prihvaćanju redovničke reforme i u našim krajevima¹¹¹. Prvi reformirani dominikanski samostan u našim krajevima ipak se ne osniva u Dubrovniku, već na Čiovu: 1432. godine trogirski redovnik Nikola Milinović, po uzoru na mletačke reformirane kuće, osniva samostan Sv. Križa¹¹². Pet godina kasnije osniva se drugi reformirani samostan, u Gružu, kojemu godine 1459. pristupa drački, ali i više drugih albanskih samostana¹¹³. Reformirani samostani u našim krajevima osnivaju se 1481. godine u Starom Gradu na Hvaru, 1482. na Lopudu, 1483. u Bolu na Braču, dok 1486. godine reformirani dominikanci preuzimaju samostan Sv. Marije na Šćedru¹¹⁴.

Dominikanska reforma na području Dubrovačke Republike bila je potaknuta političkim ciljevima, odnosno željom za suzbijanjem utjecaja tuđinske vlasti na svojem području. Slično kao kod franjevačke braće, Dubrovnik se odlučio boriti protiv mletačke dominacije osnivanjem zasebne reformirane dominikanske kongregacije, koja bi imala privilegiran položaj i bila potpuno neovisna o dalmatinskom provincijalu. Gradski samostan Sv. Dominika 1460. godine prihvaća reformu, čime se smanjuje utjecaj mletačkih provincijala na dubrovačkom području. Svoj cilj dubrovački dominikanci i gradska vlada konačno postižu 1486. godine, kada general reda određuje da se po dovršetku samostana Sv. Nikole na Lopudu osnuje samostalna Dubrovačka kongregacija¹¹⁵.

Dominikanski samostani u Senju, Modrušu i Bihaću su usprkos smještaju na području kraljevine Hrvatske bili pod upravom Dalmatinske provincije. Potaknuti dubrovačkim primjerima, ovi samostani i sami poduzimaju mjere za suzbijanje mletačkog utjecaja, te na vlastitu inicijativu 1479. godine dolaze pod upravu Dubrovčanina Donata Đurđevića, čime stječu visok stupanj autonomije¹¹⁶. Uskoro je postignut i cilj potpune samostalnosti - 1508. godine ustanovljena je Senjska kongregacija, koja se u nekim spisima naziva i *Hrvatska*

¹¹¹ S. KRASIĆ, 1997., 23.

¹¹² Studiju osnutka i razvoja samostana vidi kod: S. KRASIĆ, 1991., 79-95.

¹¹³ S. KRASIĆ, 1972., 57-59.

¹¹⁴ S. KRASIĆ, 1991., 59-65.

¹¹⁵ S. KRASIĆ, 1975., 213, br. 530.

¹¹⁶ S. KRASIĆ, 1975., 200, br. 398.

kongregacija (provincija)¹¹⁷. Međutim, kongregacija nije bila dugoga vijeka, budući da je područje na kojem su se nalazili njeni samostani postupno potpadalo pod osmansku vlast, te se Kongregacija zadnji put u dokumentima spominje 1585. godine.

Slična sudbina je zadesila i Dalmatinsku provinciju, od sedamdesetak samostana koji su postojali sredinom 16. stoljeća, 1573. godine u funkciji ih je bilo samo osam (Pag, Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Bol, Čiovo i Kotor), dok ostale razaraju Osmanlije na svojim pohodima prema zapadu¹¹⁸. Iako Dubrovačka kongregacija nije bila u tolikoj mjeri ugrožena osmanskim napadima, težak udarac joj zadaje veliki potres 1667. godine, koji nanosi veliku materijalnu štetu cijelome Gradu, pa tako i samostanima.

Revolucionarne i prosvjetiteljske ideje kraja 18. i početka 19. stoljeća neizostavno su imale utjecaja i na crkveni i samostanski život: autonomija dominikanskog reda se postupno ograničava, primjerice 1767. godine na teritoriju Mletačke Republike se zabranjuje primanje novih kandidata u samostane¹¹⁹ a postupno se državi omogućuje i potpuno ukidanje velikog broja kuća - do kraja 18. stoljeća taj broj se penje čak do tri stotine. Francuska vlast nije bila puno naklonjenija Crkvi, uglavnom nastavlja sličnu politiku ograničavanja djelovanja, a često i ukidanja redovničkih zajednica po načelu »korisnosti« za društvo. Ponovni dolazak austrijske vlasti u Dalmaciju (1814.) značio je donekle povoljnije prilike za dalmatinske redovnike, ali novo doba prosperiteta dominikanski red u hrvatskim krajevima doživljava tek nakon Prvog svjetskog rata. Danas Hrvatska Dominikanska provincija ima 10 samostana na području Hrvatske, dva u Sloveniji te jedan u Bosni i Hercegovini.

¹¹⁷ Osim samostana u Senju, Modrušu i Bihaću, Hrvatskoj kongregaciji pripadali su samostani u Trsatu, Brinju, Kraljevici, Verudi kod Pule i Gradišću kod Bosiljeva (S. KRASIĆ, 1971., 299-301).

¹¹⁸ S. KRASIĆ, 1975., 277, br. 1659.

¹¹⁹ V. RADONIĆ, 1935., 28-30.

3.3. BOSANSKA VIKARIJA I DALMACIJA

Franjevačka prisutnost u srednjovjekovnoj bosanskoj državi u uskoj je vezi s nastankom Provincije Sklavonije (*Provincia Sclavoniae*, kasnije Dalmatinska provincija), budući da su njeni fratri gotovo od samog nastanka provincije djelovali i na području susjedne države. Primjerice, prvi franjevac čiji je boravak zabilježen u srednjovjekovnoj banovini Bosni jest provincijal Male braće iz Splita, kojega 1248. godine u Bosnu šalje papa Inocent IV. kao istražitelja krivovjerja bana Ninoslava¹²⁰. Redovito misionarsko djelovanje franjevaca na ovom području počinje krajem 13. stoljeća, kada papa Nikola V. na molbu srpskog kralja Uroša Milutina II. naređuje provincijalu Sklavonije da u Bosnu kao istražitelje krivovjerja pošalje dva uzorna i učena franjevca koji znaju jezik naroda¹²¹.

Ban Stjepan Kotromanić uvelike je zaslužan za nastanak Bosanske vikarije; iako je zbog složene situacije u zemlji odbio prijedlog generala reda Odonisa o primjeni sile protiv krivovjeraca¹²², prihvaća fratre misionare koji su svojim propovijedima poticali puk na povratak Katoličkoj crkvi¹²³. Najraniji dokument koji opisuje nastanak Bosanske vikarije jest *Chronica XXIV Generalium Ordinis Minorum* iz 1374. godine, prema kojoj se osnutak vikarije smješta u 1340. godinu¹²⁴. Godine 1346. papa Klement VI. Bosanskoj vikariji dopušta osnivanje samostana i van granica Bosanske banovine budući da su joj kuće smještene na politički i vjerski stabilnijom području bile potrebne za odmor i pripremu fratara misionara, te se za smještaj prvih novoosnovanih kuća odabiru Ston i Đakovo¹²⁵. Ubrzo se osnivaju i samostani na Pašmanu, Ugljanu i Novigradu kod Zadra, dok je poseban odnos prema bosanskim franjevcima vidljiv iz činjenice kako im je papa Urban V. pismom *Odor vestrae famae laudabilis* od 28. siječnja 1369. dodijelio povlastice koje su imali misionari na Istoku:

¹²⁰ T. SMIČIKLAS (ur.), 1906., 342, br. 306.

¹²¹ A. THEINER, 1859., 378, br. 611.

¹²² U ovo doba većina stanovništva srednjovjekovne Bosne prihvaćalo je krivovjerna učenja. Iako je ban Stjepan bio odgojen u katoličkoj vjeri u Dubrovniku, bio je pod jakim utjecajem bosanskih krstjana.

¹²³ D. MANDIĆ, 1968., 53.

¹²⁴ »Et diversis captis locis facta est ibi Vicaria, quae hodie Bosnensis appellatur« (*Analecta franciscana*, 1897., 529).

¹²⁵ A. THEINER, 1859., 736, br. 1105.

propovijedanje *auctoritate apostolica*, ispovijedanje bez dozvole biskupa, držanje svete mise te vršenje drugih obreda¹²⁶.

Širenje Bosanske vikarije se nastavlja preuzimanjem samostana u Apuliji¹²⁷ i Dalmaciji: godine 1394. korčulanska općina dariva zemljište bosanskim franjevcima¹²⁸, a godine 1400. im se zbog osmanskih osvajanja dopušta osnivanje samostana na otočiću Badiji kod Korčule¹²⁹. Kao što je spomenuto u prethodnom poglavlju, već krajem 14. stoljeća dolazi do poteškoća uzrokovanih rasprostranjenošću samostana Bosanske vikarije, te se pomoć u održavanju njene cjelovitosti u više navrata traži i od samog crkvenog vrha¹³⁰.

Potaknut osmanskim razaranjima i protjerivanjima bosanskih franjevaca papa Eugen IV. 1446. godine izdaje bulu kojom se Bosanskoj vikariji podvrgava pet primorskih samostana: samostan Male braće u Dubrovniku, Sv. Sabine u Daksi, Sv. Križa kod Zadra, Sv. Nikole kod Kotora te Sv. Eufemije u Kamporu na Rabu¹³¹. Usprkos pridruživanju novih kuća, već započeti proces raspada jedinstva Bosanske vikarije ubrzo uzima maha: iste te godine Vikarija gubi samostan Sv. Katarine u Apuliji¹³², naredne godine papa Nikola V. Vikariji oduzima pet prethodne godine dodijeljenih samostana i pripaja ih novoosnovanoj opservantskoj vikariji pri Dalmatinskoj provinciji¹³³, a 1448. godine od Bosanske Vikarije se odcjepljuju i samostani na području Ugarskog kraljevstva¹³⁴. Međutim, bulom pape Nikole V. (*Inter cetera* od 9. srpnja 1452. godine) Bosanska Vikarija dolazi u trajno vlasništvo samostana Blažene Djevice Marije na Poljudu¹³⁵, dok bulom *Apostolicae Sedis* iz 1453. godine isti papa dozvoljava ponovno preuzimanje samostana Male braće u Dubrovniku i Sv. Sabine u Daksi¹³⁶. Problem pripadnosti dalmatinskih samostana bio je uzrokom stalnih nesuglasica među dalmatinskim i bosanskim fratrima, koje ni papinske odredbe ni opći zborovi reda nisu mogli umiriti: kao što je naprijed

¹²⁶ C. EUBEL (ur.), 1902., 427, br. 1053.

¹²⁷ Bosanskoj vikariji je do 1446. godine pripadala kustodija Sv. Katarine u Apuliji, čiji su samostani također služili za oporavak i odmor misionara iz Bosne.

¹²⁸ E. FERMENDŽIN (ur.), 1892., 53, br. 286.

¹²⁹ L. WADDING, 1734., 243, br. 42.

¹³⁰ E. FERMENDŽIN (ur.), 1892., 65, br. 348.

¹³¹ Navedeni samostani su sačinjavali Dubrovačku kustodiju pod upravom Bosanske vikarije (D. MANDIĆ, 1968., 113).

¹³² D. MANDIĆ, 1968., 114.

¹³³ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929., 570, br. 1120.

¹³⁴ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929., 591, br. 1165.

¹³⁵ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929., 799, br. 1604. Prijevod objavio: S. J. ŠKUNCA, 2002., 212.

¹³⁶ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929., 839, br. 1691.

izneseno, unija Dalmatinske provincije i Bosanske vikarije potrajala je samo četiri godine. Pri raskidanju unije određeno je i da ubuduće ni jedna vikarija ne smije graditi samostane na tuđem teritoriju, ali dvije godine kasnije bosanskim franjevcima se zbog teškog položaja ipak dopušta osnivanje ili preuzimanje samostana koje im daju lokalni vladari¹³⁷.

Stanje u Bosanskoj vikariji je iz godine u godinu postajalo sve teže, sve više samostana potpadalo je pod osmansku vlast, te su fratri i narod često bili prisiljeni na bijeg. Godine 1463. sultan Mehmed II. je svečanom poveljom, *Ahd-dnamom*, zajamčio slobodu katoličke vjere, međutim usprkos ovoj povlastici razaranja su se nastavila, te je do 1467. godine u Bosanskoj vikariji uništeno više od trideset redovničkih kuća¹³⁸. Budući da je sve veći broj franjevačkih kuća morao priznati osmansku vlast na općem saboru opservanata 1514. godine u Asizu određena je podjela Bosanske vikarije na vikariju Bosnu Hrvatsku (*Bosna Croatiae*) na slobodnom teritoriju, te vikariju Bosnu Srebrnu (*Bosna Argentinae*) pod osmanskom vlašću¹³⁹. Usprkos podjeli, postojala je nada u oslobođenje okupiranih krajeva, što je i posvjedočeno odredbom o ponovnom ujedinjenju u slučaju povratka pod kršćansku vlast¹⁴⁰.

Franjevačka provincija Bosne Hrvatske u osmanskim osvajanjima 16. i 17. stoljeća gubi gotovo sve samostane u hrvatskim zemljama te se prema smještaju onih očuvanih od kraja 17. stoljeća obično naziva Hrvatska Kranjska (*Croatia Carnioliae*). Godine 1708. mijenja ime u Provincija Kranjska, a 1919. konačno postaje Provincija Slovenije¹⁴¹. Provincija Bosne Srebrne je sve do sredine 18. stoljeća obuhvaćala samostane s područja Dalmacije, Bosne, Slavonije, Ugarske, Banata i Srbije, međutim, različite političke situacije uvjetovale su njenu podjelu:

¹³⁷ E. FERMENDŽIN (ur.), 1892., 281, br. 1151.

¹³⁸ »Fratres Vicariae Bosnensis post devictum a Turcarum Imperatore Bosnae regnum, regemque Thomam occisum, etsi triginta et plura loca perdiderint, multique ex ipsis trucidati sint, nihilominus quod bonorum erat virorum, praestare non destiterunt« (L. WADDING, 1735., 405, br. 11).

¹³⁹ Provinciji Bosni Srebrnoj određeni su samostani u Srebrenici, Zvoniku (Zvorniku), Olovu, Sutjesci, Visokom, Fojnici, Kreševu, Rami, Konjicu, Mostaru, Ljubuškom, Imotskom, Zaostrugu i Makarskoj dok su provinciji Bosni Hrvatskoj pripali samostani Vikarije koji su se nalazili u tadašnjem Kraljevstvu Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, te Jajačkoj i Srebreničkoj banovini (M. BRKOVIĆ, 2002., 179).

¹⁴⁰ »In capitulo generali in S. Maria de Angelis apud Assisium anno domini 1514 dio 29 Junii conclusimus: patres (existens) provinciae Bosnae [Croatiae], eo quod omnia loca, excepto uno, in Croatia habent. Et patres Bosnae (Turcis subiectae) possent eligere vicarium provinciae, et quod deinceps dicatur provincia distincta, et habeat sigillum distinctum a provinciae Bosnae; similiter et titulum, qui sit titulus videlicet: provinciae argentinae Bosnae, titulus cum hac conditione, quod si casu evenerit, quod sui domini revertantur, de facto sit una provincia, et provincia Argentinae Bosnae colligatur sub provincia Bosnae [Croatiae]« (E. FERMENDŽIN (ur.), 1892., 307, br. 1195).

¹⁴¹ *Schematismus*, 1927., 6-7.

1735. godine dijeli se na Provinciju Bosne Srebreničke za područje Bosne, Slavonije i Ugarske, te Provinciju Sv. Kaja u Dalmaciji, koja danas nosi ime Presvetog Otkupitelja¹⁴².

3.4. DOLAZAK MENDIKANATA U SPLIT

3.4.1. MALA BRAĆA

Točno vrijeme dolaska franjevačkih i dominikanskih redovnika u grad Split nije sa sigurnošću utvrđeno, međutim, pisani izvori govore o prisutnosti braće obaju redova već početkom 13. stoljeća. Ovaj podatak poznat je iz dokumenta iz 1229. godine, u kojem se kao suci u sporu između vranskih templara i benediktinske opatije u Rogovu kod Biograda na moru pred splitskim nadbiskupom Guncelom navode i »duobus fratribus praedicatoribus et aliis duobus fratribus minoribus«¹⁴³. Vijesti o ranoj prisutnosti mendikanata u Splitu donosi i Toma Arhiđakon, koji navodi da su franjevci i dominikanci nazočni prilikom izbora novog splitskog nadbiskupa 1243. godine¹⁴⁴, dok crkveni povjesničar D. Farlati citira mišljenja starijih pisaca o utemeljenju dominikanskog samostana Sv. Katarine Aleksandrijske 1217. godine¹⁴⁵.

Najraniju vijest o sakralnim objektima na mjestu današnjeg samostana Sv. Frane na obali donosi Toma Arhiđakon, pišući o splitskom nadbiskupu Ivanu IV. (1050.-1060.), koji uz stariju crkvu posvećenu sv. Feliksu podiže kuću u koju se povlači nakon odstupanja s biskupske časti¹⁴⁶. Podaci o nalazima nadgrobnih natpisa iz kasnog 3. ili ranog 4. stoljeća na području samostana navode na zaključak o postojanju ranokršćanskog svetišta ili pak kasnoantičkog groblja, no nažalost, ovi ulomci su izgubljeni u vrijeme zahvata preuređenja samostana krajem 19. stoljeća¹⁴⁷. Međutim, u splitskom Arheološkom muzeju čuva se ranokršćanski mramorni sarkofag s prikazom prelaska Izraelaca preko Crvenog mora (kraj 4. stoljeća), porijeklom iz samostana fratara konventualaca, a na kojeg se vjerojatno odnosi Farlatijev navod o sarkofagu

¹⁴² D. MANDIĆ, 1968., 222.

¹⁴³ T. SMIČIKLAS (ur.), 1905., 311-312.

¹⁴⁴ T. ARHIĐAKON, 1977., 154.

¹⁴⁵ D. FARLATI, 1751., 270-271.

¹⁴⁶ T. SMIČIKLAS (ur.), 1905., 66-67.

¹⁴⁷ Prijepise ovih nadgrobnih natpisa donosi: T. MOMMSEN, 1873., br. 2043, 2107(8589).

u kojem su se do 16. stoljeća čuvali ostaci tijela sv. Feliksa¹⁴⁸. Daljnji nalazi ranokršćanskih ulomaka svjedoče o sakralnom karakteru kojeg je ova lokacija imala od najranijih vremena¹⁴⁹.

Prije spomenuti grafički prikazi Splita iz 17. stoljeća¹⁵⁰, kao i oni Alessandra Barbierija iz 1742. godine¹⁵¹ (Sl. 1) te Pietra Curira¹⁵² i Filipa Muljačića iz 1764. godine¹⁵³ otkrivaju nam tlocrtnu dispoziciju samostanskih zgrada prije radikalne pregradnje krajem 19. i početkom 20. stoljeća: jednobrodnoj crkvi je sa sjeverne strane bila prigradna osmerokutna kapela¹⁵⁴ dok je pravokutna apsida, za razliku od današnjeg stanja¹⁵⁵, bila smještena na istoku. Na apsidu su se s južne strane naslanjale sakristija i kapela, čije su dubine bile jednake onoj apside, s tim da su obje na istoku imale pravokutne istake. S južne strane crkve nalazio se klaustar s natkrivenim ophodom, o čemu svjedoče ucrtane baze stupova, dok je južno od klaustara bila samostanska zgrada s fratarskim spavaonicama, refektorijem i ostalim potrebnim prostorijama. Zapadno od klaustara bio je vrt, sjeverno od njega groblje a radi smještaja samostana na samoj morskoj obali na jugu kompleksa postojala je i lučica za brodice¹⁵⁶.

Spomenute radikalne pregradnje samostanskog kompleksa razlog su slaboj sačuvanosti konstruktivnih ili arhitektonsko-dekorativnih elemenata koji se mogu datirati u doba prve franjevačke prisutnosti. Klesarske karakteristike osmerostranih stupića s lisnatim kapitelima klaustar datiraju u 14. stoljeće¹⁵⁷, međutim, najstariji spomenici - nadgrobna ploča Tome Arhiđakona iz 1268. godine te Leona Kacete iz 1296. godine, upućuju na ranije postojanje

¹⁴⁸ D. FARLATI, 1751., 127.

¹⁴⁹ Osim navedenih, u samostanu se čuvaju kasnoantički ulomak s tri lika, ulomak pilastra s upisanim ranokršćanskim križem, akroterij poklopca sarkofaga, fragment pluteja oltarne pregrade ili propovjedaonice (N. CAMBI, 2005., 138-155).

¹⁵⁰ Vidi bilj. 4, 5, 6, 8.

¹⁵¹ Nacrt iz katastra dobara samostana Sv. Frane na obali, kojega je 1742. godine izradio Alessandro Barbieri, donosi C. Fisković (C. FISKOVIĆ, 1952., 188).

¹⁵² C. Fisković donosi i detalj crkve i samostana iz nacrta kojega je 1764. godine izradio Pietro Curir (C. FISKOVIĆ, 1952., 190).

¹⁵³ Nacrt konventualnog sklopa kojega je 1764. godine izradio Filip Muljačić vidi kod: A. DUPLANČIĆ, 1985., 47.

¹⁵⁴ Zbog neuobičajenog oblika i smještaja smatra se kako je ova struktura starija od franjevačke crkve te kako je vjerojatno služila kao krstionica (C. FISKOVIĆ, 1979., 9-18). S pretpostavkom o starosti strukture slaže se i N. Cambi, koji međutim smatra kako je građevina možda imala ulogu mauzoleja (N. CAMBI, 2005., 137-138).

¹⁵⁵ Splitska općina je radi sadržajnog povezivanja s trgov pred samostanom naložila premještanje glavnog pročelje s ulazom na istok, a apside na zapad, što je i izvršeno u periodu od 1855. do 1864. godine (S. PIPLOVIĆ, 1985., 62).

¹⁵⁶ Identifikaciju pojedinih dijelova kompleksa olakšavaju legende uz oznake ucrtane na Barbierovom i Curirovom nacrtu.

¹⁵⁷ LJ. KARAMAN, 1933., 116.

franjevačke kuće na ovome mjestu. Sačuvani ostaci četiriju uskih romaničkih prozora na sjevernoj strani crkve, kao i struktura bočnih zidova sastavljena od uskih klesanaca, također govore u prilog ranijoj dataciji samostanske crkve¹⁵⁸.

3.4.2. RED PROPOVJEDNIKA

Kao i franjevački konventualni samostan, i dominikanski samostan nastao je na mjestu starijeg sakralnog objekta, ranokršćanske crkve posvećene sv. Katarini Aleksandrijskoj. Ostaci ove građevine zatečeni su 1932. godine prilikom proširenja samostanske crkve, kada su pronađeni i ulomci ranokršćanske tranzene i sarkofaga¹⁵⁹. Dominikanci su po svojem dolasku preuzeli i titular ranokršćanske crkve, što dokazuje sačuvani pečatnjak samostana iz 16. stoljeća¹⁶⁰, kao i niz dokumenata u kojem se samostan naziva »Conventus s. Chaterine V. et M.«¹⁶¹.

Osim spomenutog navoda Tome Arhiđakona, još nekoliko dokumenata iz polovine 13. stoljeća svjedoči o ranoj prisutnosti dominikanskih redovnika u Splitu: papinsko pismo iz 1245.¹⁶² te oporuke iz 1248.¹⁶³ i 1260. godine¹⁶⁴. Međutim, dokument od najvećeg značaja iz najranijeg razdoblja prisutnosti splitske braće propovjednika jest darovnica splitskog nadbiskupa Ivana V. od 20. lipnja 1269. godine kojom se dominikancima dariva dio nadbiskupskog vrta¹⁶⁵. U dokumentu stoji kako se braći dariva dio vrta prema moru, koji s istočne strane graniči s ostatkom nadbiskupskog vrta te kućom braće propovjednika, »locum ipsorum Praedicatorum«, čiji spomen potvrđuje rano postojanje dominikanskog samostana¹⁶⁶.

¹⁵⁸ C. FISKOVIĆ, 1985.a, 6.

¹⁵⁹ U katalogu Arheološkog muzeja u Splitu navedeni su spomenuti ulomci, međutim, nije ih moguće identificirati u depou nesređenih kamenih ulomaka.

¹⁶⁰ A. DUPLANČIĆ, 1982., 22, bilj. 13.

¹⁶¹ F. OREB, 1990., 199.

¹⁶² T. SMIČIKLAS (ur.), 1906., 282-283, br. 247.

¹⁶³ T. SMIČIKLAS (ur.), 1906., 340-341, br. 304.

¹⁶⁴ T. SMIČIKLAS (ur.), 1907., 154-156, br. 663.

¹⁶⁵ U samostanskom arhivu čuva se velika količina nesređene arhivske građe, među kojom se ističe tzv. *Diplomata DAS*, zbirka 36 dokumenata nastalih u periodu od 1256. do 1527. godine. Najvrjedniji dokument ove zbirke je spomenuta darovnica iz 1269. godine, koja je po prvi put objavljena u: T. SMIČIKLAS, (ur.), 1907., 493-494.

¹⁶⁶ T. SMIČIKLAS (ur.), 1907., 493-494.

Dominikanski kompleks je do temelja uništen sredinom 17. stoljeća pri zahvatu gradnje obrambenih zidina¹⁶⁷ zbog čega je teško izvršiti analizu građevnih karakteristika srednjovjekovnog sklopa. Dva starija grafička prikaza koji dominikanski samostan ne prikazuju sumarno i na kojima se mogu razaznati neke pojedinosti tlocrtne organizacije kompleksa, oni A. Cocca iz 1648.¹⁶⁸ i Pietra Mortiera iz 1656. (1657.) godine¹⁶⁹, prikazuju jednobrodnu pravilno orijentiranu crkvu kojoj se s južne strane nalaze samostanske zgrade. Zanimljivo je to što oba plana apsidu prikazuju kao polukružnu (što potvrđuju i zapisi sačuvani u samostanskom arhivu¹⁷⁰), dok je na Coccovom planu prikazana i kvadratna kapela prigradna uz sjeverni zid crkve. Oba plana pokazuju ukoso postavljeni zid koji je spajao samostanski kompleks i osmerokutnu kulu uz istočna vrata Dioklecijanove palače, a koji je radi smještaja samostana van zaštite gradskih zidina izgrađen vjerojatno 1538. godine¹⁷¹. Navedeni planovi se razlikuju u prikazu položaja ostalih samostanskih zgrada dok još jedan stariji grafički izvor na kojem je prikazan dominikanski samostan, onaj A. degli Oddija iz 1584. godine (Sl. 2)¹⁷², pokazuje treću varijaciju tlocrtne organizacije samostanskih krila¹⁷³. Međutim, sačuvani dokument iz 1448. godine otkriva kako je samostansko krilo na čijem su se prvom katu nalazile fratarske spavaonice bilo prislonjeno uz crkvu, budući da se u ugovoru o gradnji kapele sv. Katarine navodi kako majstor Andrija Aleši ima probiti zid po sredini crkve ispod spavaonica te izgraditi kapelu¹⁷⁴.

Podrobnija analiza rasporeda samostanskih zgrada nažalost nije moguća budući da to ne dopuštaju spomenute nepreciznosti prikaza sklopa na sačuvanim grafičkim izvorima, dok su materijalni ostaci predbaroknog samostana iznimno oskudni, odnosno predstavljaju ih samo kameni pilastar i dva kapitela, pronađeni pri spomenutim građevinskim radovima 1932.

¹⁶⁷ Suvremeni prijepis priznanice o rušenju izdane 30. svibnja 1658. čuva se u arhivu samostana, nesigniran.

¹⁶⁸ A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 11, sl. 9, bilj. 48.

¹⁶⁹ A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 11, sl. 9, bilj. 56.

¹⁷⁰ F. Oreb izvještava kako se u samostanskom arhivu čuva rukopis dominikanca L. Matijace koji navodi da su u radovima pronađene »zidine prvotne kapele koja je bila u obliku potkove, a ne kao današnja (nova) i stara četvorina«. Nažalost, nisu sačuvani njeni crteži, fotografije pa čak ni precizniji opisi (F. OREB, 1990., 196).

¹⁷¹ Sačuvana kronika anonimnog autora navodi kako je 1538. godine, među ostalim građevnim zahvatima kojima je cilj bila zaštita grada, utvrđen dominikanski samostan (*Notizie storiche*, 1883., 15).

¹⁷² Z. BULJEVIĆ, 1982., slika 3.

¹⁷³ Svoje viđenje tlocrtne organizacije predbaroknog samostana dali su F. Oreb (F. OREB, 1990., 200-205) i M. Ivanišević (M. IVANIŠEVIĆ, 1981., 103).

¹⁷⁴ Dokument koji se čuva u arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu objavio je: M. IVANIŠEVIĆ, 1979.-1981., 151, bilj. 17).

godine¹⁷⁵. Novija arheološka istraživanja samostanskog kompleksa provedena 2007. i 2008. godine¹⁷⁶ pokazala su gotovo potpuni izostanak nepokretnih nalaza iz faze predbaroknog samostana što je uz određene nelogičnosti na najstarijim grafičkim prikazima samostanskog sklopa bilo razlogom sumnji kako samostan nakon rušenja sredinom 17. stoljeća nije izgrađen na istom mjestu, već zapadnije, dok je pravim razlogom rušenja bio smještaj samostana na trasi prolaska novih gradskih bedema. Ovu pretpostavku potvrđuje i računalna simulacija preklapanja satelitske snimke današnje situacije te starijih nacрта iz vremena prije i nakon gradnje gradskih bedema (Sl. 3)¹⁷⁷.

3.4.3. POLOŽAJ NAJRANIJIH SAMOSTANA PROSJAČKIH REDOVA U URBANOM TKIVU GRADA SPLITA

Prosjački redovi su ubrzo po svojem nastanku početkom 13. stoljeća doživjeli snažan uzlet, vidljiv po broju osnovanih i sagrađenih samostana, te se može reći da je gotovo obvezatni dio svakog većeg europskog grada u srednjovjekovnom razdoblju bio franjevački i/ili dominikanski samostan. Niz faktora, kao što su primjerice veličina i potrebe grada za duhovnim uslugama, postojanje ustupljenog zemljišta za smještaj sklopa, osiguravanje materijalnih sredstava za njegovu gradnju od strane gradske uprave ili lokalnog plemstva, utjecao je na prisustvo kuće samo jednog ili pak obaju mendikantskih samostana. Dalmatinski gradovi kao što su Dubrovnik, Split, Hvar, Šibenik, Zadar, Pag, pa čak i manja naselja kao što je Lopud, mogu se pohvaliti kućama obaju prosjačkih redova, iako nisu sve tako ranog nastanka kao što su one splitske.

Zakonitosti položaja dalmatinskih mendikantskih samostana u odnosu na urbano tkivo konstantne su: samostani su se gotovo redovito smještali na suprotnim stranama fortificiranih gradskih cjelina¹⁷⁸. Položaj na rubnim dijelovima urbanih areala činio je samostane važnim

¹⁷⁵ C. FISKOVIĆ, K. PRIJATELJ, 1948., 49-50.

¹⁷⁶ H. ZGLAV MARTINAC, 2010.

¹⁷⁷ Korišteni su planovi A. Cocca iz 1648. godine (A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 11, sl. 9, bilj. 48.), V. M. Coronellija iz 1694. godine (A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 24, sl. 30, bilj. 148) te satelitska snimka preuzeta sa internetske stranice Google Maps.

¹⁷⁸ I. FISKOVIĆ, 2011., 61.

elementom oblikovanja vizualnog identiteta dalmatinskih srednjovjekovnih gradova: radi svoje veličine, kvalitete gradnje i osobitosti oblikovanja samostanskih zgrada, a naročito crkve sa zvonikom, mendikantske kuće su se ubrajale u najvažnije prostorne dominante srednjovjekovnih gradova. Osobito je ovo bilo istaknuto kod Splita, gdje su kuće franjevac konventualaca i dominikanaca bile smještene van perimetra gradskih zidina, franjevačka na samoj morskoj obali a dominikanska u relativnoj blizini obale, obje vidljive svakom putniku koji je u grad pristizao morskim putem. Položaj mendikantskih samostana na rubnim dijelovima gradova, kao i spomenuta kvaliteta gradnje (primjerice oba splitska mendikantska samostana bila su smještena u pučkim predgrađima Lučac i veli Varoš, gdje su u srednjem i ranom novom vijeku prevladavale gradnje u drvu), uvjetovao je i upotrebu samostana kao mjesta sklanjanja pučanstva u slučaju prodora neprijatelja do samih gradskih zidina, ili u slučaju smještaja samostana unutar zidina, u slučaju proboja neprijatelja unutar zidina.

Klaustralni tip samostana javlja se već u 11. i 12. stoljeću kod kontemplativnih redova kamaldoljana, cistercita i kartuzijanaca, međutim, svoj potpuni oblik poprima u zreлом srednjem vijeku u kućama franjevac i dominikanaca¹⁷⁹. Mendikantski klaustar je najčešće pravokutnog oblika, s ophodom koji uvjetuje kružno kretanje oko središnje cisterne s krunama bunara. Klaustar se nalazi sjeverno ili južno od crkve, budući da ona mora biti orijentirana u smjeru istok-zapad, dok je raspored samostanskih zgrada i prostorija oko klaustra uvjetovan njihovom namjenom: sakristija se nalazi do apside, do nje je najčešće kapitul i knjižnica, dok se refektorij, kuhinja, spremišta i ostale gospodarske zgrade nalaze u dijelovima samostanskih zgrada koje su najudaljenije od crkve.

Radi ranije navedenih razloga nije moguće sa sigurnošću donijeti sud o izvornoj tlocrtnoj dispoziciji dijelova dominikanskog sklopa, međutim, može se zaključiti kako su kod gradnje prvog splitskog samostana franjevac konventualaca poštovane osnovne zakonitosti gradnje kuća prosjačkih redova: južno od crkve nalazi se klaustar s ophodom, u produžetku apside nalazi se sakristija i kapela, u zapadnom dijelu sklopa su groblje i vrt, dok su u najudaljenijem samostanskom krilu na jugu fratarske spavaonice, refektorij i gospodarske prostorije. Osim uzusa gradnje mendikantskih kuća na raspored pojedinih dijelova splitskog franjevačkog samostana su utjecale i karakteristike terena na kojem je kompleks bio smješten: sjeverno od crkve nalazile su se stijene iz kojih su izvimala sumporna vrela dok je na jugu bila

¹⁷⁹ A. BADURINA, 1990., 12-13.

morska obala s još tri sumporna vrela, što je uvjetovalo širenje samostanskog kompleksa na istok i zapad.

3.5. UTEMELJENJE SAMOSTANA SV. ANTE NA POLJUDU

3.5.1. PREDSAMOSTANSKO RAZDOBLJE

Samostan franjevacica opservanata na Poljudu osnovan je sredinom 15. stoljeća u jeku velike redovničke reforme koja je šireći se iz talijanskih centara zahvatila i Dalmaciju te rezultirala osnivanjem niza opservantskih kuća. Međutim, i prije dolaska fratara na ovoj je lokaciji postojala crkva posvećena sv. Mariji, prema okolnom močvarnom terenu nazivana *Santa Maria de Paludo*. Ona se po prvi put spominje oko 1020. godine u oporuci splitskog nadbiskupa Pavla kojom on svojem ocu, gradskom upravitelju Prestanciju, ostavlja spomenutu crkvu koju je sam sagradio, njen vrt s plodonosnim stablima, kao i još jedan posjed u blizini¹⁸⁰. Prestancije poklanja crkvu i posjede svojem sinu Zirnu¹⁸¹, a on je pak između 1050. i 1060. godine dariva sinu Dabri, opatu benediktinskog samostana Sv. Stjepana pod borovima¹⁸². Dabro 1078. godine ostavlja svu svoju imovinu matičnom samostanu, te na taj način crkva sv. Marije dolazi u posjed samostana Sv. Stjepana¹⁸³. Benediktinski redovnici su uz crkvicu sv. Marije Poljudske izgradili hospicij, a iako se u nekim dokumentima on naziva i »prioratus beatae Mariae de Paludibus«¹⁸⁴, smatra se kako na Poljudu nije postojala stalno naseljena zajednica benediktinskih redovnika¹⁸⁵. Točan položaj predromaničke crkvice nije poznat, međutim, sačuvano je više ulomaka njenog kamenog liturgijskog namještaja među kojima se

¹⁸⁰ Prijepis isprave objelodanio je: O. OZRETIĆ, 1880., 24.

¹⁸¹ M. KOSTRENČIĆ, J. STIPIŠIĆ, M. ŠAMŠALOVIĆ (ur.), 1967., 59-60, br. 42.

¹⁸² M. KOSTRENČIĆ, J. STIPIŠIĆ, M. ŠAMŠALOVIĆ (ur.), 1967., 60-61, br. 43.

¹⁸³ M. KOSTRENČIĆ, J. STIPIŠIĆ, M. ŠAMŠALOVIĆ (ur.), 1967., 165-166, br. 128.

¹⁸⁴ Franjevački povjesničar Konrad Eubel navodi kako je kardinal Bessarion oko 1445. godine u komendu primio benediktinsku opatiju Sv. Stjepana o kojoj je zavisao bio i priorat Sv. Marije Poljudske (K. EUBEL, 1914., 8, bilj. 3).

¹⁸⁵ I. OSTOJIĆ, 1964., 328. Međutim, mogućnost postojanja stalnog boravišta redovničke zajednice, ovisnog o opatiji Sv. Stjepana pod borovima, ne treba odbaciti budući da su poznati slični primjeri postojanja priorata podložnog matičnoj opatiji (S. ANDRIĆ, 2005., 87).

ističu mramorni luk i ulomak grede oltarne ograde, ukrašeni motivom kuka i latinskim natpisom s imenom nadbiskupa Pavla (Sl. 4)¹⁸⁶.

Jačanje prosjačkih redova potaknulo je već započeti proces dekadencije benediktinskog reda, koja se i na području Splita očituje postupnim gašenjem benediktinskih opatija. Posljednji sustipanski opat Deodat Stojanov umire 1442. godine, a nekada najvažniji gradski samostan s velikim brojem posjeda dodjeljuje se u komendu makarskom biskupu Valentinu¹⁸⁷. U ovo je vrijeme makarska biskupija bila pod jakim utjecajem bosanskih bogumila zbog čega je imala poteškoća pri sakupljanju milodara, u čemu su joj prihodi sustipanske opatije trebali pomoći. Među kasnijim komendatarnim opatima sustipanskog samostana, a time i poljudske crkve, najpoznatiji je slavni nicejski kardinal Basilius Bessarion (Sl. 5). Točno vrijeme dodjeljivanja sustipanske komende ovom velikom humanistu i zagovorniku obrane od osmanskih presizanja nije sa sigurnošću utvrđeno, ali poznato je da je to bilo najkasnije 1445. godine kada se kardinal spominje u jednoj ispravi *Zlatne knjige grada Splita*¹⁸⁸.

3.5.2. OSNUTAK SAMOSTANA FRANJEVACA OPSERVANATA I KARDINAL BASILIUS BESSARION

Najstariji arhivski dokument koji se može, doduše tek posredno, povezati sa poljudskim samostanom jest spomenuta isprava koja se nalazi u tzv. *Zlatnoj knjizi grada Splita*, zbirci službenih isprava splitske komune¹⁸⁹. U ovoj ispravi od 15. studenog 1445. godine navodi se spor kojega je »uzoriti nicejski kardinal, kome je predana privremena uporaba opatije sv. Stjepana izvan Splita« poveo protiv splitskih građana Jurja i Šimuna oko prava na upravljanje dobrima njihovog pokojnog brata Dujma, opata sustipanskog samostana. Iako je dokument

¹⁸⁶ Analizu pleternih ulomaka donosi D. Matetić Poljak, prema kojoj natpis s oltarne ograde glasi: (Ego Pavl)VS INDIGNUS DIC(tus) SERV(um) D(e)I ET BEATI (Mic)HAELI ARCHANGELI OC HORATORIUM D(e)O ADIVVANTE CONSTRV(xi) (D. MATETIĆ POLJAK, 2002., 270-285). S druge strane, N. Jakšić osporava ovo čitanje, te ističe mogućnost porijekla navedenih ulomaka s neke druge lokacije, vjerojatno obližnje crkvice Sv. Trojice (N. JAKŠIĆ, 1999., 277-282).

¹⁸⁷ I. OSTOJIĆ, 1964., 322.

¹⁸⁸ V. GLIGO, M. BERKET, V. RISMONDO, LJ. ŠIMUNKOVIĆ (ur.), 1996., 194-195, dok. 39.

¹⁸⁹ Diplomatarij splitske komune čuva se u arhivu Muzeja grada Splita a njegova građa postala je dostupna objavom transkripata i prijevoda u izdanju Književnog kruga iz Splita (V. GLIGO i sur. (ur.), 1996.), dok je spomenutu dukalu objavio J. Alačević 1899. godine (J. ALAČEVIĆ, 1899., 1-7).

nastao prije osnivanja poljudskog samostana značajan je zbog spomena kardinala Basiliusa Bessariona, iznimno važne figure za najraniju povijest franjevačkog samostana, o kome će riječi biti u nastavku rada.

Osnutak samostana sv. Ante na Poljudu smješta se u 1449. godinu, budući da je dokument kojim gradsko Vijeće fratrima opservantima reda sv. Frane dopušta gradnju samostana na Poljudu datiran ovom godinom¹⁹⁰. U ovu svrhu franjevcima se dopušta prikupljanje granja i gradnja peći za vapno na brdu Marjan pokraj Splita, a iz dokumenta se doznaju i titulari samostana: Blažena Djevica Marija i sv. Jeronim ispovjednik. Također, Vijeće se pobrinulo i za novčane prinose gradnji samostana kroz napatuk notarima i kancelarima, prema kojem su oni prilikom izrade oporuka trebali preporučiti građanima darivanje sredstava »pro fabbrica dicti Monasterii in remissionem peccatorum suorum«¹⁹¹. Ovi postupci gradske uprave svjedoče o naklonosti naspram franjevacu opservanata, reda koji je i u mnogim drugim europskim gradovima zbog svoje bliskosti s pukom bio važan saveznik civilne vlasti u održavanju komunalnog mira¹⁹². O vremenu osnutka poljudskog samostana svjedoči i bula pape Nikole V. od 7. veljače 1450. godine u kojoj stoji kako se postojeća crkvice Sv. Marije Poljudske s pripadajućim terenima uz suglasnost tuskulanskog biskupa Bessariona oduzima benediktinskom samostanu Sv. Stjepana pod borovima te dodjeljuje fratrima opservantima, kojima se dopušta podizanje kuće s crkvom, klaustrom, dormitorijem i svim potrebnim prostorijama¹⁹³. Osim biskupa Bessariona i sam papa Kalist III je obdario splitske franjevce opservante: bulom iz 1457. godine papa je vjernicima koji posjete crkvu za određene blagdane i pomognu njenu izgradnju i uređenje udijelio oprost grijeha (Sl. 6)¹⁹⁴.

Kardinal Bessarion iznimno je značajan protagonist opservantskog pokreta u Splitu, budući da upravo on reformiranim franjevcima daje dopuštenje za useljenje u postojeći poljudski hospicij i gradnju novog sklopa, čime se stvaraju uvjeti za nastanak prvog gradskog reformiranog samostana. Osim gore spomenutim arhivskim dokumentima zasvjedočenog darivanja *locusa*, uz kardinalovo zalaganje za osnutak opservantskog samostana vjerojatno se može povezati i darivanje relikvije sv. Bazilija. Naime, u razgovoru s fra Bernardinom

¹⁹⁰ Dokument je objavio: O. OZRETIĆ, 1880., 25.

¹⁹¹ O. OZRETIĆ, 1880., 25.

¹⁹² Primjerice, temu odnosa mendikanata i vlasti u pokrajini Lombardiji analizirao je: G. ANDENNA, 2001., 331-371.

¹⁹³ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1939., 687, br. 1338. Prijevod je objavio: S. J. ŠKUNCA, 2002., 210-211, dok. 2.

¹⁹⁴ Originalna bula se čuva u samostanskom arhivu, a prijevod je objavio: D. FABIANICH, 1864., 213, dok. 4.

Škuncom, nekadašnjim provincijalom Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri i dugogodišnjim poljudskim fratrom, doznali smo kako je 1977. godine prilikom rastavljanja i uklanjanja baroknog glavnog oltara u unutrašnjosti konstrukcije pronađen svitak pergamene s natpisom *Sancti Basilii reliquum*, uz kojega je bio komadić kosti. Ovaj zanimljivi nalaz pohranjen je u župni ured, međutim nesretnim spletom okolnosti nije sačuvan do danas, osim u pisanim izvještajima fra Bernardina i fra Stjepana Pupića Bakrača.

Basilus Bessarion rođen je oko 1403. godine u Trapezuntu (današnja Turska), a europsku slavu stekao je nastupima na koncilu u Firenzi 1439. godine u kojima ističe potrebu unije crkvi Istoka i Zapada. Brojne vrline osigurale su mu niz počasti, kao što je kardinalska titula dodijeljena 1439. godine, ali i materijalnih dobara, ponajviše od samostana koje prima u komende. Poznati su njegovi naslovi komendatarnog opata samostana u Ravenni, Urbinu, Splitu, Riminiju, Vicenzi i Metz, kao i više kuća matičnog bazilijanskog reda¹⁹⁵. Kao što je ranije spomenuto, benediktinsku opatiju Sv. Stjepana pod borovima s crkvom sv. Marije Poljudske u komendu prima vjerojatno 1445. godine, ali već je četiri godine kasnije prepušta franjevcima opservantima. Međutim, ovo nije jedini slučaj darivanja posjeda fratrima opservantima: godine 1443. prima ravenatski samostan San Giovanni Evangelista s prioratom San Mammante, a već ga naredne godine dariva franjevcima opservantima¹⁹⁶, dok 1463. godine rimsku baziliku Sv. XII Apostola također prepušta fratrima opslužavateljske struje¹⁹⁷.

Bessarionova naklonost franjevcima opservantima nije bila slučajna, budući da je kardinal od 1458. godine bio protektor franjevačkog reda, a uloga fratara opservanata kao glavnih propovjednika i poticatelja na obranu kršćanstva od osmanske sile zasigurno ga je dodatno vezivala uz ovaj ogranak reda sv. Frane¹⁹⁸. Osim dužnosti protektora, Bessariona je uz red sv. Frane vezivao i interes za franjevačku duhovnost i filozofiju, o čemu svjedoči impresivan broj djela franjevačkih autora koje je posjedovao u svojoj slavnoj knjižnici: 24

¹⁹⁵ D. HENDERSON, 2013., 115-116.

¹⁹⁶ D. HENDERSON, 2013., 93.

¹⁹⁷ J. MONAFASANI, 2011., 52.

¹⁹⁸ Zanimljiv podatak je i onaj o Bessarionovu utjecaju na nastanak grba franjevačkog reda: kardinal je po uzoru na sv. Bonaventuru koji je za svoj grb odabrao simbol dviju ruku spojenih čavlom Križa, a što je trebalo simbolizirati jedinstvo dviju crkvi, komponirao svoj grb na kojem dvije ruke drže križ, što su pak franjevci preuzeli kao uzor i formirali svoj grb na kojem se ruke sv. Frane Asiškog i Krista križaju pred Tau križem (I. LAVIN, 2013., 230).

autora u 47 svezaka¹⁹⁹. Kardinal je bio u kontaktu s najvećim imenima opservantske reforme, primjerice, velikom propovjedniku Jakovu Markijskom predlaže korištenje svojeg propovjedničkog utjecaja na puk za pozivanje na križarsku vojnu protiv Osmanlija, a u pismu iz 1459. godine šalje mu i opis opustošenog Peloponeza, koji je trebao poslužiti kao ilustracija opasnosti koja Europi prijete s Istoka²⁰⁰.

Kao što je spomenuto, franjevci opservanti su imali važnu ulogu u poticanju Europe na obranu od osmanskih osvajanja, a u istom svjetlu značaja za otpor daljnjim napredovanjima sile s istoka može se promatrati i Bessarionova naklonost hrvatskom narodu²⁰¹. Bessarionove veze s našom zemljom očituju se kroz kontakte s dvjema crkvenim ličnostima koje su zbog ratnih okolnosti, baš kao i sam kardinal, bile primorane napustiti svoju domovinu: Nikola Zadranin i Juraj Dragišić. Nakon pada Duvanjske biskupije pod osmansku vlast (1463. godine) duvanjski biskup Nikola Zadranin, pripadnik reda Male braće, dolazi u Veneciju. Po podnošenju izvještaja Senatu o stanju biskupije i okolnih krajeva, Nikola upoznaje kardinala Bessariona, koji ga, potaknut neposrednim svjedočanstvima i iskustvima, imenuje svojim povjerenikom za propovijedanje križarskog rata na području Istre i Kranjske²⁰². Dokument o imenovanju Nikole Zadranina zanimljiv je i zbog opširnih uputa o metodama propovijedanja križarskog rata, u kojima Bessarion daje niz starozavjetnih analogija, primjera govora i argumenata koje je potrebno predočavati vjernicima²⁰³. Ove detaljne upute Nikoli Zadraninu, uz one spomenute Jakovu Markijskom, svjedoče o važnosti franjevačkih propovjednika za poticanje puka na obranu od Osmanlija, važnosti koje je kardinal Bessarion kao jedan od najaktivnijih zagovaratelja protuosmanskih aktivnosti itekako bio svjestan²⁰⁴.

¹⁹⁹ Primjerice, posjedovao je djela sv. Bonaventure, kolekciju djela Dunsca Scota, biblijske komentare Nikole iz Lyre u šest rukopisa i inkunabula, djela Jurja Dragišića, Williama Ockhama, barem tri kolekcije franjevačkih propovijedi, dok su neka anonimna teološka i filozofska djela zasigurno franjevačka. Posjedovao je i svezak najvažnije sačuvane kolekcije rasprava o kontroverzi 14. stoljeća oko apostolskog siromaštva, kao i protupapinsku kroniku Nikole Minorite, koji su činili dio njegove važne kolekcije djela o temi siromaštva (J. MONFASANI, 2011., 50, 55, 53-54).

²⁰⁰ F. LOLLINI, 2006., 22-23.

²⁰¹ Temu povezanosti kardinala Bessariona i hrvatskog naroda iscrpno je obradila: L. ČORALIĆ, 1998., 143-160.

²⁰² L. ČORALIĆ, 1998., 149.

²⁰³ Dokument datiran 1. rujna 1463. godine objavio je: A. THEINER, 1863., 466-467, dok. DCLVIII.

²⁰⁴ Od svojeg dolaska na Zapad, Bessarion je svu svoju životnu energiju uložio u traženje podrške za borbu protiv Osmanlija: najviše je boravio u Veneciji, od koje se nadao pomoći zbog ugroženosti njenih vlastitih teritorija, ali boravi u Napulju kod kralja Alfonsa Aragonskog, posjećuje Mantovu i Njemačko carstvu, dok se u Rimu sastaje s Tomom Paleologom, posljednjim vladarem Moreje (R. MANSELLI, 1973., 320).

Drugi Hrvat s kojim je Bessarion održavao možda i najintenzivnije odnose jest humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić, također pripadnik franjevačkog reda. Nakon pada svojega rodnoga grada Srebrenice pod Osmanlije (1452.) Dragišić dopijeva u Rim gdje brzo stupa u kontakt s kardinalom Bessarionom, centrom prve rimske akademije sastavljene od ponajvećih imena onovremene talijanske i grčke kulture²⁰⁵. Ponukan optužbama bizantskog humanista Jurja iz Trapezunta o Bessarionovom krivovjerju, Dragišić ustaje u kardinalovu obranu i piše djelo *Defensorium Bessarionis*, koje nažalost nije sačuvano do danas. Nakon Rima Dragišić odlazi u Urbino, gdje vjerojatno uz Bessarionovu pomoć postaje profesor na gradskom sveučilištu, a ostvaruje i veze s vladarskom obitelji²⁰⁶. U ovo vrijeme nastaje djelo *De libertate et immutabilitate Dei* (1471.) u čijoj je posveti Dragišić iskazao zahvalnost Bessarionovoj podršci i pomoći, a poznato je da je primjerak ovog djela i sam kardinal čuvao u svojoj knjižnici²⁰⁷.

Među daljnjim primjerima veza kardinala Bessariona i hrvatskih zajednica ističe se indulgencija dodijeljena venecijanskoj bratovštini sv. Jurja i Tripuna, u kojoj su se okupljali *Schiavoni*, odnosno Hrvati koji su sredinom 15. stoljeća u povećanom broju pristizali u Veneciju. Dana 10. veljače 1464. godine kardinal Bessarion je spomenutoj bratovštini podijelio indulgenciju kojom se svakom vjerniku koji posjeti njihovu crkvu na određene blagdane dodjeljuje oprost od sto dana²⁰⁸. Možda upravo zahvaljujući prilozima vjernika bratimsko sjedište je početkom 16. stoljeća ukrašeno ciklusom slika s prikazima iz života triju svetaca zaštitnika bratovštine. Platna su djelo mletačkog majstora Vittorea Carpaccia, a prema nekim autorima kod prikaza *Vizije sv. Augustina* slikaru je kao uzor za lik sveca pustinjaka poslužio upravo lik kardinala Bessariona (Sl. 7)²⁰⁹. Bessarion je prikazivan na više djela renesansnih slikara i kipara, osim Carpaccia, biskupov lik prikazali su i Piero della Francesca, Gentile Bellini, Pedro Berrugete, Paolo Romano, a vjerojatno i Juraj Dalmatinac na frizu s glavama sa

²⁰⁵ D. MANZOLI, 2012., 82.

²⁰⁶ L. ČORALIĆ, 1998., 152.

²⁰⁷ J. MONFASANI, 2011., 53.

²⁰⁸ Originalni dokument se čuva u arhivu bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Veneciji (L. ČORALIĆ, 1998., 158-159).

²⁰⁹ Guido Perocco je u više djela obrazložio ovu pretpostavku (G. PEROCCO, 1956., 223; G. PEROCCO 1960., 61; G. PEROCCO, 1961., 72; G. PEROCCO, 1964., 134; G. PEROCCO, 1976., 99), dok je primjerice A. Gentili mišljenja da je na slici prikazan Angelo Leonino, biskup Tivolija, koji je 1502. godine bratovštinu obdario indulgencijom koja je bila presudna za njen opstanak i razvoj. Međutim, prema istom autoru, Bessarion je ipak prikazan na spomenutom ciklusu dalmatinske bratovštine, na prikazu Pogreba sv. Jeronima (A. GENTILI, 1994., 297, 301).

šibenske katedrale²¹⁰. Međutim, za ovaj rad najzanimljivija je pala *Disputa o bezgrešnom začecu Bogorodice Marije* iz poljudske crkve na kojoj je, prema I. Prijatelj Pavičić, među likovima koji časte Bogorodicu možebitno prikazan i kardinal Bessarion²¹¹. Naime, fizionomija muškarca smještenog desno od Bogorodice, s tamnom kosom i bradom, karakterističnim markantnim nosom, odjevenog u tamno ruho s kapuljačom, pokazuje sličnosti sa brojnim sačuvanim portretima kardinala Bessariona te je moguće kako su poljudski franjevci od autora navedene pale zatražili prikaz kardinala u čast njegove značajne uloge u osnutku njihovog samostana.

Ostali kontakti kardinala Bessariona s hrvatskim krajevima bili su posredni, kroz komunikacije s mletačkim crkvenim dostojanstvenicima koji su u dalmatinskim gradovima obnašali različite dužnosti. Poznato je da je Bessarion bio u kontaktu sa zadarskim nadbiskupom Maffeom Vallaressom²¹², koji je zaslužan za niz graditeljskih zahvata u Zadru²¹³, kao i s kasnijim dubrovačkim biskupom, franjevcem Giuliom Maffeiem²¹⁴. Kontakt s benediktinskim samostanom Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu može se zahvaliti Bessarionovom položaju apostolskog legata *a latere* za područje Mletačke Republike, s kojim je dobio i pravo udjeljivanja dozvole trajnog zakupa zemlje u vlasništvu spomenutog samostana, a što je zatražio njegov komendatarni opat, Pietro Foscari²¹⁵. Ovaj mletački humanist bio je dio Bessarionovog intelektualnog kruga, a posebnu zanimljivost predstavlja podatak o prisutnosti obaju spomenutih zadarskih crkvenih dostojanstvenika, Pietra Foscarija i Maffea Vallaressa, dana 26. lipnja 1468. godine u Bessarionovom rimskom domu prilikom svečanog darivanja kardinalove bogate knjižnice prokuratorima venecijanske crkve Sv. Marka, jezgre iz koje se kasnije razvila poznata venecijanska knjižnica Marciana²¹⁶. Daljnje veze dvaju humanista Bessarionova kruga s Dalmacijom, odnosno gradom Splitom, očituju se kroz imenovanje Pietra Foscarija splitskim nadbiskupom 1478. godine²¹⁷, dok je s druge strane sačuvana obilna

²¹⁰ I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, 1994., 14-15.

²¹¹ I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, 2001., 52.

²¹² Sačuvano je pismo iz 1456. godine u kojem se nadbiskup Vallarezzo Bessarionu zahvaljuje na gostoprimstvu iskazanom bratu Jacopu i prijateljima (C. BIANCA, 2012., 60).

²¹³ O Vallaressovim zaslugama za razvoj renesanse u Zadru pisali su primjerice: I. PETRICIOLI, 1954., 91-97; I. PETRICIOLI, 1969., 85-100; C. FISKVIĆ, 1959., 38; C. FISKVIĆ, 1969., 85-100; P. VEŽIĆ, 1979., 17-36; M. PELC, 2007., 141.

²¹⁴ R. GUIDI, 2013., 247.

²¹⁵ A. THEINER, 1863., 481-482, br. DCLXI.

²¹⁶ S. COLLONA, 2012., 139.

²¹⁷ D. FARLATI, 1765., 402-403.

korespondencija između zadarskog nadbiskupa Vallaressa i splitskog nadbiskupa Lorenza Zane²¹⁸.

Spomenuti dokument splitskog Vijeća iz 1449. godine navodi kako »časna braća od Opsluživanja blaženoga Franje imaju na Poljudu sagraditi samostan pod imenom i naslovom na čast Blažene Djevice Marije i sv. Jeronima ispovjedaoca«²¹⁹, iz čega je razvidno kako je odluka o osnivanju samostana donesena i ranije, moguće na poticaj samog kardinala Bessariona. U šest mjeseci kasnijem pismu pape Nikole V. o predaji crkvice Sv. Marije Poljudske i pripadajućeg hospicija opservantima stoji kako je »naš časni brat Bessarion, tuskulanski biskup, koji taj samostan po koncesiji Apostolske stolice drži kao komendu, u svemu spreman dati svoj pristanak« a papa primiceriju splitske crkve nalaže: »da to marljivo provjeriš, i ako nađeš da su informacije točne, neka spomenuti biskup i komendator za to dade izričiti pristanak«²²⁰.

Spomenuta relikvija sv. Bazilija pronađena u poljudskom oltaru osobito je zanimljiv nalaz ako se u obzir uzme činjenica kako njegovo štovanje nije bilo osobito rašireno u našim krajevima, iako je sv. Bazilije u Zapadnoj crkvi cijenjen radi svojih doprinosa debati o arijanskoj herezi i zasluga u oblikovanju temelja kršćanskog redovništva. Pitanje porijekla relikvije ovog sveca koji je djelovao i umro u maloazijskom gradu Cezareji možda se može razriješiti vezivanjem uz ličnost kardinala Bessariona, koji je i sam bio maloazijskog porijekla (Trapezunt). Relikvije su u razdoblju od 7. do 15. stoljeća najčešće stizale sa područja Bizantskog Carstva, do kraja 12. stoljeća isključivo kao pokloni bizantskih vladara, koji su na ovaj način potvrđivali svoj politički i duhovni prestiž, a nakon križarskog osvajanja Carigrada i putem pljački i trgovine²²¹. Budući da su zbog svoje brojnosti novopridošle bizantske relikvije već u 13. stoljeću počele gubiti status neprocjenjivih blaga, dopušteno je pretpostaviti kako je kardinal Bessarion bio u posjedu relikvije sv. Bazilija, utemeljitelja reda kojemu je i sam pripadao. Kao što je poznato, kardinal Bessarion se nedugo prije osnutka poljudskog samostana trajno naselio u Italiji, te je vjerojatno u novu domovinu prenio svoje najvrijednije posjede, u koje se zasigurno ubrajaju i svetačke relikvije.

²¹⁸ D. NOVAKOVIĆ, 2012., 9-16.

²¹⁹ Prijevod prema: S. J. ŠKUNCA, 2002., 209.

²²⁰ Prijevod prema: S. J. ŠKUNCA, 2002., 211.

²²¹ H. A. KLEIN, 2004., 283.

Uloga kardinala Bessariona u osnutku poljudskog samostana vjerojatno nije bila samo formalnog karaktera, u smislu dopuštanja naseljavanja fratara u jednu od njegovih brojnih komendi: naprijed obrađeni aspekti njegovog odnosa s franjevcima opservantima, ponajprije interes za franjevačku duhovnost kao i shvaćanje važnosti uloge franjevačkih propovjednika u pokretanju obrane Europe od osmanskih osvajača vjerojatno su ga potakli na dodatno zalaganje za osnivanje reformiranog samostana u Splitu, gradu kojem se nevjernička ugroza neminovno približavala. Ovo zalaganje se očituje ne samo u darivanju *locusa*, već i vjerojatnom darivanju relikvije bizantskog sveca koja je poljudskoj samostanskoj crkvi osigurala posvetu glavnog oltara i početak samostanskog života, ali i izjednačavanje u posjedu sakralnih blaga s ostalim gradskim crkvama. Naime, više splitskih crkava toga vremena bila je u posjedu svetačkih relikvija, od katedrale i tijela Sv. Anastazija i sv. Dujma, crkve benediktinskog samostana Sv. Eufemije i tijela sv. Arnira, do crkava »suparničkih« mendikantskih samostana, one franjevac konventualaca sa tijelom sv. Feliksa, te crkve samostana dominikanaca u kojoj papinski vizitator Valier 1579. godine bilježi više relikvija²²². Posjedovanjem svetačkih relikvija crkve postaju mjesta hodočašća i razvoja kulta sveca, što često znači i održavanje godišnjih procesija u kojima se svetačke moći iznose pred puk. Međutim, veličina poljudske relikvije sv. Bazilija (mali komad neidentificirane kosti) kao i njena skrivenost unutar glavnoga oltara²²³ nisu dopustili razvoj kulta ovoga sveca, štoviše, sve do nalaza relikvije 1977. godine njeno postojanje u potpunosti je iščezlo iz memorije samostanske braće.

²²² F. OREB, 1990., 207.

²²³ Iako je relikvija pronađena unutar baroknog oltara logično je pretpostaviti da je tamo dospjela prenošenjem iz starijeg oltara nastalog u vrijeme gradnje crkve.

3.6. SPLIT PRED OSMANSKOM PRIJETNJOM

3.6.1. LITERARNA DJELA HUMANISTA I PROPOVIJEDI FRATARA

Puni cvat renesansnog i humanističkog stvaralaštva u dalmatinskim gradovima spriječile su nepovoljne povijesno-političke okolnosti: nastup tuđinske vlasti i nadiranje osmanskih četa prema kršćanskom zapadu. Unatoč tome, i u ovim teškim prilikama nastaju umjetnička djela s obilježjima novog stila, dok književnici i humanisti stvaraju raznovrsna literarna djela među kojima se značajem ističu ona koja se mogu svrstati pod zajednički nazivnik *antitursica*²²⁴. Strah od pada kršćanskih krajeva u ruke nevjernika potaknula je i propovjednike prosjačkih redova da u svoje propovijedi uvedu teme nužnosti obrane i pokretanja svih društvenih slojeva na vojne protiv Osmanlija. I fratri i humanisti bili su u neposrednom kontaktu s javnošću, imali su moć utjecaja na javno mišljenje, kao i na političku i crkvenu vlast, te su radi toga imali važnu ulogu u procesu jačanja svijesti o opasnosti koja Europi, preokupiranoj unutarnjim sukobima, prijete s Istoka.

Prvi interes humanista za križarske pohode javlja se već kod Francesca Petrarce koji piše o Mamlucima i njihovoj okupaciji Svete zemlje, dok u svojem poznatom djelu *De vita solitaria* kudi lijenost europskih vladara pri pokretanju križarske vojne²²⁵. Collucio Salutati, potaknut pobjedom na Kosovu 1389. godine, hvali Tvrtka i opisuje nadu koju je ovaj pothvat donio kršćanskom svijetu, dok Poggio Bracciolini Osmanlije naziva barbarima, neprijateljima vjere, uspoređujući Hunyadija s velikim vođama i carevima antike²²⁶. Talijanski humanisti su, osim u antici, suvremenim sukobima kršćanskih vladara i Osmanlija paralele nalazili u ostalim značajnim povijesnim događajima, kao što su križarski ratovi i legende o Karlu Velikom i njegovom pohodu na Svetu zemlju²²⁷. Najveći dio bogate humanističke križarske literature nastao je nakon 1453. i pada Konstantinopola, »novog Rima«, budući da je tom prilikom uništen ogroman broj knjiga u kojima je bilo pohranjeno klasično znanje čime su osobito bili

²²⁴ Pregled ranonovovjekovnih tekstova čija je tema bila pružanje otpora Osmanlijama i održavanje granice prema Osmanskom carstvu vidi kod: N. JOVANOVIĆ, 2016., 101-146.

²²⁵ N. BISAHA, 2004., 19, 20.

²²⁶ N. BISAHA, 2004., 22, 25.

²²⁷ Donato Acciaiuoli godine 1461. piše životopis Karla Velikog, Enea Silvio Piccolomini u pismu iz 1453. piše o Karlovom oslobođenju Kristova groba, Juraj iz Trapezunta se također poziva na Karlov pohod na Jeruzalem, jednako kao i firentinski humanist Ugolino Verino (N. BISAHA, 2004., 32-37).

pogođeni humanisti²²⁸.

Splitski i dalmatinski književnici također su pozivali na otpor i obranu Europe od osmanskih osvajanja dok je njihova blizina Bosanskom kraljevstvu, koje je od 1463. bilo pod vlašću polumjeseca, davala ovim djelima pečat vjerodostojnosti²²⁹. Najvažniji splitski autor protuosmanskih djela svakako je Marko Marulić dok je njegov najpoznatiji uradak ove tematike, *Poslanica papi Adrijanu VI.*, nastao na nagovor dominikanskog propovjednika Dominika Buće, kao što je i naglašeno u Posveti i *exordiumu* djela²³⁰. Poslanicu papi Marulić je napisao kao sedamdesetogodišnjak (1522. godine), međutim, ono nije bilo prvo ili jedino djelo ove tematike: *Tužen`je grada Jerozolima i Molitva suprotiva Turkom* izravno ili kroz alegorije biblijskih tema progovaraju o opasnosti koja se nadvila nad pjesnikov grad, a koja je prijetila i ostatku kršćanskog svijeta. Marulić je i u svojim ostalim djelima često pozivao na jedinstvo i obranu kršćanske Europe, primjerice, u *Evandelistaru* ističe kako »nevjerničko oružje bez prestanka bjesni i bjesneći napreduje, jer se kršćanski vladari međusobno glože«²³¹, a kao izrazito kršćanski pisac po uzoru na sv. Jeronima povezuje nevolje svojeg doba s grešnošću naroda:

»Zač sila turska tlači te i bije,
Kakva li čuda, o karstjanski puče...
Ne ćete li se ispraviti na vrime,
Gnjiv, mnim, ne more Višnji uzdaržati,
A da vas krutim bičima ne šine«²³²

Marulićevi suvremenici i članovi njegovog kulturnog kruga također su bili uključeni u društvo stvaraoca djela svrstanih pod nazivnik *antiturska*. Tideo Acciarini, talijanski humanist koji je u drugoj polovini 15. stoljeća djelovao kao *magister humanitatis* u Splitu, gdje su mu učenici bili primjerice Marko Marulić i Toma Nigris, uputio je papi Sikstu IV. poziv za pomoć u obliku stihovane poslanice. U pjesmi autor opisuje osmanska napredovanja i pad Negroponta

²²⁸ Pregled autora koji donose bibliografske podatke o humanističkoj križarskoj literaturi 15. stoljeća donosi: J. HANKINS, 1995., 112, bilj. 3.

²²⁹ »Suze mnogih i bijedan izgled susjeda koji k nama pribjgoše prisiljavahu me da pišem« (M. MARULIĆ, 1994., 83).

²³⁰ B. Jozić je izvršio analizu Marulićevih djela nastalih u svjetlu osmanske prijetnje (B. JOZIĆ, 2006.), dok je R. Cattaneo proveo detaljnu analizu *Poslanice* (R. CATTANEO, 2008., 91-115).

²³¹ M. MARULIĆ, 1985.b, 283.

²³² Prepjev talijanskog soneta Marka Marulića prema: M. TOMASOVIĆ, 2000., 377-378.

te moli za angažman i pokretanje saveznika protiv nevjernika²³³.

Skradinski i trogirski biskup Toma Niger, pripadnik splitske obitelji Crnić, je zahvaljujući svojoj erudiciji i diplomatskim vještinama često boravio na europskim dvorovima, a zabilježen je podatak o njegovom obraćanju novoizabranom papi Adrijanu VI., istom onome kojem je Marulić uputio svoju *Poslanicu*²³⁴. Isto tako je samo u indirektnim zapisima sačuvan spomen na Nigrisov govor pred još jednim papom, Leonom X. (1520. godine)²³⁵, dok je danas sačuvano samo jedno njegovo djelo protuosmanske tematike, i to panegirik mletačkom duždu Leonardu Loredanu iz 1501. godine²³⁶.

Učeni venecijanski humanist i splitski nadbiskup Bernardin Zane se za vrijeme boravka na splitskoj nadbiskupskoj stolici osobno uvjerio u patnje i stradanja naroda, te je na Petom Lateranskom koncilu 1512. godine održao glasoviti govor kojim je nastojao potaknuti papu i saborske oce na pokretanje vojne protiv nevjernika. Zane, kao i većina humanista, ističe potrebu zajedničkog djelovanja svih europskih nacija:

»...ako napustite susjeda u opasnosti koji je ispred vas najbliži vatri, i vas će napustiti susjed koji stanuje iza vas...Nemojte se Nijemci, nadati pomoći od Francuza ako i vi ne pomognete Ugrima, niti vi, Francuzi, od Španjolaca, ako ne pružite pomoć Nijemcima.«²³⁷

Franjo Božićević, Marulićev najraniji biograf, po uzoru na europske humaniste i slavnog prijatelja Marulića papi Pavlu III. 1535. godine upućuje apel za pomoć u obliku elegije, dok u pjesničkom pozdravu Maruliću na Šolti govori o teškoj atmosferi u gradu u kojem je i staro i mlado primorano braniti svoje domove: »Arma gerit iuvenis, currit ad arma senex«²³⁸. Božićevićeve renesansne poslanice prijateljima pjesnicima otkrivaju kako je i Splitsanin Frane Martinčić pisao o osmanskim prijetnjama, budući da ga u poslanici moli da se ostavi ratnih tema i posveti pjevanju o ljubavi²³⁹. Nadalje, Šimun Selimbrić, također Marulićev prijatelj, piše stihovanu pohvalu duvanjskog biskupa Vida Ruscisa, potaknut teškim prilikama njegove

²³³ B. LUČIN, 2015., 65-112.

²³⁴ B. JOZIĆ, 2006., 201.

²³⁵ N. JOVANOVIĆ, 2016., 132.

²³⁶ G. PRAGA, 1933., 37.

²³⁷ V. GLIGO, 1983., 111.

²³⁸ V. GLIGO, 1983., 143-144. Božićevićevi latinski stihovi protuosmanske tematike zabilježeni su 1500. i 1535. godine (N. JOVANOVIĆ, 2016., 120, 135).

²³⁹ N. JOVANOVIĆ, 2006.a, 151.

biskupije koja je patila pod osmanskim okupacijom²⁴⁰. Osim pisanih sastavaka, Splitom su kolale i usmene pjesme suvremene ratne tematike: prema izvještaju kneza Giovannija Faliera iz 1574. godine, u gradu je u to doba bila popularna pjesma autora Frane Boktulije u kojoj se Osmanlije poistovjećuju s rijekom a dužd i Venecija s pješčanom plažom koju rijeka pomalo odnosi²⁴¹.

Splitska pjesmarica trogirskog kaptola, pjesničko-prozni zbornik sastavljen krajem 16. ili početkom 17. stoljeća, izvor je djela protuosmanske tematike kojima su autori splitski humanisti. Iako se zbog nabožnog tona i pučke stilizacije tekstova vezuje uz teme laičke pobožnosti, nekoliko se tekstova ističe primjenom zahtjevnih stilskih postupaka, i to anonimna pjesma o mohačkoj bitki *Počinja razboj i tužba kralja ugarskoga* te Marulićevo *Tužen je grada Jeruzolima*²⁴². I u *Vartlu* Petra Lucića, zborniku raznodobnih religioznih tekstova namijenjenom redovnicama trogirskog samostana, nalaze se djela protuosmanske tematike: ponovno Marulićevo *Tužen je grada Hjeruzolima*, kao i *Molitva suprotiva Turkom*, te Lucićeva pjesma *Molitva Bogu suprotiva Turkom* i prozno djelo *Molitva suprotiva poganom*²⁴³. Ova dva zbornika svjedoče o svakodnevici opterećenoj strahom od osmanske opasnosti te posljedičnom angažmanu humanističkih pisaca u osvještavanju najširih slojeva pučanstva o nužnosti obrane.

Humanisti su bili iznimno važni dionici procesa podizanja javne svijesti o opasnostima koje kršćanstvu prijete s istoka, međutim, njihove poslanice i stihovi često su bili pisani na latinskom jeziku te stoga nerazumljivi običnom puku. Ulogu zagovaratelja otpora prema Osmanlijama među narodom imali su fratri, i to ponajprije pripadnici opservantske grane franjevačkog reda. Dalmatinski fratri su u svojim propovijedima isticali blizinu opasnosti i nužnost aktivne obrane, dok se njihov pastoralni rad na područjima pod osmanskim okupacijom odvijao u iznimno teškim okolnostima, u stalnom strahu od progona i stradanja. No, same postavke opservantskog načina života trpjele su i najsurovije uvjete, te su fratri na ovim područjima preostalim vjernicima i dalje osiguravali duhovno vodstvo.

Arhivski podaci o sadržajima mendikantskih propovijedi u renesansnom Splitu nažalost su oskudni, dok su teme njihovih obraćanja uglavnom poznate iz sekundarnih izvora. Naprijed

²⁴⁰ N. JOVANOVIĆ, 2006.b,190-195.

²⁴¹ N. JOVANOVIĆ, 2016., 108, 144.

²⁴² B. LUČIN, 2010., 61.

²⁴³ P. LUCIĆ, 1990., 40, 175, 222, 230, 235.

spomenuti kotorski dominikanac Dominik Buća jedan je od rijetkih prominencije poznatih propovjednika renesansnog Splita, kojem Marko Marulić u predgovoru *Poslanice papi Adrijanu VI.* poručuje:

»Budući da sam, oče Dominiče, često prisustvovao tvojim propovijedima puku (tome sam se, naime, veoma veselio), zatražio si od mene, i to baš odlučno, da Papi u pismu izložim nevolje njegovih kršćana koje im nevjernici svakodnevno zadaju...«²⁴⁴.

Marulićeve riječi otkrivaju angažiranost Bućinih propovijedi te potvrđuju ulogu mendikantskih propovjednika u širenju svijesti o potrebi sudjelovanja svih društvenih slojeva u otporu neprijatelju. Još jedno propovjedničko ime iz ovog vremena ono je fra Tadeja, gvardijana opservantskog franjevačkog samostana sv. Ante na Poljudu, kojem omiški providur 1524. godine poklanja teren za gradnju hospicija²⁴⁵. Ovim postupkom providur osigurava uvjete za propovjedničko djelovanje poljudskih franjevaca na omiškom području, što se može promatrati kao dvojaki oblik brige Venecije za osiguravanje svoje vlasti. Naime, franjevci su radi svojeg poznatog pomiriteljskog djelovanja bili važan saveznik mletačke vlasti u održavanju komunalnog mira²⁴⁶, ali i u očuvanju mletačkih posjeda u Dalmaciji od osmanskih osvajanja, budući da su svojim propovijedima poticali puk na pružanje otpora islamskim osvajačima.

Omiška darovnica izdana je u vrijeme osmanske opsade Soluna (1423.-1430.) kojega je radi izglednosti i iscrpljenosti branitelja despot Andronik predao Mletačkoj Republici²⁴⁷, dakle u vrijeme otvorenog neprijateljstva dviju država. Međutim, u vrijeme mira Venecija se nije libila radi svojih interesa sabotirati nastojanja za oslobođenje kršćanskih krajeva od osmanske vlasti. Takav slučaj bio je i pokret za oslobođenje Klisa 1596. godine, za kojeg su prema izvještajima mletačkih dužnosnika ponajviše zaslužni svećenici i fratri²⁴⁸. Štoviše, generalni providur Moro ističe njihovu ulogu u širenju protuosmanskog raspoloženja među narodom:

»Popi i fratri izvor su toliko velikog nereda, jer hodaju naokolo potičući puk, gotovo otvoreno, a pod plaštem vjere, tvrdeći da je to papina namisao i izričita naredba pa, unatoč tomu što ih ne

²⁴⁴ V. GLIGO, 1983., 165.

²⁴⁵ ASSAP, nesignirano.

²⁴⁶ O ovoj temi više u nastavku rada.

²⁴⁷ G. OSTROGORSKI, 2006., 333.

²⁴⁸ S. KOVAČIĆ, 2000., 44.

propuštam opominjati izravno i preko drugih, sve to ništa ne pomaže, dapače svaki dan se pokazuju sve zagrijanijima«²⁴⁹.

Po povratku Klisa u nevjerničke ruke providur mletačkom senatu gotovo zlurado javlja: »mjesto propovijedi i poticaja, sad se čuju plač i jadikovke«²⁵⁰.

Pad Bosanskog kraljevstva pod osmansku vlast nije značio i nestanak katoličke vjere na tom području – iako je preostalo stanovništvo bilo malobrojno, franjevci su ustrajali u pastoralnom radu, te je vjerojatno u to vrijeme nastala i uzrečica: *Kuda Turčin s ćordom, tuda fratar s torbom*. Poznato je njihovo djelovanje na ugroženim područjima, primjerice, papa Pavao II. 1467. godine hvali franjevce koji su »praedicationibus, suasionibus et exhortationibus« pomagali jajačke branitelje pritisnute osmanskim navalama²⁵¹. Upravo je franjevačko zalaganje osiguralo opstanak katoličke vjere na okupiranim područjima: ubrzo nakon pada Bosanskog kraljevstva (1463. godine) kustos Bosanske kustodije fra Anđeo Zvizdović je od sultana Mehmeda II. dobio posebnu povelju, *Ah-dnamu*, kojom je franjevcima bila zajamčena sloboda djelovanja i osobne nepovredivosti, dok je katoličkom stanovništvu bilo osigurano posjedovanje imovine i sloboda boravka. Međutim, odredbe ovog dokumenta nisu se uvijek poštivale, o čemu svjedoči i činjenica da su do 1467. godine Osmanlije uništili više od trideset kuća franjevačke Bosanske vikarije²⁵².

Osim franjevaca, i dominikanci su imali važnu ulogu u održavanju vjere u krajevima okupiranim od osmanskih osvajača, primjerice, iz regesta pisama dominikanskih generala poslanih u Hrvatsku doznajemo kako se 1534. godine fra Luki Mažiću dopušta posjećivanje okupiranih krajeva te propovijedanje i ispovijedanje puka²⁵³. Iste godine i fra Stjepan Aligreti poslan je u okupirane krajeve te mu se, u slučaju da tamo ne zatekne svećenika, daje dopuštenje za dijeljenje sakramenata²⁵⁴. Godine 1587. fra Antoniju Dubrovčaninu dopušta se propovijedanje »inter Turcos«²⁵⁵, a o prisutnosti dominikanskih redovnika u osmanskim

²⁴⁹ S. KOVAČIĆ, 2000., 44, bilj. 101.

²⁵⁰ 31. svibnja 1596. mletački veleposlanik u Rimu se žali papi Klementu VIII na »zlu i drsku djelatnost dalmatinskih svećenika« koji »potiču svjetovnjake na neredu i pobune svake vrste navodeći ih na otkazu posluš državnim predstavnicima« (J. TOMIĆ, 1933., 143-144).

²⁵¹ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1939., 720, br. 1437.

²⁵² J. M. POU Y MARTI (ur.), 1939., 720, br. 1430.

²⁵³ S. KRASIĆ, 1979., 244.

²⁵⁴ S. KRASIĆ, 1979., 233.

²⁵⁵ S. KRASIĆ, 1979., 234.

krajevima svjedoči i dokument iz 1550. godine kojim se fra Vincentu iz Trogira i fra Vincentu iz San Severina dopušta putovanje na istok, sve do Konstantinopola, u svrhu otkupa kršćanskih zarobljenika od nevjernika²⁵⁶.

Jedan od istaknutih promicatelja protuosmanskog otpora bio je i korčulanski biskup Augustin Kvinčić, rodom Splitsanin, pripadnik dominikanskog reda. Kvinčić je sudjelovao u pripremama ustanka protiv osmanske vlasti u Albaniji i Crnoj Gori, a početkom 1596. godine je kao poslanik cara Rudolfa II obilazio kršćane u Bosni²⁵⁷. I nakon izгона iz Dalmacije od strane nenaklonjene mu mletačke vlasti nastavio se zalagati za oslobođenje tvrđave Klis i svih balkanskih kršćana od vlasti nevjernika. Splitski nadbiskup Ivan Dominik Marcot de Seraphinis zvan Foconio, također dominikanac, zalagao se za ponovno uspostavljanje kršćanske vlasti na Klisu, a zabilježeno je njegovo primanje ustanika u svojem dvoru u Sućurcu nakon predaje tvrđave Osmanlijama²⁵⁸. Još jedan prelat koji se istaknuo pozivima na otpor osmanskim napadima kaločki je i jegarski nadbiskup Franjo (Ivan X.) Frankapan, pripadnik franjevačkog reda, koji se 1541. godine obratio Karlu V., Ferdinandu I. i staležima Rimskoga Carstva govorom koji je radi svoje kritičke oštine postigao veliki uspjeh, te je višekratno pretiskivan i prevođen na njemački jezik²⁵⁹.

Iznimna propovjednička ličnost vezana uz protuosmanske aktivnosti talijanski je franjevac Ivan Kapistranski, koji je uz Janka Hunyadija imao odlučujuću ulogu u obrani Beograda od osmanske sile 1456. godine²⁶⁰. Iako hrvatski pripadnici mendikantskih redova nisu imali tako istaknute uloge u obrani svoje domovine od osmanskih napada, naprijed izneseno svjedoči kako je njihovo propovjedničko djelovanje bilo od velikog značaja kod poticanja puka, ali i viših društvenih slojeva, na aktivnu obranu. Osim razumljive odbojnosti prema mogućnosti nastupa (nove) tuđinske vlasti njihovo zalaganje bilo je potaknuto i strahom od zatiranja kršćanske vjere, budući da je osmanska vlast značila i postupni prisilni ili dragovoljni prelazak pokorenog naroda na muslimansku vjeru. Suvremeni zapisi o mendikantskim propovjednicima koji su poticali puk na aktivnu obranu od osmanskih osvajanja od iznimnog su značaja budući da se zbog prirode propovjedničkog obraćanja mahom nepismenom narodu direktni zapisi o

²⁵⁶ S. KRASIĆ, 1979., 262.

²⁵⁷ S. KOVAČIĆ, 2000., 43.

²⁵⁸ S. KOVAČIĆ, 2000., 43.

²⁵⁹ N. JOVANOVIĆ, 2016., 120.

²⁶⁰ A. MIJATOVIĆ, 1987., 156-164.

njihovim sadržajima nisu sačuvali. Stoga, naprijed spomenuti izvještaji generalnog providura mletačkom Senatu o ulozi fratara u poticanju na otpor Osmanlijama, Marulićev spomen protuosmanskih propovijedi Dominika Buće, upute slavnog kardinala Bessariona opservantskim propovjednicima Jakovu Markijskom i Nikoli Zadraninu o metodama propovijedanja križarskog rata²⁶¹, kao i pohvale pape Pavla II. jajačkim franjevcima propovjednicima, potvrđuju važnu ulogu mendikantskih propovjednika u obrani kršćanskih krajeva od nevjerničkih osvajanja.

3.6.2. POLJUD KAO OBRAMBENI POLOŽAJ

Dvije povijesne okolnosti koje su utjecale na nastanak fortificiranih samostanskih sklopova u našim krajevima bile su navale Tatara sredinom 13. stoljeća te napadi osmanskih četa koji su nakon pada Bosanskog kraljevstva 1463. godine za neka područja postali stalna prijetnja. Česta izdvojenost samostana iz urbanih cjelina uvjetovala je potrebu njihova utvrđivanja radi zaštite redovnika ali i vječnih počivališta pokojnika pokopanih u samostanskim crkvama i klaustrima. Samostani su često dobivali fortifikacijska obilježja i radi povoljnog položaja na lokacijama koje su omogućavale nadzor nad okolnim područjem, kao što je to bio primjerice franjevački samostan u Orebićima. Osim izvidničke namjene, zajednička zadaća utvrđenih sklopova i samostanskih kuća često je bila i zaštita lokalnog stanovništva, budući da su samostani nerijetko bili jedini kvalitetno građeni sklopovi nekog područja²⁶². Samostanske kuće na otocima i na samoj morskoj obali bile su u osobitoj opasnosti od napada muslimanskih gusara te su stoga gotovo redovito utvrđivane. Jedan od takvih napada bio je onaj iz 1571. godine, kada su od osmanskog brodovlja pod zapovjedništvom alžirskog bega Uluz-Alije stradali franjevački samostan u Hvaru te dominikanski samostani u Starom gradu i Korčuli²⁶³. Arhivski izvori ne bilježe konkretne napade na poljudski samostan, međutim, do danas je sačuvana legenda o osmanskome pustošenju splitskog polja 1596. godine, kada je napadnut i ovaj sklop smješten daleko od sigurnosti gradskih zidina. Samostan je prema ovoj predaji

²⁶¹ Vidi bilj. 203.

²⁶² Franjevački samostan u Makarskoj osnovan je 1518., a onaj u Zaostrogu preuzet je od augustinaca 1468. godine, a oba su služila kao skloništa lokalnog stanovništva za vrijeme osmanskih napada (K. JURIŠIĆ, 1972., 13, 84).

²⁶³ C. FISKOVIĆ, 1977., 111-118.

čudesno spasila slika *Disputa o Bogorodici Bezgrešnog Začeca* na kojoj su prikazani teolozi i znanstvenici u obrani navedene dogme: nakon prodora u samostansku crkvu osmanski napadači su na spomenutoj slici ugledali lik proroka Muhameda, zbog čega su naposljetku i poštedili sklop (Sl. 8)²⁶⁴.

Franjevački samostan na Poljudu osnovan je kao kuća pristaša opservantske reforme te je sukladno pravilima gradnje reformiranih samostana smješten van gradskih zidina. Sredina 15. stoljeća bilo je doba relativnog mira za Split, međutim, početkom 16. stoljeća provale osmanskih četa u gradsku okolicu postaju sve učestalije, o čemu svjedoče i suvremeni izvještaji. Primjerice, nadbiskup Bernardin Zane na Lateranskom koncilu 1512. godine pripovijeda: »...vlastitim sam ih očima vidio, kažem vidio, kako pljačkaju sve do predgrađa moje splitske nadbiskupije i do onog vrlo jasnog grada Splita, pustošeći sve ognjem i mačem«²⁶⁵. Osim poznatog nastupa nadbiskupa Bernardina Zane na Lateranskom koncilu i Marko Marulić 1522. godine piše o teškoj situaciji splitske okolice: »...jedni se kolju, drugi odlaze u ropstvo, imanja se razgrabljuju, stoka odvlači, zaseoci i sela izgaraju u vatri, a polja, koja su nam obrađena omogućavala život, dijelom se pustoše, dijelom, ostavljena bez obrađivača, rode trnjem, a ne žitom«²⁶⁶. Frane Božićević 1535. godine također upozorava: »Iziđi iz grada – sve je samo turska strahota, krvav plijen, pokolji, plamen, jadikovka, bijeg!«²⁶⁷.

Stalna opasnost od napada osmanskih četa, kojoj je bila izvrgnuta splitska okolica, uvjetovala je potrebu gradnje utvrđenih izvidnica, ali i zaštite redovničkih zajednica čije su kuće bile smještene van sigurnosti gradskih zidina - dominikanskog samostana pred istočnim gradskim vratima i franjevačkog samostana na Poljudu²⁶⁸. Iz sačuvane kronike nepoznatog autora poznato je kako je 1538. godine mletačka vlada poduzela zahvat gradnje i danas sačuvane kule uz obodni zid poljudskog klaustara²⁶⁹, međutim, splitski dominikanski samostan do temelja je porušen sredinom 17. stoljeća te je o njegovoj utvrđenosti moguće suditi jedino prema oskudnim grafičkim izvorima: prikazu grada iz 1571. godine na kojem je samostan

²⁶⁴ Prorok Muhamed drži natpisnu vrpču na kojoj stoji: »Nullus est, ex Adam, qui non tenuerit Satan, preter Mariam et Filium eius. Mohameto I, Ilo libro V Corani« (R. TOMIĆ, 2002., 136-140).

²⁶⁵ V. GLIGO, 1983., 111.

²⁶⁶ V. GLIGO, 1983., 168.

²⁶⁷ V. GLIGO, 1983., 144.

²⁶⁸ Osim dominikanskog i franjevačkog opservantskog samostana i benediktinski samostan Sv. Eufemije (Arnira), koji se nalazio pred sjevernim gradskim vratima, već je 1469. godine bio zaštićen obrambenim zidom koji je na jugozapadnom dijelu završavao malom kulom, a imao je i otvore za topove (C. FISKOVIĆ, 1948.b, 208-209).

²⁶⁹ *Notizie storiche*, 1883., 15.

prikazan opasan visokim zidom (Sl. 9) te planovima iz 1648. i 1656. godine, koji otkrivaju kosi zid koji spaja osmerokutnu kulu uz istočna gradska vrata i sjeverozapadni ugao samostanskog kompleksa (Sl. 10, 11)²⁷⁰. Međutim, arheološki istražni radovi nisu provedeni na ovom području te nije moguće sa sigurnošću utvrditi koja je bila priroda utvrđenja.

Zalaganje mletačke vlasti za utvrđivanje poljudskog samostana može se povezati s određenom koristi koju je ona od njega imala: osim uloge franjevačkih zajednica u očuvanju komunalnog mira (o čemu će riječi biti u petom poglavlju ovoga rada), povoljan položaj na zapadnom ulazu u splitsko polje pridonosio je obrambeno-izvidničkom značaju samostanskog sklopa. Upadi osmanskih četa u dalmatinska područja su unatoč primirju koje je trajalo od 1479. do 1499. godine postajali sve učestaliji te je mletačka vlada već krajem 15. stoljeća poduzela više zahvata gradnji stražarnica i dojavnih postaja²⁷¹. Naime, veće fortifikacije i utvrđeni gradovi, kao što je to bio Split, ovisili su o sustavu manjih utvrđenja, stražarnica i promatračnica, s kojih se pravovremeno mogla donijeti vijest o nadolazećoj opasnosti. Stoga je mletačka vlast naredila gradnju kule na Glavičinama²⁷², uz istodobno utvrđivanje poljudskog samostana, te su ova dva sklopa postala dijelom izvidničko-obrambenog koridora zapadnog dijela splitskog polja. Sukladan postupak nalazimo na dubrovačkom području: naime, Republika je u Orebićima sagradila utvrđeni samostan koji je zajedno s okolnim stražarnicama, smještenim na istoj stjenovitoj kosi, činio izvidničko-obrambeni pojas ovog područja ali i važne mletačke luke u Korčuli²⁷³.

U prvoj polovini 16. stoljeća pristup na splitski poluotok štitili su, redom od sjeverozapada prema jugoistoku, utvrđeni položaji na otočiću Barbarincu, Vranjicu, Solinu (ušće Jadra), Kučinama, Kamenu i Žrnovnici (Sl. 12)²⁷⁴, dok su kula na Glavičinama i utvrđeni poljudski samostan dodatno štitili grad od napada osmanskih četa koje su prijetili iz smjera tek

²⁷⁰ Radi se o grafici s prikazom splitskog poluotoka autora M. Kolunića Rote iz 1571. godine, planu Splita i okolice s prikazom Foscolova osvajanja Klisa iz 1648. te planu Splita i luke autora P. Mortiera iz 1656. godine koji se čuva u Muzeju Correr u Veneciji, a čiju fotografiju posjeduje Arheološki muzej u Splitu.

²⁷¹ »Spunta in tutta la Dalmazia una fioritura di castelli, di torri, di palazzi, di ridotti, di cinte, dove uomini possano trovare prontamente riparo, il bestiame possa essere condotto al sicuro e riposte la messi.« (G. PRAGA, 1981., 173).

²⁷² *Notizie storiche*, 1883., 15. Analizu ovoga sklopa vidi kod: A. DUPLANČIĆ, 1986., 96-101.

²⁷³ C. FISKOVIĆ, 1970., 42.

²⁷⁴ A. DUPLANČIĆ, 1986., 96, bilj. 3.

pokorenog Klisa i nedavno obnovljene osmanske utvrde u Solinu²⁷⁵. Smještaj poljudskog samostana gotovo na samoj morskoj obali, s obrambeno-izvidničkom kulom na zapadnoj strani sklopa, omogućavao je nadzor poljudske uvale u slučaju napada s mora: poznato je kako je nekoliko godina ranije (1530. godine) solinska luka bila blokirana od strane manje osmanske flote izgrađene u Obrovcu, što je za cilj imalo zaustavljanje opskrbe strateški važne tvrđave Klis²⁷⁶. Upravo je poljudski samostan zbog smještaja u dnu poljudske uvale bio idealna lokacija postavljanja kule-izvidnice, a postojanje kompleksa na kojeg se kula naslonila vjerojatno je ubrzalo proces njene gradnje i dodjeljivanja odgovarajuće posade. Prema D. Fabianichu upravo je sa samostanske kule hvarski vitez Frane Antun Bartučević pratio tijekom borbi za Klis 1596. godine, u kojima je kasnije i sam sudjelovao²⁷⁷. Bartučević je po ponovnom padu tvrđave pismeno posvjedočio hrabrost splitskih plemića Nikole Cindra i Ivana Albertija, pod čijim je vodstvom Klis nakratko i vraćen iz osmanskih ruku, a u samom dokumentu je naveo kako je sastavljen u samostanu poljudskih franjevac²⁷⁸.

Osim povoljnog obrambeno-izvidničkog položaja na zapadnom ulazu u splitsko polje, poljudski samostan je za mletačku vlast možebitno bio važan i zbog obrane obližnje solane: dokument iz 1352. godine otkriva kako je Frane Vučina gradskim vlastima uputio molbu za dopuštenje gradnje solane na svojem posjedu na Poljudu, što mu se i odobrava, uz prilično nepovoljne odredbe o povlasticama komune pri kupovini njegove soli²⁷⁹. Arhivski izvori nažalost ne donose daljnje vijesti o ovoj solani, međutim, plan Zorzija Calergija iz 1675. godine otkriva njen mogući smještaj: na samoj morskoj obali, jugozapadno od samostanskog sklopa, prikazane su dvije spojene pravokutne strukture čija je zajednička duljina približno jednaka ukupnoj duljini samostanskog posjeda (samostan sa sjevernim i južnim vrtom), dok im je širina

²⁷⁵ Prema Sanudovim kronikama 1530. godine započeta je gradnja utvrde u Solinu, a budući da se druge utvrde na kliškom području ne spominju, ovaj navod se vjerojatno odnosi na Gradinu. Godine 1532. tvrđava je porušena od strane Kružićevih vojnika, međutim, obnovljena je 1536. godine.

²⁷⁶ I. ALDUK, 2015., 108.

²⁷⁷ D. FABIANICH, 1864., 128. Frane Antun Bartučević (1550.-1620.), u mladosti franjevac, kasnije član malteškog viteškog reda, što mu je donijelo i počasni naslov vranskog priora. Uz pomoć pape Klementa VIII. i austrijskog cara Rudolfa II. vodio je pokret za oslobođenje kršćana u Dalmaciji, Bosni, Crnoj Gori i Albaniji, a posebno se istaknuo u organizaciji akcija za oduzimanja Klisa Osmanlijama. Godine 1596., prilikom dostave pomoći braniteljima Klisa, bio je zarobljen od Osmanlija, ali je nekoliko mjeseci kasnije za njega plaćena otkupnina. Po oslobođenju iz zarobljeništva neko se vrijeme od Mlečana skrivao u poljudskom samostanu, odakle je otputovao u Senj, te zatim na carski dvor u Prag (S. KOVAČIĆ, 2000., 38).

²⁷⁸ Prijepis dokumenta donosi: J. ALAČEVIĆ, 1882.-1883., 4-5.

²⁷⁹ Određuje se kako je Frane Vučina obvezan komuni prodati svu proizvedenu sol, i to po cijeni koja je za jednu četvrtinu niža od cijene soli u općinskom skladištu, dok mu se izvoz soli iz Splita dopušta samo kada komuna nije voljna otkupiti sol (J. ALAČEVIĆ (ur.), 1911., 158-160).

nešto manja (Sl. 13)²⁸⁰. Za razliku od samostanskog sklopa, koji je označen brojkom koja odgovara priloženom numeriranom popisu građevina i ostalih prostornih obilježja prikazanih na planu, ova struktura nije označena brojkom te nismo u mogućnosti sa sigurnošću ustvrditi kako se radi upravo o solani. Međutim, značajna površina koju zauzima, smještaj na samoj obali plitkog zaljeva, kao i podatak o gradnji solane na Poljudu sredinom 14. stoljeća govori u prilog hipotezi o postojanju solane u neposrednoj blizini poljudskog samostana.

Trgovina solju bila je važan izvor prihoda komunalnih i državnih vlasti dalmatinskih gradova kasnog srednjeg vijeka: u vrijeme gradnje poljudske solane isključivo pravo prvokupa splitske komune određeno je Statutom, u anžuvinskom razdoblju Kraljevska komora soli i tridesetine bila je nosilac trgovine solju dok u mletačkom razdoblju državna vlast preuzima potpuni nadzor nad proizvodnjom i trgovinom soli u dalmatinskim gradovima²⁸¹. Proizvodnja soli donosila je dobit vlasnicima solana, trgovcima i prevoznicima soli, međutim, najveći profit ostvarivala je državna vlast te se stoga pretpostavke o utvrđivanju poljudskog samostana radi zaštite poljudske solane od eventualnih napada osmanskih četa (dakako, uz razloge zaštite fratara i dodjeljivanja izvidničko-obrambene funkcije) čine opravdanima.

²⁸⁰ Vidi bilj. 7.

²⁸¹ Temeljitu analizu proizvodnje i trgovine solju u kasnosrednjovjekovnom Zadru, uz komparaciju sa stanjem u ostalim dalmatinskim gradovima, vidi kod: T. RAUKAR, 1969.-1970., 19-79.

4. ARHITEKTONSKI RAZVOJ POLJUDSKOG SAMOSTANA

4.1. CRKVA

Ranije spominjana bula pape Nikole V. kojom se crkvice Sv. Marije Poljudske s pripadajućim terenima dodjeljuje franjevcima opservantima za gradnju samostana navodi kako se kuća ima »de novo erigere et aedificare«, što upućuje na namjeru o izgradnji sklopa bez uključivanja postojećih struktura, vjerojatno prema posebnom nacrtu²⁸². Poznato je kako su još na generalnom kapitulu franjevačkog reda u Narbonni (1260.) određena pravila gradnje crkava i samostanskih zgrada, dok je na generalnom kapitulu u Aquili 1457. godine propisano kako u svakoj provinciji treba postojati povjerenstvo fratara čija je zadaća nadgledanje građevinskih radova. Stoga, opravdano je pretpostaviti kako je i u našim krajevima gradnja samostanskih sklopova bio pomno isplaniran zahvat popraćen uobičajenom procedurom izrade ugovora o gradnji osnaženog nekom vrstom detaljnijih uputa o gradnji, odnosno grafičkim prikazom.

Poljudski samostan konstruiran je kao skladna arhitektonska cjelina koja sadržava sve građevine i prostore potrebne redovničkoj zajednici za vršenje liturgijskih, duhovnih, intelektualnih, gospodarskih i ostalih radnji. Prvotni samostan slijedio je uobičajenu prostornu dispoziciju dalmatinskih franjevačkih kuća, s pravilno orijentiranom jednobrodnom crkvom u južnom dijelu sklopa, izduženim krilom samostana u sjevernom produžetku apside i sjevernim krilom okomito priključenim na istočno. Crkva i dva krila samostana zatvarala su pravokutni klaustar, sa zapadne strane zaštićen visokim zidom (Sl. 14, Prostorni prikaz 1)²⁸³.

Najvažniji dio samostana, crkva, do danas je sačuvala glavninu svojih izvornih konstruktivnih elemenata, uz određene izmjene i nadogradnje koje su nastale kao posljedica stoljetne kontinuirane uporabe. Pročelje je uglavnom zadržalo asketsko oblikovanje mendikantske crkve, s glatkim zidnim plaštom sleganim od pravilnih klesanaca, jednostavnim portalom i dvama centralno postavljenim okruglim prozorima (Sl. 15). Dva bočna prozora

²⁸² Ugovore o gradnji često su pratili grafički prikazi (*disegni*) koji su služili za pojašnjenje osnovnog izgleda gradnje, međutim, do danas se ni jedan nažalost nije sačuvalao. (I. FISKOVIĆ, 2016., 193).

²⁸³ Franjevački samostani sličnog doba nastanka najčešće su imali tri samostanska krila koja su zajedno s crkvom sa sve četiri strane zatvarali klaustar.

intervencija su osamnaestog stoljeća, čime je crkvenoj unutrašnjosti osigurano dodatno osvjetljenje, međutim, na štetu sklada kompozicije glavnog pročelja.

Zidni plašt poljudske crkve izvorno je bio otvoren minimalnim brojem otvora neophodnim za prikladno osvjetljenje crkve: na pročelju su se nalazila dva spomenuta prozora, sjeverna crkvena fasada je ujedno i obodni zid klaustra te je stoga nerastvorena (Slika 16) dok je južna fasada izvorno bila rastvorena trima uskim prozorima gotički zašiljenog luka. Naime, udaljenost jedinog sačuvanog izvornog prozorskog otvora južne fasade od spoja zidnog plašta sa tijelom zvonika (Sl. 17), kao i odsutnost tragova zazidavanja (ne uključujući trag zazidavanja naknadno probijenog širokog prozora na krajnjem istočnom dijelu) upućuju na zaključak o izvornom postojanju triju prozorskih otvora. Gradnja dviju kapela uz južni bok crkvenog broda uzrokovala je gubitak dijela južnog zidnog plašta ali ne i pripadajućih kamenih okvira svijetlih otvora budući da je jedan okvir danas ugrađen na istočnu fasadu istočne kapele, dok je drugi smješten na zapadnu fasadu zapadne kapele (Sl. 18)²⁸⁴. Okviri ovih prozora pokazuju tipično oblikovanje okvira prozora crkava propovjedničkih redova 15. stoljeća, s glatkom rubnom trakom u razini zidanog plašta te širokim skošenjem prema svijetlom otvoru. Ovaj tip prozora imaju primjerice franjevačke crkve u Puli, Poreču i Stonu dok donekle složeniji tip, s kapitelnim istacima okvira, imaju franjevačke crkve u Lopudu, Rožatu i Slanome.

Uski prozor zašiljenog luka koji se danas nalazi na južnom zidu apside rekonstruiran je krajem sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, kada je po skidanju korskih sjedala otkriven do tada naslonima sjedala skriven dio izvornog kamenog okvira prozora (Slika 19)²⁸⁵. Istovremeno s brodom crkve građen je i donji dio zvonika, otprilike do visine vijenca krova crkve. Unutrašnjost zvonika je iz praktičnih razloga osvjetljena prozorima, ali onima malih dimenzija: u prizemlju se nalazi mali polukružno zaključeni prozor, dok je iznad njega još manji kvadratni prozorčić (Sl. 20).

Osim kroz glavni portal smješten na uobičajenom mjestu posred zapadnog pročelja, ulaz u crkvu je od samog njenog nastanka bio moguć i kroz portal čiji je glatki kameni okvir s unutarnjim oblim profilom bio smješten u jugoistočnom kutu klaustra (Sl. 21). Drugi ulaz (na

²⁸⁴ Prozorski okvir zapadne kapele izlazi iz razine zida dok je onaj na istočnoj kapeli ugrađen u razini zidnog plašta.

²⁸⁵ Stari nacrti i fotografije pokazuju kako se na mjestu današnjeg rekonstruiranog prozora nalazio širi otvor, probijen vjerojatno po postavljanju korskih sjedala. Svjedok postojanja ovog otvora je i okomiti urez zidnog plašta zvonika, na samom spoju s apsidom, nastao zbog nastojanja umjetanja prozora što bliže centru apside.

zapadnom rubu iste fasade) recentni je dodatak, o čemu svjedoče i spomenuti nacrti s kraja devetnaestog stoljeća²⁸⁶. Neophodna komunikacija apside i sakristije ostvarena je vratima s lunetom otvorenim u sjevernom zidu apside (Sl. 22), dok se njima nasuprot, na južnom zidu apside, nalaze neukrašena vrata kroz koja se pristupa u zvonik.

Brod crkve danas je jedinstven prostor, u kojem se kao zasebna jedinica izdvaja tek drvena konstrukcija pjevališta, međutim, ne isključuje se mogućnost postojanja visoke pregrade koja je poprečno dijelila prostor broda. Crkvene pregrade su danas gotovo iščezle iz dalmatinskih crkava ali u kasnom srednjem vijeku su bile redovita pojava, osobito kod samostanskih crkava²⁸⁷. Njihova namjena bila je fizičko odvajanje korskog dijela crkve, u kojem su fratri vršili liturgijske radnje i molitvena okupljanja, od prednjeg dijela crkve u kojem su boravili vjernici. Pregrade su uglavnom uklanjane u razdoblju nakon Tridentskog koncila (1545.-1563.) - jedina do danas *in situ* sačuvana pregrada na istočnoj jadranskoj obali nalazi se u franjevačkoj crkvi u Hvaru (Sl. 23)²⁸⁸. Crkvene pregrade su prema I. Fiskoviću potvrđene još u petnaestak crkava, uglavnom franjevačkog reda²⁸⁹, dok neki autori otvaraju mogućnost njihove prisutnosti u svim crkvama propovjedničkih redova od Pule do Kotora²⁹⁰.

Postojanje pregrade poljudske crkve teško je sa sigurnošću utvrditi budući da njeno podno popločanje nije izvorno dok struktura bočnih zidova s eventualnim tragovima montaže pregrade nije vidljiva već je prekrivena slojem žbuke. Međutim, u određivanju mogućeg položaja pregrade, osim smještaja kapela na zapadnom dijelu crkvenog broda²⁹¹, pomaže i tlocrt crkve iz 1901. godine s označenim izvornim položajima nadgrobnih ploča (Sl. 24)²⁹². Na ovom tlocrtu vidljivo je kako su se dvije najstarije nadgrobne ploče, one Frane Cutheisa (†1494.) i supružnika Alberti (†1505.), nalazile točno u središtu crkvenog pločnika, gotovo u ravnini sa sjevernim zidom bočne kapele: moguće je da je njihov položaj uvjetovan postojanjem visoke pregrade, pred čiji ulaz su se one smjestile. Postavljanje nadgrobnih ploča na ovu poziciju razumljivo je ako se u obzir uzme težnja vjernika za pokopom što bliže najsvetijem dijelu crkve

²⁸⁶ Iznad ovih vrata nalaze se tragovi manjeg ulaza kojim se pristupalo na drveno pjevalište.

²⁸⁷ Fenomen pregrada samostanskih crkava istočne obale Jadrana detaljno su analizirali: I. FISKOVIĆ, 2005., 227-266; I. FISKOVIĆ, 2016., 127-192 i D. DEMONJA, 2013., 321-327.

²⁸⁸ D. DOMANČIĆ, 1999., 90.

²⁸⁹ I. FISKOVIĆ, 2016., 182.

²⁹⁰ A. KRIZMANIĆ, 2001., 77-100.

²⁹¹ I. FISKOVIĆ, 2005., 258.

²⁹² Ploče su 1901. uklonjene iz pločnika crkve i ugrađene u klaustar, a spomenuti nacrt čuva se u arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu, nesigniran.

- glavnom oltaru. Međutim, u slučaju postojanja visoke pregrade laicima je pristup glavnom oltaru bio zapriječen te je stoga njen otvor predstavljao krajnju točku približavanja i vjernika i njihovih grobnica.

Poljudski fratri su pri gradnji svoje crkve slijedili od vrha Reda rano utvrđena pravila, kako kod opisane suzdržanosti rastvaranja zidnih plašteva tako i pri odabiru stropnih konstrukcija nad crkvenim brodom i apsidom. Apsida je kao najsvetiji dio crkve jedina nadsvođena, i to još uvijek gotički zašiljenim svodom s trijumfalnim lukom sastavljenim od glatkih klesanaca (Sl. 25). Lađa crkve je natkrivena otvorenim drvenim krovom koje se može svrstati u skupinu dalmatinskih gotičkih stropnih konstrukcija budući da s njima dijeli niz konstruktivnih i dekorativnih elemenata²⁹³, počevši od načina slaganja drvene građe, rezbarske obrade drvenih elemenata te dekorativnog slikanog repertoara, a osobito motiva dijagonalno postavljenog hrastovog lista prisutnog na stropnim konstrukcijama gotičkih građevina od Venecije do Dubrovačke Republike (Sl. 26)²⁹⁴. Poljudska stropna konstrukcija vjerojatno je izvedena neposredno po gradnji obodnih zidova crkve početkom druge polovine 16. stoljeća budući da je natkrivanje crkve bilo neophodno za njeno funkcioniranje, ali i sudeći prema dominaciji gotičkih dekorativnih motiva koji bi pri kasnijim datumima nastanka vjerojatno bili zamijenjeni onima renesansnog karaktera²⁹⁵. Izvorne dekorativne letvice poljudske stropne konstrukcije bile su oslikane različitim motivima, od spomenutih hrastovih listića, rozeta, stiliziranih akantovih cvjetova, geometrijski stiliziranih rozeta, kontinuiranog valovitog motiva, bršljanovih stabljika do pojednostavljenih pletera (Sl. 27)²⁹⁶, međutim, pri obnovi krovišta su zbog malog broja izvornih letvica s dostatno sačuvanim oslikom postavljene one bez oslika²⁹⁷.

Opremanje poljudske crkve kamenim namještajem, liturgijskim ruhom i posuđem te umjetninama sakralne namjene zasigurno je bio dugotrajan proces, o kojem nažalost danas

²⁹³ O gotičkim drvenim stropnim konstrukcijama u Dalmaciji pisali su: I. ŠPRLJAN, 2007.-2008., 161-173; M. MARASOVIĆ, 1990.-1992., 134-144; A. GAMULIN, 2015., 105-124 i dr.

²⁹⁴ A. GAMULIN, 2015., 108.

²⁹⁵ Budući da se u sačuvanoj oporuci iz 1470. godine spominje izrada oltarnika za bočni oltar poljudske crkve zaključuje se kako je u to vrijeme crkva sigurno bila zakrovljena.

²⁹⁶ Crno-bijele fotografije izvornih oslikanih letvica pronađenih pri istražnim radovima čuvaju se u Fototeci Konzervatorskog zavoda u Splitu, nesignirane.

²⁹⁷ U samostanskom arhivu čuva se dokumentacija iz vremena provođenja istražnih radova (1994.) iz koje saznajemo kako su gotovi svi elementi izvorne poljudske drvene stropne konstrukcije bili sačuvani, doduše u različitim stupnjevima oštećenosti. Jerko Marasović, voditelj istražnih radova, datira stropnu konstrukciju u vrijeme oko 1458. godine, međutim, nije objašnjeno koji su temelji toj preciznoj dataciji.

nemamo mnogo sačuvanih arhivskih podataka²⁹⁸. Međutim, poznato je nekoliko dokumenata iz kojih iščitavamo točno vrijeme nastanka nekih umjetnina: ogradicu pred glavnim oltarom majstor Mihovil je isklesao vjerojatno nedugo po zaključenju ugovora o njenoj izradi 1493. godine (Sl. 28) dok se oltarna pala *Bogorodice pomoćnice kršćana* prema sačuvanoj oporuci iz 1493. godine datira u sam kraj 15. ili početak 16. stoljeća, kada započinje i ukrašavanje pločnika crkve nadgrobni pločama (Sl. 29). Osim glavnog oltara, bez kojega crkva nije mogla biti posvećena niti stavljena u funkciju, oporuka Splitsanke Luchine iz 1470. godine svjedoči prisutnost i barem jednog bočnog oltara u ovom najranijem dobu postojanja crkve²⁹⁹.

Trajanje gradnje i opremanja poljudskog samostana svjedoči i dokument koji se čuva u Državnom arhivu u Zadru, a odnosi se na rad majstora Petra Miločića u crkvi Sv. Marije Poljudske (Sl. 30)³⁰⁰. U dokumentu stoji da se dana 11. listopada 1493. godine marangonu Petru isplaćuje osamnaest libara u ime gvardijana i braće, a u svrhu rada u rečenoj crkvi³⁰¹. Nažalost nije navedeno na kojem je dijelu crkve majstor Petar radio, a budući da su marangoni mogli izvršavati najrazličitije zahvate, od drvorezbarskih zadataka do gradnje zahtjevnih konstrukcija u kamenu, teško je pretpostaviti što je bio predmet njegovog angažmana u poljudskoj crkvi³⁰². Podatke o graditelju Petru objavljuje Ivan Kukuljević Sakcinski, koji navodi kako se Petar (»Magister architectus seu Marangonius«) spominje kao splitski građanin u notarskim zapisima upravo iz 1493. godine, te je moguće da se Kukuljevićeva bilješka, među ostalima, odnosi i na spomenuti dokument o radu u poljudskoj crkvi³⁰³.

²⁹⁸ Najranija apostolska vizitacija splitskog područja, ona Augustina Valiera iz 1579. godine, donosi korisne podatke o opremljenosti samostanske crkve: uz oslikani tabernakul na glavnom oltaru, svaki od četiri oltara je imao po palu, dva metalna svijećnjaka, palij, oltarnik, a na jednome (Bezgrešnog Začeca) nalazila su se i dva srebrna ex vota. Od ostalog crkvenog inventara Valier navodi devet srebrnih kaleža, veliko srebrno raspelo, veću količinu liturgijskog ruha (dalmatike, misnice, pluvijali, tunicelle, paliji) izrađenog od različitih materijala, jedan misal, dva psaltira, tri antifonara, dva graduala, martirologij, dva brevijara te dvije kristalne vaze. Na fotokopijama teksta vizitacije koji se čuva u Vatikanskom arhivu zahvaljujem prof. dr. Slavku Kovačiću.

²⁹⁹ O ovom arhivskom dokumentu riječi će biti u nastavku rada.

³⁰⁰ DAZD, Notarski akti Dominika de Manfredisa, *Splitski arhiv*, svezak XXIX, fol. 21v.

³⁰¹ Transkripcija dokumenta donosi se u dodacima ovome radu.

³⁰² Venecijanski *Arte dei marangoni da casa*, jedan od najvećih gradskih cehova, imao je četiri ogranka – *marangoni da noghera (mobiliari)* koji su se specijalizirali za izradu namještaja, *marangoni da soaze (cornicai)* izrađivali su okvire, *marangoni da rimessi (intarsiatori)* specijalizirali su se za poslove oblaganja i intarziju, dok su *marangoni da fabbriche (carpentieri civili)* vršili niz poslova vezanih uz gradnju, primjerice izradu stropova i podova, pregradnih zidova, krovišta, vrata, stubišta, oplata i skela (D. PREMERL, 2008., 314)

³⁰³ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1858., 423. Podatke o marangonu Petru donose: C. FISKOVIĆ, 1950.a, 149 i N. BEZIĆ BOŽANIĆ, 1999., 131.

4.2. KLAUSTAR

Ulaz u samostanski sklop (klostar) i danas je smješten na uobičajenom mjestu spoja crkve i ostatka sklopa, međutim, izvorni otvor ulaza je bio manjih dimenzija i pomaknut prema sjeveru, o čemu svjedoči i stavka troškovnika iz 1897. godine koji se čuva u samostanskom arhivu, kao i nacrt zapadnog pročelja iz prethodne godine (Sl. 31)³⁰⁴. Klostar je pravokutnog oblika, s centralnom uzdignutom cisternom i dvjema krunama bunara (Sl. 32). Jedna kruna je natpisom datirana u 1453. godinu, dok je druga danas gotovo uništenim natpisom datirana u 1650. godinu³⁰⁵. Zbog stoljetne izloženosti štetnim utjecajima atmosferilija izvorno popločenje cisterne nije sačuvano dok je ono ophoda klostra, s kvadratnim kamenim pločama manjih dimenzija slaganim u karakterističnim dijagonalnim redovima, cjelovito sačuvano u južnom te djelomično u istočnom kraku (Sl. 33)³⁰⁶.

Ophod klostra natkriven je drvenom nadstrešnicom oslonjenom na kamene stupove kvadratnog presjeka, međutim, detaljni nacrti samostana iz 1896. i 1964. godine, kao i starije fotografije (sve do šezdesetih godina 20. stoljeća) (Sl. 34), otkrivaju da su u tom razdoblju samo južni i istočni krak ophoda bili natkriveni. Drvena konstrukcija nad preostala dva kraka rekonstruirana je u zahvatu obnove klostra sedamdesetih godina prošlog stoljeća, o čemu svjedoči i dokumentacija koja se čuva u samostanskom arhivu³⁰⁷. U ovim dokumentima C. Fisković, u svojstvu direktora Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, navodi i

³⁰⁴ U dokumentu naslova *Fabbisogno* stoji: »Demolizione della Porta attuale d'ingresso allo Chiostro, con formazione di una nuova di maggiori dimensioni con contorni sagomati del tutto nuovi Soglia, erte ed architravi«, a nacrti nastali kao grafički prikazi planiranih radnji istovremeno pokazuju stvarno zatečeno stanje i planirane zahvate te predstavljaju vrijedan izvor podataka o izvornim strukturama (elektronske kopije nacrta ustupljene od K. Marasović). Osim spomenutih dokumenata o položaju izvornih vrata svjedoči i različita struktura zidnog plašta, kao i povišenje dijela nadstrešnice južnog krila, potrebno radi veće visine novog ulaza, a koje je zabilježeno na fotografijama iz šezdesetih godina dvadesetog stoljeća.

³⁰⁵ Izvještaj o punom natpisu koji glasi MDCL·DIE·I·AVG u svojoj rukopisnoj kronici samostana donosi V. Catrambone (ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano).

³⁰⁶ U ostalim krakovima ophoda popločenje se sastoji od naknadno umetnutih nadgrobnihi ploča (koje uglavnom pripadaju različitim splitskim bratovštinama) i pravokutnih kamenih ploča. Nacrti s kraja 19. stoljeća pokazuju da se popločenje cisterne klostra također sastojalo od dijagonalno slaganihi kvadratnih kamenih ploča.

³⁰⁷ Fotografije snimljene prije rekonstrukcije nadstrešnice pokazuju da su konzole na zapadnom obodnom zidu klostra izvorno bile smještene niže, a tek su pri obnovi podignute na razinu ostalih konzola, što je omogućilo konstrukciju nadstrešnica jednakih nagiba. Razlog nižeg postavljanja spomenutih konzola možda je odsustvo nadstrešnice na ovoj strani zbog potrebe za pristupom obrambenoj kuli, o čemu više u nastavku. L. Krivić piše kako je između 1974. i 1979. godine zamijenjeno pet dotrajalihi izvornih stupova, obnovljena nadstrešnica istočnog i južnog ophoda klostra te konstruirana nadstrešnica zapadnog i sjevernog ophoda.

potrebu obnavljanja gotički oblikovanih drvenih umetaka između kapitela stupova i drvene horizontale nadstrešnice »da ne bi horizontala krova vizuelno pritiskala pilastre kao što se dogodilo u Kašteletu«, a daje i primjer ovih, kako ih on zove, »menzola«: galerija trogirke katedrale i dvorište Cipikove palače³⁰⁸.

Klaustar je prostor za boravak, razgovor i kontemplaciju redovnika i posjetitelja, međutim njegova važna uloga je i omogućavanje pristupa iz vanjskog prostora u različite dijelove sklopa: u jugoistočnom uglu klaustra se još uvijek nalaze izvorni ulazi u crkvu i sakristiju (Sl. 35), dalje prema sjeveru je ulaz u prostoriju koja je možebitno izvorno imala funkciju kapitula i prolaz kroz zapadno samostansko krilo prema vrtu (Sl. 36), dok je u sjeveroistočnom uglu klaustra ulaz u sjeverno krilo samostana³⁰⁹ (Sl. 37). Osim nabrojanih ulaza naknadno su, zbog praktičnih potreba i mijena u uporabi pojedinih prostora, nastali i dodatni ulazi: u jugozapadnom uglu klaustra danas je dodatni ulaz u crkveni brod (iznad kojeg je na fasadi vidljiv zazidani ulaz na pjevalište), u sjeverozapadnom su ulaz u prostoriju koja je izvorno služila kao konoba i ulaz u naknadno izgrađeno proširenje sjevernog krila, a na zapadnom obodnom zidu klaustra nalazi se i ulaz u obrambenu kulu.

4.3. ISTOČNO I SJEVERNO SAMOSTANSKO KRILO

Smještaj prostorija raspoređenih oko klaustra uvjetovan je njihovom funkcijom: one namijenjene duhovnim i intelektualnim radnjama (kao što su primjerice sakristija i kapitul) najčešće se nalaze u blizini svetišta crkve, dok su prostorije u kojima su se obavljale različite društvene i gospodarske radnje (refektorij, kuhinja, konoba) smještene podalje od crkve³¹⁰. Poljudski samostan slijedio je ovu funkcionalnu podjelu smještanjem refektorija i gospodarskih prostorija u sjeverno samostansko krilo, dok se primjerice sakristija poljudske crkve nalazi na uobičajenom mjestu, u sjevernom produžetku apside.

³⁰⁸ Ovi drveni umeci nisu rekonstruirani a osim pisanja C. Fiskovića ne postoji druga indicija ili dokaz o njihovom postojanju. U zahvatu obnove uklonjeni su oštećeni izvorni kameni stupovi i zamijenjeni novoizrađenima, a jedan od izvornih stupova danas se nalazi u malom vrtu s istočne strane sklopa, reutiliziran kao nosač ukrasnog bilja.

³⁰⁹ U sjevernom krilu su se nalazili refektorij, kuhinja i ostale gospodarske prostorije, kao i stepenice za pristup na gornji kat s fratarskim spavaonicama

³¹⁰ A. BADURINA, 1990., 18.

Izvorna oprema interijera istočnog krila danas je tek oskudno sačuvana: u sakristiji se nalazi obvezatni kameni umivaonik dok je izvorni drveni namještaj zamijenjen recentnim. Umivaonik se nalazi na južnom zidu sakristije a unatoč vremenu nastanka polovinom petnaestog stoljeća još uvijek pokazuje izrazito gotičke oblikovne karakteristike (Sl. 38)³¹¹. Sakristija je izvorno bila natkrivena drvenom stropnom konstrukcijom, o čemu svjedoče kamene konzole u vrhu istočnog i zapadnog zida, dok sačuvani i prezentirani dijelovi dekorativne letvice s motivima tordiranog užeta i naizmjeničnih zubaca upućuju na njenu ukrašenost (Sl. 39).

Iako nije sačuvala niti jedan element unutarnjeg uređenja, položaj prostorije u sjevernom produžetku sakristije upućuje na njenu možebitnu funkciju samostanskog kapitula. Naime, samostan veličine i opremljenosti kao što je to bio poljudski vjerojatno je imao veću ili manju prostoriju koja je služila kao kapitul a na ovu ulogu spomenute prostorije ukazuje i njen smještaj u produžetku sakristije, budući da se kod većine samostana gdje su uvjeti terena to dopuštali kapitul smještao u produžetak sakristije.

Poljudski refektorij, smješten u sjevernom samostanskom krilu, do danas je sačuvarao nažalost samo dio svojih elemenata unutarnjeg uređenja, međutim, i kao takav predstavlja vrijedan primjer interijera s obilježjima gotičko-renesansnog stila. Prije spomenuti troškovnik sveobuhvatne obnove samostana iz 1897. godine otkriva da su u ovom zahvatu uklonjeni izvorni i postavljeni novi okviri vrata i prozora refektorija i susjedne prostorije³¹². Međutim, sačuvan je izvorni kameni pločnik refektorija, s umecima od ružičastog kotorskog kamena i povišenjima uz sjeverni, južni i zapadni zid, na koje su postavljene izvorne kamene noge stolova i konzole koje nose naslone klupa³¹³ (Sl. 40). Dokumenti koji se čuvaju u samostanskom arhivu svjedoče o tijeku »obnove« refektorija krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća, u kojoj su uklonjeni drveni nasloni sjedala, kao i drvena stropna konstrukcija. Naime, u dopisu od 15. lipnja 1967. godine C. Fisković daje naputke za prikladnu obnovu ove »posljednje sačuvane samostanske blagovaonice u Splitu«, iz kojih saznajemo i da su u to vrijeme renesansne klupe još imale izvorne drvene naslone. U dokumentu piše i kako je potrebno sačuvati dvije konzole

³¹¹ Umivaonik je, zajedno s onima iz splitske crkve konventualaca i crkve Sv. Filipa, objavio: C. FISKOVIĆ, 1985.a, 103.

³¹² ASSAP, nesignirano.

³¹³ Dva stola smještena s lijeve i desne strane ulaza u refektorij postavljena su na kamene noge recentno izrađene po uzoru na sačuvane izvorne.

izrađene od kamena i drva koje se nalaze pod novijim spuštanim stropom, kao i kamene konzole koje nose drvene grede na uzdužnim zidovima prostorije³¹⁴. Međutim, od svih izvornih drvenih dekorativnih i konstruktivnih elemenata stropa refektorija do danas je sačuvana samo dekorativna letvica koja se nalazila na spoju nazidnice i grede, ukrašena motivom tordiranog užeta i triloba³¹⁵ (Slika 39).

Prostorija zapadno od refektorija danas se koristi kao samostanski muzej i knjižnica ali oznake na spominjanim nacrtima s kraja devetnaestog stoljeća otkrivaju njenu izvornu funkciju konobe (*Cantina*). Ovu namjenu potvrđuje i djelomična ukopanost ove prostorije, kao i njena minimalna rastvorenost: osim izvornog ulaza iz refektorija, zidni plašt joj je bio otvoren samo visoko postavljenim prozorčićem prema klastru koji je osiguravao protok svježeg zraka. Izmaknuti položaj kamenih stolova i klupa refektorija dokazuje originalnost ulaza iz samostanske blagovaonice³¹⁶, dok je ulaz iz klastra vjerojatno kasniji dodatak. Istočno od refektorija nalazile su se ostale gospodarske prostorije - kuhinja uz koju je kasnije bila nadograđena i krušna peć te hodnik sa stubištem kojim se pristupalo na gornji kat s fratarskim spavaonicama³¹⁷. Opisane prostorije su izvorno zauzimale čitavu širinu sjevernog samostanskog krila ali su njihovi volumeni danas uklopljeni unutar proširenja krila započetog sredinom osamnaestog i dovršenog krajem devetnaestog stoljeća.

Analiza starijih grafičkih prikaza poljudskog samostana pokazuje kako izvorno sjeverno krilo vjerojatno nije imalo pravilan tlocrt, već mu je uz istočni dio bio prislonjen ugaoni istak. Naime, najstariji tlocrtni prikaz poljudskog samostana, Calergijev plan iz 1675. godine, prikazuje sjeveroistočni produžetak samostanskog sklopa unutar kojeg je jasno (bušenjem rupica na krajnjim točkama pojedinih struktura) odijeljen zapadni kraći dio od istočnog duljeg (Sl. 41)³¹⁸. Unutar zapadnog dijela je pažljivim proučavanjem moguće uočiti i liniju koja može bitno označava odvojenost starije strukture od barokne nadogradnje, međutim, zbog

³¹⁴ U Fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu čuvaju se fotografije dviju kamenih konzola ukrašenih stiliziranim ugaonim listovima i volutama koje podržavaju izdužene drvene konzole s rezbarenim ukrasom u obliku papagajskog kljuna, na koje se pak oslanja središnja greda. Na fotografijama je vidljiv i recentni oslikani spuštani strop (pod kojim se vjerojatno nalazila izvorna stropna konstrukcija sastavljena od drvenih greda i dasaka), kao i prilagodba slike Posljednje večere položaju konzola: slikar je radi prodiranja konzola u kompoziciju izradio sliku s »izrezanim« dijelom i razmaknutim likovima apostola, što je danas rekonstruirano ali vidljivo kao nelogična udaljenost među likovima.

³¹⁵ Letvica je danas postavljena na spoju južnog zida refektorija i stropa.

³¹⁶ Direktnu povezanost refektorija i konobe nalazimo primjerice u franjevačkom samostanu u Orebićima.

³¹⁷ Ovo izvorno stubište je uklonjeno a na kat se danas pristupa stubištem smještenim u sjevernom proširenju krila.

³¹⁸ Vidi bilj. 7.

mjerila nacarta i prisutnosti svojevrsnog preklopljenog smaknutog nacarta (dvostruko ucrtavanje pojedinih dijelova) ovo nije moguće sa sigurnošću utvrditi. S druge strane, na nacrtima samostana s kraja 19. stoljeća spomenuto odjeljivanje dviju struktura je jasno vidljivo: na ugaoni istak sjevernog samostanskog krila je prislonjena i danas sačuvana kula, a na obje strukture se prema istoku nastavlja danas porušena barokna nadogradnja (Sl. 14). Tlocrt prvog kata samostana pokazuje i prilagodbu prozora fratarske ćelije položaju iza istaka ukošenim probijem otvora kroz debljinu zida (Sl. 42).

Isti nacrti otkrivaju da je još krajem devetnaestog stoljeća na mjestu spomenutog ugaonog istaka postojala volumenski izdvojena struktura koja je nadvisivala tadašnji krov sjevernog krila³¹⁹ (Sl. 43). Na fotografiji samostana iz vremena prije druge nadogradnje visine sjevernog krila (1968. god.) vidljiv je i vrh istaka zaključen krovom na dvije vode, s malim prozorom u zabatu južnog pročelja³²⁰ (Sl. 44). Nažalost, zbog potpune skrivenosti čitave strukture unutar kasnijih nadogradnji nije moguće dati definitivni sud o vremenu njenog nastanka, međutim, tlocrtna razvedenost nekih mendikantskih samostana sličnog vremena nastanka navodi na zaključak o mogućoj izvornosti ugaonog istaka sjevernog krila i kod poljudskog samostana³²¹.

4.4. PRVI KAT ISTOČNOG I SJEVERNOG SAMOSTANSKOG KRILA

Zbog brojnih zahvata pregradnji i nadogradnji prvoga kata sjevernog krila poljudskog samostana u ovom prostoru se sačuvalo malo izvornih konstruktivnih i dekorativnih arhitektonskih elemenata³²². O izvornoj tlocrtnoj dispoziciji teško je suditi budući da su ulogu

³¹⁹ U to su vrijeme istočno i zapadno pročelje ove istaknute strukture bili rastvoreni s tri prozora postavljena jedan iznad drugoga, dok se na zapadnom pročelju u razini prvoga kata nalazio i ulaz. Ovi su otvori vjerojatno recentne izrade, iako su oni manjih dimenzija zaštićeni željeznim rešetkama te možebitno i izvorni, o čemu naravno nije moguće suditi samo na temelju arhivskih nacarta.

³²⁰ Prva nadogradnja visine sjevernog krila dogodila se 1898. godine, kada je čitav volumen izvornog krila inkorporiran unutar nove gradnje, a druga 1968. godine, kada je povećana samo visina krila.

³²¹ Dominikanski samostan na Čiovu imao je čak dva ugaona istaka sjevernog samostanskog krila, od kojih je onaj sjeverozapadni položajem i dimenzijama jako sličan poljudskome. Također, i franjevačke samostane u Hvaru, Kamporu i Lopudu odlikuju razvedeni tlocrti s istacima sličnim prije navedenima.

³²² Sjevernom samostanskom krilu je zbog povećane potrebe za prostorom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća nadodana i treća etaža.

pregrada između fratarskih ćelija i ostalih prostora vjerojatno imale drvene konstrukcije, bez traga uklonjene u naknadnim pregradnjama.

Ukupni volumen izvornog sjevernog samostanskog krila danas nije lako prepoznati radi kasnijih nadogradnji: osim južnog pročelja koje čini granicu ka klastru, još je samo istočno danas okrenuto ka vanjskom prostoru. Međutim, površine obaju pročelja, kao i broj i položaj prozorskih otvora znatno su izmijenjeni: primjerice, pozicija izvornih prozorskih otvora istočnog pročelja djelomično je poznata jedino iz ostataka kamenog okvira središnjeg prozora prvoga kata (Sl. 45)³²³. Ovaj prozor je po običaju mendikantskih sklopova bio smješten na kraju središnjeg hodnika iz kojega se pristupalo u fratarske ćelije raspoređene duž obje njegove strane. Tragovi njemu nasuprotnog prozora (na zapadnoj fasadi) danas nisu vidljivi budući da je ovo pročelje u potpunosti skriveno unutar kasnije nadogradnje, ali nacrti s kraja 19. stoljeća dokazuju njegovo postojanje.

Izvorni prozorski otvori sjevernog pročelja sjevernog krila također su zazidani i prekriveni slojem žbuke, međutim, jedan kameni prozorski okvir sačuvan je unutar fratarske ćelije i pretvoren u dekorativnu nišu (Sl. 46). Iz ovog primjerka saznajemo da je sjeverno krilo na prvom katu izvorno imalo male pravokutne prozore kamenih okvira s glatkom rubnom trakom i blagim zakošenjem prema svijetlom otvoru. Južno pročelje sjevernog krila danas je na razini prvoga kata rastvoreno s pet pravokutnih prozora recentnog nastanka³²⁴ dok nacrti s kraja devetnaestog stoljeća pokazuju također pet prozorskih otvora, ali različitih veličina i položaja - u sredini je prikazana pravokutna bifora razdijeljena vitkim stupićem naglašenog kapitela, natkrivena profiliranim vijencem, dok su bočno po dva nesimetrično postavljena pravokutna prozora s istaknutim klupčicama i pravokutnim konzolama koje ih podržavaju (Sl. 47). Međutim, okviri ovih otvora nisu sačuvani te nije moguće suditi o njihovoj izvornosti³²⁵.

Prvi kat istočnog samostanskog krila u većoj je mjeri sačuvao izvorne oblike negoli prvi kat sjevernog krila a posebnu vrijednost mu daju izvorni prozorski otvori zapadnog pročelja.

³²³ Zbog izloženosti poljudskog samostana opasnosti od osmanskih napada, malo je vjerojatno da se na ovom pročelju nalazio veći broj prozorskih otvora, osim možda uskog prozorčića prizemlja koji je osiguravao prodor svjetlosti u kuhinju a koji je također prikazan na spominjanom nacrtu s kraja devetnaestog stoljeća. Čak su se i na spomenutom prozoru prvog kata nalazile željezne rešetke, o čemu svjedoče popunjene rupe na sačuvanom dijelu okvira.

³²⁴ Ne računajući prozor otvoren na zapadnom nadograđenom dijelu krila.

³²⁵ Izuzevši mogućnost sekundarne upotrebe profiliranog vijenca centralne bifore kao praga ulaza na zapadnom dijelu prizemlja istog krila.

Kameni okviri ovih prozora također imaju glatku rubnu traku i blago skošenje prema svjetlom otvoru (Sl. 48), jednako kao i spomenuti izvorni okvir prozora sjevernog krila a slično visokim prozorima crkvenog broda (čijim se derivatom obje skupine mogu smatrati). Do danas su sačuvana četiri pravokutna prozora, no nažalost njihove klupčice na profiliranim konzolama, koje se još vide na nacrtima s kraja devetnaestog stoljeća, nisu sačuvane. Također, spomenuti nacrti na istočnom pročelju istog krila prikazuju tri prozora, danas ih tamo nalazimo pet, ali zbog izvedbe njihovih okvira slaganjem stilski neizrazitih glatkih kamenih greda nije moguće donositi sud o njihovoj izvornosti³²⁶.

4.5. OBRAMBENA KULA UZ OBODNI ZID KLAUSTRA

Kronika anonimnog autora koju je u Kninu 1870. godine zapisao S. Petković te koja je trinaest godina kasnije objavljena pod naslovom *Notizie Storiche riguardanti la Dalmazia* značajan je izvor za poznavanje povijesnih okolnosti u Dalmaciji polovinom šesnaestog stoljeća³²⁷. Među ostalim korisnim podacima autor pri opisu važnih događaja 1538. godine u Splitu i okolici navodi: »Venne fortificato il Convento delle Paludi e costruita una torre a Glavicine per sorvegliare la strada di Salona«. Također izvještava i o poznatom prijedlogu dalmatinskog upravitelja Camilla Orsina o napuštanju Splita i ostalih dalmatinskih gradova (osim Zadra), kojega je mletačka vlada nasreću odbila³²⁸. Naime, odlučeno je da se postojeće fortifikacije grada Splita imaju obnoviti a autor kronike spominje i rušenje velikog broja kuća, kao i crkve Sv. Križa u Varošu³²⁹. Iz navedenog je jasno kako je utvrđivanje poljudskog samostana bilo dio programa mletačke vlade koja je velikim građevnim zahvatima nastojala osigurati opstanak gradova pod svojom vlašću u svjetlu početka još jednog rata s Osmanskim carstvom (1537. godine). Osim mletačke vlasti, i velik broj dalmatinskih privatnih posjednika, vjerskih zajednica, pa čak i zajednica težaka, utvrđuje svoja imanja i gradi obrambene sklopove,

³²⁶ Na moguću izvornost krajnjeg južnog prozora ukazuje postojanje dviju izduženih kamenih konzola pod njegovim otvorom. Volumen istočnog krila je izmijenjen 1968. godine, o čemu svjedoči različita veličina kamenih blokova završne zone zidnog plašta, ali i dopis u kojem C. Fisković piše: »Nadogradnja visine istočnog krila samostana i promjena nagiba i starog izgleda krova izmijenila je bez osobite potrebe prvotni izgled tog dijela, koji je jedini ostao neizmijenjen od starog samostana« (ASSAP, nesignirano).

³²⁷ *Notizie storiche*, 1883., 14-15.

³²⁸ *Notizie storiche*, 1883., 14-15.

³²⁹ *Notizie storiche*, 1883., 14-15.

među kojima se radi blizine poljudskom samostanu i sličnosti nekih obrambenih elemenata ističu kaštelanske utvrde i utvrđena naselja³³⁰.

Poljudska kula izgrađena je na obrambeno najslabijoj točki samostanskog sklopa, uz visoki ali relativno tanki zid koji je sa zapadne strane zatvarao klaustar. Vitka kula je kvadratnog tlocrta, građena od pravilno slaganih klesanaca grubo obrađenih prednjih ploha, sa zadnjim konzolno izbačenim katom – mašikulom (Sl. 49, Prostorni prikaz 2). Donje dvije etaže kule su zaključene bačvastim svodom slaganim od blokova sedre dok je zadnji kat natkriven drvenom konstrukcijom s četverostrešnim krovištem³³¹. Na zapadnom pročelju se danas nalaze tri otvora: okomita puškarnica na visini od cca 3.5 m i dva pravokutna prozora s glatkom rubnom trakom i skošenjem prema svijetlom otvoru kamenog okvira, oba smještena na prvom katu, jedan iznad drugoga. Na južnom pročelju se u visini prvog kata nalazi samo jedan prozor čiji je okvir identičan prethodno opisanom³³², dok je vidljivi dio sjevernog pročelja (koji nije skriven naknadnom gradnjom u prizemlju) nerastvoren. Na istočnom pročelju kule (koje je ustvari dio obodnog zida klaustara) nalazi se ulaz u kulu iz zapadnog kraka ophoda klaustara³³³, dok je na razini prvoga kata još jedan veći otvor (Sl. 50). Ulaskom u prizemlje kule otkrivaju se izvana zazidani otvori triju puškarnica, smješteni na istočnom dijelu sjevernog i južnog te na zapadnom pročelju (Sl. 51). U puškarnicama se nalaze i bočni utori za postavljanje drvene prečke na koju su se oslanjale tzv. puške bradatice ili kukače, a koje su u našim krajevima bile u upotrebi od druge polovine petnaestog stoljeća³³⁴.

Spomenuti otvor prvoga kata istočnog pročelja vjerojatno je služio kao direktni ulaz u gornje etaže kule, budući da jednako rješenje nalazimo kod više dalmatinskih fortificiranih sklopova 15. i 16. stoljeća, počevši od glavnih kula splitskog (1441.) (Sl. 52)³³⁵ i trogirskog

³³⁰ Temeljitu analizu fenomena kaštelanskih utvrda i utvrđenih naselja u svojoj doktorskoj disertaciji izvršila je: K. MARASOVIĆ, 2002.

³³¹ Maksimalna svijetla visina prizemlja (do tjemena sedrenog luka) je 4.4 metra, dok na prvome katu iznosi 5.2 m, zbog čega je ovaj dio izvorno bio razdijeljen drvenim stropom postavljenim na kamene konzole, čije tragove još i danas nalazimo na sjevernom i južnom zidu prostorije.

³³² Ispod prozora su tragovi žbuke koja je, kako doznajemo iz rukopisa gvardijana Catrambonea, pridržavala pravokutnu ploču sa sunčanim satom.

³³³ Današnji ulaz otvoren je nakon zazidavanja izvornog ulaza smještenog u osi istočnog pročelja (na čiji položaj ukazuje rasteretni luk slagani od tankih kamenih blokova na vanjskom pročelju), vjerojatno radi konstrukcije stubišta smještenog na njegovom mjestu.

³³⁴ Bočni utori u obliku slova T služili su za umetanje drvene podloge na koju se oslanjao okomiti nastavak puške (tzv. brada) radi ublažavanja trzaja prilikom eksplozije baruta u puški (G. BORČIĆ, 2001., 95)

³³⁵ K. MARASOVIĆ, 2012., 255.

kaštela (1420.)³³⁶, kaštela Rosani u Kaštel Lukšiću (Sl. 53)(1482.)³³⁷, okrugle kule Cambi u Kaštel Kambelovcu koja u drugoj fazi svojeg postojanja (1566.) dobiva ulaz na prvom katu³³⁸, sjeverne kule Frane Cambija, također u Kaštel Kambelovcu (oko 1453.)³³⁹, kula Aquila (Sl. 54) i Prodić (sredina 16. st.) u Pučišćima³⁴⁰, glavne kule kaštela u Ražancu (1507.)³⁴¹ i dr.³⁴². Otvor prvog kata poljudske kule ima i do danas sačuvani izvorni kameni okvir, s rasteretnim lukom slaganim od manjih kamenih blokova i bočnim utorima dovratnika za uvlačenje drvenog zasuna (Sl. 55). Kule s ulazom preko prvog kata služile su kao posljednja utočišta branitelja prilikom prodora neprijatelja unutar utvrda - nakon uspona u prvi kat kule preko drvene montažne konstrukcije (ili ljestvi) branitelji bi tu istu konstrukciju uništili ili uvukli u kulu, čime bi se izolirali od neprijatelja i produžili vrijeme pružanja otpora do dolaska pomoći ili odustajanja napadača³⁴³. Dokazom korištenja ulaza prvog kata poljudske kule može se smatrati i skraćivanje nadstrešnice zapadnog kraka ophoda klaustra: spominjani nacrti iz 1896. godine pokazuju kako je nadstrešnica pokrivala samo dio zapadnog kraka, završavala je neposredno prije ulaza, pod čijim otvorom su ucertane i dvije izdužene konzole koje su možebitno služile kao oslonac spomenute drvene konstrukcije (Sl. 56).

Izvorni mašikul poljudske kule je prema pisanju tadašnjeg gvardijana porušen nešto prije 1898. godine zbog dotrajalosti i opasnosti za sklop i fratre³⁴⁴. Mašikule (prsobrane) nalazimo kod većeg broja obrambenih sklopova građenih u razdoblju 15. i 16. stoljeća budući da su ove konstrukcije braniteljima pružali zaštitu od napada vatrenim oružjem dok su istovremeno omogućavali aktivnu obranu napadnutog sklopa kroz izljevnice, odakle su branitelji na neprijatelje mogli bacati kamene kugle, vrelo ulje, rastopljenu smolu i sl.

³³⁶ V. KOVAČIĆ, 1998., 118.

³³⁷ K. MARASOVIĆ, 2002., 203.

³³⁸ Kula s kraja 15. stoljeća je prvotno bila otvorena prema zaklonu izgrađenom uz nju, ali 1566. Frane Cambi gradi utvrđeno naselje za svoje težake, u čijem središtu se našla okrugla kula, sada zazidanog otvora i s novim rasporedom otvora prilagođenom novom položaju (K. MARASOVIĆ, 2002., 131).

³³⁹ K. MARASOVIĆ, 2003., 39.

³⁴⁰ V. KOVAČIĆ, 2010.a, 52, 55. Arhivski izvještaj o obrani Pučišća od Osmanlija 1571. godine govori o drvenom mostu podignutom između kuće i kule Aquila, kojega su napadači spalili, ali su se branitelji iz kule uspjeli obraniti arkebuzama (J. VRANDEČIĆ, 2016., 36-37).

³⁴¹ E. HILJE, 2008., 129.

³⁴² Jednaka se praksa susreće kod fortifikacijskih objekata Hrvatske krajine 16. stoljeća u čije se branič-kule ulazilo najčešće preko pokretnog mosta ili drvenih ljestava na prvom katu (Z. HORVAT, 1993., 167).

³⁴³ Na ovakvu ulogu poljudske kule ukazuje i gradnja mašikula na istočnoj strani kule, što je omogućavalo obranu od napadača i nakon njihovog prodora unutar sklopa.

³⁴⁴ ASSAP, nesignirano. U Muzeju Grada Splita čuva se slika M. Olivera datirana slikarevom signaturom u 1892. godinu, na kojoj je prikazan samostan Poljud sa kulom bez mašikula, te se njome može odrediti *terminus ante quem* njegova rušenja.

Primjerice, mašikule nalazimo na splitskom (1441.) (Sl. 52)³⁴⁵ i trogirskom kaštelu (1420.)³⁴⁶, kuli sv. Marka u Trogiru (1470.)³⁴⁷, kuli Cambi u Kaštel Kambelovcu (1478.)³⁴⁸, kaštelu splitskih benediktinki u Gomilici (1529.) (Sl. 57)³⁴⁹, kulama Žuvetić (Sl. 58) i Aquila (sredina 16. st.) u Pučišćima³⁵⁰, kuli koja je branila izvor vode u Vodicama (oko 1530.) (Sl. 59)³⁵¹ itd. Fotografija izvornog mašikula poljudske kule pokazuje kako su njegovi zidovi bili rastvoreni s po dva pravokutna prozora, a vidljiva su i oštećenja krova zbog kojih je vjerojatno i bio porušen (Sl. 60)³⁵². Obnovljen je 1900. godine³⁵³ dok slike, crteži i fotografije iz vremena prije obnove, kao i nacrt iz 1896. godine, pokazuju kako se do tog vremena sačuvala izvorna nosiva konstrukcija krova (četiri »serklaža«, tj. ugaona stupa presjeka oblika slova L) i dvadeset pravilno raspoređenih trostrukih kamenih konzola (Sl. 61, 62)³⁵⁴. Na ove konzole su pri obnovi oslonjeni od opeka složeni lukovi na koje su postavljeni obodni zidovi mašikula, na svakoj strani rastvoreni s po dva prozorčića³⁵⁵. Prozori su u gornjem dijelu flankirani prošupljenim konzolama, nosiocima drvene osovine o koje je bila ovješena neka vrsta zaštite od sunca i atmosferilija, ali vjerojatno i od strelica napadača³⁵⁶.

S obzirom na vrijeme nastanka poljudska kula pokazuje određene konstruktivno-funkcionalne retardacije: primjerice, nije kao mnoge slične obrambene strukture svojega ili čak ranijeg doba imala skarpu - kosinu donjeg dijela zidnog plašta koja je kulama i zidinama osiguravala dodatnu čvrstoću i otežavala proboj neprijatelja u njihovu unutrašnjost. Konstrukcije sa skarpama su na dalmatinskom području u uporabi već krajem 15. i početkom

³⁴⁵ K. MARASOVIĆ, 2012., 255

³⁴⁶ V. KOVAČIĆ, 1998., 122.

³⁴⁷ V. KOVAČIĆ, 1998., 130.

³⁴⁸ K. MARASOVIĆ, 2003., 39.

³⁴⁹ K. MARASOVIĆ, 2002., 89.

³⁵⁰ V. KOVAČIĆ, 2010.a, 51, 58.

³⁵¹ I. GLAVAŠ, 2016., 83.

³⁵² Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe, nesignirano.

³⁵³ F. BULIĆ, 1901., 76-79.

³⁵⁴ Najstariji datirani izvor je spomenuta slika M. Olivera, kao i stare razglednice iz razdoblja oko 1890. godine koje je objavio: D. KEČKEMET, 2008., 105, 253.

³⁵⁵ Sudeći prema fotografijama iz vremena oko 1900. i 1920. godine (D. KEČKEMET, 2008., 141, 142) mašikul je isprva obnovljen s po tri prozorčića na svakoj strani, a ovakvo stanje je fotografski dokumentirano i pedesetih godina dvadesetog stoljeća (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu, snimljena u ožujku 1956. godine, nesignirano).

³⁵⁶ Drveni ili kožni štitnici za kruništa (*manteletti*) vješali su se na drvene osovine umetnute u perforirane konzole ugrađene u gornje dijelove kruništa, bočno od otvora, a poljudske konzole vjerojatno su nosile slične štitnike (K. MARASOVIĆ, 2002., 57).

16. stoljeća: obrambeni zid sa skarpom na splitskoj Pisturi gradi se 1503. godine (Sl. 63)³⁵⁷, skarpe imaju primjerice ugaone kule kaštela Vitturi (kraj 15. st.)³⁵⁸, kule Prodić i Aquila (Sl. 64) u Pučišćima (sredina 16. st.)³⁵⁹, kula koja je branila izvor vode u Vodicama (oko 1530.) (Sl. 59)³⁶⁰, kula kaštela u Ražancu (1507.) (Sl. 65)³⁶¹ itd. Poljudska kula može se smatrati zastarjelom i radi svojeg kvadratnog tlocrta koji se u renesansno doba radi osjetljivosti istaknutih bridova na udare vatrenog oružja pomalo napuštao u korist kula kružnog tlocrta. Primjerice, u obližnjem Trogiru se sedamdesetih godina 15. stoljeća gradi kula Malipiero kružnog tlocrta a desetak godina kasnije dovršava se i kružna ugaona kula Sv. Marka³⁶², korčulanske kule kružnog tlocrta nastale su nakon 1483. godine³⁶³, dok se dubrovačka kula Minčeta, izvorno kvadratnog tlocrta, već 1455. godine zaštitila skarpom kružnog tlocrta³⁶⁴.

Usprkos istaknutim konstruktivno-funkcionalnim retardacijama poljudska kula je sagrađena s puškarnicama na bočnim stranama koje su horizontalno branile zapadno pročelje sklopa, što je bilo u skladu sa suvremenim principima aktivne obrane. Osim horizontalne, kula je ispunjavala i zadaću vertikalne obrane područja uz ulaz u sklop, ali i uz spomenuti ulaz u kulu postavljen na razini prvoga kata, budući da je mašikul bio izgrađen na sve četiri strane kule. Zbog svoje veličine kula nije imala mogućnosti smještaja većih bombardi te su njene uske puškarnice bile prilagođene upotrebi manjeg vatrenog oružja, što je bilo prilagođeno očekivanom intenzitetu napada na sklop. Naime, poljudski samostan su zbog njegove izdvojenosti najviše ugrožavale manje pljačkaške čete koje su uglavnom bile naoružane hladnim oružjem³⁶⁵ dok je upotreba krupnijeg vatrenog oružja bila vezana uz veće sultanove pohode, u slučaju kojega bi se fratri i branitelji samostana vjerojatno na vrijeme povukli u sigurnost gradskih zidina³⁶⁶. Stoga, poljudska kula je unatoč svojoj relativnoj zastarjelosti u

³⁵⁷ F. BULIĆ, 1880., 115-117.

³⁵⁸ K. CICARELLI, 1962., 165.

³⁵⁹ V. KOVAČIĆ, 2010.a, 52, 55.

³⁶⁰ I. GLAVAŠ, 2016., 85.

³⁶¹ E. HILJE, 2008., 129.

³⁶² V. KOVAČIĆ, 1998., 131.

³⁶³ A. FAZINIĆ, 1988., 82.

³⁶⁴ L. BERITIĆ, 1955., 77.

³⁶⁵ U svojim pohodima na zapad Europe Osmanlije nisu napustile običaj ratovanja hladnim oružjem: koristili su uglavnom samo koplja i mačeve, a tek su u malom broju njihove horde bile opremljene vatrenim oružjem. Stoga su primjerice Dubrovčani uz ulaganje u vrlo skupe lumbarde i spingarde i dalje nabavljali goleme količine strelica, kopalja, oklopa i štitova (A. DEANOVIĆ, 2001., 59).

³⁶⁶ Iz dukale dužda Antonia Grimanija od 2. travnja 1522. godine doznaje se kako su fratri upravo u svrhu čuvanja crkvenih dragocjenosti i vlastitog sklanjanja u slučaju opasnosti od Osmanlija u gradu posjedovali jednu kuću.

smislu prilagođenosti konstruktivnih rješenja suvremenom vojnom umijeću i organizaciji ratovanja bila u skladu sa stvarnim potrebama obrane fratara i samostanske imovine od iznenadnih napada manjih osmanskih četa³⁶⁷.

4.6. KAPELE S JUŽNE STRANE CRKVENOG BRODA

Praksa pokapanja u mendikantskim samostanskim sklopovima prisutna je gotovo od samih početaka redova a osobit procvat sepulkralnih aktivnosti vezan je uz petnaesto stoljeće, kada se osim grobnica smještenih u klausturu i pločniku crkvenog broda grade i zasebne arhitektonske jedinice za smještaj posmrtnih ostataka pripadnika (uglavnom) plemenitih obitelji – kapele. Ni poljudski samostan nije bio izuzet od ovog običaja te je danas južna fasada samostanske crkve rastvorena dvjema kapelama.

Zapadna kapela poljudske crkve pripadala je obitelji Benedetti a njen *terminus ante quem* nastanka se prema dataciji pale *Sacra conversazione* autora Girolama da Santa Croce³⁶⁸ i nadgrobne ploče s grbom obitelji Benedetti izvorno smještene u pločniku kapele smješta u sredinu šesnaestog stoljeća³⁶⁹. Vizitacija nadbiskupa Valiera iz 1576. godine otkriva kako su se u to vrijeme u crkvi nalazila četiri oltara, i to glavni oltar posvećen Bogorodici, drugi Bezgrešnom začecu Marijinu, treći sv. Frani te četvrti posvećen sv. Petru³⁷⁰. Spomenuta oltarna pala iz kapele Benedetti prikazuje Bogorodicu s Djetetom na prijestolju dok su joj s desna sv. Petar, s lijeva sv. Klara a pod nogama mali Ivan Krstitelj (Sl. 66). Budući da se titular oltara

Ovu kuću su odlukom providura okupirali mletački vojnici, međutim navedenim dokumentom dužd tu odluku poništava. (Š. LJUBIĆ (ur.) 1877., 15).

³⁶⁷ Akindžije, zloglasni osmanski pljačkaši, bili su ovisni o ratnom plijenu, budući da za svoje djelovanje nisu dobivali plaću.

³⁶⁸ Pregled literature o navedenoj slici donosi: I. ČAPETA RAKIĆ, 2011., 71-72.

³⁶⁹ O vremenu nastanka kapele Benedetti više riječi će biti u nastavku rada.

³⁷⁰ »[...]Die Martii 1579. Ecclesia Sanctae Mariae de Palude fratrum minorum ordini sancti Francisci de observantia [...] Altare maius est consecratum sub titulo Sanctae Mariae, et habet palam honorificam, duo candelabra ferrea, et quattuor tabellis, at pallium ex zambelloto nigro cum mariseiis (?)[...] Altari Conceptionis Beatae Mariae est consecratum, et habet palam honorificam et iconam parvam cum imagine Beatae Mariae, duo candelabra ferrea et tres tobaleas, et pallium ex tela nigra... Altare Sancti Francisci est consecratum habetque palam honorificam, duo candelabra ferrea, tres tobaleas, et pallium ex tela nigra... Altare Sancti Petri non est consecratum, sed habet altari portatili amovendum. Habet et palam honorificam, duo candelabra ferrea, tres tobaleas, et pallium ex tela nigra[...]« (Na ustupljenim fotografijama vizitacije zahvaljujem I. Čapeti Rakić).

najčešće prikazuje Bogorodici s desna, zaključuje se da je ova pala krasila oltar posvećen sv. Petru smješten u kapeli Benedetti.

Oporuka građanke Margarite iz 1531. godine otkriva kako je oporučiteljica samostanu ostavila iznos od 14 dukata u svrhu izgradnje kapele nad Gospinim oltarom: »Item uoio et lasso che delli mei beni sia dato alli ditti reverendi frati de s. Maria de Paludi ducati quattordese a cason che i farrá una cappella soura d'altar della nostra Domina in essa chiesa intrando nel choro alla man zancha«³⁷¹. Pitanje identifikacije oltara na kojeg se ova odredba odnosi kao i pitanje sačuvanosti oltarne pale iz vremena oporuke može se odgovoriti uz pomoć arhivskih zapisa i pregleda sačuvanih umjetnina poljudskog samostana. Naime, biskup Valier 1576. godine piše »Altari Conceptionis Beatae Mariae est consecratum, et habet palam honorificam et iconam parvam cum imagine Beatae Mariae«³⁷² iz čega možemo zaključiti da se na tom oltaru nalazila pala *Dispute o Bogorodici Bezgrešnog Začeca*, djelo koje se danas nalazi na sjevernom zidu crkvenog broda (Sl. 67). Radi se o *pali portante* iz 1727. godine, koja je u stvari kopija djela iz 1518. godine³⁷³, s prikazom Djevice Marije okružene svecima, crkvenim naučiteljima, papama, kardinalima i biskupima u obrani Bezgrešnog začeca. Kao što i biskup Valier ističe, u donji dio pale je umetnuta mala gotička slika na drvu s prikazom Bogorodice i Djeteta kojeg doji (tip *Galaktotrophousa*³⁷⁴). Budući da iz biskupovih zapisa saznajemo da je glavni oltar posvećen »sub titulo Sanctae Mariae«, što znači da zbog obveznog smještaja u apsidi nije bilo potrebe za izgradnjom kapele nad njim, zaključujemo da se Margaritina oporučna odredba odnosila na drugi poljudski oltar posvećen Mariji, onaj Bezgrešnog začeca, na kojem se nalazila pala *Dispute o Bogorodici Bezgrešnog Začeca*.

Nadalje, u Margaritinoj oporuci stoji da se novac ostavlja za gradnju kapele nad Gospinim oltarom čiji se položaj donosi opisno: »intrando nel choro alla man zancha«. Međutim, pri ulazu u redovnički kor iz klaustura s lijeve strane se nalazi apsida te se može zaključiti da se oporučna odredba sigurno ne odnosi na ovaj oltar; ulazom u kor iz zapadnog

³⁷¹ ASSAP, nesignirano. U prijevodu manje poznatih izraza *a cason* i *man zancha* pomaže poznati *Rječnik veneteskog dijalekta* G. Boeria u kojem nalazimo: »CASÒN, è anche Voce antiquata, che vale *Cagione; Causa; Motivo*«, kao i »Zanco, add. riferito a mano o piede, *Sinistro; Manco o Stanco; A mano stanco: A man sinistra.*« (G. BOERIO, 1867., 145, 805).

³⁷² Vidi bilj. 370.

³⁷³ Na svitku u gornjem dijelu slike stoji: »1518 del mese del genaro fece l'originale Nicola Bralich Giacortino ed io Michele Luposignoli ho estratto la presente copia come sta« (prijepis prema: R. TOMIĆ, 2002., 136). Više podataka o Mihovilu Luposignoliju vidi kod: A. DUPLANČIĆ, 1990., 261-268).

³⁷⁴ O ovom tipu prikaza Bogorodice vidi kod: I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998., 40-46.

dijela crkvenog broda (ili, u slučaju postojanja crkvene pregrade, kroz njen ulaz) s lijeve se strane nalazi sjeverni zid crkvenog broda čijim bi se probijanjem prodrlo u volumen klaustara, te je malo vjerojatno da je gradnja kapele na tom mjestu dolazila u obzir. Stoga, uzevši u obzir nerijetke i razumljive pisarske greške pri sastavljanju dokumenata, donosi se prijedlog korekcije prijedloga »nel« u »dal«, čime bi se dobila formula »intrando dal choro alla man zancha« - ulazeći od kora s lijeve strane.

Ulazeći u crkveni brod iz redovničkog kora, eventualno odijeljenog crkvenom pregradom, s lijeve se strane i danas nalaze dvije kapele te se može zaključiti kako se na jednu od njih odnosi Margaritina oporučna odredba. Budući da se u zapadnoj kapeli (Benedetti) nalazio oltar sv. Petra s palom *Sacra conversazione*, a na temelju naprijed izložene identifikacije pale s oltara iz Margaritine oporuke, zaključujemo da se u oporuci spomenuti oltar nalazio na mjestu današnje istočne kapele i da se na njemu nalazila pala s prikazom *Dispute o bezgrešnom začecu*. Natpis na slici otkriva da je izvornik nastao 1518. godine, što znači da je Markezina novac oporučila za gradnju kapele nad oltarom i slikom koju je poznavala i pred kojom se vjerojatno često molila. Posebnu povezanost žena (majki) s ovom oltarnom palom tumačimo spomenutim prisustvom umetnute gotičke ikone Gospe Dojiteljice (u narodu poznate i pod nazivom *Gospa od mlijeka*) pred kojom su se i donedavno molile majke koje doje. Budući da se u oporuci spominje Margaritin unuk i nasljednik Frane Ferenčić znamo da je i ona sama bila majka³⁷⁵.

Pitanje položaja preostalog četvrtog oltara iz Valierove vizitacije (posvećenog sv. Frani) razrješuje se uz pomoć oporuke koja se također nalazi u samostanskom arhivu. U ovom dokumentu sastavljenom 1470. godine stoji da Luchina, žena Andrije zlatara, samostanu ostavlja svoju haljinu za izradu oltarnika za oltar čiji položaj opisuje: »come se entra in lagiesia ala banda sinistra«³⁷⁶. Stoga, iz ove veoma jasne oporučne odredbe proizlazi zaključak o smještaju oltara Sv. Frane uz sjeverni zid crkvenog broda.

³⁷⁵ Mala slika na drvu datira se u prvu polovinu 15. stoljeća te predstavlja rijedak primjer slikarske baštine iz vremena nastanka poljudskog sklopa. Iako je zbog loše sačuvanosti sliku teško atribuirati, I. Prijatelj Pavičić drži da pokazuje određene sličnosti s Dojiteljicama splitskog gotičkog slikara Dujma Vuškovića (I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 2001., 184). Margaritina oporuka u kojoj se spominje i njen unuk nastala je 1531. godine, a pala s umetnutom ikonom Gospe Dojiteljice 1518. godine, što upućuje na činjenicu da je Margarita ikonu poznavala iz vremena rođenja svoje djece, što je bilo prije umetanja u spomenutu palu. Budući da je slika datirana u prvu polovinu 15. stoljeća, ovo je itekako moguće, međutim, pitanje njenog izvornog cjelovitog izgleda i smještaja nažalost za sada ostaje neodgovoreno.

³⁷⁶ ASSAP, nesignirano.

Spomenuta oporuka iz 1531. godine ukazuje na vjerojatni početak planova o gradnji istočne kapele, no budući da nisu sačuvani ugovori o gradnji ili neki drugi dokumenti u kojima se ostvareni zahvat spominje nije moguće sa sigurnošću odrediti kada je on točno započet. Iznos od četrnaest dukata koje je Margarita oporučila nije bio dovoljan za gradnju čak ni ove skromno urešene kapele, budući da primjerice Andrija Aleši za kapelu sv. Katarine u splitskom dominikanskom samostanu dobiva 105 dukata, dok Juraj Dalmatinac za kapelu blaženog Arnira dobiva čak 320 dukata. Glavnina novca za gradnju Arnirove kapele osigurana je iz ostavštine bogatog građanina Marina Ohmovića, međutim, iz arhivskih zapisa je poznato kako je bilo i skromnih priloga: jedna splitska građanka je oporučila 3 a druga 10 malih libara za gradnju kapele³⁷⁷. Odsustvo uobičajene plemićke grobnice u poljudskoj kapeli ukazuje na mogućnost pripadnosti nekoj bratovštini koja je svoje sjedište imala u samostanskoj crkvi³⁷⁸, dok dokumentirani Margaritin prilog, kao i postojanje kapele čiji se nastanak sudeći prema klesarsko kiparskim karakteristikama čeone strukture može smjestiti u prvu polovinu šesnaestog stoljeća, navodi na zaključak o daljnjim priložima vjernika i članova bratovštine, slično kao kod Arnirove kapele, te posljedičnoj gradnji kapele.

4.7. SJEVEROISTOČNO SAMOSTANSKO KRILO

Arhivski grafički dokumenti, kao što je primjerice prije spominjana karta koju je 1675. godine izrazio Zorzi Calergi, od neprocjenjive su važnosti za analizu faza razvoja povijesnih sklopova³⁷⁹. Unatoč velikoj površini koju karta prikazuje, autor je naznačio obilje detalja za veliki broj građevina i sklopova, te se tako na nacrtu poljudskog samostana razaznaju pojedini dijelovi tada već tlocrtno razvedenog sklopa.

Na sjeveroistočnom dijelu prikaza samostanskog sklopa jasno je vidljiva izdužena građevina, paralelna sa sjevernim samostanskim krilom ali tek manjim dijelom svojeg južnog pročelja naslonjena na njega (Sl. 41). Ovaj pomalo neobičan položaj vjerojatno je uvjetovan

³⁷⁷ M. IVANIŠEVIĆ, 1982., 147, bilj. 37.

³⁷⁸ Primjerice, bratovština Gospe od Poljuda nastala je nedugo po osnutku samostana, 1484. godine, a u arhivu Arheološkog muzeja u Splitu čuva se dnevnik bratovštine u kojem najraniji zapis potječe iz 1556. godine (A. DUPLANČIĆ, 1991., 110).

³⁷⁹ Vidi bilj. 7.

postojećim funkcionalnim rasporedom samostanskih prostorija: povećanje širine sjevernog ili istočnog samostanskog krila nije bilo prihvatljivo rješenje budući da bi naslanjanje novog volumena na njihova pročelja zapriječilo prijeko potrebni izvor svjetla fratarskih ćelija. Nadogradnja uz zapadni obodni zid klaustra nije dolazila u obzir zbog smještaja obrambene kule na tom mjestu - sedamnaesto stoljeće još je uvijek doba ratnih opasnosti te su fortifikacijski elementi i dalje bili itekako potrebni. Kao što je naprijed izloženo, na istočnom dijelu sjevernog samostanskog krila nalazio se ugaoni istak pravokutnog tlocrta, na kojeg je sa sjeverne strane nadograđena druga obrambena kula a nešto kasnije (ali prije 1675. godine) i izduženo sjeveroistočno krilo.

O izgrađenosti sjeveroistočnog samostanskog krila u vrijeme ratne ugroze svjedoči i zatvorenost njegovog sjevernog pročelja izloženog potencijalnim napadima osmanskih četa (Sl. 68, 69)³⁸⁰. Naime, godine 1645. izbio je Kandijski rat, a iako su se najveće bitke ovoga rata vodile na Kreti i pomorskim bojištima Egejskog mora, Osmanlije su redovito napadale i mletačke posjede u Dalmaciji³⁸¹. Vjerojatno je zato u to doba sagrađena i visoka kula pravokutnog tlocrta koja je i danas sačuvana na sjevernoj strani poljudskog sklopa. (Sl. 70). Nacrta s kraja 19. stoljeća pokazuju kako je visina ove kule bila veća od visine istaka sjevernog krila na kojeg se naslonila, štoviše, činila je najviši dio čitavog sklopa (izuzevši zvonik) (Sl. 71). Zanimljivost sjeverne kule je postojanje uskih puškarnica treće etaže na sva četiri pročelja, što je omogućavalo obranu od neprijatelja i nakon njihova eventualnog prodora unutar samostanskog sklopa³⁸². Istaknutost istočnog dijela kule u odnosu na ravninu istočnog pročelja samostanskog sklopa ukazuje na njenu zadaću horizontalne obrane pročelja, poništenu gradnjom baroknog krila u kojega je istočni dio kule inkorporiran.

Calergijeva karta nedvojbeno određuje *terminus ante quem* gradnje sjeverne kule i sjeveroistočnog samostanskog krila, međutim, kruna bunara iz klaustra s uklesanom godinom

³⁸⁰ Odsustvo otvora sjevernog pročelja zabilježeno je na spominjanim nacrtima s kraja devetnaestog stoljeća, ali i fotografijama samostana nastalim šezdesetih godina prošlog stoljeća. Na nacrtima pročelja su zabilježena jedino vrata u prizemlju i po jedan prozor na prvom katu i uskom dijelu na razini drugoga kata uz kulu, međutim, o njihovoj izvornosti teško je suditi samo na temelju spomenutih izvora.

³⁸¹ Prvih godina Kandijskog rata stanje u Splitu bilo je osobito teško budući da je osmanskom okupacijom Solina i obale grad bio odsječen od Trogira i Kaštela (G. NOVAK, 2005.b, 169).

³⁸² Današnja visina i raspored otvora pročelja kule rezultat su zahvata rekonstrukcije poduzetog šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Međutim, sačuvane su i prezentirane izvorne puškarnice trećeg i četvrtog kata, dok su za okvire prozorčića prvoga kata istočnog pročelja korišteni kameni blokovi nepoznate provenijencije na kojima su uklesani motivi šesterolatičnih cvjetova sa stabljikama i listićima i kružnica (alki) iz kojih izlaze četiri valovite linije.

1650. možda može poslužiti kao preciznija odrednica vremena njihovog nastanka (Sl. 72). Prema V. Catramboneu spomenuta kruna bunara nastala je radi povećanih potreba samostanskih stanovnika: gvardijan piše da su je osim samih fratara koristili i pripadnici dalmatinskih trupa («milizie dalmate») koje su u samostanu bile smještene (upravo u novoizgrađenom krilu?) radi straha od napada Osmanlija iz smjera obližnje Salone³⁸³. I J. Velnić piše kako je poljudski samostan radi svoje utvrđenosti smatran fortifikacijskim objektom te je često služio kao tranzitno ili privremeno sklonište raznih vojnika³⁸⁴. Budući da spomenuti autori ne navode izvore podataka o ulozi poljudskog samostana u stacioniranju vojnih snaga nije moguće donijeti pouzdani sud o ovome pitanju, međutim, u prilog ovim hipotezama govori i u zid klaustura uzidana nadgrobna ploča Dominika Bruna (†1628.), zapovjednika mletačke vojske u Splitu, koja svjedoči njegovu povezanost s poljudskim sklopom i posljedični odabir vječnog počivališta.

O namjeni novosagrađenog sjeveroistočnog samostanskog krila je u odsutnosti arhivskih podataka moguće samo nagađati, ali artikulacija njegovog pročelja, danas poznatog samo s nekolicine starih fotografija i spominjanih nacрта, svojom naglašenom centralnom osi s portalom prizemlja, balkonom na profiliranim konzolama i pripadajućim balkonskim vratima prvog kata u skladu je s oblikovnim principima baroknog vremena te se njegov nastanak može smjestiti u sredinu sedamnaestog stoljeća (Sl. 73, 74).

4.8. DOVRŠETAK ZVONIKA

Zvonik poljudske crkve smješten je uobičajenom mjestu spoja apside i crkvenog broda a njegov položaj s južne strane građevine uvjetovan je nasuprotnim smještajem istočnog samostanskog krila. U projekt crkve vjerojatno je od samog početka bio uključen i zvonik kvadratnog tlocrta, što se zaključuje iz istovremenosti gradnje njegovog donjeg dijela (do visine vijenca crkvenog broda) i zidnog plašta crkve³⁸⁵. Ovaj dio zvonika s južne je strane rastvoren

³⁸³ ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano.

³⁸⁴ J. VELNIĆ, 1963., 131.

³⁸⁵ U rukopisnoj knjižici fra Vinka Catrambonea stoji kako je novo zvono za poljudsku crkvu izrađeno 1878. godine u poznatoj splitskoj ljevaonici Cukrov, dok je staro bilo iz 1461. godine, iz čega se može zaključiti da je i nedovršeni zvonik ispunjavao svoju funkciju (ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano).

dvama malim prozorima (svjetlarnicama), jednim s polukružnim završetkom i jednim pravokutnog oblika, koji su fratrima osiguravali osvjetljenje potrebno prilikom svakodnevne obveze zvonjenja³⁸⁶.

Gornji dio poljudskog zvonika dovršen je naknadno a njegove stilske karakteristike ubrajaju ga u poprilično brojnu skupinu zvonika građenih tijekom 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji (Sl. 75)³⁸⁷. Nastanak poljudskog zvonika smješta se u sedamnaesto stoljeće budući da su na nekima od kamenih blokova koji čine zidani plašt istočnog dijela uklesane rimske brojke kojima je najvjerojatnije zabilježena godina dovršetka zvonika, a od kojih je moguće rekonstruirati MDCLX – 1660 (Sl. 76)³⁸⁸. Osim ovih razmještenih kamenih blokova, na istoj strani zvonika nalazi se i kamena ploča s uklesanim natpisom:

CHRISTVS REX VENIT IN PACE

DEVS HOMO FACTVS EST

VERBVM CARO FACTVM EST

XR(IST)S VINCIT XR(IST)VS REGNAT

XR(IST)VS IMPERAT ET A MALO (LIBERAT) (Sl. 77)³⁸⁹

Natpis se temelji na više svetopisamskih tekstova (Psalmi, Ivanovo Evanđelje); prvi dio je nadahnut kršćanskom vjerom u Utjelovljenje Kristovo, dok drugi zaziva Kristovu zaštitu preuzimajući refren jedne od najstarijih himni Katoličke crkve, poznate još od karolinških vremena. Tekst poljudskog natpisa nalazimo primjerice u trećoj glavi *Rituale Monaco-Frisingense*, u poglavlju *Preces ad repellendam tempestatem*, u čijem uvodnom dijelu stoji da je molitvu za odagnavanje oluja odobrio papa Urban VIII. 1638. godine³⁹⁰. Postavljanje ploče

³⁸⁶ Arhivski nacrti i tragovi zazidavanja otkrivaju postojanje još jednog većeg otvora prizemlja (možebitno ulaza), ali on je jamačno dodan kasnije, budući da zbog opasnosti od osmanskih napada veliki otvori na razini prizemlja sklopa nisu bili vjerojatni.

³⁸⁷ C. Fisković piše o ovom tipu zvonika prisutnom na području od Boke Kotorske na jugu do Istre na sjeveru, a na čiju gradnju je utjecala prisutna romanička tradicija ali i nedostatak sredstava za gradnju raskošnih baroknih struktura (C. FSKOVIĆ, 1973., 275-288). Na romaničke uzore ukazuje i D. Bilić ističući sličnost zvonika katedrale u Aquileji i zvonika »dalmatinskog tipa«, ali i izostanak poligonalnog završnog tambura. - dalmatinski zvonici imaju piramidalni krov, kojima autorica uzor vidi u zaključku zvonika sv. Marka u Veneciji (D. BILIĆ, 2011., 315).

³⁸⁸ C. Fisković prvi zapaža uklesane simbole (C. FSKOVIĆ, 1985.b, 101), a L. Krivić navodi kako su oko 1670. godine rađene neke preinake u crkvi (L. KRIVIĆ, 1990., 20-21).

³⁸⁹ Prijepis natpisa vidi kod: S. J. ŠKUNCA, 2002., 201.

³⁹⁰ *Rituale*, 1840., str. 767. U duljem tekstu molitve nalazimo sve dijelove poljudskog natpisa, s tom razlikom što u molitvi stoji »Christus a fulgure et tempestate nos defendat«, dok poljudski natpis završava s »Christus imperat

s uklesanom molitvom kojom se odagnaju oluje i gromovi na gornji dio zvonika razumljivo je s obzirom na istaknutost njegova volumena u odnosu na ostatak sklopa i veću vjerojatnost udara groma, pogotovo ako se u obzir uzme uobičajeno postavljanje metalnog križa u njegov vrh³⁹¹.

Na području grada Splita nalazi se nekoliko zvonika čije su oblikovne karakteristike vrlo slične poljudskom, prvenstveno se ovo odnosi na zvonik nekadašnjeg benediktinskog samostana sv. Arnira (Sl. 78), ali i na zvonike Gospe od Pojišana (Sl. 79) i Gospe od Zdravlja (Sl. 80). Dva prvspomenuta zvonika na svojem trupu imaju rozete umjesto duguljastih prozorčića, koje nalazimo na preostala dva zvonika, dok je prema A. Duplančiću poljudski zvonik stariji od benediktinskog, koji je građen od 1691. do približno 1710. godine³⁹². Budući da rozete poljudskog zvonika svojim zašiljenim kvadrilobima još uvijek odražavaju gotičku tradiciju dok su one s benediktinskog bogatijeg oblikovanja, a uzevši u obzir spomenute blokove s uklesanim rimskim brojkama s poljudskog zvonika, s ovim se možemo složiti³⁹³. Zvonik kapucinske crkve na Pojišanu je od 1775. do 1782. godine gradio protomajstor Vicko Macanović³⁹⁴, dok je onaj fratara konventualaca u samostanu Gospe od Zdravlja započet 1759. godine³⁹⁵. Nabrojani zvonici imaju gotovo nerastvoren donji dio (izuzev malih svjetlarnika), ložu za zvona s biforama na sve četiri strane te visoki piramidalni krov s kamenim rebrima između kojih su složene cigle³⁹⁶. Konstanta su i elementi arhitektonske kamene plastike: razdjelni profilirani vijenac između trupa zvonika i lože za zvona, profilirani imposti u kapitelnoj zoni bifora koji teku čitavim opsegom zvonika, naglašeni zaglavni kamen u tjemenu luka bifora, istaknuti profilirani vijenac u funkciji strehe trupa zvonika, kao i kameni akroterij u vrhu strmog krova³⁹⁷.

et a malo liberat«. Vrlo sličnu inačicu nalazimo u molitvama Devetnice posvećene sv. Filipu Neriju (*Novena*, 1724., 353).

³⁹¹ U spomenutim molitvama Devetnice molitva je namijenjena zaštiti od potresa, što je s obzirom na vitkost tijela zvonika i posljedičnu opasnost od urušavanja uslijed podrhtavanja tla također u skladu sa smještajem na zvoniku.

³⁹² A. DUPLANČIĆ, 2011., 146, 149.

³⁹³ O motivu okruglog medaljona s prošupljenim kvadrilobom šiljastih listova vidi: V. KOVAČIĆ, 2012., 26-40.

³⁹⁴ A. DUPLANČIĆ, 2010., 155; I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 2010., 254-256.

³⁹⁵ Ovaj zvonik donedavno se pripisivao Vicku Andriću, međutim, J. Belamarić izvještava o uklesanom natpisu na rasteretnom kamenom bloku iznad uskog prozora prvog kata na kojem je zabilježen početak gradnje i godina Andrićeva popravka zvonika (J. BELAMARIĆ, 2010., 79-80).

³⁹⁶ Tehnički opis poljudskog zvonika nalazimo u dokumentu koji se čuva u samostanskom arhivu izrađenom od strane M. Marasovića devedesetih godina dvadesetog stoljeća, u povodu prijedloga sanacije oštećenja zvonika.

³⁹⁷ Zvonici dvaju franjevačkih samostana imaju razdjelni vijenac i pod katom koji prethodi loži za zvona, trup kapucinskog zvonika bez razdjelnih vijenaca je, dok je trup zvonika benediktinske crkve podijeljen s čak četiri razdjelna vijenca koja naglašavaju pojedine katove. Slični splitskima su i zvonik makarske katedrale (D. BILIĆ, 2011., 314) i filipinske crkve u istome gradu (C. FSKOVIĆ, 1973., 275-288), dok A. Gamulin donosi definiciju

Osim dovršetka zvonika, samostanska crkva je u razdoblju 17. stoljeća urešena i iznutra, gradnjom raskošnih mramornih oltara čija se izrada prema natpisu uklesanom na danas uklonjenom glavnom oltaru smješta u vrijeme oko 1678. godine³⁹⁸. Barokni oltari su uklonjeni 1978. godine (dva su djelomično sačuvana prenošenjem u bočne kapele), ali izgled interijera crkve prije ovog zahvata zabilježen je na nekolicini fotografija koje se čuvaju u Fototeci Konzervatorskog zavoda u Splitu (Sl. 81) i slici E. Vidovića (Sl. 82)³⁹⁹.

4.9. PROŠIRENJE SJEVERNOG SAMOSTANSKOG KRILA I GRADNJA DODATNIH VOLUMENA

Nakon prestanka osmanske opasnosti oživljava i samostanski život te posljedično dolazi do potrebe povećanja samostanskih zgrada. Opisujući prvotne fratarske ćelije poznati povjesničar franjevačkog reda D. Fabianich piše: »Angusti i dormitorii di questo edificio, più anguste le celle, rischiarate da finestrelle poco dissimili dai fori tenuti in uso dagli atichi romiti«⁴⁰⁰. Osoba zaslužna za početak radova na proširenju samostana, odnosno sjevernog samostanskog krila, jest fra Bernardin Vuković, koji je godine 1750. započeo gradnju obodnih zidova novog krila do visine vijenca (Sl. 60)⁴⁰¹. Vukovićeva zamisao bila je proširenje sjevernog krila u širini tijela kule uz ulaz u sklop, odnosno u širini postojećeg istaka sa sjeverne strane. Međutim, zbog mletačkih zakona kojima je broj redovnika u dalmatinskim samostanima ograničavan u strahu od neželjenog postizanja autonomije, radovi su prekinuti te je Vukovićeva djelo stajalo nedovršeno gotovo 150 godina, iako je bilo pokušaja dovršetaka. Naime, u samostanskom arhivu se čuva dokument datiran 2. listopada 1769. godine koji svjedoči nastojanja oko dovršetka radova proširenja – u dokumentu se troškovi procjenjuju na 50 dukata,

kasnobaroknog »zatvorenog tipa zvonika« Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, uz opise pojedinih primjera (GAMULIN, 2001., 159-182).

³⁹⁸ D. DOMANČIĆ, 1978., 118.

³⁹⁹ <https://www.emanuelvidovic.org/fullscreen-page/comp-jq2nm644/9d4c3bd9-07a9-11e9-8c97-12efbd0b6636/27/%3Fi%3D27%26p%3Dwrw5z%26s%3Dstyle-jq2nm64b>, posjećeno 29.06.2020. god.

⁴⁰⁰ D. FABIANICH, 1864., 127.

⁴⁰¹ D. Fabianich donosi kratku biografiju fra Bernardina Vukovića: spominje spaljivanje njegovih disertacija o konverziji Židova za vrijeme epidemije kuge, izbor za generalnog definitora na Generalnom kapitolu u Madridu, a navodi i običaj druženja s učenim sugrađanima koji su mu odali počast izradom portreta, koji se još i danas čuva u samostanskoj zbirci umjetnina (D. FABIANICH, 1864., 135).

navodi se opasnost koja fratrima prijete od starog i ruševnog krova južnog (postojećeg) dijela, a spominje se i pripremljenost materijala potrebnih za daljnje radove⁴⁰².

Obodni zidovi proširenog sjevernog samostanskog krila prikazani su na nacrtima iz 1896. godine, koji su izrađeni kao projekt dovršetka nadogradnje, kao i na nekolicini fotografija na kojima je vidljiv zabat starog sjevernog krila unutar započetog volumena novog (Sl. 62). Uz pokušaj proširenja samostanskih zgrada, osamnaesto stoljeće donijelo je i jedan zahvat uređenja crkvenog interijera: na uobičajenom mjestu nad glavnim ulazom u crkvu podignuta je drvena konstrukcija pjevališta s orguljama, zbog čega je zatvoren središnji okrugli prozor pročelja, a otvorena dva pobočna (Sl. 83). Orgulje su rad Gaetana Moscatellija, pripadnika poznate dalmatinske radionice orgulja Moscatelli, a upravo je poljudski instrument njegov prvi samostalni uradak, datiran u 1786. godinu⁴⁰³.

Fra Vincenzo Catrambone poznat je kao autor rukopisne knjižice u kojoj je marno sakupljen niz podataka o povijesti poljudskog samostana i njegove braće, ali osim po ovome djelu briga fra Vincenza za splitsku kuću fratara opservanata očituje se i kroz zalaganje za dovršetak davno započete nadogradnje sjevernog samostanskog krila⁴⁰⁴. Naime, gvardijan Catrambone je uz dozvolu poglavara Reda izvršio prodaju nekih posjeda kod Omiša i Dugopolja s ciljem prikupljanja sredstava za dovršetak radova. Osim povećanja sjevernog krila u kojem je bio smješten veći broj fratarskih spavaonica, u ovom građevnom zahvatu izveden je niz manjih preinaka i na ostatku sklopa o čemu svjedoče izvorni dokumenti koji se čuvaju u samostanskom arhivu: ugovor između gvardijana Catrambonea i izvođača radova, splitskog

⁴⁰² Neobjavljeni dokument je izradio Gaspero Carsavori a vjerodostojnost mu je potvrđena od općinskog vijećnika Pietra Mistruzzija kao i splitskog kneza i kapetana Antonia Oria. O splitskoj obitelji Mistruzzi, porijeklom iz mjesta Venzon u provinciji Friuli, vidi: M. NEPO KUZMANIĆ, 2017., 179.

⁴⁰³ F. Bulić izvještava kako je u unutrašnjosti škrinje orgulja urezana godina nastanka i ime graditelja instrumenta (F. BULIĆ, 1918.b, 161), no danas to nije moguće provjeriti budući da su uklonjene nakon prvog svjetskog rata (L. ŠABAN, 1974., 237). Gaetano Moscatelli nastavlja tradiciju mletačko-dalmatinske orguljaške škole Petra Nakića, ali u njegovom radu se osjeća utjecaj velikog mletačkog graditelja orgulja Gaetana Callida, u čijoj radionici je boravio i s kojom je održavao trajne veze. Prema zapisu na svojim posljednjim orguljama (Šibenik, 1818.) Gaetano je izradio 52 orgulja, međutim, zbog ekonomskih prilika Dalmacije u to doba ovo je malo vjerojatno te se smatra da se ova brojka odnosi na čitavu radionicu Moscatelli.

⁴⁰⁴ Kratku biografiju p. Vincenza Catrambonea donosi S. J. Škunca: rođen je 1852. godine u Chiaravalli (Kalabrija), odakle je radi progona franjevaca došao u Dalmaciju, krajem 19. st. postao je gvardijanom poljudskog samostana, a radove na dovršetku povećanja sjevernog krila započeo je 1898. godine (S. J. ŠKUNCA, 2002., 204, bilj. 43).

graditelja Giovannija Betizze datiran 22. ožujkom 1898., a još detaljnije i troškovnik radova izrađen od istog poduzetnika, datiran 26. ožujkom 1897. godine⁴⁰⁵.

Posljednja veća nadogradnja poljudskog samostana izvršena je između 1964. i 1970. godine, kada je za potrebe novicijata Provincije sv. Jeronima povećan volumen sjevernog samostanskog krila gradnjom potkrovlja (Sl. 84). Osim ovog zahvata na samim samostanskim zgradama, prema projektu J. Marasovića su sa sjeverne i istočne strane dograđena tri nova, međusobno okomita krila, koja su gotovo obgrlila stari samostan – slobodni su ostali samo zapadno i južno pročelje sklopa dok je preostala dva moguće sagledati jedino ulaskom u zidine novoformiranog sklopa (Sl. 85)⁴⁰⁶.

4.10. ZAKONITOSTI GRADNJE OPSERVANTSKIH FRANJEVAČKIH KUĆA I SAMOSTAN SV. ANTE NA POLJUDU

Gradnja samostana Sv. Ante na Poljudu započela je polovinom petnaestog stoljeća, u doba kada su se prosjački redovi u našim prostorima afirmirali kao jedan od dominantnih oblika duhovnog djelovanja i življenja, što je i potvrđeno osnutkom većeg broja samostana franjevačkog i dominikanskog reda⁴⁰⁷. Poljudski samostan građen je kao kuća reformiranih franjevaca, o čemu svjedoči najraniji sačuvani dokument koji se odnosi na novoosnovani samostan, ali i njegov smještaj daleko van gradskih zidina, u osami poljudske uvale koja je redovnicima pružala mogućnost neometane molitve i kontemplacije⁴⁰⁸.

Raspored funkcionalnih jedinica poljudskog samostana u skladu je s utvrđenom tipologijom gradnje kuća prosjačkih redova, s klaustrom kao centralnim prostorom oko kojeg se nižu crkva i samostanska krila. Orijentacija crkve s južne strane klaustra je pravilna, na

⁴⁰⁵ ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano.

⁴⁰⁶ Projektna dokumentacija se čuva u arhivu Urbanističkog zavoda Dalmacije.

⁴⁰⁷ Sredinom 15. stoljeća osnivaju se franjevački samostani u Rovinju, Trsatu, Košljunu, Rabu, Krapnju, Trogiru i Pridvorju te dominikanski u Čiovu, Bolu, Starom Gradu, Hvaru, Visu, Korčuli, Lopudu i Gružu.

⁴⁰⁸ Svojevoljno udaljšavanje reformiranih franjevaca od urbanih centara danas je najlakše promotljivo na primjerima redovničkih zajednica koje su se nastanile na malim otocima kao najizoliranijim lokacijama: Badija kod Korčule, Krapanj kod Šibenika, Košljun kod Krka. Naime, veliki je broj nekada iz gradskih centara izdvojenih samostana rastom i širenjem gusto naseljenih područja s vremenom okružen urbanim tkivom te su danas sastavni dio širih gradskih centara (kao što je to primjerice i poljudski samostan).

apsidu se sa sjeverne strane okomito nastavlja istočno samostansko krilo, na kojeg se pak okomito nastavlja sjeverno krilo koje definira sjeverni rub klaustra. Zapadni rub klaustra izvorno je bio zatvoren samo visokim zidom, na kojega se kasnije prislonila obrambena kula.

Poljudska samostanska crkva arhetipski je primjer crkve prosjačkih redova na hrvatskoj obali, s pravokutnim brodom natkrivenim otvorenom drvenom stropnom konstrukcijom i užom i nižom nadsvođenom pravokutnom apsidom⁴⁰⁹. Apsida je nadsvođena šiljasto-bačvastim svodom, što je uz križno-rebrasti svod bilo najčešće rješenje primjenjivano kod svetišta franjevačkih crkava na našoj obali⁴¹⁰. Red sv. Frane se kod gradnje svojih crkava na istočnoj jadranskoj obali držao rano postavljenih oblikovnih kanona te je ostao vjeran osnovnom tlocrtnom rješenju niskog stupnja razvedenosti: jednobrodna crkva s jednom četverokutnom apsidom⁴¹¹. Na ovim crkvama uglavnom ne nalazimo višedijelne apside, transepte, nizove kapela ili veći broj lađa, dok su najčešće jedine varijacije primijenjeni način svođenja apsida i upotreba svoda kod crkvenih brodova⁴¹².

Vanjština crkava prosjačkih redova odražavala je asketski način života njenih fratara: fasade su uglavnom glatke i neukrašene, s nužnim brojem prozora koji su omogućili ulazak svjetlosti u crkveni brod i portalima kojima se u crkvu pristupalo iz vanjskog prostora ili iz samostana. Glavni portali i pripadajući okrugli prozorčići nad njima jedini su arhitektonski elementi fasade na kojima nalazimo dekorativne klesane elemente, dok se poljudski glavni portal ističe u grupi portala franjevačkih crkava reljefom polukružne lunete koji čini kvalitetan primjer figuralne plastike renesansnog doba⁴¹³.

Apsida poljudske crkve uža je od crkvenog broda, međutim, ova razlika širina iskorištena je za uobičajeno umetanje zvonika s južne i sakristije s njene sjeverne strane. Zvonik

⁴⁰⁹ Na generalnom kapitulu u Asizu 1220. godine određeno je kako se samo nad apsidom smiju graditi svodovi, što je i ponovljeno na Narbonskom kapitulu 1260. godine (M. BIHL (ur.), 1941., 13-94). Međutim, na našoj obali se gradi i određeni broj franjevačkih crkava čije su lađe također bile nadsvođene: Pridvorje, Slano, Hvar, Zaglav, Komrčar, Orebići, Badija (D. DEMONJA, 2013., 175).

⁴¹⁰ Apside nadsvođene križno rebrastim svodom nalazimo u Poreču, Zadru, Krku (Porat), Kamporu, Lopudu, Košljunu, Krku, Pagu i Rožatu, dok šiljasto bačvasti svod nalazimo u crkvama Cresa, Stona, Šibenika, Ugljana, Prvića, Glavotoka i Splita (Poljuda) (D. DEMONJA, 2013., 110).

⁴¹¹ Prema I. Fiskoviću »...okorjelost suštinskog tipa franjevačko-dominikanske crkve s po jednom lađom i po jednom apsidom u uzdužnoj osi valja ocijeniti osobitošću religiozne arhitekture istočnog Jadrana...« (I. FISKOVIĆ, 2016., 47, 49).

⁴¹² D. DEMONJA, 2013., 87.

⁴¹³ Dakako, nemjerljiv s Firentinčevim reljefom Gospe s Djetetom u luneti glavnog portala hvarske franjevačke crkve (D. DOMANČIĆ, 1960.). Osim dvaju spomenutih, figuralne prikaze imaju portali franjevačkih crkava u Dubrovniku, Badiji i Orebićima.

pripada tzv. »dalmatinskom tipu«, sa zatvorenim donjim dijelom i otvorenom lođom za zvona nadsvođenom piramidalnim krovom. Iako je gradnja poljudskog zvonika započela istovremeno s gradnjom crkvenog broda, dovršen je tek u sedamnaestom stoljeću u za barokno doba neuobičajeno suzdržanim oblicima, što se ponovno može protumačiti vjernošću franjevačkim principima skromnosti gradnje koji su trebali odražavati fratarsku predanost asketskom životu po uzoru na osnivača svojega reda.

Dubina apside poljudske crkve definira širinu istočnog samostanskog krila u kojem se od juga prema sjeveru, odnosno od apside prema samostanskim zgradama nižu sakristija, kapitularna dvorana te prolaz prema vrtu koji čini granicu između duhovnih i ostalih (gospodarskih i društvenih) sadržaja poljudskog samostana. Ovakav raspored prostorija logičan je i praktičan radi radnji vezanih uz pripremu svećenika za misno slavlje koje se obavljaju u sakristiji, a koja je kod samostanskih crkava prosjačkih redova na našoj obali često bila nadsvođena i opremljena reprezentativnim drvenim i kamenim namještajem. Poljudska sakristija nije nadsvođena, ali na postojanje drvene stropne konstrukcije upućuje prije spomenuti ostatak dekorativne drvene letvice, dok se na južnom zidu i danas nalazi kameni umivaonik. Kapitularne dvorane su uglavnom smještene pokraj sakristija budući da su se i u njima odvijale radnje vezane uz duhovni život redovnika: u određeno doba dana čitalo se po jedno poglavlje iz Pravila reda ili nekog liturgijskog teksta, a u ovim prostorijama su se održavali i samostanski zborovi i svečani neliturgijski skupovi.

Raspored zgrada samostanskih sklopova prosjačkih redova redovito je uvjetovan konfiguracijom ili dimenzijama terena određenog za gradnju, budući da su primjerice vrsta i nagib tla, blizina mora ili oblik parcele diktirali smještaj pojedinih volumena⁴¹⁴. Poljudski samostan sagrađen je na pogodnom terenu, uz obalu mora i na plodnom tlu, što je omogućilo pravilan raspored samostanskih zgrada ali i uređenje velikog vrta s južne strane sklopa. Renesansni vrtovi u samostanima prosjačkih redova nisu rijetkost, štoviše, čine vrijednu sastavnicu hrvatske hortikulture baštine. Poljudski vrt slijedi prostornu shemu renesansnih vrtova: pravilna pravokutna površina s dvjema međusobno okomitim stazama obrubljenim kamenim kolonadama koje dijele vrt na četiri približno jednaka dijela.

⁴¹⁴ Primjerice samostani u Košljunu, Lopudu i Slanome svoje razvedene tlocrte duguju specifičnim uvjetima.

Prizemlje sjevernog krila poljudskog samostana rezervirano je za konobu i refektorij, sadržaje koje su se zbog slabe ili nikakve povezanosti s duhovnim životom redovnika smještali na dijametralno suprotnom položaju u odnosu na apsidu crkve. U ovom dijelu samostana nalazile su se i stube kojima se pristupalo na gornje katove u kojima su se nalazile fratarske ćelije. Svjedok uobičajenom prozoru širokog središnjeg hodnika koji je uzdužno dijelio sjeverno krilo poljudskog samostana ostaci su kamenog okvira na istočnom pročelju, dok je onaj na zapadnom pročelju skriven unutar naknadnih dogradnji ali posvjedočen nacrtima s kraja devetnaestog stoljeća. Izvorne dimenzije fratarskih ćelija nažalost nisu poznate, ali o njihovoj uobičajenoj skromnosti svjedoče zapisi gvardijana Catrambonea s kraja devetnaestog stoljeća (prije zahvata preuređenja), kao i mali izvorni prozorčić, danas sačuvan u jednoj od ćelija i reutiliziran kao okvir zidne niše.

5. VEZE SPLITSKIH MENDIKANATA S GRAĐANSTVOM, PLEMSTVOM I GRADSKOM UPRAVOM

5.1. ODNOSI S GRADSKOM UPRAVOM I PLEMSTVOM

Česta praksa civilnih vlasti u razdoblju 15. stoljeća, perioda u kojem su opservantske grane prosjačkih redova doživjele svoj procvat u jeku velike redovničke reforme koja se osobito snažno odrazila na ove zajednice, bila je poticanje osnivanja mendikantskih samostana⁴¹⁵. Duhovnost prosjačkih redova, s naglaskom na individualnom pristupu vjeri, kontemplaciji te osobito kršćanskom milosrđu prema bližnjemu, često je bila od velike koristi civilnim vlastima koji su mendikante koristili za postizanje svojih političkih ciljeva. Naime, prisutnost franjevačkih i dominikanskih fratara među pukom, njihov moralni autoritet i povjerenje koje su uživali učinili su prosjačke redove idealnim oruđem vladajućih klasa pri postizanju komunalnog mira i sprječavanju građanskih nemira. Možda najpoznatiji primjer redovnika čiju su iznimnu popularnost u narodu za svoje interese koristile civilne vlasti talijanskih gradova jest opservantski franjevački propovjednik Bernardin Sijenski.

Firenza, Padova, Perugia i Siena samo su neki od talijanskih gradova koji su Bernardinu upućivali pozive za propovijedi. Primjerice, njegov boravak u Perugi 1425. godine bio je toliko uspješan da je prema njegovim ondašnjim propovijedima kompiliran novi opći zakonik, *Statuta Sancti Bernardini*, kojim se zabranjivao niz poročnih ponašanja koje je svetac opisivao⁴¹⁶. Dvije godine kasnije i sijenska gradska vlast uputila mu je poziv za održavanje ciklusa propovijedi, a razlogom ovoga poziva bila je bojazan od političkih nemira uzrokovanih tenzijama među gradskim frakcijama (*monti*)⁴¹⁷. Bernardin je u svojim dokumentiranim propovijedima građane upozoravao na opasnosti koje Sienu čekaju ako se ne pokaje radi svoje oholosti i ponosa, kritizirajući gradske frakcije kroz alegoriju prokletstva koje čeka i gvelfe i gibeline⁴¹⁸. Ističe strahote koje donosi podijeljenost, a kojima je sam svjedočio prilikom

⁴¹⁵ Redovnička reforma bila je prisutna i kod ostalih samostanskih zajednica, primjerice benediktinaca, koji pod utjecajem humanista (sukob aktivnog i kontemplativnog života posvjedočen u djelu *Disputationes Camaldulenses*) i velikih vođa kao što je Ludovico Barbo, doživljavaju procvat i obnovu redovničkog života (G. LUNARDI, 1984., 59-71).

⁴¹⁶ C. MUESSIG, 2015., 189, bilj. 21.

⁴¹⁷ Godinu dana ranije bio je ubijen jedan član sukobljenih frakcija te je sienska vlada u strahu od daljnje eskalacije sukoba pozvala poznatog propovjednika pomiritelja (C. MUESSIG, 2015., 190).

⁴¹⁸ C. MUESSIG, 2015., 197.

propovijedanja u Piacenzi, Comu i Bergamu. Konačni rezultat Bernardinovog sienskog boravka bila je odluka vlade o miru i uniji, koja je vjerojatno bila planirana i prije njegovog dolaska, međutim, Bernardinove propovijedi su gradskoj upravi poslužile kao dodatna garancija prihvaćanja njenih odredbi. Drugi veliki opservantski propovjednik čije su djelovanje civilne vlasti iskoristile za uvođenje novih zakonskih odredbi je Jakov Markijski, čiji je boravak u toskanskom gradu Borgo San Sepolcro 1445. godine također potaknuo upravu grada na donošenje novih zakona kojima se sankcioniralo nemoralno ponašanje⁴¹⁹. Jakov Markijski propovijedao je i u Dubrovniku, prva zabilježena propovijed bila je 1432. godine, a u gradu je boravio i prilikom svojeg posjeta dalmatinskoj obali krajem 1457. i početkom 1458. godine⁴²⁰. U Dalmaciji je boravio još u dva navrata, između 1435. i 1439. te 1452. godine a budući da je bio poznat kao gorljiv propovjednik vrlo je vjerojatno kako su stanovnici i ostalih dalmatinskih gradova imali priliku čuti njegove propovijedi⁴²¹.

Osim redovitog pozivanja mendikantskih propovjednika u vrijeme korizmenih i ostalih propovijednih razdoblja, civilne vlasti i pojedine moćne obitelji talijanskih gradova poticale su osnivanje i reformiranje samostana prosjačkih redova na svojim teritorijima. Ova povezanost zabilježena je od najranijih dana reforme, primjerice 1393. godine opservancija je uz podršku dužda i senata uvedena u dominikansku crkvu SS. Giovanni i Paolo u Veneciji⁴²², 1438. godine vojvoda Amadeo VIII. Savojski dozvolio je dominikancima osnivanje novog samostana unutar zidina Rivolija⁴²³ dok je uprava toskanskog grada Borgo San Sepolcro 1445. godine dala dopuštenje franjevačkim opservantima za naseljavanje u gradu⁴²⁴. Rani interes za redovničku reformu na našim prostorima posvjedočen je dvama već spomenutim pismima dubrovačkog Senata iz 1397. godine, kojima se generalni kapitul dominikanskog reda u Frankfurtu na Majni moli da u Dubrovnik pošalje nekoliko reformiranih redovnika koji će u gradske samostane uvesti strogo opsluživanje⁴²⁵. Osnivanja mendikantskih samostana su bila praktički nemoguća bez dopuštenja civilnih uprava gradova dok je gradnja i opremanje sklopova ovisila o financijskim sredstvima koja su često bila osiguravana od strane plemićkih obitelji i ostalih

⁴¹⁹ J. R. BANKER, 2009., 143.

⁴²⁰ D. LASIĆ, 1974., 119, 122

⁴²¹ F. SERPICO, 2007., 137.

⁴²² V. ALCE, 1984., 336.

⁴²³ S. BELTRAMO, 2013., 89.

⁴²⁴ J. R. BANKER, 2009., 143.

⁴²⁵ S. KRASIĆ, 1997., 23.

bogatih građana. Među patronima mendikanata renesansne Italije ističe se firentinska obitelj Medici⁴²⁶, zatim obitelj Gonzaga u Mantovi⁴²⁷, Malatesta u Ceseni⁴²⁸, Sforza u Milanu⁴²⁹, Montefeltro u Urbinu⁴³⁰, dok je talijanske uzore u skladu sa svojim mogućnostima slijedilo ugarsko, češko, ali i dalmatinsko i hrvatsko plemstvo⁴³¹.

Procvat reformiranih grana prosjačkih redova u razdoblju 15. stoljeća nije bio rezultat samo interne obnove redovničkog života i okretanja ka izvornoj duhovnosti svojih osnivača, važnu ulogu odigrala su i laička pokroviteljstva i poticaji civilnih vlasti osnivanju i reformiranju mendikantskih kuća. Vlasti talijanskih i ostalih gradova onovremene Europe su u povezivanju s reformiranim franjevcima i dominikancima vidjele način kontrole puka, održavanja socijalnog mira, o čemu svjedoče i spomenuti primjeri propovijedi Bernardina Sijenskog i Jakova Markijskog. Ekonomske krize, ratna stanja ili kužne epidemije bile su uzrokom socijalnih tenzija koje su civilne vlasti nastojale držati pod kontrolom uvođenjem pomiriteljskih mendikantskih zajednica⁴³².

Jedan od najranijih arhivskih dokumenata koji se odnosi na franjevački opservantski samostan na Poljudu, spomenuta isprava gradskog Vijeća iz 1449. godine kojom se

⁴²⁶ Naklonost Cosima Medicija reformiranim mendikantima povezuje se s njegovim periodom izgnanstva kojeg je proveo u Veneciji i Padovi, centrima opservantske reforme, dok njegova pokroviteljstva uključuju tri najvažnija toskanska centra reforme: franjevački samostan Bosco ai Frati blizu Firenze (1420.), augustinski samostan Badia di Fiesole (1456.), te dominikanski samostan San Marco u Firenzi (1436.), za čiju obnovu je od pape dobio i bulu o oprostjenju grijeha (D. KENT, 2000., 131, 141, 161-173, 174-178).

⁴²⁷ Obitelj Gonzaga zaslužna je za proširenje samostana sv. Frane, osnivanje samostana S. Maria delle Grazie i samostana Corpus Christi te obnavljanje samostana S. Spirito (C. CENCI, 1965., 4).

⁴²⁸ Novello Malatesta i njegova žena Violante zaslužni su za osnivanje samostana franjevaca opservanata Sta. Annunziata (1459.), bolnice Santissimo Crocefisso (1453.), ujedinjenje pet samostana klarisa 1458. godine, dok je 1464. godine Novello oporučio 50 dukata za obnovu samostana Sv. Dominika (C. DOLCINI, 1985., 105-110).

⁴²⁹ Francesco Sforza i njegova žena Bianca Maria poduzeli su više projekata gradnje samostana reformiranih redova: augustinski samostan Santa Maria Incoronata u Milanu (1451.), dominikanski samostan Santa Maria delle Grazie u Milanu (1463.) kao i obnovu samostana Santa Maria di Bressanoro u Castellonu za franjevce amadeite (1460.) (M. HOLLINGSWORTH, 1995., 168).

⁴³⁰ Guidantonio da Montefeltro i njegov sin Federico zaslužni su za gradnju reformiranog samostana Sv. Klare, obnovu portala crkve Sv. Dominika, te obnovu opservantskog franjevačkog samostana Sv. Donata (kasnije preimenovan u Sv. Bernardina) (S. C. PEARSON, 2015.).

⁴³¹ Početkom 15. stoljeća zabilježeno je više primjera molbi ugarskog plemstva za podizanje opservantskih samostana, a među njima su primjerice obitelji Garai, Maroti, Hunjadi, Ujlak (G. GALAMB, 2002., 13). Češki plemić Jan Hasištejnsky zaslužan je za osnivanje franjevačkog samostana u gradu Kadanu 1473. godine, dok je franjevački samostan u gradu Bechyneu osnovan 1490. godine pod zaštitom plemića Zdeslava Štermberka (J. CHLIBEC, 2009., 219, 225). Temu plemićkih obitelji koje su na zadarskim otocima osnivale franjevačke samostane obradio je E. Hilje (E. HILJE, 2003., 7-19); primjer odnosa obitelji Frankopan i krčkih franjevaca analizirao je M. Brković (M. BRKOVIĆ, 1982., 27-36).

⁴³² Pomiriteljsko djelovanje franjevačkih zajednica poznato je od vremena samog utemeljitelja reda, u *Cvjetićima* sv. Frane stoji priča o sv. Frani koji je pomirio krvoločnog vuka s građanima Gubbia (D. ŠIMUNOVIĆ (prev.), 2012., 1498-1500), kao i o smirivanju građanskih nemira u Arezzu (B. BAGNOREGIO, 2012., 946).

opservantima dozvoljava gradnja vapnenice na Marjanu i sječa stabala za njeno loženje, svjedoči ne samo dozvolu već i želju tadašnje gradske vlasti za utemeljenjem prvog reformiranog mendikantskog samostana. Naime, drvena građa koja se dobivala sa splitskog brda Marjan je u srednjovjekovno doba bila toliko dragocjena da je odredba o njenom čuvanju ušla i u Statut grada Splita (1312.): sječa stabala, pa čak i granja, bila je strogo zabranjena, a svakodnevno su postavljeni i čuvari koji su nadgledali poštivanje ovih odredbi⁴³³. Osim spomenutih arhivskih dokumenata, do danas sačuvani svjedoci involviranosti mletačke vlasti u proces gradnje poljudskog samostana dva su reljefa uklesana na kruni bunara cisterne u klausturu, i to lav sv. Marka i grb splitskog kneza Vittorea Delfina (1451.-1453.) (Sl. 86)⁴³⁴. Na kruni bunara upisana je i godina 1453., što otkriva rano vrijeme nastanka cisterne, dok postavljanje simbola državne vlasti ukazuje na njeno djelomično ili potpuno pokrivanje troškova gradnje⁴³⁵. Sukladan primjer mletačkog financiranja gradnje cisterne u samostanskim sklopovima nalazimo na Cresu, gdje gradsko Vijeće 1503. godine izdvaja 20 zlatnih dukata za izgradnju cisterne u unutarnjem klausturu franjevačkog samostana sv. Frane, dok 1544. godine dariva 30 dukata za nastavak radova na cisterni velikog klaustura, sve s ciljem osiguravanja zaliha pitke vode za grad⁴³⁶.

Gradnja i opremanje poljudskog franjevačkog sklopa trajali su niz godina, o čemu svjedoče dva dokumenta kojima su se osigurala novčana sredstva za daljnje zahvate: spomenuta bula pape Kalista III. iz 1457. godine (Sl. 6) te dukala kneza Pasqualea Maripietra koji 1458. godine dopušta poljudskom fratri Andriji Splićaninu prikupljanje milodara na područjima pod mletačkom vlašću (Sl. 87)⁴³⁷. U dukali stoji kako će milostinju fratri upotrijebiti za popravak i

⁴³³ G. NOVAK, 2005.b, 564-565.

⁴³⁴ Mletački grb je otučen 1943. godine (*Naredba Građanske uprave*, 1943., str. 1), ali njegov izgled dokumentiran je na fotografijama Ć. M. Ivekovića (Ć. M. IVEKOVIĆ, 1910., tab. X) i nekoliko fotografija koje se čuvaju u fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu (nesignirano).

⁴³⁵ Sličan postupak nalazimo kod franjevačkog samostana u gradu Hvaru, gdje je na luneti portala crkve uklesan mletački grb u spomen spasa brodova u nevremenu, zbog čega su njihovi zapovjednici 1465. godine financirali gradnju crkve koja je kasnije dobila status »svetišta Republike« (D. FABIANICH, 1963., 163). Nadalje, na trijumfalnom luku crkve dominikanskog samostana Sv. Križa na Čiovu stoje grbovi kneza Delfina Dolfina (1590.-1593.) te Jeronima Minia (1596.-1598.), ukazujući na prisutnost mletačke vlasti u dominikanskom sklopu (V. KOVAČIĆ, 2008., 266), na stupovima klaustura dominikanskog samostana Sv. Nikole u Korčuli uklesani su grbovi korčulanskih knezova Vittorea Delfina (1579.-1581.) i njegova nasljednika Mojsija Veniera (1581.-1584.) (S. KRASIĆ, 1998., 47-48), dok je na pročelje franjevačke samostanske crkve u novom Pagu ugrađen grb paškog kneza Bartola Pesara (1527.-1530.) (HILJE, 1999., 89).

⁴³⁶ Na creskoj kruni bunara uklesani su grbovi obitelji Petris i Balbi te komunalni grb grada Cresa (BORIĆ, L., GUDELJ, J., 2019., 71-72).

⁴³⁷ U dukali koja se čuva u samostanskom arhivu ponovno se navodi prvotna posvećenost samostana Djevici Mariji i sv. Jeronimu, a transkript dokumenta je objavio S. J. Škunca (S. J. ŠKUNCA, 2002., 214-215, dok. 5).

povećanje samostana, budući da im kao opslužavateljima nije bilo dozvoljeno posjedovanje nikakvih dobara. Ovaj dokument ponovno potvrđuje naklonost mletačke vlasti poljudskim franjevcima što je osobito zanimljivo ako se u obzir uzme činjenica kako je u ono vrijeme samostan, usprkos smještaju na mletačkom teritoriju, bio pod upravom Bosanske vikarije te kako su u njemu boravili mnogi redovnici koji nisu bili podanici Serenissime. Naime, poljudski samostan je zbog manjka frataru koju je Vikarija trpjela, kao i zbog nemogućnosti prikupljanja milostinje u ratom i nedaćama opustošenim krajevima već 1452. godine predan Bosanskoj vikariji⁴³⁸. Dalmatinski samostani su Bosanskoj vikariji služili kao odmorišta starije i bolesne braće, ali i mjesto pripreme za misionarske pohode u područja zahvaćena bogumilskim krivovjermem te se u njima redovito nalazio i veći broj redovnika porijeklom iz bosanskih krajeva⁴³⁹. Budući da je franjevačka reforma u velikoj mjeri bila pod utjecajem Bosanske Vikarije, kojoj je crkveni vrh zbog teških prilika u zemlji dodjeljivao samostane u Dalmaciji, Venecija je bila primorana tolerirati bosansku upravu samostana smještenih na njenom području. Međutim, nastojala je sa svojeg teritorija udaljiti podanike drugih država te je u više navrata izdavala odredbe o protjerivanju bosanskih, hrvatskih, mađarskih i dubrovačkih redovnika iz samostana pod svojom upravom⁴⁴⁰.

Dokument koji otkriva daljnje povezanosti splitskih opservanata i mletačke vlasti jest neobjavljena dukala dužda Antonia Grimaniya iz 1522. godine, kojom se donosi rješenje žalbe splitskih fratara u vezi sa smještajem vojske u njihovoj kući u gradu (Sl. 88)⁴⁴¹. Dokument se vjerojatno odnosi na prizemnicu poznatu pod nazivom *Recapito* koja je bila smještena s istočne strane sakristije splitske katedrale, a srušena je osamdesetih godina devetnaestog stoljeća⁴⁴². Spomenutu kuću su fratri zbog bojazni od osmanskih napada na svoj izdvojeni kompleks koristili za čuvanje crkvenih dragocjenosti i vlastito sklanjanje od opasnosti, a u njoj su boravili u vrijeme propovijedanja ili ispovijedanja splitskog puka. U dukali se navode žalbe fratara koji tvrde da vojnici »dissipano le cose sue et ruinano ditta casa«, te stoga dužd nalaže splitskom

⁴³⁸ J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929., 799, br. 1604.

⁴³⁹ Već 1391. godine papa Bonifacije IX. je Bosanskoj vikariji dopustio preuzimanje apulskog samostana Sv. Katarine, koji je služio za odmor bolesne i umorne braće te pripremu novih misionara, a s istom svrhom se kasnije osnivaju ili preuzimaju i dalmatinski samostani.

⁴⁴⁰ Odredbe o protjerivanju redovnika iz Mađarske, Hrvatske i Bosne izdavane su primjerice 1447., 1451., i 1468. godine, a 1469. godine Mletačka Republika je čak dobila papin blagoslov za izgon svih fratra koji nisu mletački podanici (S. J. ŠKUNCA, 1999., 94).

⁴⁴¹ Muzej samostana Sv. Ante na Poljudu, nesignirano.

⁴⁴² I. DELALLE, 1926., 2.

knezu Marku Antoniu Canalu da, ukoliko utvrdi istinitost ovih pritužbi, potraži drugi smještaj za vojnike.

Mletačka vlast je splitskim opservantima dala dopuštenje za osnivanje samostana te osigurala izvor prihoda za daljnje gradnje i obnove sklopa, ali omogućila je i širenje njihove zajednice izvan područja grada Splita. Naime, u poljudskom muzeju čuva se dokument iz 1524. godine kojim omiški providur dariva fra Tadeju, gvardijanu i propovjedniku franjevačkog samostana sv. Marije Poljudske, teren u predgrađu Omiša uz obalu rijeke Cetine (Sl. 89)⁴⁴³. Navodi se kako na ovom mjestu fratri mogu izgraditi hospicij, »domum cum tabulis«, u kojem mogu mirno boraviti kada dođu duhovnim poslovima u Omiš. Budući da se u dokumentu naglašava propovjedničko umijeće fra Tadeja, a ističe se i kako su razlog darovnice njegov rad i milosrdna duhovna djela, moguće je kako je mletačka vlast poticala boravak franjevaca opservanata u Omišu radi spominjanog povoljnog utjecaja mendikantskih propovjednika na komunalni mir. Raniji primjer pomirateljskog djelovanja franjevaca na splitskom području jest postizanje primirja između zaraćenih SPLICANA i Trogirana 1243. godine, za što je prema izvještaju Tome Arhiđakona zaslužan franjevac Girard iz Modene⁴⁴⁴.

Poznati primjer korištenja mendikantskih redova u političke svrhe na našim prostorima poticanje je reforme mendikantskih samostana od strane Dubrovačke Republike, o čemu je već bilo riječi u poglavlju o povijesti prosjačkih redova u Dalmaciji. Cilj dubrovačke vlade bilo je osnivanje samostalnih upravnih jedinica dominikanskog i franjevačkog reda na svojem teritoriju, što je za posljedicu trebalo imati smanjenje utjecaja mletačke vlasti koju su predstavljali redovnici podrijetlom iz mletačke Dalmacije. Primjerice, sukob oko uprave franjevačkom Dalmatinskom provincijom, kojoj su nakon raspada Bosansko-dalmatinske unije 1469. godine pridruženi i dubrovački samostani, uzrokovao je niz međudržavnih problema Venecije i Dubrovnika, u toj mjeri da je 1474. godine došlo do međusobnih zabrana pristupa fratrima⁴⁴⁵. Međutim, ova razina neprijateljstva bila je posljedicom državne politike, budući da

⁴⁴³ S. J. ŠKUNCA, 2002., 208.

⁴⁴⁴ »U strahu da se na poticaj đavla ne raspali oganj bratoubilačkog i zločinačkog rata i da ne dođe među rođacima i susjedima do prolijevanja krvi, počeo je blagim riječima smirivati suprotne strane i na sve načine ih pozivati da budu složni« (T. ARHIĐAKON, 2003., 271-273.)

⁴⁴⁵ S. J. ŠKUNCA, 1999., 95.

je iz arhivskih dokumenata poznato kako su dubrovački franjevci bili spremni na zajedništvo s braćom s područja mletačke Dalmacije⁴⁴⁶.

Primjeri poticanja osnivanja novih i obnove postojećih mendikantskih samostana od strane mletačke vlasti je i trogodišnje dodjeljivanje desetine prihoda od soli 1413. godine šibenskom dominikanskom samostanu radi teških oštećenja u opsadi grada⁴⁴⁷ dok je dužd Francesco Foscari 1432. godine dao dopuštenje za osnivanje reformiranog dominikanskog samostana na Čiovu darujući fratrima i teren za gradnju⁴⁴⁸. Isti dužd je radi sukoba s braćom konventualnog usmjerenja 1433. godine pod zaštitu uzeo osnivača reformiranog franjevačkog samostana na Čiovu, fra Nikolu Trogirana⁴⁴⁹ dok je hvarski knez Francesco Justo 1462. godine dopustio dominikancima gradnju kuće na komunalnom zemljištu u predjelu Kut na Visu, s vrtom i svime što im je potrebno za povremeni boravak na otoku (crkvice se gradi tek krajem 16. stoljeća)⁴⁵⁰. Brački knez Zacharija je 1475. godine darovao teren za izgradnju reformiranog dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne u Bolu⁴⁵¹, korčulansko Veliko vijeće je 1480. godine izdalo dozvolu za gradnju reformiranog dominikanskog samostana Sv. Nikole⁴⁵², iste godine je rapska općina franjevcima darovala teren za gradnju crkve i samostana⁴⁵³, dok je trogirski općina 1538. godine franjevcima konventualcima darovala teren i crkvicu Sv. Lazara na Čiovu za potrebe gradnje novog samostana⁴⁵⁴.

Osim državne vlasti i pripadnici plemenitih obitelji su darivali mendikantske zajednice, oporučnim ostavštinama ili, s ciljem povećanja ugleda i potvrde visokog društvenog statusa, još za vrijeme života. Primjerice, rapski plemić Petar Car osigurao je sredstva za gradnju franjevačke crkve i samostana sv. Bernardina u Kaporu na otoku Rabu, o čemu svjedoči i ugovor iz 1451. godine⁴⁵⁵. Obilna arhivska građa otkriva niz detalja o tijeku gradnje sklopa, a osobito su zanimljivi navodi o uključenosti donatora gradnje u čitav proces, od sudjelovanja u

⁴⁴⁶ U pismu dubrovačkim vlastima 1477. godine generalni vikar piše da je pismeno i usmeno obaviješten da su dubrovački fratri spremni na zajedništvo s dalmatinskim, ali da to ne prihvaća njihova vlada (*Analecta Franciscana*, 1983., 242-243).

⁴⁴⁷ D. FARLATI, 1769., 484.

⁴⁴⁸ D. FARLATI, 1769., 404-405.

⁴⁴⁹ D. FABIANICH, 1864., 69.

⁴⁵⁰ C. FISKOVIĆ, 1969., 124-125, bilj. 227.

⁴⁵¹ S. KRASIĆ, 1993., 144.

⁴⁵² S. KRASIĆ, 1998., 26.

⁴⁵³ K. MAJER JURIŠIĆ, skeda a

⁴⁵⁴ S. J. ŠKUNCA, 2005., 15.

⁴⁵⁵ K. MAJER JURIŠIĆ, skeda a

procesu donošenja odluke o potrebi izgradnje franjevačkog samostana, izbora tada najboljih lokalnih majstora (Jurja Dimitrova iz Zadra i Andrije Alešija) za radove na sklopu, prisutnosti na gradilištu, definiranja ugovornih obveza te praćenja troškova. Još jedna franjevačka crkva na otoku Rabu, sv. Franje u Komrčaru, izgrađena je osamdesetih godina 15. stoljeća od novčanih priloga biskupa, ali i rapskih plemića i imućnih obitelji, što svjedoče i grbovi uklesani na trijumfalnom luku pred svetištem⁴⁵⁶. Nadalje, dubrovački plemić Nikola Zamanja je 1482. godine darovao zemljište za gradnju dominikanskog samostana na Lopudu, dok se u dokumentu iz 1513. godine koji govori o osiguranju dodatnih sredstava za gradnju i održavanje lopudske dominikanske crkve doznaje kako ona potječu iz oporučne ostavštine Mihovila Markova Ruskovića⁴⁵⁷.

Naprijed nabrojani primjeri služe kao ilustracija uobičajene prakse doniranja sredstava za gradnje samostanskih sklopova i crkava od strane članova plemenitih obitelji, međutim, zabilježeni su i slučajevi darivanja novčanih sredstava od strane imućnih građana: brza gradnja reformiranog dominikanskog samostana u Gružu (utemeljen 1437. godine, prvi fratri useljeni dvije godine kasnije) omogućena je donacijom građanina Martina Bičića koji je prema arhivskim dokumentima na ovaj čin bio potaknut »božanskim nadahnućem«⁴⁵⁸. Međutim, brzina gradnje ostavila je traga na kvaliteti sklopa, što saznajemo iz arhivskih dokumenata u kojima stoji kako je od sredine 15. do kraja 16. stoljeća uz novčanu pomoć vlade Dubrovačke Republike u sklopu izvođen niz popravaka i nadogradnji.

Nešto manja novčana sredstva bila su potrebna za gradnje obiteljskih kapela pripajanih mendikantskim crkvama u razdoblju 15. i 16. stoljeća: trotravejna kapela Detrico (započeta prije 1480. godine) u zadarskoj crkvi sv. Frane sagrađena je sredstvima koja je osigurao zadarski plemić Ivan Grgurov Detrico, soprakomit zadarske galije, zapovjednik mletačkih i hrvatskih konjaničkih odreda i ankonitanski podestat⁴⁵⁹. Obitelj Detrico je zaslugama Ivanova oca Grgura postala članom bratovštine sv. Ivana Kapistranskog, što je i sam svetac potvrdio pismom iz 1449. godine, a upravo je obiteljska povezanost s opservantskim ogrankom franjevačkog reda Ivana Grgurova vjerojatno potaknula na gradnju obiteljske kapele u crkvi Sv. Frane. Nadalje, ugledna starogradska plemićka obitelj Hektorovića je od samog osnutka

⁴⁵⁶ K. MAJER JURIŠIĆ, skeda b

⁴⁵⁷ J. GUDELJ, 2008., 297, 299.

⁴⁵⁸ P. MARKOVIĆ, 2008., 297

⁴⁵⁹ L. BORIĆ, skeda b

dominikanskog samostana u Starom Gradu (1479.) bila vezana uz crkvu, i to prvo smještajem obiteljske grobnice a kasnije i gradnjom kapele, za koju je sredstva 1546. godine darovao pjesnik Petar Hektorović⁴⁶⁰. Osim gradnje obiteljske kapele Petar je oporučnom ostavštinom osigurao daljnje gradnje u crkvi, što doznajemo iz oporuke datirane 1566. godinom u kojoj stoji kako se darovani novac ima utrošiti za dovršetak zvonika ili neku drugu gradnju u crkvi. I dubrovačka dominikanska crkva bila je urešena plemićkim kapelama: unutar poligonalnog svetišta samostanske crkve nalaze se dvije oltarne kapele čiju su gradnju naručile dubrovačke plemićke obitelji, i to Lukarević krajem 15. stoljeća i Gundulić 1536. godine⁴⁶¹. Kapela Marcello Petris u crkvi sv. Frane u Cresu sagrađena je početkom trećeg desetljeća 16. stoljeća donacijom fra Antonija Marcella Petrisa, uglednog creskog plemića, koji je ujedno bio i prvi general opservantske struje franjevačkog reda⁴⁶², dok se u niz gradnji koje su omogućili darovi plemenitih obitelji ubraja i kapela Benedetti iz splitske crkve franjevaca opservanata, o kojoj će riječi biti u nastavku rada.

5.2. OPORUČNI DAROVI PLEMSTVA I GRAĐANSTVA

Splitski građani su od najstarijih vremena oporučno darivali mendikantske samostane materijalnim dobrima, primjerice novčanim iznosima i nekretninama, dok su zauzvrat gotovo redovito tražili stalne molitve i slavljenje misa za pokoj duša oporučitelja. Iako se u dominikanskom samostanu Sv. Katarine Aleksandrijske i franjevačkom samostanu Sv. Frane na obali čuva određeni broj dokumenata iz razdoblja 15. i 16. stoljeća, zbog nedostupnosti njihovih arhiva nije moguće izvršiti pregled i analizu građe⁴⁶³. Međutim, u nastavku rada donosi se pregled sadržaja i djelomični prijepis više oporučnih zapisa iz arhiva samostana Sv. Ante na

⁴⁶⁰ R. BUŽANČIĆ, 2008., 281

⁴⁶¹ P. MARKOVIĆ, 2008., 288.

⁴⁶² L. BORIĆ, skeda a

⁴⁶³ *Zbirka isprava Dominikanskog arhiva u Splitu: »DAS, Diplomata«* pruža osnovne informacije o arhivskom fondu dominikanske zajednice u Splitu, koji broji 29 pergamena i 6 papira na kojima je ukupno 36 isprava iz razdoblja od 1256. do 1597. godine. Iz navedene zbirke doznaje se za oporučne zapise iz 1415., 1419., 1439., 1506., 1529 i 1597. godine, kojima se određena sredstva ostavljaju dominikanskom samostanu. Ovu zbirku je priredio fra Petar Marija Radelj, međutim, radi se o nedovršenom izdanju koje nije tiskano već je dostupno samo u fotokopijama na kojima zahvaljujem dr. sc. Ivanu Armandi.

Poljudu⁴⁶⁴, koji su se srećom sačuvali u dovoljnom broju da daju uvid u ovaj aspekt odnosa između fratara opservanata i splitskih građanskih i plemićkih obitelji⁴⁶⁵.

5.2.1. OPORUČNI ZAPISI FRANJEVAČKOG OPSERVANTSKOG SAMOSTANA

Najranije datirani oporučni zapis koji se čuva u arhivu poljudskog samostana jest izvadak iz oporuke službenika Petra Lošinjanina iz 1454. godine, u kojem stoji kako on »sano de la mente et del intellecto et infermo del chorpo habiando paura dela sententia e juditio divino per che non e cossa piu certa al mondo ne piu incerta dela morte«, ostavlja 10 lira poljudskim fratrima za spas svoje duše (Sl. 90). Ovaj zapis potječe iz najranijeg doba postojanja samostana, nastao je tek pet godina po njegovu osnutku te svjedoči o dobroj recepciji opservantske franjevačke braće u gradu Splitu. U nastavku teksta se donosi pregled ostalih oporučnih zapisa koji se čuvaju u poljudskom samostanu.

Oporuka Luchine, žene Andrije zlatara, iz 1470. godine donosi vrijedne podatke o postojanju bočnog oltara, smještenog s lijeve strane ulaza u crkvu. Oltar se spominje u kontekstu izrade oltarnika i rupca, za koje Luchina ostavlja svoju haljinu:

»Item la mia uesta a onde, che se faça un pano, a s. Maria de Palude su alaltaro come se entra in lagiesia ala banda sinistra, che se faça cum tremoli di argento, çoe [...] 2 di argento. Item voglio che se meta un façaiolo lavorato cum bambaso bian[c]o sul dicto altaro«.

Za ostavljena dobra Luchina traži održavanje triju pjevanih misa, a navodi i ostale legate: samostanu sv. Marije de Taurello ostavlja 10 lira, crkvi Gospe od Zvonika svileni rubac, majci Vladi 200 lira, sestri jednu svoju haljinu i plašt, bratu Ivanu 10 lira, rođaku Marku 10 lira, te mužu Andriji 200 lira i pravo na prodaju preostale odjeće i nakita.

Iz oporuke Markezine, udovice pokojnog Luke Zeskovića, datirane u 1485. godinu, doznajemo podatak o vršiocu funkcije prokuratora samostana sv. Marije na Poljudu, Jerolimu

⁴⁶⁴ Za pomoć pri transkripciji pojedinih oporučnih zapisa zahvaljujem mr. sc. Branku Joziću i dr. sc. Toniji Andrić.

⁴⁶⁵ Poljudske se oporuke, ako drugačije nije naznačeno, čuvaju u arhivu poljudskog samostana, nesignirane ali u posebnoj kutiji s pergamenama, ili su pak izložene u samostanskom muzeju.

Cindru, kao i o imenu tadašnjeg gvardijana, fra Mihovila. Markezina samostanu ostavlja značajnu sumu od 50 dukata, odnosno, na poljudski samostan prenosi pravo primanja spomenutog iznosa od Luke Balistrilića⁴⁶⁶, njenog dužnika:

»Dedit, cessit et donauit [a] nobili viro ser Hieronimo de Cindrīs, cui spaleti, procuratori ecclesie Sancte Marie de Pallude ibidem presenti nec non venerabili domini fratri Michaelē guardiano conuentus ecclesie (ante?)dicte pro eius nominibus, ecclesieque predictē. Recipientibus, et accipientibus ducatos quinquēginta auri, de primis exigendis, a ser Lucha de Balistris Spaleti debitore ipsius done Marchesine ut asseruit. Qui quiddem denariidebent expendi, et dispensari imreparatione fabrice ecclesie antedictē. Qui quiddem dominus [g]vardianus, nomine quos pro recognitione huius beneficij obligavit se celebrare et celebrari facere misas sancti Gregorii quatuor mensibus«.

Dio Markezinine oporuke u kojem stoji kako novac treba biti utrošen »imreparatione fabrice ecclesie« navodi na zaključak kako je crkva tada još uvijek bila u procesu gradnje, ali može isto tako značiti da je bila već sagrađena ali neopskrbljena svim potrebnim liturgijskim namještajem i opremom. Međutim, budući da je još 1493. godine na radovima u poljudskoj crkvi bio angažiran graditelj (*marangon*) Petar⁴⁶⁷, vrlo je vjerojatno da su i desetak godina ranije pojedini dijelovi crkve bili nedovršeni. Markezina za svoj velikodušni doprinos poljudskim franjevcima zauzvrat traži održavanje gregorijanskih misa u razdoblju od četiri mjeseca⁴⁶⁸.

U poljudskom samostanu čuva se izvadak iz oporuke Stanice iz Jajca, udovice kneza Radića Radoslavića i važne ličnosti za povijest franjevačkih trećoredica u Jajcu, ali i Splitu. Naime, Staničinom je zaslugom oko 1460. godine utemeljena crkva Sv. Marije u Jajcu te predana na čuvanje i korištenje sestrama reda sv. Frane, dok je nakon bijega pred Osmanlijama Stanica u Splitu osnovala i obdarila prvi gradski samostan franjevačkih trećoredica (1483. godine)⁴⁶⁹. Izvorna Staničina oporuka potječe iz 1497. godine i čuva se u Državnom arhivu u

⁴⁶⁶ Luka Balistrilić bio je stric don Dujma Balistrilića, primicerija splitske stolnice kojega je radi učenosti poštovao i Marko Marulić te mu 1501. godine posvetio spjev *Juditu*.

⁴⁶⁷ O ovom dokumentu više u nastavku rada.

⁴⁶⁸ Pojam *gregorijanskih misa* se odnosi na ciklus od trideset misa koje se izgovaraju uzastopno jedna za drugom kroz trideset dana, a namijenjene su za određenog pokojnika. Naziv su dobile po sv. Grguru papi, koji je prema legendi prvi započeo ovu praksu, koja je dušama za koju su mise izgovorene garantirala oslobođenje od muka čistilišta (L. PISCETTA, A. GENNARO, 1936., br. 996).

⁴⁶⁹ O Stanici Radić opširno su pisali: K. JURIŠIĆ, 1992., 327-362; P. RUNJE, 1997.b, 75-79.

Zadru, dok se poljudski izvadak iz 1504. godine odnosi na boravak poljudskih fratara, zaštitnika franjevačkih trećoredica⁴⁷⁰, u njenoj kući u blizini crkve Sv. Ciprijana⁴⁷¹:

»[...] item voglio ordino et instituisco siano gouernadori et procuradori de le venerabile madone del terzo ordine di san Francesco stano e starano nel auegnir in casa soa grande contigua a san Ciprian posita in terra noua de Spalato et reverendo padre ministro lo vicario del ordine de observantia e tuti quelli che per esso ministro lo vicario sarano instituti et tute quelle sarano in casa soa non uorano stare alla obediencia sua salubra non possono stare nela dicta casa ne habitare in quella ma possono essere cartate come inobediente«.

Iz uvodnog dijela dokumenta doznajemo kako je funkciju prokuratora poljudskog samostana u ovo doba vršio Kristofor Papalić, na čije je traženje gradski knez i kapetan Jeronim Bernardo i izdao dokument. Osim ovoga, u poljudskom arhivu čuva se još jedan izvadak iz oporuke Stanice Radić, kraćeg uvodnog dijela i bez datacije, ali s gotovo identičnim sadržajem.

U poglavlju o arhitektonskom razvoju poljudskog samostana detaljno su analizirane oporučne odredbe Margarite, udovice bojadisara tkanina Bernardina, koje se odnose na namjenu dobara oporučenih 1531. godine. Uz navedene, ovdje donosimo i prijepis odredbi koje se odnose na želju za pokopom u samostanu poljudskih franjevac, od kojih traži održavanje dvaju ciklusa pjevanih misa koje fratri moraju održati u svojoj crkvi:

»Item lasso alli reverendi frati de sancta Maria di Palude donde laserra el corpo mio due quarantane ouer cantamisse, che ditti frati debano dirle nella lor chiesa predicta, et habiano la elemosina solita. Item uoio et lasso che delli mei beni sia dato alli ditti reverendi frati de s. Maria de Paludi ducati quattordesce a cason che i farrá una cappella soura d'altar della nostra Domina in essa chiesa intrando nel choro alla man zancha«.

U izvatku iz oporuke Margarite, kćeri Kristofora Papalića, iz 1546 godine stoji kako Margarita ostavlja fratrima sv. Marije poljudske urode svoje zemlje na Bolu, u periodu od šest godina. Zauzvrat za svoju dušu, i dušu Simonette od koje je naslijedila zemlju, traži održavanje

⁴⁷⁰ Poljudski franjevci su bili zaduženi za duhovni život trećoredica, a upravljali su i njihovim materijalnim dobrima, o čemu svjedoči i određeni broj dokumenata iz arhiva Sv. Ciprijana. Picokare su ostale pod jurisdikcijom poljudskih franjevaca sve do svojeg ukidanja 1905. godine (K. JURIŠIĆ, 1992., 348).

⁴⁷¹ U navedenoj kući i sama je stanovala nakon muževljeve smrti, od 1483. godine, kao pripadnica trećeg reda sv. Frane (K. JURIŠIĆ, 1992., 330).

pjevanih misa. Dokument u loži sv. Lovre potvrđuje splitski knez i kapetan Lorenzo Minio, a navode se i imena tadašnjih prokuratora poljudskog samostana: Ivan Cindro i Jerolim Papalić.

Izvadak iz oporuke trogirskog biskupa Kristofora Nigrisa Balistrilića⁴⁷² izdan je 1559. godine od Antonia Prokulijana, slavnog barskog humanista koji je u ovo vrijeme u Splitu obnašao službu notara i kancelara⁴⁷³. Biskup Balistrilić poljudskim franjevcima ostavlja svoju kuću i vrt, koji su nekada pripadali obitelji Petraka, a koji se nalaze u blizini njihova samostana. Uvjet darovanja je dozvola stanovanja biskupovoj domaćici Ursi u navedenoj kući do kraja njenog života. Samostanu ostavlja i prihode od najma svojih triju kuća u gradu, kao i prihode terena iz očinskog naslijeđa na Dugom ratu. Biskup Balistrilić želi da se prihodi od najma, prodaje uroda i prodaje navedenih dobara utroše za ustanovljavanje misne zaklade kod poljudskih fratara, sa svakodnevnim misama i dvjema *collettama*, jednom za dušu njegova ujaka (biskup Toma Nigris), drugom za njegovu dušu:

»...con conditione che essi reverendi padri con gli affiti, intrade, pretii di tutti i boni sopranominati, come lor meglio parera dira supplemento ad una capella perpetua con institutione di una messa quotidiana et doi collette, una per l'anima di l'aalato reverendissimo quondam mio cio, l'altra per la mia«.

Biskup samostanu također ostavlja svoj veliki plašt, odnosno novac od njegove prodaje, kao i svilenu tuniku od koje se ima izraditi misnica ili oltarnik. Ostavlja i dva tepiha, na jednome se nakon smrti ima nositi njegovo mrtvo tijelo na nosilima, a s drugim se treba pokriti njegov grob. U eshatokolu izvatka stoji da dokument na traženje Petra Albertija, prokuratora spomenutog samostana, izdaje splitski knez i kapetan Giambattista Calbo.

Izvadak iz oporuke iz 1562 godine otkriva kako Margarita, žena pokojnog Mateja Tecilazića, trajno dariva dvije četvrtine usjeva sa svoje zemlje u dijelu koji se naziva Primorje, a koju obrađuje Petar Stanojević, poljudskim fratrima za pokoj svoje duše. Iz eshatokola

⁴⁷² Kristofor Balistrilić bio je nećak slavnog skradinskog biskupa Tome Nigrisa, u čiju je čast svojem imenu dodao prezime Nigris: u poljudskom izvatku oporuke potpisan je kao »Reverendissimi domini Christophori Nigri de Balistribus, episcopi Traguriensis«.

⁴⁷³ Prokulijan je poznat po svojem laskavom govoru u čast grada Splita, kojeg je tiskao u Veneciji 1567. godine (*Oratione al Clarissimo Ms Giovan Battista Calbo Rettor et alla magnifica Comunita di Spalato detta da Antonio Proculiano cancelliere di essa comunita*, vidi u: Š. LJUBIĆ (ur.), 1880., 197).

dokumenta doznajemo da je splitski knez i kapetan u to doba bio Alojzije Bona, ali i da je funkciju prokuratora poljudskog samostana još uvijek obnašao Petar Alberti.

Iz izvotka iz oporuke Tome Papalića, sina pokojnog Marina, saznajemo kako Toma 1563. godine određuje da se od prihoda njegove zemlje na Divuljama svake godine poljudskom samostanu daje 100 malih lira. Zauzvrat traži svakodnevno održavanje malih misa na glavnom oltaru, »per la remission degli suoi peccati«. Na misi se fratri moraju spomenuti njegove duše i izreći molitvu. Ako netko od oporučiteljevih izvršitelja (u nastavku dokumenta se navodi da tu funkciju ima vršiti Petar Alberti) ne bude ispunjavao svoju obvezu davanja milodara fratrima, imaju ih pravo naknadno primiti s kamatama. Ovaj dokument je nastao jednu godinu nakon prethodno opisanog te se u eshatokolu navodi isti knez i kapetan koji u loži sv. Lovre izdaje dokument, Alojzije Bona, izvršitelj oporuke je prijašnji prokurator poljudskog samostana Petar Alberti, dok je novi prokurator samostana Petar Cambi.

Izvadak iz oporuke Urse, udovice pokojnog Antonia Dobroevića, datiran u 1567. godinu otkriva kako Ursa ostavlja Jakovu Rotondu zemlju (površine 10 vreteni) na Margušinama kod kaštela Vitturi uz obvezu davanja poljudskim zokolantima 7 lira za gregorijanske mise. Također se navodi kako Jakovljevi nasljednici i baštinici imaju izvršavati navedenu obvezu »ogni anno perpetuis temporibus«.

U izvotku iz nedatirane oporuke stoji kako Katarina, udovica pokojnog Frane Bubanića, obvezuje svoje nasljednike na brigu za trajno slavljenje misa u crkvi poljudskog samostana. Na godišnjicu njene smrti ima se održati deset misa, za što bi fratri dobili dva dukata, zemlju na Poljudu koju obrađuje Toma Zotto, kao i bačvu vina, kao zalog za spas njene duše.

U Državnom arhivu u Zadru čuva se oporuka splitskog plemića Janka Albertija, ujaka velikog književnika i humanista Marka Marulića, koji je 1493. godine među ostalim legatima fratrima samostana Sv. Marije Poljudske ostavio trideset zlatnih dukata za izradu oltarne pale⁴⁷⁴. Iako nije navedeno ni što bi pala trebala prikazivati ni na koji oltar bi se trebala smjestiti, vrijeme nastanka dokumenta upućuje na zaključak kako je po primitku oporučenog iznosa od mletačkog slikara Benedetta Diane naručena slika *Bogorodice pomoćnice kršćana sa sv. Ljudevitom Tuluškim i sv. Sebastijanom* (Sl. 91)⁴⁷⁵. Ova slika se danas nalazi na sjevernom zidu

⁴⁷⁴ Cjelovitu oporuku vidi kod: C. FISKOVIĆ, 1972., 85-89, bilj. 20.

⁴⁷⁵ C. FISKOVIĆ, 1972., 51; J. A. SOLDO, 1985., 373.

crkve a izvorno je bila postavljena na danas nestali renesansni drveni oltar. Osim oporučivanja novca poljudskim fratrima za izradu umjetnine, Janko navodi kako si je u crkvi mučenika sv. Dujma pripravio grobnicu, s čime u vezi navodi i legate u iznosu od 5 dukata, kaleža u vrijednosti 20 dukata, te uroda svoje zemlje na Bačvicama za služenje svakodnevnih misa. Međutim, u slučaju da njegov ukop u katedrali nije moguć, određuje prijenos izrađene grobne ploče, kao i svih spomenutih legata, na poljudski samostan.

5.2.2. OPORUČNI ZAPISI DOMINIKANSKOG I FRANJEVAČKOG KONVENTUALNOG SAMOSTANA

Iako je istraživački rad u arhivu splitskog dominikanskog samostana nemoguć zbog prije istaknute nesređenosti građe, iz neobjavljene zbirke isprava samostanskog arhiva doznaje se za više oporučnih zapisa splitskih građana iz razdoblja 15. i 16. stoljeća⁴⁷⁶. U spomenutoj zbirci nalazi se primjerice podatak o namiri splitskih dominikanaca kojom fratri dobivaju trećinu iznosa od prodaje kuće oporučiteljice Dragne iz 1415. godine, te o drugom dijelu namire istog iznosa iz 1428. godine⁴⁷⁷. Nadalje, 1419. godine Milica Kraguljević splitskim dominikancima ostavlja misno ruho u vrijednosti 30 libara malih denara te još 10 libara malih denara za služenje misa⁴⁷⁸, izvadak iz oporuke iz 1439. godine otkriva kako je pokojni Nikola, sin Ivana Lovrasa, samostanu darovao svetohranište za čuvanje Tijela Kristova⁴⁷⁹, dok se iz presude splitskog poglavarstva iz 1506. godine doznaje kako je Kuzmana, žena zlatara Jurića, osigurala sredstva za gradnju grobnice u dominikanskom samostanu, kojem dariva i 25 libara malih denara⁴⁸⁰. U oporuci iz 1529. godine stoji kako je Katarina, udovica Zaninija Papalića, dominikancima ostavila iznos za 40 misa za duše pokojnog muža i oca⁴⁸¹, a iz oporuke iz 1597.

⁴⁷⁶ Vidi bilj. 463.

⁴⁷⁷ P. M. RADELJ (ur.), 1996., br. 18 i 21.

⁴⁷⁸ P. M. RADELJ (ur.), 1996., br. 19.

⁴⁷⁹ P. M. RADELJ (ur.), 1996., br. 23.

⁴⁸⁰ P. M. RADELJ (ur.), 1996., br. 29.

⁴⁸¹ P. M. RADELJ (ur.), 1996., br. 31.

godine doznajemo za odredbu Franciskine Lucić iz Trogira o služenju pet misa na obljetnicu njene smrti na velikom oltaru crkve sv. Dominika⁴⁸².

Bogati splitski građanin Marin Ohmović svojom je ostavštinom osigurao većinu sredstava za gradnju kapele blaženog Arnira u crkvi benediktinskog samostana Sv. Eufemije, ali i kapele Sv. Katarine Aleksandrijske u crkvi istoimenog dominikanskog samostana. Do danas je sačuvan ugovor o gradnji kapele u dominikanskoj crkvi, sklopljen 1448. godine između predstavnika samostana i majstora Andrije Nikolinog iz Drača⁴⁸³. Iako se u ovom dokumentu ne spominje izvor sredstava za gradnju kapele, iz drugog zapisa s kraja iste godine doznajemo kako prokurator samostana prima od Petra Pečenića, izvršitelja oporuke Marina Ohmovića, sedamnaest dukata koje ima isplatiti majstoru Andriji za rad u kapeli dominikanske crkve⁴⁸⁴.

U samostanu Sv. Frane na obali nalazi se grobnica Marka Marulića, centralne ličnosti splitskog humanističkog kruga (Sl. 92). Odabir vječnog počivališta svjedoči o Marulićevoj posebnoj povezanosti s fratrima konventualcima, koju iz nepoznatih razloga nije osnažio oporučnim darivanjima⁴⁸⁵. Međutim, oporučivanjem čak trinaest svezaka iz svoje bogate knjižnice dominikanskom redovniku Luki Urmaniću pokazao je osobitu naklonost splitskoj braći propovjednicima, dok je šest svezaka oporučenih poljudskim franjevcima dokazalo njegove čvrste veze i s franjevcima opservantima⁴⁸⁶. Za svoje velikodušne priloge od franjevac opservanata ili fratara sv. Dominika zatražio je održavanje dviju pjevanih misa.

Pregled arhiva samostana franjevac konventualaca u Splitu zacijelo bi urodio novim spoznajama o starijim oporučnim odredbama splitskih građana i plemića, međutim, trenutno stanje istraženosti ove teme jednak je kratkom izvještaju C. Fiskovića o oporučnim zapisima splitskog građanina Luke Marislavića iz 1601. godine i plemkinje Jerke Papalić iz 1616. godine⁴⁸⁷. Oporučne odredbe koje su se odnosile na samostan franjevac konventualaca zasigurno su postojale, budući da se jednaka praksa bilježi i kod ostalih gradskih mendikantskih samostana, dok je još rječitiji svjedok njihovog postojanja veliki broj starijih grobnica koje su

⁴⁸² P. M. RADELJ (ur.), 1996., br. 34.

⁴⁸³ Dokument je objavio: M. IVANIŠEVIĆ, 1979-1982., 151, bilj. 17.

⁴⁸⁴ P. KOLENDIĆ, 1922., 79.

⁴⁸⁵ Oporuka je prvi put objavljena 1892. godine (F. RAČKI, 1892., 152-163), zatim 1924. godine (P. KOLENDIĆ, 1924.) dok je sastavnice oporuke detaljno obradio: L. MARGETIĆ, 2005., 28-71.

⁴⁸⁶ O Marulićevim legatima splitskim mendikantima i ostalim vezama s gradskim redovničkim zajednicama više u nastavku rada.

⁴⁸⁷ C. FISKOVIĆ, 1985.a, 8.

se nalazile u samostanskom sklopu prije radikalnih pregradnji krajem 19. i početkom 20. stoljeća⁴⁸⁸.

5.2.3. ANALIZA OPORUČNIH ODREDBI I LIČNOSTI OPORUČITELJA

Sačuvani oporučni zapisi u kojima se određena materijalna dobra ostavljaju splitskim mendikantskim samostanima svjedoče o ugledu kojeg su ove zajednice uživale, kao i o religioznim osjećajima i preferencijama oporučitelja. Iako je samo poljudski arhiv bio dostupan za istraživački rad, sačuvane oporuke mogu poslužiti kao ogledna zbirka najranijih legata jednog opservantskog samostana: od trinaest oporuka datiranih u 15. i 16. stoljeće u osam je novac predmet ostavštine, s tim da visina iznosa varira od 7 libara do 50 dukata. Rzna materijalna dobra, kao što su usjevi, knjige, odjevni predmeti izrađeni od luksuznih tkanina, pa čak i bačva vina, navode se u šest oporuka, u jednoj oporuci predmet darivanja je kuća i vrt a u jednoj pravo boravka fratara u kući u centru grada. Sličnu situaciju nalazimo i kod dominikanskog samostana, od osam oporučnih zapisa indirektno poznatih iz spomenute zbirke isprava u pet oporuka je novac predmet ostavštine, u iznosima od 10 libara do 17 dukata, u jednoj oporuci dariva se misno ruho, u jednoj novo svetohranište, dok Marko Marulić splitskom dominikancu Luki Urmaniću ostavlja 13 svezaka iz svoje knjižnice.

Oporučne odredbe opservantskog franjevačkog i dominikanskog samostana pokazuju kako je novac bio najčešći legat splitskih građana koji su željeli biti pokopani u ovim sklopovima. Primanje novca nije bilo u skladu sa duhom evanđeoskog siromaštva kojega su propovijedali prosjački redovi, pogotovo reformirani franjevci, međutim, rani zaključci zborova redovničkih zajednica, kao što su *Determinationes questionum super Regulam Fratrum Minorum* iz sredine 13. stoljeća u kojima stoji kako su pobožne donacije opravdane kao kompenzacija za molitve i ostale vjerske usluge, dopustile su mogućnost posjedovanja materijalnih dobara, pa tako i novca⁴⁸⁹.

Popularnost prosjačkih redova, otvaranje njihovih sklopova laičkim pokopima i posljedica »potražnja« za grobnim mjestima unutar zidina mendikantskih samostana uz koju

⁴⁸⁸ O starijim grobnicama splitskog konventualnog samostana više u nastavku rada.

⁴⁸⁹ C. BRUZELIUS, 2007., 212.

je gotovo redovito dolazila i materijalna dobit ponekad je uzrokovala i nakupljanje novčanih sredstava, o čemu svjedoči i dokument iz 1511. godine koji se čuva u poljudskom arhivu. U ovom dokumentu stoji kako braća Jakov i Ivan Bubanić pred svjedocima Ivanom i Kristoforom Papalićem i Petrom Cutheisom od poljudskog samostana posuđuju 50 dukata u svrhu kupnje kuće u gradu. Raspolaganje ovim nemalim iznosom svjedoči brojnost oporučnih i ostalih pobožnih priloga vjernika, što pak dokazuje dobru recepciju fratara opservanata u ovo relativno rano doba njihovog prisustva u gradu.

Izvršeni pregled oporučnih zapisa poljudskog samostana i izvještaja o sačuvanim oporukama splitskog dominikanskog samostana pokazuju kako se najveći broj sačuvanih dokumenata (15) odnosi na pripadnike splitskih pučkih obitelji, dok se na pripadnike plemenitih obitelji odnosi šest dokumenata. Nadalje, samo se dvije oporuke mogu povezati s građevinskim zahvatima u poljudskom samostanu: ona Markezine Zesković iz 1485. godine koja dariva 50 dukata za radove u crkvi i Margarite, udovice Bernardinove, iz 1531. godine koja dariva 14 dukata za gradnju kapele. Isprava od 3. prosinca 1448. koja se odnosi na isplatu Andriji Alešiju za rad na kapeli Sv. Katarine u dominikanskoj crkvi jedini je dokument koji se sa sigurnošću može povezati s konkretnim građevinskim zahvatom financiranim iz oporučne ostavštine dok se oporučna odredba Janka Albertija iz 1493. godine o darivanju 30 dukata poljudskom samostanu za izradu pale s nešto manjom sigurnošću povezuje s do danas sačuvanom slikom *Bogorodice pomoćnice kršćana*.

Budući da su stariji arhivski dokumenti koji se odnose na narudžbe umjetničkih djela na našem području nerijetko nepovratno izgubljeni, gore spomenute isprave su vrijedni primjeri dokumenata koji svjedoče različite faze nastanka umjetničkih djela, od prvog izraza namjere izrade umjetnine, koja je često označena najopćenitijom oznakom vrste djela («una pala da altaro», «una cappella») bez pobližeg definiranja oblikovanja ili ikonografskog programa, do dokumenata koji svjedoče tijek radova na ugovornim odredbama definiranoj umjetnini. Primjerice, spomenuta potvrda o isplati 17 dukata iz Ohmovičeve ostavštine majstoru Alešiju nastala je za vrijeme gradnje kapele Sv. Katarine, budući da su poznate i dvije godine kasnije isplate, a u sačuvanom ugovoru je naglašeno kako će se iste vršiti u četiri dijela⁴⁹⁰.

⁴⁹⁰ Prvi dio kada majstor počne brati kamen, drugi kada počne klesati, treći kada počne graditi a posljednji kada kapela bude dovršena (M. IVANIŠEVIĆ, 1979-1982., 151, bilj. 17).

Marin Ohmović splitski je građanin, prema imenu oca ponekad nazivan i Dminkušević, iz čije je bogate ostavštine osigurana isplata Andriji Alešiju za rad u dominikanskoj crkvi, Jurju Dalmatincu za rad u benediktinskoj crkvi, a poznati su i njegovi ostali pobožni legati: darivanje 24 dukata za put dvaju hodočasnika u Santiago de Compostelu i 20 libara za popravak zvonika splitske crkve Sv. Martina⁴⁹¹. Budući da je Ohmović posjedovao kuću u blizini crkvice Sv. Martina, koja je nakon njegove smrti prodana za 300 dukata⁴⁹², oporučno darivanje baš ove crkvice, kao i samostana benediktinki koji se nalazio u njenoj neposrednoj blizini, razumljivo je. S druge strane, doniranje sredstava za gradnju kapele u dominikanskoj crkvi možda se može tumačiti kao nastojanje povezivanja i sa samostanskom zajednicom jednog mendikantskog reda, koji su u to vrijeme uživali veliku popularnost. Ohmovićeva oporuka danas je izgubljena te nije poznata eventualna odredba o mjestu ukopa ali sudeći prema značajnim gradnjama izvršenim u dvjema splitskim samostanskim crkvama, opravdano je pretpostaviti kako se Ohmovićeva grobnica nalazila u jednoj od njih, te kako je darivanje sredstava za gradnju kapela osim vjerskim osjećajima bilo motivirano i željom za ukopom na posvećenom tlu crkve.

Druga umjetnina koja se povezuje s oporučnim odredbama splitskih građana, odnosno plemića Janka Albertija, oltarna je pala *Bogorodica pomoćnica kršćana sa sv. Ljudevitom Tuluškim i sv. Sebastijanom* iz crkve franjevac opservanata (Sl. 91)⁴⁹³. Janko Alberti splitski je patricij koji je više puta vršio službu komunalnog suca, dok nadgrobna ploča iz splitske katedrale na kojoj je prikazan u viteškom oklopu s mačem i štitom dokazuje kako je najvećom čašću smatrao svoje sudjelovanje u borbama protiv Osmanlija⁴⁹⁴. Poznate su njegove zasluge u više pobjeda kršćanskih snaga, radi kojih mu je mletački Senat dodijelio titulu »spectabilis eques«, a o Albertijevom ugledu svjedoči i ženidba s Marijom Marcello, nećakinjom mletačkog kneza⁴⁹⁵.

Spomenuta poljudska pala, datirana u početak 16. stoljeća, pripada shemi *Bogorodice Platytere*, djevice Marije koja plaštem štiti vjernike od kužnih strelica⁴⁹⁶. Odabir centralnog Marijinog lika može se povezati s posebnom ulogom koju su mendikantski redovi imali u

⁴⁹¹ IVANIŠEVIĆ, 1979.-1982., 147.

⁴⁹² IVANIŠEVIĆ, 1979.-1982., 147.

⁴⁹³ C. FISKOVIĆ, 1972., 51; J. A. SOLDI, 1985., 373.

⁴⁹⁴ D. KEČKEMET, 1953., 79.

⁴⁹⁵ M. N. KUZMANIĆ, 1998., 61.

⁴⁹⁶ O ovoj ikonografskoj shemi vidi kod: I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998., 57-63.

širenju kulta Bogorodice, dok je odabir upravo ikonografske sheme *Bogorodice Platytere* motiviran stalnim strahom od kužnih epidemija, koje su u Splitu periodično izbijale od poznate pandemije »Crne smrti« iz 1348. godine. Epidemija kuge Splitom je harala i 1456. godine⁴⁹⁷, dakle za Albertijevog života, te ga je živo sjećanje na veliku pošast vjerojatno potaknulo na doniranje sredstava za palu s prikazom Bogorodice zaštitnice. Međutim, M. Kuničić upozorava kako Bogorodica nije bila smatrana samo zaštitnicom od kuge već i od ratnih opasnosti te kako se pejzaž prikazan na pali, s gradom, planinama i utvrdom nad njima, možda odnosi na Split s utvrdom Klis na rubu Kozjačkog masiva⁴⁹⁸. Klis je u doba nastanka Albertijeve oporuke bio iznimno važna strateška točka u obrani Splita od osmanskih napada te je prikaz ove utvrde na votivnoj slici uglednog splitskog plemića i vojnog zapovjednika razumljiv. Isto tako, darivanje novčanog iznosa za izradu pale poljudskom samostanu, a osobito naputak o prijenosu izrađene nadgrobne ploče u poljudsku crkvu ukoliko ukop u katedrali ne bude moguć, može se promatrati kao znak osobne povezanosti sa sklopom koji je radi svoje izdvojenog položaja van zaštite gradskih zidina imao obilježja utvrđenog sklopa te koji je imao važnu ulogu u obrambenom sistemu grada⁴⁹⁹.

Dva oporučna zapisa iz poljudskog arhiva, onaj Markezine Zesković i Margarite, udovice bojadisara tkanina Bernardina, primjeri su dokumenata koji bilježe namjere gradnje novih građevnih jedinica u postojećoj poljudskoj crkvi. Njihovo oblikovanje nije pobliže definirano, štoviše, u slučaju oporučne odredbe Markezine Zesković nije određena čak ni vrsta planiranih zahvata već je navedeno kako se iznos ima utrošiti »imreparatione fabrice ecclesie«. Međutim, oskudne informacije iz Margaritine oporuke pomažu pri identifikaciji konkretnog građevinskog zahvata, odnosno i danas postojeće istočne kapele poljudske crkve, što je izloženo u poglavlju o arhitektonskom razvoju sklopa franjevac opservanata.

Bojanje tkanina (*ars tinctorie*) je u razdoblju razvijenog srednjeg vijeka bio jako unosan posao zbog velike potražnje za gotovim tkaninama, međutim, radi tehnološke složenosti postupka bojenja i potrebe za prethodno prikupljenim kapitalom⁵⁰⁰, ovim obrtom u Splitu se

⁴⁹⁷ M. KUNČIĆ, 2005., 68, bilj. 31.

⁴⁹⁸ M. KUNČIĆ, 2005., 75.

⁴⁹⁹ Vidi odjeljak 3.6.2. ovog rada.

⁵⁰⁰ Za bavljenje ovim obrtom bilo je potrebno mletačkim vlastima platiti bojadisarsku daću (*datium tinctorie*), koja je i u predmletačkom razdoblju bila pod nadzorom Komune, a radi visine iznosa najčešće ju je podmirivalo više osoba (T. ANDRIĆ, 2014., 192-193).

bavilo relativno malo majstora⁵⁰¹. Margaritinog muža Bernardina pronalazimo u popisu stanovništva iz 1507. godine među stanovnicima novog dijela grada, gdje je naveden kao »ser Bernardin tentor«⁵⁰². Korištenje titule *ser* pokazuje kako se radi o uglednom članu splitskog društva za čiji je ugled vjerojatno zaslužno financijsko blagostanje osigurano bavljenjem unosnim bojadisarskim obrtom. Upravo su materijalna sredstva koja je naslijedila po muževoj smrti Margariti omogućila oporučno darivanje nemalog iznosa od 14 dukata za gradnju kapele u poljudskoj crkvi.

5.3. UKOPI U SAMOSTANSKIM SKLOPOVIMA

Prosjački redovi su stekli veliku popularnost zahvaljujući istaknutom propovjedničkom i ispovjedničkom djelovanju, ali i postupnom otvaranju samostanskih kompleksa laičkim ukopima. Naime, nastanak i rani razvoj prosjačkih redova istovremen je s izmjenama pogrebnih običaja, odnosno donošenjem papinskih odredbi o pravu na odabir mjesta ukopa (*jus sepulcri*)⁵⁰³. Ovim odredbama priznato je pravo svakog vjernika na izbor vječnog počivališta, međutim, posljedično smanjenje broja ukopa na grobljima župnih crkava bilo je uzrokom mnogih nesuglasica između sekularnog klera i mendikantskih samostana. Poznati primjer ovakvog konflikta jest pogreb firentinskog trgovca u Salernu 1288. godine: iako je pokojnik za života izrazio želju za vječnim počinkom u samostanu male braće, kanonici katedrale napali su franjevce, oteli tijelo te ga zatim pokopali u katedrali. Štoviše, nakon završenog obreda kanonici su se vratili u samostan, razbili vrata i prozore, kamenovali fratre, a neke od njih gole vukli ulicama⁵⁰⁴. Uzrok ovog i sličnih sukoba zabilježenih u arhivskim dokumentima bio je prijenos prihoda, odnosno oporučnih odredbi u kojima su oporučitelji darivali izvršitelje ukopa materijalnim dobrima u zamjenu za stalne molitve i mise, sa sekularnog klera na mendikantske samostane⁵⁰⁵.

⁵⁰¹ T. Andrić ističe kako notarski dokumenti u razdoblju od 1428. do 1475. godine bilježe samo jedanaesticu bojadisara taknina (T. ANDRIĆ, 2014., 191, bilj. 943).

⁵⁰² D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, 1973., 164.

⁵⁰³ C. BRUZELIUS, 2007., 211.

⁵⁰⁴ G. G. SBARAGLIA, 1759., 38-39

⁵⁰⁵ M. RONZANI, 1985., 115-130.

Splitski mendikantski samostani su vrlo brzo po svojem utemeljenju sredinom 13. stoljeća također postali mjesta ukopa u kojima su se osim redovnika i crkvenih dostojanstvenika sahranjivali i laici. Nažalost, prvotne kuće dominikanaca i franjevac konventualaca doživjele su mnoge pregradnje te je u njima sačuvan vrlo mali broj nadgrobnih spomenika iz starijih razdoblja postojanja samostana, dok su starije nadgrobnne ploče iz poljudskog samostana sačuvane u velikom broju, iako ne na izvornom mjestu.

5.3.1. UKOPI U FRANJEVAČKOM KONVENTUALNOM I DOMINIKANSKOM SAMOSTANU

Najstarija sačuvana nadgrobnna ploča splitskog franjevačkog konventualnog samostana jest ona kroničara Tome Arhiđakona iz 1268. godine, izvorno smještena na počasnom mjestu pred glavnim oltarom a danas prezentirana na sjevernom zidu crkvenog broda (Sl. 93)⁵⁰⁶. Nadgrobnna ploča Leona Kacete i njegovog sina Stjepana iz 1296. godine⁵⁰⁷, prezentirana na zidu ophoda klaustara, svjedoči o spomenutoj ranoj praksi laičkih ukopa u mendikantskim samostanima (Sl. 94), kao i nadgrobnne ploče brijača Markula iz 1363. godine te Radića iz 1385. godine⁵⁰⁸.

Najznačajnija povijesna ličnost pokopana u franjevačkom konventualnom samostanu, uz spomenutog Tomu Arhiđakona, jest Marko Marulić. U svojoj oporuci nastaloj 1521. godine Marulić je sam odredio mjesto pokopa »in ecclesia Sancti Francisci prope muros in sepultura patrum nostrorum«⁵⁰⁹, a zbog svojeg ugleda pokopan je na počasnom mjestu pred glavnim oltarom, uz Tomu Arhiđakona. Prvotna nadgrobnna ploča vjerojatno je bila jednostavna i neukrašena, budući da su onu koja se od osamdesetih godina 16. stoljeća nalazi na pjesnikovoj grobnici dali podići njegovi pranećaci (Kataloška jednica 1, Sl. 92)⁵¹⁰.

⁵⁰⁶ Tekst nadgrobnne ploče donosi: K. ŠEGVIĆ, 1927., 120.

⁵⁰⁷ Iz roda Kaceta razvila se plemićka obitelj Geremia (M. N. KUZMANIĆ, 1993.).

⁵⁰⁸ F. BULIĆ, 1897., 153-157.

⁵⁰⁹ P. KOLENDIĆ, 1924., 30.

⁵¹⁰ C. FISKOVIĆ, 1978.a, 135. Prijevod latinskog natpisa s nadgrobnne ploče glasi: »Prastricu Marku Maruliću, slavnu zbog neporočna života, plemenitosti i učenosti, i prezaslužnom ocu istog imena Aleksandar Marulić i braća spomenik obnoviše« (prijepis i prijevod prema: B. LUČIN, 2008., 80).

Nadgrobnna ploča Petra Tartaglie iz 1597. godine⁵¹¹ još je jedan od rijetkih sačuvanih nadgrobnih spomenika franjevačkog konventualnog samostana, danas pohranjena u lapidariju Arheološkog muzeja u Splitu (Kataloška jednica 2, Sl. 95)⁵¹². Članovi obitelji Tartaglia su od najranijeg doba obnašali javne službe sudaca, vijećnika i nadzornika⁵¹³, dok se rodonačelnikom obitelji smatra Deša Andrijin, splitski plemić spomenut u dokumentu iz 1270. godine⁵¹⁴. Oblik prezimena Tartaglia prvi put se javlja 1434. godine te se do polovine 16. stoljeća koristi paralelno uz dotadašnji oblik Jakovlić⁵¹⁵. S natpisa spomenutog nadgrobnog spomenika doznajemo da se Petar Tartaglia proslavio kao poslanik, a poznata je njegova uloga predstavnika Velikog vijeća i prokuratora samostana Sv. Marije de Taurello⁵¹⁶.

Većina nadgrobnih ploča splitskog franjevačkog konventualnog samostana nestala je u velikim zahvatima pregradnji krajem 19. i početkom 20. stoljeća, međutim, podaci o njihovom broju, položaju i pripadnosti poznati su iz dvaju planova nastalih 1764. godine. Prvi plan s označenim kužnim grobovima i popisom vlasnika grobnica izradio je mjernik Pietro Curir na traženje gvardijana F. S. Ferrarija Cupillija, a uslijed epidemije kuge koja je u to vrijeme zahvatila Split⁵¹⁷. Autor drugog plana je mjernik Filip Muljačić (Sl. 96)⁵¹⁸, na planu su različitim bojama naglašeni grobovi s pokojnicima umrlim od kuge, dok je posebna vrijednost ovoga plana numerirani popis vlasnika grobnica i odgovarajuće brojčane oznake grobnica. S popisa se iščitava kako se na groblju ispred crkve Sv. Frane nalazilo 49 grobnica od kojih su samo dvije pripadale pučkim obiteljima, dok su ostale pripadale raznim bratovštinama, među kojima je i bratovština Gospe od Poljuda. U samoj crkvi bile su 64 grobnice, među kojima su se očekivano nalazile i one plemenitih splitskih obitelji, i to Capogrosso, Marulić, Papalić, Tartaglia, kao i grob Tome Arhiđakona. Dvadeset i osam grobnica položenih u pločnik crkve pripadalo je bratovštinama dok je ostala 31 grobnica pripadala splitskim obiteljima. U sakristiji su se nalazile tri grobnice koje su pripadale samom samostanu te četiri grobnice splitskih pučkih obitelji. Klaustar je također bio popunjen grobnicama, od 71 grobnice 29 ih je pripadalo

⁵¹¹ Prijepis natpisa nadgrobnne ploče objavio je: C. FISKOVIĆ, 1962.b, 31.

⁵¹² Informaciju o njenom porijeklu donosi: A. DUPLANČIĆ, 2007.a, 235.

⁵¹³ M. N. KUZMANIĆ, 1998., 22.

⁵¹⁴ T. SMIČIKLAS, (ur.), 1907., 549.

⁵¹⁵ M. N. KUZMANIĆ, 1998., 25.

⁵¹⁶ A. DUPLANČIĆ, 2007.a, 235.

⁵¹⁷ Plan se čuva u knjižnici franjevačkog samostana, a prerin dijela plana s crkvom i klaustrom, bez označenih položaja grobnica, objavio je: C. FISKOVIĆ, 1952., 190.

⁵¹⁸ Tlocrt se čuva u Državnom arhivu u Zadru (Mape Grimani, br. 393), dok je tlocrt i popis vlasnika grobnica objavio: A. DUPLANČIĆ, 1985., 46-50.

splitskim bratovštinama (među kojima se ponovno javlja bratovština Gospe od Poljuda), samostanu su pripadale 32 grobnice dok je splitskim pučkim obiteljima pripadalo preostalih 10 grobnica. Naposljetku, u kapeli sv. Lucije su se nalazile tri grobnice bratovština i pet grobnica koje su pripadale samostanu.

Iz navedenih planova i pripadajućih popisa doznaje se kako je od 199 grobnica najveći broj pripadao gradskim bratovštinama (107), dok je broj grobnica koje su pripadale različitim splitskim obiteljima (52) i samom samostanu približno podjednak (40)⁵¹⁹. Nacrt dokazuje i veliku popularnost samostana franjevac konventualaca kao mjesta ukopa budući da su sve prikazane površine bile gotovo u potpunosti prekrivene grobnicama, djelomično je bio neispunjen jedino pločnik sakristije, kapele sv. Lucije te poprečna staza koja je povezivala dva dulja dijela ophoda klaustra (radi smještaja nad cisternom). Međutim, prisustvo samo četiriju grobnica splitskih plemenitih obitelji nasuprot ogromnog broja grobnica bratovština i pučana pokazuje kako je samostan bio na glasu kao mjesto ukopa srednjeg sloja splitskog stanovništva, za razliku od opservantskog franjevačkog samostana u kojem se bilježi veliki broj pokopa pripadnika plemenitih obitelji.

Burna povijest splitskog dominikanskog sklopa, rušenje, ponovna gradnja i mnoge pregradnje uzrokom su gotovo potpunom izostanku sačuvanih starijih nadgrobničkih spomenika. Iznimka je mali sarkofag Lucijete Diedo, kćerke dalmatinskog providura Ivana Dieda, koja je umrla 1532. godine u dobi od dvije i pol godine (Kataloška jednica 3, Sl. 97)⁵²⁰. Sarkofag je pronađen prilikom izvođenja radova proširenja samostanskog kompleksa 1934. godine, uz istočnu stranu sklopa, odakle je prenesen u splitski Arheološki muzej. Jedini ukras malog sarkofaga latinski je natpis koji se zbog sličnosti sa sačuvanim epitafom humanista Franje Božičevića Natalisa pripisuje istom autoru⁵²¹.

Osim Marina Ohmovića, pripadnici još jedne splitske obitelji svojim su priložima pripomogli opremanje dominikanske crkve. Naime, u nastavku ugovora o gradnji kapele Sv. Katarine stoji zapis (nadodan dvije godine kasnije) kojim se prokurator dominikanskog samostana obvezuje na isplatu 6 zlatnih dukata majstoru Andriji za izradu grobnice plemenite

⁵¹⁹ Dva popisa uglavnom se podudaraju u broju i navodima pripadnosti, s tim da se na popisu P. Curira nalazi još devet grobnica kojih nema na Muljačičevom popisu (A. DUPLANČIĆ, 1985., 46)

⁵²⁰ A. ZANINOVIĆ, 1930.-1934., 203-207.

⁵²¹ A. ZANINOVIĆ, 1930.-1934., 206.

obitelji Lukarić (Srića) u navedenoj kapeli⁵²². Nažalost, ni grobnica ni kapela se nisu sačuvale budući da je samostanski kompleks do temelja srušen sredinom 17. stoljeća.

Zaštitna arheološka istraživanja splitskog dominikanskog sklopa provedena 2007. i 2008. godine nažalost nisu rezultirala identifikacijom novih nadgrobnih spomenika dok pronađeni grobni nalazi upućuju na dataciju prvih pokopa u drugu polovicu 16. stoljeća, moguće u vrijeme velike epidemije kuge 1573. godine⁵²³. Usprkos nepronalasku materijalnih ostataka, možemo sa sigurnošću tvrditi kako je običaj pokapanja laika u dominikanskom samostanu raniji od polovine 16. stoljeća, o čemu naposljetku svjedoči i spomenuti ugovor o gradnji grobnice obitelji Lukarić u kapeli dominikanske crkve, kao i određeni broj arhivskih dokumenata koji se čuvaju u samostanskom arhivu a odnose se na pokope unutar samostanskog sklopa⁵²⁴.

5.3.2. UKOPI U FRANJEVAČKOM OPSERVANTSKOM SAMOSTANU

Starije nadgrobnje ploče poljudskog samostana sačuvane su u velikom broju, ali se danas ne nalaze na izvornim mjestima u pločniku crkve već su početkom 20. stoljeća premještene u klaustar, gdje se i danas nalaze pričvršćene uz zidove ophoda (Sl. 98)⁵²⁵. Međutim, sačuvani su detaljni tlocrti samostanske crkve iz 1901. godine iz kojih je moguće iščitati točan položaj i orijentaciju nadgrobnih ploča (Sl. 99)⁵²⁶.

⁵²² M. IVANIŠEVIĆ, 1979-1982., 151, bilj. 17. Obitelj Lukaris porijeklo vuče od Lukara Andrijina koji se spominje u dokumentima s kraja 13. stoljeća, a među poznatijim članovima ističe se Dominik Lukarev, splitski nadbiskup u razdoblju 1328.-1348. godine. Prema Srići Lukarevu, splitskom sucu i rektoru, obitelj je dobila nadimak Srića, te se njeni članovi u dokumentima bilježe pod oba prezimena (M. N. KUZMANIĆ, 1998., 26-28).

⁵²³ H. ZGLAV MARTINAC, 2010., 116.

⁵²⁴ U samostanskom arhivu čuvaju se primjerice ugovor iz 1396. godine kojim se u klaustaru samostana, pored ostalih grobnica, dozvoljava ukop stolaru Ivanu Pridojeviću, njegovoj ženi i nasljednicima, zatim oštećeni izvadak iz oporuke iz 1431. godine u kojoj je riječ o pokopu nekog splitskog građanina, kao i sudska odluka iz 1506. godine koja se odnosi na grobnicu pokojne Kuzmane Jurić u dominikanskom samostanu (P. M. RADELJ, 1996., dok. 13, 22, 29).

⁵²⁵ F. BULIĆ, 1901., 76-79. O poljudskim nadgrobnim pločama ranije je pisao: L. HAUSER, 1898., 168-172.

⁵²⁶ Fotografija nacrtu samostanske crkve iz 1901. godine čuva se u Arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu (nesignirano), dok se u rukopisnoj knjižici poljudskog gvardijana Vinka Catrambonea iz 1905. godine također nalazi ručno crtan tlocrt crkve s označenim grobnicama i imenima obitelji kojima su pripadale (ASSAP, nesignirano).

Najstarija sačuvana nadgrobna ploča poljudskog samostana ona je Frane Kutejeva iz 1494. godine (Kataloška jednica 4, Sl. 100)⁵²⁷. Spomenuti tlocrti samostanske crkve otkrivaju da je ova grobnica izvorno bila položena u središnji dio crkvenog broda, u ravnini s glavnim oltarom. D. Farlati piše kako je obitelj Cutheis porijeklom iz Salone, te kako se nakon pada grada s drugim salonitanskim izbjeglicama naselila unutar zidina Dioklecijanove palače⁵²⁸. Obitelj je prezime dobila od Deše Kutejeva, koji se spominje u dokumentu datiranom 1255. godinom⁵²⁹, a oblik prezimena de Cuteis prvi put je zapisan 1402. godine⁵³⁰. Polovicom 15. stoljeća obitelj prema Frani Dešinom, gradskom blagajniku (*massaro*) dobiva prezime Masarić, ali se stari oblik Cutheis i dalje navodi, primjerice Frane Božićević spominje Marulićeva prijatelja Marina Kutejeva⁵³¹. Članovi obitelji Cutheis istakli su se na području vojnih i javnih službi, a najpoznatiji među njima je anonimni kroničar čije kratko djelo *Summa historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum* služi kao vrijedan izvor podataka o povijesti grada Splita druge polovine 14. stoljeća⁵³². Na poljudskoj nadgrobnoj ploči stoji da 1494. godine ožalošćena braća podižu grobnicu Frani Cutheisu.

Nadgrobna ploča Polidora i Nikolote Alberti iz 1505. godine nalazila se sjeverno od grobnice Cutheis (Kataloška jednica 5, Sl. 101)⁵³³. Obitelj Alberti prisutna je u Splitu od 13. stoljeća, kada se u dokumentu iz 1227. godine spominje plemić Teodosije⁵³⁴. Prezime Alberti dolazi od njegovog unuka Alberta Jancija Teodosijeva, koji je 1250. godine vršio dužnost gradskog suca i egzaminatora⁵³⁵. Obitelj je Splitu dala istaknute javne službenike, vojskovođe, književnike i glazbenike. Majka Marka Marulića, Dobrica, pripadala je obitelji Alberti (pohrvaćeno Obirtić), a sam književnik je prijateljevao s mladim pjesnikom Nikolom Albertijem⁵³⁶.

⁵²⁷ D. FABIANICH, 1864., 128.

⁵²⁸ D. FARLATI, 1765., 357.

⁵²⁹ T. SMIČIKLAS (ur.), 1906., 587.

⁵³⁰ J. ALAČEVIĆ, 1889., 110.

⁵³¹ M. MARKOVIĆ (ur.), 1958., 295.

⁵³² Ovaj rukopis je prvi put objavio Ivan Lučić u djelu *De regno dalmatiae et Croatiae*, 1666. godine.

⁵³³ Natpis s nadgrobne ploče objavio je: D. FABIANICH, 1864., 129.

⁵³⁴ T. SMIČIKLAS (ur.), 1905., 265-267.

⁵³⁵ T. SMIČIKLAS (ur.), 1906., 428.

⁵³⁶ C. FISKOVIĆ, 1996., 115.

Grobnica Nikole Tartaglie iz 1519. godine nalazi se u središnjem dijelu crkvenog broda (Kataloška jednica 6, Sl. 102), južno od grobnice obitelji Cutheis⁵³⁷. O splitskoj plemićkoj obitelji Tartaglia riječi je bilo kod opisa nadgrobnih spomenika franjevačkog konventualnog samostana, a s natpisa poljudske nadgrobne ploče doznajemo da su Marin, Jakov i Petar svojem ocu Nikoli podigli nadgrobnji spomenik. Budući da se početkom 16. stoljeća obitelj najčešće nazivala Jakovlić⁵³⁸, predlaže se čitanje kratice IAC kao Jakovlić⁵³⁹.

Nadgrobna ploča Ivana Ivaniševića i žene mu Katarine iz 1522. godine nalazi se zapadno od grobnice Cutheis (Kataloška jednica 7, Sl. 103)⁵⁴⁰. Ivan Ivanišević prvi je poznati pripadnik ove poljičke plemićke obitelji naseljen u Splitu, a vjerojatno se radi o sinu Ivaniša, spomenutog pri predaji Poljica Veneciji 1444. godine. Tom prilikom se navodi kako se knezu Dujmu Ugrinoviću i njegovu nećaku Ivanišu dariva kuća u Splitu⁵⁴¹. Iako je ova grana obitelji od tog vremena naseljena u Splitu, na natpisu nadgrobnog spomenika i se dalje ističe poljičko porijeklo, a u svjetlu ratnih prilika i nedavnog pada Poljica pod osmansku vlast (1514. godine), i vojno zanimanje pokojnika.

Grobnica skradinskog i trogirskog biskupa Tome Nigrisa iz 1527. godine zauzimala je počasno mjesto pred glavnim oltarom poljudske crkve⁵⁴² (Kataloška jednica 8, Sl. 104). Smještaj grobnice upućuje na dobročinstva iskazana samostanu, a o povezanosti biskupa Nigrisa i poljudskih franjevaca više će riječi biti u nastavku rada. U grobnici su se prilikom otvaranja 1901. godine zatekla dva kostura te se pretpostavlja kako jedan pripada biskupu Nigrisu a drugi njegovom nećaku Kristoforu Balistriliću. Obitelj Balistrilić svoje je prezime dobila po nadimku Petra Zlosinovića, izrađivača balista. Najpoznatiji pripadnik ove obitelji vjerojatno je Petrov sin Dujam Balistrilić, primicerij splitskog metropolitanskog kaptola te kum

⁵³⁷ Natpis s nadgrobne ploče objavio je: D. FABIANICH, 1864., 129.

⁵³⁸ Primjerice, u dokumentima s početka 16. stoljeća (od 1504. do 1524. godine) spominju se Marin i Jakov, sinovi Nikole Jakovlića, upravo onoga kome pripada poljudska nadgrobna ploča, o čemu svjedoči i sam uklesani natpis u kojem se spominju sinovi Marin i Jakov. Međutim, gotovo u isto vrijeme (1528. godine) u dokumentima se spominje gospođa Jerka, udovica Petra Tartaje (vjerojatno trećeg Nikolinog sina, što također zaključujemo iz natpisa poljudske nadgrobne ploče) te njen nećak Jakov Tartaja, što svjedoči o gotovo istovremenoj uporabi obaju imena obitelji (M. N. KUZMANIĆ, 1998., 25).

⁵³⁹ Iako je grb s poljudske ploče, osmerokraka zvijezda pod kojom su rastvorena krila, jednak onome obitelji Papalić, grobnica pripada obitelji Tartaglia, na što ukazuje i nešto novija nadgrobna ploča Petra Tartaglie (†1597.) iz franjevačkog samostana Sv. Frane na obali na kojem se nalazi grb s osmerokrakom zvijezdom iznad krila (A. DUPLANČIĆ, 2007.a, 234-236, 250).

⁵⁴⁰ Natpis s nadgrobne ploče objavio je: D. FABIANICH, 1864., 130.

⁵⁴¹ V. GLIGO i sur. (ur.), 1996, 169-172, dok. 30.

⁵⁴² Natpis s nadgrobne ploče objavio je: D. FABIANICH, 1864., 129.

i mecena Marka Marulića, koji mu je 1501. godine posvetio jedno od svojih najznamenitijih djela, *Juditu*⁵⁴³. Dujmov brat oženio je sestru biskupa Nigrisa, a njihov sin Kristofor je 1525. godine od ujaka primio čast trogirskog biskupa, kako stoji i na samoj nadgrobnoj ploči.

Grobnica Katarine Žuvić izvorno se nalazila u jugozapadnom dijelu crkvenog pločnika, pred kapelom obitelji Benedetti (Kataloška jednica 9, Sl. 105)⁵⁴⁴. Iz natpisa nadgrobne ploče doznajemo kako su Katarini, umrloj pri porodu, roditelji Grgur i Margarita podigli grobnicu. Iako nema naznake godine nastanka, gotovo identična kiparska obrada reljefnih ukrasa nadgrobne ploče Žuvić i one biskupa Nigrisa upućuje na dataciju Katarinine grobnice u tridesete godine 16. stoljeća. Na ploči se nalazi i grb ove gotovo nepoznate splitske obitelji.

Grobnica Scipiona i Izote Florio nalazila se na južnom dijelu crkvenog broda, a s nadgrobne ploče datirane 1531. godinom doznajemo da su ovu grobnicu svojim roditeljima podigli zahvalni potomci (Kataloška jednica 10, Sl. 106)⁵⁴⁵. Trgovački odnosi između Apulije i Dalmacije bili su osobito živi u 15. stoljeću, a među apulskim trgovačkim obiteljima isticali su se Florijevi⁵⁴⁶. Primjerice, u Dubrovniku je godine 1415. privremeno bio naseljen Giovanni de Florio iz Manfredonije, službeni dobavljač žita i izvoznik drvene građe, koji je 1442. godine bio imenovan konzulom Dubrovačke Republike u ovom apulskom gradu⁵⁴⁷. S poljudske nadgrobne ploče doznajemo kako je splitska obitelj Florio također bila porijeklom iz Manfredonije, iako se na ploči grad prema humanističkim navadama naziva antičkim imenom, Sipont⁵⁴⁸.

Nadgrobna ploča s likom nepoznate mlade žene izvorno je bila smještena iza glavnog oltara, unutar kora (Kataloška jednica 11, Sl. 107). Na ploči je prikazan lik pokojnice odjeven *all'antica*, a do nogu joj je štit grba s ugaonim volutama. Polje štita je nažalost otučeno a nije sačuvan ni epitaf te je nemoguće utvrditi o kojoj obitelji se radi. Međutim, sudeći prema

⁵⁴³ M. TOMASOVIĆ, 2003., 195.

⁵⁴⁴ Natpis s nadgrobne ploče objavio je: D. FABIANICH, 1864., 130.

⁵⁴⁵ Natpis s nadgrobne ploče objavio je: D. FABIANICH, 1864., 130.

⁵⁴⁶ P. OGNISSANTI, 1984.-1985., 20-30.

⁵⁴⁷ P. OGNISSANTI, 1984.-1985., 20-24.

⁵⁴⁸ Scipion Florijev iz Manfredonije se spominje i u popisu stanovnika Splita izrađenom 1507. godine, u kojem se navodi kako ser Scipion živi u Novome gradu (D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, 1973., 162, 167, 170, 175).

kvaliteti kiparske obrade ploče pretpostavlja se pripadnost grobnice nekoj splitskoj plemenitoj obitelji te njena datacija u treće desetljeće 16. stoljeća⁵⁴⁹.

Grobnica Jakova Petrake, njegove sestre Simonete te šurjaka Marina Domića nalazila se uz južni zid poljudske crkve (Kataloška jedinica 12, Sl. 108)⁵⁵⁰. Jakov Petraka bio je kanonik splitske katedrale⁵⁵¹, član ugledne i bogate splitske porodice koja se u javnom životu grada isticala još u 14. stoljeću⁵⁵². Obitelj se uz niz javnih i crkvenih službi bavila i trgovinom, brodarstvom i izvozom dalmatinskog vina u Veneciju⁵⁵³. Jakovljeva godina smrti nije naznačena na nadgrobnoj ploči, ali poznato je da je bio među živima još 1513. godine⁵⁵⁴. Marin Domić bio je splitski odvjetnik, branitelj prava pučana i građana, poznat po svojem sudjelovanju u sukobu koji je 1512. godine izbio između plemstva s jedne te pučana i građana s druge strane. Zbog sudjelovanja u spomenutim nemirima Marin je s biskupom Tomom Nigrisom i nekoliko drugih splitskih plemića poslan u Veneciju, odakle su ubrzo vraćeni⁵⁵⁵. Domića je s Nigrisom vezalo prijateljstvo koje je biskup očitovao i pismenim pozdravom s diplomatskog puta u Krakow 1522. godine, kamo je putovao u svojstvu glasnika pape Hadrijana VI.⁵⁵⁶, a poznato je kako je Domić bio u bliskim odnosima i s Markom Marulićem⁵⁵⁷. U svojoj nedatiranoj oporuci Domić izražava želju za pokopom u poljudskoj crkvi⁵⁵⁸.

Grb s nadgrobne ploče koja se nalazila pred oltarom zapadne kapele poljudske crkve, kao i onaj s okvira oltarne pale *Sacra conversazione* iz iste kapele, pripada splitskoj plemićkoj obitelji Benedetti (Kataloška jedinica 13, Sl. 109). Porijeklo obitelji Benedetti je talijanski Bergamo, a u Splitu se njihovi članovi prvi put spominju 1459. godine. Uspješna trgovačka aktivnost je početkom 16. stoljeća uvrstila obitelj Benedetti među najbogatije splitske obitelji, međutim u redove splitskog plemstva su primljeni tek 1671. godine⁵⁵⁹. Natpisno polje u donjem dijelu spomenute nadgrobne ploče otučeno je, ali se u njenom gornjem dijelu nalazi obiteljski

⁵⁴⁹ Analizu ovog nadgrobnog spomenika izvršila je: V. STANIČIĆ, 2011., 72-81.

⁵⁵⁰ Natpis s ove ploče objavio je: O. OZRETIĆ, 1880., 121.

⁵⁵¹ I. OSTOJIĆ, 1975., 239-240.

⁵⁵² G. NOVAK, 1950., 63, 68.

⁵⁵³ G. NOVAK, 1987., 109, 122.

⁵⁵⁴ I. OSTOJIĆ, 1975., 239.

⁵⁵⁵ V. GLIGO i sur. (ur.), 1996., 368-369, br. 96.

⁵⁵⁶ L. KATIĆ, 1956., 231.

⁵⁵⁷ C. FISKOVIĆ, 1996., 115-121.

⁵⁵⁸ Oporuku je u cijelosti objavio: C. FISKOVIĆ, 1996., 120-121.

⁵⁵⁹ M. N. KUZMANIĆ, 2008., 44.

grb uokviren bogatim lisnatim vijencem. Budući da se oltarna pala *Sacra conversazione* iz iste kapele datira u sredinu 16. stoljeća⁵⁶⁰, pretpostavlja se i bliska datacija obiteljske grobnice, na što upućuje i renesansno oblikovanje nadgrobne ploče.

Grobnica pripadnika obitelji Papalić nalazila se uza sami ulaz u samostansku crkvu, sa sjeverne strane (Kataloška jednica 14, Sl. 110). Rodonačelnikom obitelji Papalić smatra se Krstul Petrov, koji prema arhivskim izvorima 1327. godine vrši dužnost vijećnika⁵⁶¹. Papalići su bili jedna od najznačajnijih splitskih plemićkih obitelji, čiji su članovi vršili niz javnih službi u gradu, a istakli su se i na području kulture i umjetnosti. Primjerice, braća Kristofor i Jeronim, kao i njihovi rođaci Alojzije i Dominik (Dmine), bili su dio splitskog humanističkog kruga s Marulićem u centru, dok je njihova obiteljska palača bila mjesto okupljanja i učenih rasprava. Budući da se u samostanskom arhivu čuva izvadak iz oporuke Margarite (datirana 1546. god.), kćeri Kristofora Papalića, otvara se mogućnost ukopa kćeri ovog splitskog suca, sindika i humanista u spomenutoj grobnici⁵⁶². Međutim, u istom arhivu nalazi se i izvadak iz oporuke Tome Papalića, sina Marinova, koji od prihoda svojih zemalja na Divuljama poklanja poljudskim fratrima sto malih lira, »ogni anno perpetualmente«, za što traži održavanje svakodnevnih malih misa. U izvratku iz 1563. godine detaljno se navode i molitve koje se moraju izreći, kao i obveza naplate rečene sume s kamatama u slučaju zanemarivanja obveze od strane izvršitelja oporuke, a opširnost oporučnih odredbi ukazuje na vjerojatnost pokopa upravo ovoga člana obitelji Papalić.

Grobnica obitelji Cherubini iz 1572. godine nalazila se u samom jugoistočnom dijelu pločnika crkve (Kataloška jednica 15, Sl. 111). U gornjem dijelu ploče nazire se osam redaka natpisa, dok su lice grba i donje natpisno polje u potpunosti radirani. Međutim, natpis je prije uništenja objavio O. Ozretić te je danas poznato kome je grobnica pripadala⁵⁶³.

Grobnica obitelji Capogrosso iz 1589. godine nalazila se sjeverno od spomenute grobnice Cherubini (Kataloška jednica 16, Sl. 112)⁵⁶⁴. Obitelj Capogrosso se u Split doselila iz Venecije

⁵⁶⁰ I. ČAPETA RAKIĆ, 2011., 70-72.

⁵⁶¹ T. SMIČIKLAS (ur.), 1911., 363-364; D. KEČKEMET, 1978., 171.

⁵⁶² Frane Božićević spominje Kristofora Papalića u trećoj skupini Marulićevih prijatelja, a posebno je zanimljivo Kristoforovo vlasništvo nad starim rukopisom Katulovih djela (B. LUČIN, 2007., 31). Kristofor Papalić spominje se i u popisu studenata padovanskog sveučilišta (E. M. FORIN (ur.), 2001., 180).

⁵⁶³ O. OZRETIĆ, 1880., 185.

⁵⁶⁴ O. OZRETIĆ, 1880., 185.

u prvoj polovini 15. stoljeća⁵⁶⁵, godine 1595. dobila je ugarsko plemstvo, 1666. godine joj je mletački senat zbog zasluga odobrio uključivanje u splitsko Veliko vijeće, međutim, zbog opiranja Vijeća tek je 1671. godine naposljetku i primljena⁵⁶⁶. Unatoč relativno kasnom uključenju u stalež splitskog plemstva, obitelj je bila bogata, s mnogim posjedima na području Splita, Kaštela i Poljica⁵⁶⁷. Možda najpoznatiji pripadnik ove obitelji je kanonik Ruđer Capogrosso, član splitskog humanističkog kruga, kojemu je Marulić oporučio čak sedam svojih knjiga, a njihova posebna povezanost očita je i iz Marulićeve odredbe o Ruđerovom vođenju njegovog pogrebnog obreda⁵⁶⁸.

Grobnica Luke de Lupisa bila je pokrivena jednostavnom kamenom pločom čiji je jedini ukras pravokutni okvir s uklesanim natpisom (Kataloška jedinica 17, Sl. 113). Na natpisu stoji da je u grobnici 1582. godine pokopan kapetan topnika Luka de Lupis⁵⁶⁹, a njegov izbor vječnog počivališta vjerojatno je, osim vjerskim osjećajima, bio potaknut i obrambenim karakterom poljudskog sklopa.

Dvije grobnice iz 1595. godine nalazile su se na zapadnom dijelu pločnika crkve, a pripadale su porodicama iz obližnjeg Sućurca, Radin (Kataloška jedinica 19, Sl. 114) i Lučić (Kataloška jedinica 18, Sl. 115). Nadbiskupska utvrda (kula) u Sućurcu izgrađena je krajem 14. stoljeća, 1488. godine pojedini dijelovi povezani su u obrambenu cjelinu, a 1509. zidinama je opasan i prostor istočno od nadbiskupske palače. U izvještaju splitskog kneza Nikole Correra iz 1583. godine stoji da je selo dobro utvrđeno te da u njemu živi 226 stanovnika⁵⁷⁰, među kojima su i obitelji Radin i Lučić. Na nadgrobnoj ploči kapetana Jakova Lučića i brata mu Matije nalazi se plitki reljef s prikazom ruke koja nosi kratku sablju, što uz spomen kapetanske časti ukazuje na vojni karakter pokojnika.

U poljudskom klastru čuva se i dio nadgrobne ploče s radiranim licem uklesanog grba, međutim, oblik štita grba (tipa *sagomato*) i kompozicija reljefnog ukrasa vrlo je slična onome

⁵⁶⁵ M. N. KUZMANIĆ, 2013., 139-140.

⁵⁶⁶ G. NOVAK, 2005.b, 232-233.

⁵⁶⁷ A. DUPLANČIĆ, 2015., 285, bilj.16.

⁵⁶⁸ L. MARGETIĆ, 2005., 34-35.

⁵⁶⁹ Prva bratovština topnika osnovana je u Veneciji 1501. godine a za sveca zaštitnika odabrana je sv. Barbara. *Scuole de`bombardieri*, pri kojima se učila vještina topništva, su nakon toga osnivane diljem mletačkog teritorija. Od topnika se očekivalo vladanje nizom vještina, od općih kao što su čitanje i pisanje, aritmetika i geometrija, do specifičnih, kao što su priprema puščanog praha, organizacija prijevoza artiljerije ili planiranje opsade ili obrane nekog položaja (B. GOJA, 2016., 106).

⁵⁷⁰ V. OMAŠIĆ, 1989., 33.

s ploča Petraka (treće desetljeće 16. st.) i Benedetti (sredina 15. st.), te se i ovaj ulomak vjerojatno može datirati u prvu polovinu 16. stoljeća (Kataloška jednica 20, Sl. 116). Površina još jedne ploče koja se danas nalazi u pločniku ophoda klaustara vrlo je oštećena, međutim, njeno oblikovanje također je povezuje s grupom prije opisanih nadgrobnih spomenika (ploče Tartaglia (1519.), Ivanišević (1522.), Benedetti (sredina 15. st.)) te se i ona datira u prvu polovinu 16. stoljeća (Kataloška jednica 21, Sl. 117). U pločniku ophoda klaustara nalazi se i dio nadgrobne ploče Petra Kristofora bez datacije ali s natpisom pisanim renesansnom kapitalom (Kataloška jednica 22, Sl. 118).

U samostanskom sklopu se nalaze i nadgrobnici sućuračke obitelji Dobrić iz 1617. godine, obitelji Garzoni iz 1619. godine, pistojanskog plemića Dominika Bruna iz 1628. godine, obitelji Katalinić iz 1635. godine, obitelji Bonačić iz 1643. godine, obitelji Marulić s nadgrobnom pločom baroknih karakteristika te nadgrobna ploča obitelji Devita iz 1737. godine⁵⁷¹. Također je sačuvana i nedatirana barokna ploča obitelji Kuparić, kao i nekoliko grobnica bratovština označenih samo inicijalima⁵⁷².

Spomenuti tlocrt poljudske samostanske crkve iz 1901. godine, kao i nacrt fra Vinka Catrambonea s popisom poznatih vlasnika grobnica iz 1905. godine⁵⁷³, pomažu pri analizi izvornog broja i položaja grobnica u pločniku crkve. Sa nacrtu iz 1901. godine razvidno je kako su se u crkvi nalazile 33 grobnice, od kojih je plemenitim obiteljima pripadalo 12 grobnica, jedna je pripadala biskupu Tomi Nigrisu, dok je 13 grobnica pripadalo raznim splitskim,

⁵⁷¹ K. PRIJATELJ, 1966., 273.

⁵⁷² U pločniku ophoda samostanskog klaustara nalaze se grobnice označene sljedećim natpisima:

S DE ZVANNE DOBRICH DE SVZVRAZ E DE SVOI HEREDI 29 NOVEBRE 1619

DEVOTI DI S. ANTONIO (četiri grobnice u jugoistočnom dijelu ophoda klaustara)

SEPOLTURA DI GIORGIO DEVICH E SUOI EREDI 1801

ZANE MOSCOVITA E. S. E. 1822

SIMON DOM 1801

SOC I

SOC II

D.D.B.M.D. SOC III

S.D.F.D. SOC IV

S.D.M.D.SOC V

D../VI

SF (u donjem dijelu ploče nazire se trag ukrasnih vrpci)

Necjelovita ploča s plitko urezanim reljefom ruke koja drži mač, bez vidljivog natpisa

S. DELLA CONFRATERNITA DI S MARIA DI PALUDI 1618

S.D.F.D.M.D.PDI

S.P.

S../B../..

⁵⁷³ ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano.

sućuračkim (Radin, Lučić) ali i talijanskim (Florio, Bruno) obiteljima. Ostalih sedam grobnica vjerojatno je pripadalo samom samostanu ili bratovštinama. Najstarije grobnice, one Frane Kutejeva (†1494.) i supružnika Alberti (†1505.), nalazile su se gotovo u samom središtu crkvenog broda, do njih su se nalazile nešto kasnije grobnice Nikole Tartaglie (†1519.) i supružnika Petraka (prva trećina 16. stoljeća), dok se na počasnom mjestu ispred ove grupe grobnica a prema glavnom oltaru nalazila grobnica biskupa Tome Nigrisa (†1527.). Zamjetno je i kako su se grobnice plemenitih obitelji nalazile u prednjem dijelu crkve (uz nabrojane, u ovom dijelu crkve su bile i grobnice obitelji Marulić, Capogrosso, nadgrobna ploča nepoznate plemkinje te nadgrobna ploča s danas radiranim grbom), dok su u stražnjem dijelu crkve bile uglavnom grobnice pučana, uz iznimku grobnica obitelji Papalić i Kuparić. Razlog ovome zasigurno je bio veći prestiž ukopa u blizini glavnog oltara, na što su pripadnici plemenitih obitelji zbog svojeg ugleda polagali pravo, ali što je vjerojatno bilo dodatno osigurano i bogatim ostavštinama samostanu.

U pločniku ophoda poljudskog klaustera također se nalaze starije grobnice, međutim, za razliku od klaustera franjevačkog konventualnog samostana koji je u potpunosti ispunjen grobnicama, u poljudskom samostanu je samo istočni dio ophoda bio rezerviran za grobnice pojedinih obitelji i bratovština, dok se u sjevernom i zapadnom dijelu danas nalazi samo po nekoliko grobnica. Međutim, u južnom dijelu ophoda nisu se nikada nalazile grobnice, što svjedoči do danas sačuvano izvorno kameno popločenje. Nekoliko grobnica se nalazi u dvorištu pred glavnim portalom crkve, ali one također pripadaju bratovštinama i pučanima.

Franjevački konventualni samostan Sv. Frane na obali bio je iznimno popularno mjesto ukopa splitskih građana, iako su od 199 grobnica polovicom 18. stoljeća zatečenih u samostanu samo četiri pripadale plemenitim obiteljima. S druge strane, u poljudskom samostanu se usprkos puno manjem ukupnom broju grobnica nalazio veći broj grobnica splitskog plemstva, što svjedoči o različitom imidžu kojega su dvije mendikantske zajednice imale. Poticaj profiliranju poljudskog samostana kao vječnog počivališta splitskog plemstva može biti velika popularnost opservantske reforme koja je u vrijeme osnutka poljudskog samostana doživljavala svoj vrhunac u Dalmaciji te je utemeljenje prvog reformiranog samostana u Splitu vjerojatno dočekano s dobrodošlicom. Iako je samostan Sv. Frane na obali u ovo vrijeme bio institucija s tristo godina postojanja i gotovo toliko godina tradicije laičkih pokopa, možda je upravo rano prihvaćanje grobnica splitskih građana i posljedični konstantni rast njihovog broja učinilo

konventualni samostan »neatraktivnim« mjestom ukopa za splitsko plemstvo. U tom bi slučaju novoosnovani opservantski samostan van gradskih zidina, pogotovo ako se u obzir uzme potencijalan ugled utemeljenja od strane slavnog kardinala Bessariona, bio logičan izbor vječnog počivališta pripadnika splitskih plemićkih i ostalih uglednih obitelji.

6. MENDIKANTI I KULTURNI ŽIVOT GRADA

6.1. POGLED NA RENESANSU U SPLITU

Na razvoj renesansne umjetnosti u Splitu i Dalmaciji uvelike su utjecale povijesno-političke okolnosti regije, prvenstveno potpadanje čitavog područja pod mletačku vlast početkom 15. stoljeća, a u drugoj polovini istog stoljeća i jačajuća osmanska prijetnja. Međutim, u dalmatinskim urbanim centrima se pod utjecajem talijanskih kulturnih centara rano javljaju umjetnička djela s elementima novog stila, i to još prije sredine petnaestog stoljeća. U Splitu se ovo prvenstveno odnosi na dva kiparska uratka Jurja Dalmatinca: reljef sa sarkofaga blaženog Arnira iz kapele prigradene uz crkvu benediktinki (1444.) (Sl. 119)⁵⁷⁴ te reljef bičevanja Kristova s oltara sv. Staša iz splitske stolnice (1448.) (Sl. 120)⁵⁷⁵. Na reljefu Arnirovog kamenovanja primjetno je ugledanje na antičke uzore, posredno preuzete sa crteža i grafika slikara *quattrocenta*⁵⁷⁶, ali očigledno je i ugledanje na suvremena kiparska i grafička djela s talijanskog tla⁵⁷⁷. S druge strane, reljef Bičevanja Kristova se na ugovorom definiranom

⁵⁷⁴ C. FISKOVIĆ, 1963., 17-18; C. FISKOVIĆ, 1987., 13-19; M. IVANIŠEVIĆ, 1979-1982., 143-157.

⁵⁷⁵ C. FISKOVIĆ, 1963., 19; M. PRELOG, 1979.-1982., 8-13; M. IVANIŠEVIĆ, 1987., 131-143; R. BUŽANČIĆ, 2019.b, 5-25.

⁵⁷⁶ Primjer direktnog preuzimanja motiva sa antičkog sarkofaga lik je u desnoj skupini, gotovo istovjetan s likom na antičkom sarkofagu u kolekciji obitelji Gonzaga u Mantovi (S. KOKOLE, 1987., 105-119).

⁵⁷⁷ S. Kokole ističe Jurjevo ugledanje na ranorenesansne kiparske radove toskanskog porijekla (S. KOKOLE, 1985., 105-119), I. Fisković provodi opširnu analizu grafičkih uzora koji su utjecali na oblikovanje Jurjevih djela, s naglaskom na one iz umjetničkih krugova Mantove i Ferrare (I. FISKOVIĆ, 2001., 249-275), dok M. Pelc liku narikače s Arnirovog sarkofaga paralelu nalazi na Donatellovim rimskim i padovanskim reljefima (M. PELC, 2007., 326-328).

gotički oblikovanom oltaru splitske stolnice ističe svojom ekspresivnošću i renesansnom modelacijom triju likova, ponovno po uzoru na antičke, odnosno donatelijanske uzore⁵⁷⁸.

Andrija Aleši druga je važna umjetnička ličnost dalmatinskog *Quattrocenta* koja je u Splitu ostavila renesansno oblikovana djela. Osim kapele sv. Katarine (1448.) u istoimenoj dominikanskoj crkvi, od koje se danas nažalost sačuvao samo jedan pilastar s naznakama novog stila (Sl. 121), Aleši je za vrijeme svojih boravaka u Splitu izveo još nekoliko vrijednih djela. Ističu se dva reljefima i dekorativnim elementima renesansne provenijencije ukrašena oltara, i to uklesanim natpisom datiran oltar iz marjanske crkvice sv. Jere na Marjanu (1480.) te oltar iz crkvice Gospe od Sedam Žalosti na Marjanu⁵⁷⁹.

Uz djelatnost dvaju spomenutih majstora vezuje se više zahvata obnove i preuređenja splitskih plemićkih i građanskih palača koje se u drugoj polovini 15. stoljeća poduzimaju na postojećim građevinama. Zbog nedostatka sačuvanih arhivskih izvora ovi su se zahvati uglavnom na temelju sličnosti arhitektonsko-skulpturalnog ukrasa s potvrđenim djelima Jurja Dalmatinca najčešće pripisivali ovom kiparu ili njegovoj radionici⁵⁸⁰, dok recentno pronađeni arhivski dokumenti ukazuju na značajniju ulogu Andrije Alešija u izvedbi klesarske i kiparske opreme ovih palača⁵⁸¹.

⁵⁷⁸ Antičke uzore ističu A. Badurina koji uspoređuje reljef Bičevanja Kristova s reljefom antičkog sarkofaga s prikazom kentaumohije (A. BADURINA, 1979.-1982., 214) te N. Cambi koji smatra kako je glava lijevog egzekutora citat skulpture cara Trajana (N. CAMBI, 1992., 459-477). Suvremene uzore splitskom reljefu Bičevanja Kristovog ističu M. Pelc koji smatra kako je Juraj desni lik bičevaoca preuzeo sa uništenog mramornog reljefa iz Donatellovog kruga (M. PELC, 2007., 328.) te I. Fisković koji negira Jurjevo ugledanje na rimske sarkofage ističući oslanjanje na crteže Jacopa Bellinija (I. FISKOVIĆ, 1988-1989., 169-170, bilj. 73).

⁵⁷⁹ K. PRIJATELJ, 1948., 52; S. ŠTEFANAC, 2006., 153-154; I. FISKOVIĆ, 2004., 425-432.

⁵⁸⁰ Dvije možda najreprezentativnije palače splitskog *Quattrocenta*, Veliku i Malu Papalićevu palaču C. Fisković pripisuje dljetu Jurja Dalmatinca (C. FISKOVIĆ, 1963., 20-21), R. Bužančić Jurjev rad na Maloj Papalićevoj palači datira u razdoblje između 1440. i 1449. godine (R. BUŽANČIĆ, A. DOLJANIN, 2014., 12-21), J. i T. Marasović mu pripisuju još nekoliko stambenih sklopova (J. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 1962., 61-70), dok D. Kečkemet Jurju pripisuje najveći broj splitskih palača tog vremena (D. KEČKEMET, 1988.). S druge strane, I. Fisković Jurjevoj ruci pripisuje manji dio klesarske opreme dviju Papalićevih palača ali se zbog njegove uloge u prenošenju likovnog i stilskog izraza karakterističnog za splitsku stambenu arhitekturu gotičkog doba zalaže za termin »jurjevska arhitektura« umjesto često korištenog Jurjeva arhitektura (I. FISKOVIĆ, 1981., 135-136). U novije vrijeme problematikom autorstva kiparskog ukrasa dviju Papalićevih palača bavio se P. Marković koji smatra kako je Juraj Dalmatinac autor reljefa lunete Male Papalićeve palače (uz neznatnu završnu doradu glava anđela od strane nekoga pomoćnika), dok su članovi *bottege* izradili ostatak klesarsko-kiparske opreme sklopa. Nadalje, autor lunetu velikog dvorišnog portala i kvadrifore prvog kata Velike Papalićeve palače (izuzevši lik anđela s grbom) pripisuje Jurju, dok izvedbu unutrašnjeg stubišta, ulaznih vrata prvog kata, susjedne bifore i dvorišne lože smatra radom Jurjeve radionice (P. MARKOVIĆ, 2016., 151-191).

⁵⁸¹ E. HILJE, 2005., 45-46, Prilog br. 2. Ranije je A. Mutnjaković u svojoj monografiji posvećenoj Andriji Alešiju dračkom majstoru pripisao autorstvo Palače kraj Zlatnih vrata i Velike Papalićeve palače (A. MUTNJAKOVIĆ, 1998., 59-70), dok je R. Bužančić Alešijevoj radionici pripisao dvorišni portal Velike Papalićeve palače (R. BUŽANČIĆ, A. BRAKUS, 2011., 41).

Najreprezentativnija renesansna pregradnja neke splitske palače, ali i šireg dalmatinskog područja, zaključna je etaža palače Cipci (Čipčić) na Peristilu (Sl. 122). Iako se zahvati na donjim starijim dijelovima ove palače vezuju uz Jurja Dalmatinca⁵⁸², treći kat odlikuje za njegov umjetnički izraz nekarakteristično čisto renesansno oblikovanje. Pročelje trećeg kata raščlanjeno je kaneliranim pilastrima, rastvoreno polukružno zaključenim otvorima (dvjema monoforama i središnjom biforom) i zaključeno profiliranim vijencem s dentikulima, a ovaj zahvat renesansne obnove palače pripisuje se Nikoli Firentincu⁵⁸³. Renesansne elemente nalazimo i na susjednoj palači Skočibučić, s dugim balkonom s kamenom balustradom koji prodire kroz ravninu u antici definiranog istočnog pročelja Peristila i zanimljivim portalom s kamenim okvirom ukrašenim krupnim kanelirama⁵⁸⁴. Zgrada u kojoj se nekada nalazilo Nadbiskupsko sjemenište također nosi obilježja renesansnog sloga kraja 15. ili početka 16. stoljeća, s dvjema renesansnim monoforama u osi uskog pročelja⁵⁸⁵, dok se u blizini nalazi još nekoliko građevina sa skromnim ostacima arhitektonske plastike renesansnog oblikovanja⁵⁸⁶.

Splitska stambena arhitektura relativno je siromašna djelima koja se mogu datirati u razdoblje rane renesansne, a slično je i s djelima nastalim u kasnijim razdobljima ovog stila. Međutim, ističe se nekoliko palača većih ili manjih gabarita koje svojim pročeljima krase splitske ulice i trgove. Prvenstveno je to palača D'Augubio na kojoj je nakon pregradnje u oblicima karakterističnim za 15. stoljeće proveden i kasniji zahvat u kojem je zapadno dvorišno pročelje urešeno trima manjim balkonima s kamenim balustradama⁵⁸⁷ (Sl. 123). Palača Karepić na Narodnom trgu je prema uklesanom natpisu pregrađena 1564. godine, kada joj je dodano reprezentativno pročelje na kojem dominira široki balkon na jakim konzolama pod kojim su dva polukružno zaključena prozora⁵⁸⁸.

Sakralna arhitektura renesansnog Splita obilježena je skromnim brojem građevina koje uglavnom ni ne nastaju kao cjelovita, nanovo oblikovana djela, već se formiraju pregradnjom ili nadogradnjom postojećih struktura. Crkvice sv. Roka na Peristilu nastala je 1516. godine

⁵⁸² D. KEČKEMET, 1979.-1982., 170 i d.

⁵⁸³ C. FISKOVIĆ, 1983., 200; Osim rada na zaključnom katu palače Cipci, R. Bužančić Firentincu pripisuje i zahvat obnove susjedne palače Grisogono (R. BUŽANČIĆ, 2008., 301-314).

⁵⁸⁴ D. KEČKEMET, 1953., 70.

⁵⁸⁵ D. KEČKEMET, 1953., 70; A. BRAKUS KEDŽO, 2018., 21-30.

⁵⁸⁶ D. KEČKEMET, 1953., 70-71. Pregled renesansnog graditeljstva grada Splita donosi: S. PIPLOVIĆ, 2008., 183-196.

⁵⁸⁷ C. FISKOVIĆ, 1950.b, 133, 158, bilj. 41; D. KEČKEMET, 1979.-1982., 1.

⁵⁸⁸ D. KEČKEMET, 1953., 76., S. PIPLOVIĆ, 2008., 187, 192. O ovoj palači više u nastavku rada.

pregradnjom starije romaničke kuće kojoj je nadodano renesansno oblikovano pročelje s pravokutnim portalom flankiranim dvama četvrtastim prozorima (Sl. 124)⁵⁸⁹. Zanimljiv je njen polukružno zaključeni zabat s preslicom na vrhu, koji se može smatrati reduciranim oblikom trilobnih pročelja dalmatinskih renesansnih crkava⁵⁹⁰. Nadalje, kapela Gospe od Začeca ugrađena je u prostor između dvaju istočnih stupova Protirona a natpis na nadvratniku otkriva vrijeme njenog nastanka, 1544. godinu⁵⁹¹. Karakterizira je pravokutni portal s klasično profiliranim okvirom i istaknutim nadvratnikom nad kojim je završni vijenac jednake profilacije, kao i preslica renesansnog oblikovanja⁵⁹². Jedna od rijetkih do danas sačuvanih sakralnih renesansnih novogradnji grada Splita (doduše, pregrađivanih u zahvatu provedenom sredinom prošlog stoljeća) crkvice je u sklopu nekadašnjeg ljetnikovca obitelji Capogrosso, čija je gradnja započela 1513. godine⁵⁹³.

Splitska renesansna slikarska baština nažalost prilično je oskudna brojem sačuvanih djela, ali zato se kvalitetom ističe nekoliko djela, i to ponajprije portret biskupa Tome Nigrisa (1527.), vrhunski rad mletačkog slikara Lorenza Lotta (Sl. 125)⁵⁹⁴. Okolnosti nastanka ovoga djela nisu poznate, međutim za pretpostaviti je kako je biskup Nigris radi svojih čestih boravaka u europskim kulturnim centrima bio u toku sa suvremenim umjetničkim gibanjima te je u maniri pravog humanista u prilici kontakta sa ponajboljim venecijanskim slikarom tog doba od njega naručio portret. Sličan put nastanka slijede i svi ostali sačuvani primjerci renesansnih slikarskih djela u Splitu, naime, radi centralizacije vlasti i posljedične državne kontrole nad slikarskom djelatnošću slikarska djela su naručivana isključivo u mletačkim radionicama ili su im autori bili mletački slikari na kraćim ili duljim boravcima u Splitu⁵⁹⁵. Tako se u poljudskoj crkvi nalazi još jedno reprezentativno djelo mletačke renesanse, *Bogorodica pomoćnica kršćana sa sv. Ljudevitom Tuluškim i sv. Sebastijanom* autora Benedetta Diane (oko 1460.-1525.) (Sl. 29), koje uz spomenuti Lottov portret te poliptih glavnog oltara i oltarnu palu (oboje iz radionice

⁵⁸⁹ P. PETRIĆ, 1989., 274.

⁵⁹⁰ M. PELC, 2007., 201. R. Ivančević donosi analizu osam hrvatskih renesansnih crkava s trilobnim pročeljem, uključujući splitsku crkvicu sv. Roka (R. IVANČEVIĆ, 1993., 85-118).

⁵⁹¹ P. PETRIĆ, 1989., 274.

⁵⁹² Na sukladnom mjestu sa zapadne strane Protirona sagrađena je 1650. godine kapela Gospe od Zdravlja (Gospe od Pojasa) jednakog oblikovanja.

⁵⁹³ D. KEČKEMET, 1986., 431, 438-440.

⁵⁹⁴ O ovom djelu više u nastavku rada.

⁵⁹⁵ R. TOMIĆ, 2002., 15-16.

Santa Croceovih) franjevački opservantski samostan čini vrijednim čuvarem splitske renesansne slikarske baštine, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.

U korpusu splitske renesansne slikarske baštine ističe se i slika *Oplakivanje Krista* iz radionice Giovannija i Bernardina d'Asola, djelo koje je i na formalnoj i tematskoj razini suvremeno s umjetničkim zbivanjima u Veneciji početkom 16. stoljeća⁵⁹⁶. Međutim, slikarska djela zrelog i kasnog 16. stoljeća iznimno su slabo zastupljena u Splitu, prevladavaju kopije djela mletačkih reprezentativnih umjetnika, kao što su primjerice oltarna pala s prikazom sv. Jeronima iz sakristije splitske katedrale⁵⁹⁷ i slika *Ecce homo* iz ostavštine obitelji Bajamonti⁵⁹⁸, obje nastale prema Tizianovim predlošcima, te kopija *Posljednje večere* Jacopa Tintoretta iz samostana klarisa⁵⁹⁹. Formalnom i tematskom inovativnošću ističe se slika *Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Franom Asiškim i dva donatora* (kraj 16. stoljeća) iz splitske katedrale, pripisana Antoniu Vassilacchiju zvanome L'Aliense, mletačkom slikaru grčkoga porijekla čije prisustvo ponovno potvrđuje dominaciju mletačkih slikarskih uradaka u renesansnom Splitu⁶⁰⁰.

Split renesansnog doba je zahvaljujući nekolicini autora bio uključen u suvremenu literarnu produkciju, ponajprije zahvaljujući Marku Maruliću, autoru čija su djela još za života prevedena na više europskih jezika. Marulić je bio centar splitskog humanističkog kruga kojeg su činili Frane Božićević, Frane i Jerolim Martinčić, Jerolim Papalić, Nikola i Antun Alberti, Toma Hranković, Nikola Petraka, Donat Paskvalić i Šimun Selimbrić, dok iz Marulićevih pohvala mladim pjesnicima D. Novaković zaključuje kako je pjesnik imao ulogu »gotovo institucionaliziranog prosuditelja« uradaka mladih pjesnika⁶⁰¹. Međutim, Marulić je usprkos neupitnom autoritetu u svoja djela uključivao reference na pjesničke uratke članova svojeg humanističko-književnog kruga, na taj način potičući njihovo daljnje stvaralaštvo i ojačavajući postojeće veze⁶⁰².

⁵⁹⁶ D. WESTPHAL, 1937., 31, 33; R. TOMIĆ, 1994., 23-27; R. TOMIĆ, 2002., 37.

⁵⁹⁷ K. PRIJATELJ, 1951., 32; R. TOMIĆ, 1995., 20-21; R. TOMIĆ, 2002., 43-48.

⁵⁹⁸ R. TOMIĆ, 1999., 119-127; R. TOMIĆ, 2002., 48.

⁵⁹⁹ R. TOMIĆ, 2002., 48.

⁶⁰⁰ Ć. ČIČIN-ŠAIN, 1936.; K. PRIJATELJ, 1947., 56-57; C. FSKOVIĆ, 1983., 101-110; R. TOMIĆ, 2002., 49-53.

⁶⁰¹ D. NOVAKOVIĆ, 2005., 60.

⁶⁰² D. NOVAKOVIĆ, 2005., 160-161, 171-172.

O važnoj ulozi literarnog stvaralaštva u splitskoj humanističkoj sredini svjedoče i djela autora čija primarna djelatnost nije bilo pisanje, kao što je primjerice biskup Toma Nigris. Naime, poznato je njegovo književno stvaralaštvo na latinskom jeziku: osim lirskih uradaka, biskup je autor i dvaju prozних djela čije su teme bile povijest hrvatskog naroda te povijest solinskih i splitskih biskupa⁶⁰³. Kao što je ranije istaknuto, povijesne okolnosti natjerale su Tomu Nigrisa, ali i ostale splitske humaniste, na stvaranje literarnih djela koja se mogu svrstati pod nazivnik *antiturska*⁶⁰⁴, među kojima se brojem i književnom vrijednošću ističu djela Marka Marulića⁶⁰⁵.

6.2. VEZE S HUMANISTIMA GRADA SPLITA

6.2.1. BISKUP TOMA NIGRIS

Kardinal Basilius Bessarion, slavni erudit, zagovaratelj unije istočne i zapadne Crkve, prevoditelj grčkih djela i jedan od najvećih boraca za aktivnu obranu Europe od osmanskih osvajanja, svakako je najpoznatija humanistička ličnost koja se može povezati sa splitskim mendikantima, odnosno poljudskim franjevcima opservantima. Još jedan humanist koji je svojim djelovanjem bio vezan uz splitske mendikantske samostane je biskup Toma Nigris, rođen u Splitu oko 1450. godine u uglednoj građanskoj obitelji Mrčić⁶⁰⁶. Podaci o njegovu školovanju oskudni su, ali smatra se da je srednje humanističko obrazovanje stekao u Splitu kod istih učitelja kao i njegov slavni vršnjak i prijatelj Marko Marulić⁶⁰⁷. Latinizirano ime

⁶⁰³ Oba djela su nažalost izgubljena, ali o onome s temom povijesti hrvatskog naroda izvještava modruški biskup Šimun Kožičić Benja 1531. godine (C. FISKOVIĆ, 1958., 283), dok N. Klaić smatra kako se rukopis o povijesti solinskih i splitskih biskupa nalazi u vatikanskoj knjižnici (N. KLAJČ (ur.), 1967., 59).

⁶⁰⁴ Vidi bilj. 224.

⁶⁰⁵ Marulić je autor sedam djela antiturske tematike: *Molitva suprotiva Turkom*, *Qual maraviglia se'l furor turchesco* (sonet), *Tužen'je grada Hjeropolima*, *De Gallis et Hispanis inter se bellantibus* (epigram), *In discordiam principum Christianorum* (epigram), *Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. Pont., Ad Clementem VII. Pontificem Maximum* (epigram) (N. JOVANOVIĆ, 2016.)

⁶⁰⁶ Lovre Katić dovodi tu godinu u pitanje, budući da mu je krajem 1522. majka još bila živa (L. KATIĆ, 1955.-1956., 232).

⁶⁰⁷ M. FRANIČEVIĆ, 1983., 204. O prijateljstvu dvaju humanista svjedoči činjenica da Marulić Nigrisu oporučno ostavlja svezak Platonovih djela na latinskom, uz napomenu da ne želi biti nezahvalan onome tko ga je najviše volio (L. MARGETIĆ, 2005., 34-35).

Nigris vjerojatno je počeo koristiti za vrijeme studija, o kojem ne postoje pouzdani podaci, ali budući da je veliki broj splitskih građana pohađao padovansko sveučilište, pretpostavlja se kako je i budući trogirski i skradinski biskup tamo stekao više obrazovanje⁶⁰⁸. Za svećenika je zaređen prije 1492. godine, kada ga brat Krsto u svojoj oporuci spominje kao »fratri meo presbytero Thomae«⁶⁰⁹. Šest godina kasnije, kada Venecija zbog pritužbi Splicićana na nadbiskupa Bartolomeja Averolda kao koadjutora postavlja Bernardina Zanu, dodjeljuje mu se praktična uprava nadbiskupijom⁶¹⁰ a nakon smrti nadbiskupa Averolda (1503.) novi nadbiskup Zane postavlja Nigrisa za svojega generalnog vikara⁶¹¹.

Uz ranije spomenuta povijesna djela poznati su i Nigrisovi lirski uratci, primjerice, u domoljubnim lirskim djelima uspoređuje slavenofilski govor Hvaranina Vinka Pribojevića s onima sv. Jeronima⁶¹², dok se za vrijeme boravka u Krakowu krajem 1522. godine druži s vodećim humanistima poljskog kulturnog kruga. U ovom periodu piše i dvije latinske pjesme posvećene Andriji Kšickom, čije pjesničko umijeće u humanističkoj maniri uspoređuje s onim najvećih antičkih pisaca⁶¹³.

Krajem 15. i početkom 16. stoljeća Osmanlije postaju sve veća opasnost za Zapad, te je 1501. godine u Pešti sklopljen savez o zajedničkoj obrani, u kojem su sudjelovali papa Aleksandar VI., Mletačka republika i kralj Vladislav. Tom prilikom Nigris odlazi k hrvatskom banu Ivanišu Korvinu, što je bilo njegovo prvo diplomatsko poslanje. Godine 1512. sudjeluje na Lateranskom koncilu, a sačuvano je i pismo kojim biskup izvještava svog prijatelja Marka Marulića o tamošnjem energičnom nastupu nadbiskupa Zane⁶¹⁴. Iste godine u Splitu dolazi do bune protiv mletačke vlasti, potaknute hvarskim pučkim ustankom, a među pristašama pobune bio je i Toma Nigris⁶¹⁵. Biskup je s vođom ustanka Marinom Domićem i još dva splitska

⁶⁰⁸ Od 1407. godine obveza svih podanika Mletačke Republike bilo je stjecanje sveučilišnog obrazovanja u Padovi (B. LUČIN, 2008., 110).

⁶⁰⁹ C. FISKOVIĆ, 1958., 293, bilj. 44.

⁶¹⁰ D. FARLATI, 1765., 409-410.

⁶¹¹ I. OSTOJIĆ, 1975., 125.

⁶¹² C. FISKOVIĆ, 1958., 282-283.

⁶¹³ H. WOJTYSKA, 1988., 41.

⁶¹⁴ »Djecu trgaju od roditeljskog zagrljaja, novorođenčad od majčinih grudi, žene naočigled muževa oskvrnjuju, djevice otimaju s majčinih ruku radi mrske požude, stare roditelje kao beskorisne pred očima sinova ubijaju, mladiće kao tegleću marvu uprežu u jaram i prisiljavaju na oranje...Sve ovo, Presveti Oče, vidjeh svojim očima. Vidjeh ih kako sve do predgrađa moje splitske nadbiskupije ognjem i mačem pustoše sve što posjeduje jadni grad Split i na moje oči odvođe u bijedno ropstvo djecu Tvoje svetosti obaju spolova«. (V. GLIGO (ur.), 1983., 110-111).

⁶¹⁵ G. PRAGA, 1933., 7.

građana odveden pred vrhovnu vlast u Veneciju, odakle se nakon oslobođenja od optužbi vraća tek 1514. godine.

Ban Petar Berislavić 1514. godine imenuje Nigrisa svojim tajnikom i vikarom, a tada počinje i njegova uspješna diplomatska karijera. Godine 1516. papa Leon X. ga imenuje apostolskim pronotarom, 1520. postaje skradinski biskup⁶¹⁶, naredne godine postaje papin poslanik za obranu Hrvatske i izvanredni nuncij u Veneciji, a 1522. papa Hadrijan VI. ga imenuje svojim nuncijem. Godine 1524. imenovan je biskupom Trogira, ali već se sljedeće godine odriče te časti u korist svojeg nećaka Kristofora de Balistisa. Od stupanja u službu bana Berislavića Toma Nigris putuje čitavom Europom, boravi na dvorovima papa i vladara, neumorno tražeći pomoć za obranu svoje domovine i upozoravajući na opasnost koja čitavoj Europi prijete s istoka. Nakon poraza ugarske vojske na Mohačkom polju (1526. godine) povlači se iz diplomacije, uvidjevši uzaludnost svojih borbi, što je vjerno opisao mletački kroničar Sanudo: »...Biskup Trogira, nekada Skradina...ima dugu bijelu bradu. Putuje s osam konja i trideset pješaka. Uvijek je tužan i zamjera Sinjoriji ne samo što hoće da svuda vlada, nego i zbog njezinih zavrzlama u politici prema Turcima, što je ubrzalo pad Hrvatske«⁶¹⁷. Ipak, i u dubokoj starosti još jednom nudi svoje diplomatske usluge papi Klementu VII., što doznajemo iz pisma datiranog 24. lipnja 1532. godine⁶¹⁸.

Toma Nigris je za svoje vječno počivalište odabrao splitski samostan franjevac opservanata u kojemu se danas osim nadgrobne ploče nalazi i njegov slavni portret kojeg je naslikao Lorenzo Lotto (Sl. 125), bula pape Lava X. o imenovanju skradinskim biskupom, a smatra se i kako neke knjige iz samostanske knjižnice potječu iz njegove ostavštine⁶¹⁹. Iako su ovi materijalni ostaci bili povodom pretpostavkama kako je svoje posljednje godine života proveo u poljudskom samostanu, ovo nije moguće sa sigurnošću utvrditi, vjerojatnije je boravio u svojoj palači unutar sigurnosti zidina Dioklecijanove palače, na čijem pročelju je bio uzidan i njegov grb (Sl. 126)⁶²⁰.

⁶¹⁶ Bula o Nigrisovom imenovanju skradinskim biskupom čuva se u samostanskom muzeju na Poljudu.

⁶¹⁷ F. RAČKI (ur.), 1883., 198.

⁶¹⁸ F. RAČKI (ur.), 1883., 198. Na poljudskoj nadgrobnoj ploči uklesana je godina 1527. ali spomenuto pismo pomiče njegova datum smrti iza 1532. godine.

⁶¹⁹ S. J. ŠKUNCA, 2001., 270.

⁶²⁰ Na štitu grba je desnica koja drži stabljiku s četiri odsječene grane, dok na vrhu izbija cvijet, čime je Nigris sebe htio predstaviti kao posljednjeg izdanka obitelji. U vrhu grba je biskupska mitra (C. FISKOVIĆ, 1958., 293-294).

Smještaj nadgrobne ploče ispred glavnog oltara obično ukazuje na dobročinstva koja je pokojnik za života iskazao crkvi ili samostanskom sklopu, no u Nigrisovu slučaju o ovome ne postoje direktni ili indirektni dokazi te je problematično suditi o razlozima dodjeljivanja počasnog grobnog mjesta, kao i o motivaciji odabira ukopa upravo u poljudskoj crkvi. Međutim, poznati su podaci o Nigrisovu dobročinstvu iskazanom trogirskim franjevcima opservantima: Pavao Andreis bilježi kako je biskup financirao gradnju nove crkve franjevacu opservanata na Čiovu kod Trogira iza 1500. godine, o čemu svjedoči i biskupov grb uzidan na pročelju samostanske crkve⁶²¹. Značaj ovoga čina još je i veći ako se u obzir uzme kako je čiovski samostan prvi novoosnovani samostan reformiranih franjevacu na našoj obali, osnovan 1432. godine zalaganjem fra Nikole Trogirana⁶²². Iako dokazi o direktnim vezama između biskupa Nigrisa i franjevacu opservanata nisu sačuvani u tolikom broju kao oni o vezama između kardinala Bessariona i opservanata (o čemu je riječi bilo u trećem poglavlju ovoga rada), izniman angažman obaju prelata u poticanju europskih vladara na pravovremenu obranu od osmanskih osvajanja te Bessarionova dokumentirana naklonost franjevcima opservantima, poznatim propovjednicima i promicateljima obrane kršćanstva od islamskih osvajača, navodi na pomisao i o Nigrisovoj duhovnoj i materijalnoj podršci splitskih fratara opservanata. Oba prelata su za svoje vječno počivalište odabrala opservantske crkve, Bessarion rimsku baziliku Sv. XII Apostola, svoju nekadašnju komendu koju je 1463. godine prepustio fratrima opslužavateljske struje, dok je Nigris odabrao crkvu poljudskog samostana kojoj je vjerojatno iskazao neko danas nažalost nepoznato dobročinstvo.

Utvrđeni poljudski samostan bio je važan dio obrambeno-izvidničkog koridora zapadnog dijela splitskog polja što uz prethodno izneseno govori u prilog pretpostavci kako je u obrani domovine iznimno angažirani Nigris odabrao franjevačku crkvu za svoje vječno počivalište upravo radi uloge koju je samostan imao u obrani grada Splita. Ovu pretpostavku osnažuju i u poljudskom sklopu do danas sačuvani nadgrobni spomenici aktivnih sudionika u borbama protiv Osmanlija: Ivana Ivaniševića, konjanika porijeklom iz Poljica (†1522.) (Sl. 103), kapetana bombardijera Luke de Lupisa (†1582.) (Sl. 113), kapetana Jakova Lučića iz Sućurca (†1595.) (Sl. 115), Dominika Bruna, plemića iz Pistoie, na čijoj nadgrobnoj ploči iz

⁶²¹ P. ANDREIS, 1977., 345.

⁶²² Vidi bilj. 63.

1628. godine stoji kako je u gradu Splitu boravio kao upravitelj mletačke vojske, te nepoznatog borca pokopanog pred pročeljem crkve na čijoj nadgrobnoj ploči je uklesan mač (Sl. 127).

6.2.2. MARKO MARULIĆ I PRIPADNICI NJEGOVOG KULTURNOG KRUGA

Najznačajnija humanistička ličnost koju se može povezati sa splitskim samostanskim zajednicama jest Marko Marulić, književnik europskog glasa, čija su djela još za njegova života doživjela više izdanja a čitala su se diljem Europe. Veze Marka Marulića sa samostanima i redovničkim zajednicama mnogobrojne su, u vidu djela pisanih za samostansku publiku i sa samostanskom tematikom, prijateljstava s redovnicima, ugledanja na franjevačku i dominikansku duhovnost, darivanja knjiga samostanskim knjižnicama, a prema nekim autorima postoji mogućnost da je i sam književnik pripadao nekoj od redovničkih pokorničkih skupina⁶²³. Štoviše, u francuskom prijevodu *Institucije* predstavljen je kao »bon pere Marc Marule«⁶²⁴, sam Marulić u djelu *Dobri nauči* navodi kako se povukao iz svijeta među redovnike, dok ga njegov venecijanski izdavač Francesco Giuliani u epilogu *Evandelistara* predstavlja kao pustinjaka⁶²⁵.

I bez pretpostavki kako je Marulić službeno pripadao određenim crkvenim strukturama, očita je njegova povezanost s crkvenim osobama različitih položaja, o čemu svjedoče posvete pojedinih djela te oporučno darovane knjige⁶²⁶. Samostanu splitskih dominikanaca darovao je 13 svezaka, poljudskim franjevcima tri sveska, a sestre Biri, redovnici splitskog samostana Sv. Eufemije, vlastoručno oslikanu knjižicu iz evanđeoske povijesti⁶²⁷. Nadalje, u svojim djela

⁶²³ B. JOZIĆ, 2004., 152.

⁶²⁴ B. JOZIĆ, 2004., 152, bilj. 16.

⁶²⁵ B. LUČIN, 2004., 46.

⁶²⁶ Svoja djela posvećuje kardinalu Dominiku Grimaniju, biskupu Tomi Nigrisu, splitskom primiceru Dujmu Balistriliću, dominikancu Dominiku Bući, splitskom kanoniku i arhiđakonu Jerolimu Čipiku, te kantoru crkve sv. Marka u Veneciji Franji Lučaninu (B. JOZIĆ, 2004., 152, bilj. 19).

⁶²⁷ »Svojoj sestri Biri, redovnici Svetoga Benedikta...Zapisujem joj svoju knjižicu sa slikama iz evanđeoske povijesti, mojom rukom sastavljenu i oslikanu...Nadalje, svoju knjižnicu raspodjeljujem ovako: prije svega, neka moji izvršitelji sastave inventar tih knjiga pa neka se redovniku Luki Urmaniću za knjižnicu samostana svetoga Dominika kraj zidina daju djela svetoga Jeronima podijeljena u dva sveska, nadalje druga dva sveska Komentara istoga sveca, knjiga svetoga Bernarda opata o Pjesmi nad/pjesmama, manja djela svetoga Tome i njegova Zlatna niska o evanđeljima, svezak svetog Augustina i svetoga Hilarija O Trojstvu, Augustin O državi Božjoj, Laktancije

pokazuje iznimno dobro poznavanje svakodnevnog života crkvenih osoba, osobito samostanskih stanovnika obaju spolova. Posebno su konkretni dijelovi *Evandelistara* u kojima kritizira redovnike koji prigovaraju oskudnoj samostanskoj hrani:

»Pokazateljem je sladokustva mrmljanje redovnikovo za stolom protiv toga što je nedovoljno bogato postavljen. Oni su, dakle, odveć slobodni što se tiče jednjaka koje nije stid, dok ostali u šutnji sjede s njima, mrštiti nos, nabirati čelo, razvlačiti usta te se kretnjom i samim migom tužiti bilo na jelo bilo na piće. Ovomu se gadi varivo, onomu se ne mile male ribice, jedan ne podnosi zelje, drugomu je mrzak crni kruh, trećega vrijeđa oporo vino: ako je počelo kisnuti, obrazlaže da je štetno za želudac i trudi se, pozivajući se na liječnike, dokazati da uzrokuje zimicu. Neki idu kadšto dotle u svojoj netrpeljivosti da napadaju svoje pretpostavljene tražeći ukusniju hranu nego što je ona kojom su oni zadovoljni.«⁶²⁸.

Osim kao kritičar, često djeluje i kao moralni autoritet:

»Neka, dakle, nitko ne misli da mu je bez pogibli ne zadovoljiti se onim čime uz darežljivost Gospodnju raspolaže samostan ili zbog toga optuživati starješine što sam nema čega dovoljno izobila iako mu dotječe onoga što je nužno potrebno. Izjasnio si se za siromaštvo, a tražiš obilje, zavjetovao si se na poslušnost, a usuđuješ se starijima činiti neprilike. Što si mogao tražiti više u svjetovnom životu negoli je ono za čim žudiš u samostanu? Ako nosiš redovničku odjeću, zašto su ti želje različite? Sjeti se da si ušao u redovnike kako bi služio Bogu, a prestao služiti trbuhu!«⁶²⁹.

Također, u djelu *Dobri nauci* izravno se obraća redovnicima, nabrajajući njihove poroke, kao što su briga za tijelo, povodjenje za svjetovnim običajima, uznositost, zli jezici, srditost, oholost, brbljavost, neposluh, ponovno pokazujući poznavanje samostanskog života gdje redovnici »razmeću mir, skubu ter se biju, lažu...«⁶³⁰. Marulićeve kritike samostanskog života nisu bile nimalo neopravdane, poznata je korupcija Crkve toga vremena, koja je

Firmijan, Euzebije O evandeoskoj pripravi, manja djela svetoga Bazilija Velikog, sažetak Biblije što sam ga svojom rukom napisao i sastavio. Poljudskoj braći neka se za knjižnicu njihova samostana dade Biblija s komentarima Nikole od Lire podijeljena u četiri sveska, Origenove Homilije o Petoknjižju, Josip O židovskom ratu i starinama.« Oporučno svoje knjige ostavlja i biskupu Tomi Nigrisu, svećeniku Matuli Glaviću, pustinjaku crkvice Sv.Nikole na Marjanu, svećeniku Luki, redovniku pustinjaka Sv. Jeronima na Marjanu, svećeniku Ruderu Capogrossu, Franji Babaliću. (L. MARGETIĆ, 2005., 33-35).

⁶²⁸ M. MARULIĆ, 1985.a, 242.

⁶²⁹ M. MARULIĆ, 1985.a, 243.

⁶³⁰ B. JOZIĆ, 2004., 154.

zahvaćala sve slojeve, od Pape do redovnika i redovnica. Naime, kod velikog broja samostana glavna briga bila je borba za stjecanje novih nadarbina i prihoda, dok su mnogi ženski samostani bili utočište prisilnih usidjelica kojima je obitelj uskratila miraz. U takvom okruženju rijetki su uspijevali živjeti svoje redovničke zavjete, a konkretan primjer iz grada Splita jest dokument iz sredine 16. stoljeća u kojem stoji kako bogati i ugledni splitski građanin Nikola Capogrosso iz samostana franjevkki sv. Klare izvlači svoju kćer »...zbog rđavog ponašanja, nedopuštena i raspuštena života koji je vladao u tom samostanu pod dušobrižnošću konventualaca...«⁶³¹.

Kod pisanja *Institucija* Marulić je koristio niz primjera franjevačkih svetaca, a prema nekim autorima, ovo djelo je i pisano prvenstveno za redovnike i redovnice⁶³². Osim sv. Franje Asiškoga, kao uzori su prisutni sv. Antun Padovanski, Bernard iz Quintavalle, Bernardin Sienski, Lav iz Viterba, sv. Klara Asiška, sv. Elizabeta Turinška i sv. Ljudevit IX.⁶³³. Posebno je zanimljivo Marulićevo dobro poznavanje franjevačke hagiografije, ako se uzme u obzir činjenica da, prema do danas poznatim podacima, nije posjedovao niti jedan primjerak djela srednjovjekovne franjevačke literature⁶³⁴. Moguće je kako su mu kao izvori služili različiti hagiografski repertoriji, poput onih Vinka Bellovacensisa ili Jakova de Voragina, te zbirke »cvjetića«, osobito popularne u srednjem vijeku⁶³⁵. Iako nije utvrđeno odakle Marulić crpi svoje podatke, kasniji franjevački hagiografi ga koriste i navode u svojim izvorima⁶³⁶.

Osim davanja primjera franjevačkih svetaca, u Marulićevim djelima primjetna je i povezanost s franjevačkom duhovnošću, osobito s načelima siromaštva, poniznosti i poslušnosti, kojima je posvetio više poglavlja *Institucije* i nekoliko poglavlja *Evandelistara*⁶³⁷. Slično kao i asiški svetac, Marulić ističe svoju ništavnost i grešnost, zatim važnost posluha, koji je prema Maruliću »kripost...nada sve ostale«⁶³⁸, te vrijednost ručnog rada. Propovjedništvo smatra posebnom čašću i odgovornošću, što je očigledno iz osam poglavlja *Evandelistara* koje

⁶³¹ C. FISKOVIĆ, 1976., 347-348.

⁶³² A. J. MATANIĆ, 2001., 213.

⁶³³ A. J. MATANIĆ, 2001., 213.

⁶³⁴ B. LUČIN, 1997., 189

⁶³⁵ A. J. MATANIĆ, 2001., 214.

⁶³⁶ Marulića najviše navodi i koristi Francuz Artur iz Moutiera, autor prvog franjevačkog martirologija pod naslovom *Martyrologium franciscanum*, izdan u Parizu 1683. godine. Marulića navode i Petar Rodulphius Tossinianensis (†1601.) i o. Luka Wadding (†1657) (A. J. MATANIĆ, 2001., 216-217).

⁶³⁷ B. JOZIĆ, 2004., 155, bilj. 29.

⁶³⁸ M. MARULIĆ, 1993., 86.

posvećuje razmatranju osobina dobrog propovjednika, odabiru tema propovijedi itd.⁶³⁹, dok je djelo *Pedeset priča* nastalo sa svrhom osiguravanja građe propovjednicima pri izradi jednostavnih propovijedi za puk. Štoviše, prema izvještaju gradskog kneza Francesca Celsija i sam je Marulić pismom, riječju te zastrašujućim slikama («brutissime figure») na trgovima upozoravao sugrađane, a osobito mladež, na opasnosti puta poročnosti i razuzdanosti⁶⁴⁰. Budući da je ova Marulićeva aktivnost bila zabilježena i od strane gradskih vlasti, moguće je da je za propovijedanje imao i neku vrstu odobrenja, kao laik ili možda pripadnik neke franjevačke pokorničke skupine⁶⁴¹.

Izvorna franjevačka duhovnost s naglaskom na razmatranju Kristovog čovječstva uvelike je utjecala na duhovni pokret *devotio moderna*, kojemu je nasljedovanje Krista bilo središnji motiv⁶⁴². Djelo koje je obilježilo ovaj pokret svakako je *De imitatio Christi* autora Tome Kempenca, u kojem se daju naputci za život po Kristovu uzoru, a koje je Marulić 1500. godine preveo na hrvatski jezik pod naslovom *Od naslidovan`ja Isukarstova i od pogarjen`ja tašćin segasvitr`jih*⁶⁴³. Iako se u djelu naglašava štetnost intelektualizma naspram vjere⁶⁴⁴, Marulić se ne ustručava koristiti mnoga djela iz svoje bogate humanističke knjižnice, među kojima su se nalazila i djela najvećeg predstavnika skolastičke teologije, Tome Akvinskog⁶⁴⁵.

Toma Akvinski dominikanski je redovnik kojega je Marulić u svojim djelima često koristio kao primjer čestita života, u *Poukama* navodi kako mu nema ravna u ustrajnosti u kreposnom životu te potrazi za istinom o čovjeku i Bogu⁶⁴⁶. Osim sv. Tome, kao uzore ističe i ostale dominikanske redovnike, kao što su sam sv. Dominik, Albert Veliki, Vinko Fererski,

⁶³⁹ M. MARULIĆ, 1985.b, 218-241, poglavlja XI-XVIII.

⁶⁴⁰ Š. LJUBIĆ (ur.), 1880., 226.

⁶⁴¹ B. Jozić ističe: »Marulićeva uključenost u crkveni život i bliskost s mnogim crkvenim osobama, njegovo superiorno postavljanje u bavljenju crkvenim temama izaziva sumnju da je bio tek samozvani laik teolog i zauzeti moralno-didaktički pisac pa ostavlja otvorenim pitanje njegove u nekoj mjeri formalne pripadnosti crkvenim strukturama.« (B. JOZIĆ, 2004., 156).

⁶⁴² *Devotio moderna* duhovni je pokret nastao u laičkim krugovima sjeverozapadne Europe krajem 14. stoljeća kojem je naglasak bio na realističnoj viziji duhovnog života, prema zahtjevima Evanđelja, a po uzoru na Isusa Krista. Pisari promicatelji ovoga pokreta nastojali su emocionalno uključiti čitatelje u vlastitu viziju duhovnog života.

⁶⁴³ M. TOMASOVIĆ, 2003., 197.

⁶⁴⁴ Toma Kempencac piše: »Što ti koristi raspravljati učeno o Presvetome Trojstvu, ako ti manjka poniznosti zbog čega se ne dopadaš Trojstvu« (T. KEMPENAC, 1987., 7-8).

⁶⁴⁵ U Marulićevoj knjižnici nalazila su se djela *Opuscula S. Thomae de Aquino* i *Catena aurea*, koje je oporučno ostavio dominikanskom samostanu u Splitu, dok M. Parlov u strukturi Marulićeva *Evanđelistara* prepoznaje zapisane propovijedi Tome Akvinskoga (M. PARLOV, 1999., 186).

⁶⁴⁶ H. LASIĆ, 2006., 414.

Petar Veronski⁶⁴⁷. O posebnoj Marulićevoj povezanosti sa splitskim dominikancima svjedoči i činjenica da je samostanu Sv. Katarine Aleksandrijske oporučio najveći broj knjiga svoje bogate knjižnice (Sl. 128). Također, na poticaj dominikanskog propovjednika Dominika Buće iz Kotora Marulić piše glasovitu latinsku poslanicu papi Hadrijanu VI.⁶⁴⁸. Poznato je kako se Marulić divio Bućinim propovijedima kojima je često nazočio te mu je po dovršetku spomenute poslanice poslao djelo, uz riječi: »Stoga uz pomoć Duha svetoga završih djelo pa ti ga okončana šaljem da se pobrineš neka se ono, ako ga ti odobriš, pošalje u Rim«⁶⁴⁹. Ovaj podatak potvrđuje ranije istaknutu povezanost humanista i mendikanata u zajedničkoj borbi za očuvanje kršćanske vjere i europske kulture⁶⁵⁰.

Osim splitskih samostana franjevaca i dominikanaca, Marulić je bio povezan i sa ženskim benediktinskim samostanom Sv. Eufemije (odnosno Sv. Benedikta ili Sv. Arnira), u kojem je njegova sestra Bira živjela redovničkim životom⁶⁵¹. Djelomično su sačuvane dvije poslanice Katarini Obirtić, redovnici ovog samostana, koju je Marulić napisao u podmaklim godinama svojega života: jedna od njih je ljubazno raspitivanje za zdravlje, a druga zahvala za ribu koju je na blagdan sv. Petra primio na dar od opatice⁶⁵². U jednoj latinskoj pjesmi opjevao je i mučeničku smrt svetoga Arnira⁶⁵³, a svojoj sestri i ostalim stanovnicima samostana namijenio je više svojih nabožnih djela, ali i šaljivo poučnih pjesama, kao što su *Anka satira*, namijenjena nekoj samostanskoj pokladnoj prigodi, *Spovid koludric od sedam smartnih grihov*, te parodija *Poklad i Korizma*, smještena u svijet samostanske kuhinje⁶⁵⁴.

Veze splitskih franjevaca s humanističkim kulturnim krugovima grada očituju se i kroz izravne utjecaje *Lekcionara* fra Bernardina Splićanina, jedne od najstarijih hrvatskih latiničnih inkunabula (tiskane 1495. godine u Veneciji) na Marulićev pet godina kasniji prijevod spominjanog djela Tome Kempenca. Prema analizi M. Tomasovića Marulić se pri spomenutom prijevodu služio fra Bernardinovim djelom, što je osobito uočljivo na primjeru biblijskih citata

⁶⁴⁷Poglavito u djelu *Pouke za čestit život s primjerima* (M. MARULIĆ, 1986.).

⁶⁴⁸R. CATTANEO, 2008., 91-115.

⁶⁴⁹V. GLIGO, 1983., 166.

⁶⁵⁰Vidi odjeljak 3.6.1. ovoga rada.

⁶⁵¹D. FARLATI, 1765., 434.

⁶⁵²J. BRATULIĆ, 2008., 28.

⁶⁵³B. LUČIN, 2008., 71.

⁶⁵⁴Nedavno provedena istraživanja Zvonka Pandžića rezultirala su pronalaskom više do tada nepoznatih rukopisa Marulićevih djela na hrvatskom jeziku, koji su izvorno pripadali njegovoj sestri i ostalim redovnicama (Z. PANDŽIĆ, 2009.).

koji su u velikoj mjeri slični ili čak identični starijem tekstu⁶⁵⁵. Pitanje pripadnosti fra Bernardina jednoj od dviju splitskih franjevačkih zajednica od kraja je 19. stoljeća izazivalo oprečna mišljenja istraživača, od kojih dio drži kako je pripadao konventualnom samostanu Sv. Frane na obali, dok drugi dio smatra kako je bio članom opservantskog samostana Sv. Ante na Poljudu⁶⁵⁶. Međutim, podatak o zapisniku imovine pokojnog fra Bernardina Drivodilića iz 1499. godine, u kojem stoji kako se dio njegove imovine u vrijeme smrti nalazio u kući franjevačkih trećoredica Rade i Katarine u splitskom Varošu (gdje je bio pohranjen i veći broj neuvezanih svezaka *Evandelistara*), govori u prilog njegovoj opservantskoj pripadnosti⁶⁵⁷. Naime, zajednice franjevačkih trećoredica su u ovo vrijeme uglavnom stavljane pod jurisdikciju opservanata te se može pretpostaviti kako je to bio slučaj i kod spomenutih varoških trećoredica, kod kojih je fra Bernardin radi izravne povezanosti dviju redovničkih zajednica i pohranio svoju imovinu.

Iako je književno stvaralaštvo ostalih pripadnika splitskog humanističkog kruga danas nažalost velikim dijelom nepovratno izgubljeno, među malobrojnim sačuvanim djelima nalaze se i ona koja svjedoče o povezanosti ovih autora sa splitskim redovničkim zajednicama. Primjerice, Frane Božićević i Frane Martinčić, vjerojatno po uzoru na Marulića, pišu pohvalnice dominikanskom propovjedniku Dominiku Bući⁶⁵⁸ dok se u *Splitskoj pjesmarici Trogirskog kaptola*, vrijednom izvoru za hrvatsko pjesništvo 15. i 16. stoljeća, nalazi niz djela nabožnog karaktera vezanih uz bratovštinske aktivnosti, među kojima su i ona visoke književne vrijednosti. Zbog sadržajne povezanosti sa Splitom (djela posvećena svecima zaštitnicima: sv. Dujmu, sv. Stašu, bl. Arniru, pohvalnice gradu) pretpostavlja se kako je rukopis pjesmarice nastao u Splitu⁶⁵⁹ a nameće se i zaključak o splitskim humanistima autorima spomenutih tekstova. Također, u *Vartlu* Petra Lucića, zborniku religioznih tekstova namijenjenom redovnicama trogirskog samostana, nalazi se nekoliko djela splitskih autora: Nikole Matulića, Jerolima Martinčića, Frane Božićevića i Frane Bogavčića⁶⁶⁰. Činjenica da je ovo djelo pisano

⁶⁵⁵ M. TOMASOVIĆ, 2002., 324.

⁶⁵⁶ Pregled literature o ovom pitanju donosi: S. J. ŠKUNCA, 1995., 69-76.

⁶⁵⁷ Dokument je objavio P. RUNJE, 1997.a, 107.

⁶⁵⁸ N. JOVANOVIĆ, 2006.b, 151-152, 156.

⁶⁵⁹ B. LUČIN, 2010., 62.

⁶⁶⁰ P. LUCIĆ, 1990.

na hrvatskom jeziku osnažuje zaključak o njegovoj namjeni čitanja unutar samostanskih zajednica, ponovno dokazujući interes splitskih humanista za ovaj vid duhovnog života.

Dalmatinski humanisti sudjelovali su u poznatoj debati o Bezgrešnom začeću Djevice Marije, koja je započela u 12. stoljeću a početkom 16. stoljeća je bila i dalje živa, poticana autoritetima dviju velikih mendikantskih zajednica. Naime, franjevački red je slijedeći nauke Duns Skota častio bezgrešno začetu Djevicu, dok su dominikanci u tomističkom duhu poricali tu nauku. Interes za ovo teološko pitanje iskazivali su i dalmatinski humanisti: osim Marka Marulića koji je u svojim pjesmama (kao što je *Od začetja Isusova*) iznosio skotistički pristup dogmi o Bezgrešnom začeću, Petar Hektorović je na Tvrdalj dao postaviti natpis na latinskom jeziku u kojem ističe Marijinu bezgrešnost od samog začeća, dok su se Hortenzije Bartučević i Jerolim Martinčić priklonili franjevačkoj strani pišući stihove u obranu Marijine čistoće⁶⁶¹.

6.3. RENESANSA U SAMOSTANIMA SPLITSKIH MENDIKANATA

Nastup renesansnog doba u Dalmaciji pratile su nepovoljne povijesno-političke prilike, međutim, i u ovim okolnostima u Splitu i drugim dalmatinskim centrima nastaju djela s obilježjima novog stila, od kojih se dio još uvijek nalazi unutar mendikantskih sklopova grada Splita. U nastavku se daje pregled arhitektonske dekorativne plastike, nadgrobne plastike, kamenog namještaja, kao i slikarske i kiparske baštine spomenutih sklopova, koja je u većoj ili manjoj mjeri oblikovana u skladu s pravilima renesansnog izričaja.

6.3.1. DOMINIKANSKI SAMOSTAN SV. KATARINE

Najranije poznato samostalno djelo Andrije Alešija u Splitu jest kapela Sv. Katarine, prigrađena crkvi otaca dominikanaca sredinom 15. stoljeća. Kao što je ranije istaknuto, sačuvan je ugovor o gradnji iz 1448. godine u kojem se kao uzor navodi kapela blaženog biskupa Arnira

⁶⁶¹ B. LUČIN, 2010., 56; N. JOVANOVIĆ, 2006.a, str. 186.

koju je u benediktinskoj crkvi Sv. Eufemije četiri godine ranije izradio Juraj Dalmatinac⁶⁶². Budući da se Aleši 1445. godine navodi kao Jurjev učenik⁶⁶³, otvara se mogućnost da mu je pri izradi kapele blaženog Arnira pomagao i Aleši, te da se mladi majstor nekoliko godina kasnije sa sigurnošću mogao prihvatiti zahtjevnog posla samostalne gradnje kapele upravo zahvaljujući sudjelovanju u sličnom projektu, koji se i navodi kao uzor.

U ugovoru između klesara Andrije Alešija i predstavnika samostana sv. Dominika (koje su činili gvardijan, lektor i dva prokuratora), sklopljenom 4. siječnja 1448., nije navedeno mnogo pojedinosti o izgledu nove kapele, određeno je kako mora biti izrađena »in modo e guiza de quella de miser San Rayner, chome sta al presente, zoe l archo e con la scalla e croxere e sovaze, tuto a quella guixa e con una fenestra, salvo che in le crozere de sopra debia far una sovaza a roundo«⁶⁶⁴. Godine 1453. kapela je dovršena, o čemu svjedoči sačuvana isprava: »et illas expendidise in fabrica capelle sancte Caterine in dicto monasterio site et iam constructe et edificate«⁶⁶⁵. Kapela i ostatak dominikanskog sklopa su srušeni nešto prije 1658. godine zbog potrebe gradnje baroknih obrambenih zidina⁶⁶⁶, međutim, mletačka vlast je već 1666. godine dopustila gradnju nove crkve u neposrednoj blizini mjesta na kojem je stajala stara⁶⁶⁷.

Radovi na proširenju barokne crkve Sv. Dominika 1932. godine na svjetlo dana iznijeli su oskudne ostatake Alešijeve kapele Sv. Katarine: u zvoniku na sjevernoj strani apside pronađen je uzidan kameni pilastar (Sl. 121)⁶⁶⁸. Tijelo pilastra ukrašeno je motivom kanelirane niše, koja je u gornjem dijelu zatvorena zašiljenom školjkom, dok su u trokutasta polja koja rubovi školjke zatvaraju s rubom pilastra umetnuti lisnati cvjetovi. Na pilastar je postavljen profilirani vijenac ukrašen dijamantnim nizom, a na vijencu počiva dopojasna skulptura anđela

⁶⁶² Ugovor je objavio: M. IVANIŠEVIĆ, 1979-1982., 151, bilj. 17. O Arnirovoj kapeli vidi: C. FISKOVIĆ, 1978.b, 151-155; C. FISKOVIĆ, 1989., 53-64; M. IVANIŠEVIĆ, 1979.-1982., 143-156. Juraj Dalmatinac je strukturu gotičke Arnirove kapele ponovio dvadeset godina kasnije na Pagu, kod kapele sv. Nikole u crkvi Sv. Margarite 1467. godine, koju je međutim uresio nizom renesansnih dekorativnih elemenata (P. VEŽIĆ, 1995. 39-40).

⁶⁶³ P. Gianuzzi donosi popis učenika Jurja Dalmatinca u kojem je dana 8. siječnja 1445. zabilježen Andrea di Nicolò da Durazzo, a 14. travnja 1452. Andrea Alexi Albanese da Durazzo (P. GIANUZZI, 1894., 404).

⁶⁶⁴ M. IVANIŠEVIĆ, 1979.-1982., 151, bilj. 17

⁶⁶⁵ Podatak o dokumentu donosi: P. KOLENDIĆ, 1922., 79, bilj. 69.

⁶⁶⁶ Isprava kojom se dopušta ponovna gradnja čuvala se u arhivu samostana, ali je danas od nje ostao samo zapis u registru samostanskih spisa koje je sastavio o. Vinko Draganja.

⁶⁶⁷ A. ZANINOVIĆ, 1930.-1934., 203, bilj. 1.

⁶⁶⁸ Ljetopis samostana na dan 22. svibnja 1932. godine bilježi pronalazak fragmenta uzidanog u zvonik, koji je prema don Frani Buliću djelo Andrije Alešija, a bilježi se i njegovo pohranjivanje u samostanu. Opis ulomka donosi: K. PRIJATELJ, 1948., 50.

s velikim svijećnjakom u rukama. Lik anđela prilično je oštećen, što onemogućuje detaljniju analizu djela, međutim, razabire se plošnost obrade, tvrdoća izrade nabora haljine, te izduljenost lica. Također, krupne kanelire te sumarno prikazana konkavnost niše govore u prilog atribuciji ovog djela nekom manje sposobnom majstoru, možda pomoćniku iz Alešijeve radionice⁶⁶⁹. Na lijevi dio pilastara prislonjen je stupić s jednostavnom bazom i lisnatim kapitelom, što ukazuje na vjerojatni smještaj ulomka na desnom završetku lijevog dijela ograde⁶⁷⁰.

Motiv kaneliranih niša na pilastrima ili okvirima svijetlih otvora pročelja dalmatinskih renesansnih građevina svoje ishodište nalazi u klesarskom programu apside šibenske katedrale koju je Juraj Dalmatinac šezdesetih godina petnaestog stoljeća ukrao nizom renesansnih elemenata. Juraj je ovaj motiv u Dalmaciju donio iz Venecije, odakle mu se pak trag prati do firentinskih radova Lorenza Ghibertija, datiranih u drugo i treće desetljeće 15. stoljeća⁶⁷¹. Andrija Aleši je od svojeg učitelja preuzeo motiv kaneliranih niša te ih klesao na oltarnim ogradicama (gotovo identičan splitskom pilastru onaj je s ograde kapele Zaro u rapskoj katedrali), prozorima (primjerice trifore Velike palače Cipiko) ili je njima raščlanjivao unutarnje zidne plohe (krstionica trogirске katedrale). Iako je Aleši najpoznatiji pronositelj jurjevog motiva kaneliranih niša nadvišenih školjkom, u toj mjeri da se ovaj motiv često naziva i »alešijevskim«, niz zadarskih i trogirskih primjera svjedoči o njegovoj primjeni i od strane ostalih majstora⁶⁷².

Zbog spomenutog rušenja čitavog samostanskog sklopa dominikanska crkva danas nije urešena većim brojem predbaroknih umjetnina, međutim, sačuvano je veliko drveno raspelo, ostatak starije opreme crkvenog interijera (Sl. 129). Iako primarno gotičkog oblikovanja, primjetan je i utjecaj renesansnih načela oblikovanja, te ga C. Fisković datira u prvu polovinu

⁶⁶⁹ C. Fisković se izrazio protiv atribucije ovog ulomka samom Alešiju (C. FISKOVIĆ, 1985.b, 102, bilj. 19).

⁶⁷⁰ K. Prijatelj donosi i opis ograda koje je Aleši izradio za kapele rapske stolnice te svoje mišljenje o smještaju splitskog ulomka unutar kapele Sv. Katarine (K. PRIJATELJ, 1948., 50). S druge strane, M. Ivanišević pretpostavlja da je ulomak pilastra s anđelom svječnošom bio dio ograde glavnog oltara, jer se u ugovoru o gradnji kapele izričito ne navodi ograda, a kapela blaženog Arnira nije imala ogradu koja bi služila kao uzor (M. IVANIŠEVIĆ, 1981.b, 23).

⁶⁷¹ L. BORIĆ, 2013., 52.

⁶⁷² Zbog učestalosti na zadarskom području L. Borić tip gotičko-renesansnog prozora definiran pravokutnim okvirom s paterama, kaneliranim doprozorcima s nišama i školjkama te trokutnim konzolama s grbovima naziva »zadarskim tipom prozora« (L. BORIĆ, 2010., 222-223), odnosno »zadarskom monoforum« (L. BORIĆ, 2013., 56-57).

16. stoljeća⁶⁷³. Osim raspela, u samostanu se čuva i renesansna slika Bogorodice s Djetetom i sv. Ivanom Krstiteljem, datirana u 15. stoljeće⁶⁷⁴.

6.3.2. SAMOSTAN SV. FRANE NA OBALI

Splitski samostan franjevac konventualaca je u više od osam stoljeća svojega postojanja doživio mnoge preinake i pregradnje koje su rezultirale znatnim izmjenama tlocrtno-dispozicije njegovih dijelova, ali i uništenjem elemenata arhitektonske i figuralne plastike. Međutim, do danas sačuvani elementi gotičkih, renesansnih i baroknih stilskih obilježja svjedoče o kontinuiranim zahvatima opremanja samostanskog sklopa u skladu sa stilskim mijenama. Među spomenutima je i renesansni umivaonik, čiji je neobičajeni smještaj u uglu sakristije uvjetovao trokutasti oblik njegova slivnika za vodu. Prednja ploha slivnika ukrašena je vijencem u kojem se izduženo lišće naglašene središnje žile i valovitog ruba pravilno izmjenjuje s plodovima kruške. Središte kompozicije krase tordiranom vrpcom uokvireno polje u kojem je grb u *rollwerk* kartuši (Sl. 130)⁶⁷⁵. U štitu grba bademastog oblika nalazi se stablo nad kojim je šesterokraka zvijezda, a sa strana grba (na kartuši) uklesani su inicijali: I s lijeve te spojeno MB s desne⁶⁷⁶. Štit grba je u dnu flankiran dvama snopovima izduženih listića s naglašenim uzdužnim žilama. Klesarska obrada i izbor dekorativnih elemenata, kao i oblik grba, datiraju umivaonik u razdoblje zrele renesanse (druga polovica 16. stoljeća)⁶⁷⁷.

Osim umivaonika, iz renesansnog doba je i nadgrobna ploča oca hrvatske književnosti, Marka Marulića, koji je po svojoj želji pokopan u grobnici svojih otaca u crkvi Sv. Frane (Kataloška jedinica 1, Sl. 92). Uklesani natpis otkriva kako ploča nije bila izrađena neposredno po Marulićevoj smrti već su je u čast svojega prastrica dali izraditi Aleksandar Marulić i

⁶⁷³ C. FISKOVIĆ, 1939., 214.

⁶⁷⁴ R. TOMIĆ, 2002., 207.

⁶⁷⁵ Rani primjer grba u *rollwerk* kartuši nalazimo u poljudskom samostanu, na nadgrobnoj ploči Scipiona i Izote Florio (1531.), koji su vjerojatno prema uzusima suvremenog oblikovanja štitova obiteljskih grbova u rodnoj Apuliji od izrađivača svoje nadgrobne ploče zatražili navedenu izvedbu.

⁶⁷⁶ Iako se grb dovodi u vezu s obitelji Tomaseo, nije sa sigurnošću utvrđeno kojoj splitskoj plemićkoj obitelji je pripadao (C. FISKOVIĆ, 1985.b, 104).

⁶⁷⁷ C. FISKOVIĆ, 1985.b, 104.

braća⁶⁷⁸. Prema C. Fiskoviću, ploča se datira približno u osmo desetljeće 16. stoljeća⁶⁷⁹, čemu odgovara i njen klesarsko-kiparski ukras: u dnu ploče nalazi se starački maskeron iz čijih usta izlaze vitice, iznad čega je svitak s natpisom kojeg bočno pridržavaju dva gola dječaka; u gornjem dijelu ploče još jedan goli dječacić visoko iznad glave pridržava lovorov vijenac okružen lepršavim vrpcama u kojeg je umetnut grb obitelji Marulić u zrelorenesansnom štitu savinutih rubova. Fisković ističe moguće ugledanje majstora Marulićeve ploče na one poljudske, također urešene kružnim vijencima i lepršavim vrpcama, s komentarom kako su zbog kasnijeg doba nastanka na Marulićevoj ploči prisutni i tipično renesansni motivi golih dječacića – *putta*⁶⁸⁰.

6.3.3. SAMOSTAN SV. ANTE NA POLJUDU

6.3.3.1. ARHITEKTONSKA PLASTIKA PROČELJA I INTERIJERA SAMOSTANSKE CRKVE

6.3.3.1.1. GLAVNI PORTAL CRKVE

Pročelje poljudske crkve svojom je jednostavnošću u skladu s oblikovnim principima arhitekture franjevac opservanata ranorenesansnog razdoblja, na koje su utjecali od samog utemeljitelja reda određeni ideali siromaštva fratara i njihovih kuća a koje je u kasnijem razdoblju osnažila reforma redovničkog života, osobito dobro prihvaćena u franjevačkim zajednicama.

Izvorni dekorativni naglasci pročelja poljudske crkve tri su svijetla otvora centralno postavljena jedan iznad drugoga: portal s polukružnom lunetom, veći okrugli prozor čiji je okvir profiliran glatkom i zaobljenom trakom te manji okrugli prozorčić obrubljen motivom

⁶⁷⁸ Natpis vidi u Kataloškoj jedinici 1.

⁶⁷⁹ C. FISKOVIĆ, 1978.a, 46.

⁶⁸⁰ C. FISKOVIĆ, 1978.a, 45.

tordiranog užeta⁶⁸¹. Pročeljem dominira portal čija konstruktivna i dekorativna rješenja često srećemo na dalmatinskim građevinama 15. i 16. stoljeća, s profiliranim bazama dovratnika, zaobljenim štapom na unutarnjem rubu okvira i kapitelima dovratnika ukrašenim povijenim lišćem (Kataloška jedinica 24, Sl. 131)⁶⁸². Međutim, na nadvratniku počiva polukružna luneta s visokim reljefom koji predstavlja jedno od kvalitetnijih kiparskih djela renesansnog Splita⁶⁸³.

U luneti se nalaze tri dopojasno prikazana lika: lijevo je sv. Frane Asiški koji objema rukama pridržava križ, u sredini je Djeвица Marija s rukama prekrštenim na grudima a desno sv. Ante Padovanski s ljiljanom u desnoj i knjigom u lijevoj ruci (Sl. 132, 133)⁶⁸⁴. Kompozicija lunete je čvrsta, ali ne i statična, dok je oblikovanje tijela triju likova izgubilo obilježja gotičke idealizacije: pod mirnim naborima odjeće ocrtava se punina snažnih tijela, što je osobito naglašeno kod ženstveno zaobljenog Bogorodičinog lika⁶⁸⁵.

Posvećenost crkve Uznesenju Djevice Marije uvjetovala je postavljanje njenog lika na centralnu poziciju lunete glavnog portala, ali na izbor ove teme utjecala su još dva faktora: suvremeni talijanski uzori i tradicija domaće sredine. Naime, Gospa sa svecima ili anđelima u luneti česta je u talijanskom kiparstvu 15. stoljeća, ali i kod starijih dalmatinskih crkava u čijim je lunetama portala prisutna navedena tema: zadarska katedrala Sv. Anastazije, benediktinska crkva na Čokovcu u Tkonu, dominikanska crkva u Trogiru, crkva Gospe od Milosti na Dančama u Dubrovniku, franjevačka crkva u Hvaru i ona istog reda na Badiji kraj Korčule.

Prema C. Fiskoviću poljudski reljef se datira u prvu polovinu šesnaestog stoljeća, međutim, arhivski dokumenti svjedoče o opremanju crkve liturgijskim ruhom (oltarnicima) 1470. godine⁶⁸⁶, ukrašavanju interijera crkve kamenim namještajem i oltarnim palama 1493.

⁶⁸¹ Bočni prozorčići intervencija su osamnaestog stoljeća a njihova svrha bilo je jače osvjetljivanje crkvene unutrašnjosti nakon ugradnje orgulja i zatvaranja centralnog okruglog prozora.

⁶⁸² Ovaj tip portala može se povezati s djelatnošću radionica pod utjecajem Jurja Dalmatinca, iako je poljudski portal vremenski udaljeniji primjer, koji čvrstoćom svojeg oblikovanja pokazuje pripadnost renesansnom dobu.

⁶⁸³ C. FISKOVIĆ, 1985.b, 98.

⁶⁸⁴ Osim smještanja Marije u središte lunete, reljefna cjelina rasporedom likova podsjeća na renesansne slike Svetih razgovora, što bi značilo najraniji prijenos ove teme u kamenu plastiku na našem primorju (C. FISKOVIĆ, 1985.b, 96).

⁶⁸⁵ Tragovi izvorne polikromije svjedoče o nastavku srednjovjekovne, odnosno antičke tradicije bojenja kamenih skulptura i dekorativnih arhitektonskih elemenata. O primjeni boja i pozlate na renesansnoj kamenoj skulpturi u Dalmaciji vidi kod V. Kovačić (V. KOVAČIĆ, 2020., 50-69).

⁶⁸⁶ Oporuka Luchine, žene Andrije zlatara, obrađena u petom poglavlju ovoga rada.

godine⁶⁸⁷, dok sačuvane nadgrobne ploče svjedoče o ukopima u crkvenom brodu već od 1494. godine⁶⁸⁸. Malo je vjerojatno da bi se crkva bez dovršenog portala opremala i da bi se u nju ukapali pokojnici, te se donosi prijedlog pomicanja datacije poljudskog portala u zadnju četvrtinu petnaestog stoljeća⁶⁸⁹. Pitanje autorstva portala je zbog nedostatka arhivskih zapisa teško razriješiti, ali renesansno oblikovanje triju likova iz lunete upućuje na rad kipara koji je direktno ili posredno bio u doticaju sa suvremenim umjetničkim gibanjima.

U prilog ranijoj dataciji poljudskog reljefa govori i činjenica kako su renesansno oblikovani reljefi već šezdesetih i sedamdesetih godina 15. stoljeća krasili crkve splitskog područja, primjerice crkvice Sv. Ciprijana u Pražnicama i Sv. Jurja u Straževniku na otoku Braču. Oltar pražničke crkve, s reljefnim prikazima sv. Antuna Opata, Krista i Ivana Krstitelja u donjem dijelu te poprsjem Bogorodice s Djetetom uatici datiran je uklesanim natpisom u 1467. godine a pripisuje se Nikoli Firentincu (Sl. 134)⁶⁹⁰. Oltarni retabl iz straževničke crkve u donjem polju ima prikaz sv. Jurja i zmaja, u srednjem dijelu je Pietà s anđelima, uatici je Bogorodica s Djetetom, a pripisuje se nepoznatom Firentinčevom pomoćniku s vremenom nastanka oko 1470. godine (Sl. 135)⁶⁹¹. Osim renesansnog oblikovanja, poljudski reljef sa bračkim primjerima povezuje i pokrenutost likova, budući da Bogorodica i Dijete na obama oltarima glavu okreću prema dolje, prema vjernicima, jednako kao i likovi na reljefu poljudske lunete. Ka vjernicima su upereni pogledi i ostalih likova s bračkih oltara: anđela koji pridržavaju mrtvog Krista na straževničkom oltaru i Krista i svetaca na pražničkom oltaru. Angažman Nikole Firentinca i majstora njegove radionice te prisutnost suvremeno oblikovane kamene plastike u malim bračkim crkvicama već šezdesetih godina 15. stoljeća govori u prilog tezi o nastanku reljefa lunete crkve novosagrađenog opservantskog samostana u zadnjoj četvrtini 15. stoljeća pod utjecajem spomenutih djela, možda čak i od strane nekog od majstora Firentinčeve skupine.

⁶⁸⁷ U travnju 1493. klesar Mihovil Mihanić obvezao se zastupniku poljudskog samostana na izradu kamene ogradice pred glavnim oltarom (C. FISKOVIĆ, 1950.a, 190, dok. XIV), dok je u lipnju iste godine splitski plemić Janko Alberti samostanu oporučio 30 dukata za izradu oltarne pale (C. FISKOVIĆ, 1972., 122).

⁶⁸⁸ Najraniji datirani ukop onaj je Frane Kutejeva iz 1494. godine.

⁶⁸⁹ I sam Fisković piše: »O nekim naknadnim umetanjima pojedinih dijelova u vrata i pročelje nema traga...Po kamenu zida uz vrata, očito je da ne bijahu naknadno ubačena« (C. FISKOVIĆ, 1985.b, 98). M. Pelc navodi kako se reljef treba pripisati »poljudskoj klesarskoj radionici« (M. PELC, 2007., 372).

⁶⁹⁰ LJ. KARAMAN, 1933., 72 (n. 19); I. FISKOVIĆ, 1997., 200; S. ŠTEFANAC, 2006., 112.

⁶⁹¹ LJ. KARAMAN, 1933., 143; K. PRIJATELJ, 1960., 167-169; I. FISKOVIĆ, 1997., 199; S. ŠTEFANAC, 2006., 138-139.

P. Marković ističe kako u Splitu krajem 15. i početkom 16. stoljeća djeluju »vrsni poimence poznati majstori« u koje ubraja Marina Vladića (kojem se pripisuje jedna nadgrobna ploča iz poljudske crkve), Mihajla Mihanića (autora oltarne ogradice poljudske crkve), Luku de la Festa (koji je, jednako kao i Vladić, određeno vrijeme proveo na budimskom dvoru), kao i nepoznate autore reljefa Gospe od Milosrđa iz sakristije crkve Gospe od Zvonika (1480.) i nadgrobne ploče Janka Albertija iz splitske katedrale (kraj 15. stoljeća)⁶⁹², odnosno, kako je u Splitu tog vremena postojala stvaralačka snaga kadra izraditi suvremeno oblikovano kiparsko djelo. Renesansno oblikovanje reljefa poljudske lunete dokazuje interes splitskih franjevac za ukrašavanje svojega sklopa renesansno oblikovanom arhitektonskom plastikom, doduše ne angažmanom vrhunskog umjetnika kao što su to učinila hvarska braća⁶⁹³, već angažmanom kvalitetnog majstora koji je sigurnom rukom isklesao suvremeno oblikovano djelo čiji čvrsti oblici dominiraju jednostavnim pročeljem.

6.3.3.1.2. KAPELE PRIGRAĐENE UZ JUŽNI DIO CRKVENOG BRODA

Čeona struktura kapele Benedetti (Kataloška jedinica 29, Sl. 136) djelo je na kojem su u potpunosti odsutni gotički dekorativni elementi i koje je u cjelini sročeno po pravilima renesansnog leksika, i to korištenjem motiva koji se direktno pozivaju na antičke uzore, kao što su vegetabilni motivi na prednjim stranama pilastara i luka (Sl. 137) te volute na obodu luka, ali i onih koji su plod renesansnog promišljanja antičkih uzora, kao što su kanelirani kapiteli (Slika 138). Spomenuti vegetabilni motivi pilastara i luka srodni su istovrsnim motivima okvira poljudskih nadgrobnika, međutim, razlikuju se izvedbom pojedinih elemenata (oblik vaze, vitica, listova) te ih ne možemo vezati uz istu radionicu. Čistoća proporcija konstruktivnih elemenata i kvaliteta izrade dekorativnog programa čeone strukture ove kapele upućuje na majstora koji je u bio u kontaktu sa suvremenom umjetničkom produkcijom apeninskih centara, dok se među mogućim venecijanskim uzorima za poljudsku kapelu ističe Codussijeva kapela

⁶⁹² P. MARKOVIĆ, 2021., 390.

⁶⁹³ D. DOMANČIĆ, 1960., 172-179.

Cornaro u crkvi Svetih Apostola, jedna od najznačajnijih ranorenesansnih kapela grada (Sl. 141).

S poljudskom kapelom možemo povezati i arhitektonsku plastiku crkve franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru, čija se gradnja datira u razdoblje od 1465. do 1471. godine⁶⁹⁴. Trijumfalni luk apside hvarske crkve, kao i čeona struktura središnje kapele koja je građena istovremeno s ostatkom crkve, pokazuju određene konstruktivne i dekorativne sličnosti s čeonom strukturom poljudske kapele, od oblikovanja širokog polukružnog luka, upotrebe kaneliranih kapitela i pilastara ukrašenih ukladama (Sl. 142). Dakako, dekorativni program hvarske crkve nije identičan onome poljudske kapele: hvarski pilastri su s prednje strane ukrašeni dvama okomitim žljebovima dok su s unutarnje strane uklade s polurozetama u vrhu i dnu, kanelirani kapiteli pilastara su nešto kraći negoli oni poljudski, dok su polukružni lukovi ukrašeni ukladama, ali glatke površine. I druga mendikantska crkva u Hvaru, dominikanskog samostana Sv. Marka⁶⁹⁵, urešena je arhitektonskom plastikom koja se može povezati s poljudskom kapelom: trijumfalni luk apside dominikanske crkve građene sredinom 16. stoljeća pravilnog je polukružnog oblika, prednja strana luka ukrašena je glatkim trakama (unutarnja nije vidljiva radi rušenja crkve i zazidavanja trijumfalnog luka), pilastri su ukrašeni ukladama s rozetom u središtu i polurozetama u vrhu i dnu, dok su kapiteli ukrašeni krilatim anđeoskim glavicama (Sl. 143). Međutim, kanelirane kapitele gotovo identične poljudskima, tek različitih proporcija, nalazimo na pilastru na kojeg se oslanjao luk porušene arkade sjevernog broda dominikanske crkve.

Hvarskim primjerima možemo pridružiti i arhitektonsku plastiku čeone strukture kapele sv. Benedikta iz crkve benediktinskog samostana sv. Petra u Cresu, koja pokazuje velike sličnosti s arhitektonskom plastikom poljudske kapele, od pilastara ukrašenih ukladama (doduše glatkih površina), gotovo identičnih kaneliranih pilastara i širokog polukružnog luka, koji je u creskom primjeru ukrašen kanelirama i palmetama (Sl. 144)⁶⁹⁶. Creska kapela povezuje se sa renovacijom samostana koju biskup Coriolano Garzadori navodi u svojoj vizitaciji iz 1589. godine⁶⁹⁷.

⁶⁹⁴ D. DOMANČIĆ, 1960., 176.

⁶⁹⁵ A. TUDOR, 2008., 275.

⁶⁹⁶ L. BORIĆ, J. GUDELJ, 2019., 75.

⁶⁹⁷ S. KOVAČIĆ, 2002., 333.

Naprijed opisani primjeri arhitektonske plastike nastali u rasponu od šezdesetih godina 15. stoljeća do osamdesetih godina 16. stoljeća pokazuju kako je datacija poljudske kapele Benedetti, koju su dosadašnji istraživači radi smještaja oltarne pale Girolama da Santa Crocea datirane u sredinu 16. stoljeća te nadgrobne ploče obitelji Benedetti renesansnih obilježja također datirali u sredinu 16. stoljeća, prihvatljiva. Također, iz opisanih primjera je razvidno kako su konstruktivno-dekorativni elementi srodni onima poljudske kapele Benedetti korišteni pri gradnjama apsida i kapele crkava mendikantskih samostana u obližnjem Hvaru, te je dopušteno pretpostaviti kako su zbog srodnosti redovničkih zajednica korisnika ovih prostora jedna drugoj poslužile kao uzor ili barem poticaj za odabir arhitektonsko-dekorativnog programa.

Okvir ulaza u drugu kapelu prigradenu uz južni zid poljudske samostanske crkve manjih je dimenzija nego onaj kapele Benedetti, a osim dimenzijama od nje se razlikuje i oblikom i kvalitetom izvedbe klesanog programa (Kataloška jedinica 31, Sl. 145, 146, 147). Korištenje klasičnog vokabulara karakterizira ovo djelo kao renesansno, međutim, nerazumijevanje sintakse tog vokabulara, očito primjerice u nesrazmjerno velikim volutama kapitela, kao i nespretnost izrade većine motiva, čine ga vrijednim tek u kontekstu siromaštva Splita renesansnog doba reprezentativnim djelima arhitektonske dekorativne plastike⁶⁹⁸. Kao što je izneseno u poglavlju o arhitektonskom razvoju poljudske crkve, nastanak ove kapele se prema sačuvanoj oporuci građanke Margarite datira u razdoblje oko 1531. godine, a zanimljivo je primijetiti i možebitno ugledanje majstora klesara na najstarije nadgrobne ploče poljudske crkve, one Frane Kutejeva iz 1494. i Polidora i Nikolote Alberti iz 1505. godine (Sl. 100 i 101). Naime, vegetabilni ornament pilastara čeone strukture kapele srodan je onome sa dekorativnog okvira u kojeg su umetnute spomenute ploče, međutim, razloge ovome ugledanju teško je odrediti, moguće je kako se radi o izričitoj želji naručitelja koji su se na taj način željeli približiti elitnoj društvenoj skupini ili pak odabiru majstora klesara motiviran estetskim razlozima.

⁶⁹⁸ »Plitki reljefi i kompozit-kapiteli su rađeni sjevernjački tvrdo, bez smisla za harmoničnu ornamentiku, tehnički pomoću svrdla i kao rezani u metalu, a ne u kamenu« (D. KEČKEMET, 1953., 71).

6.3.3.1.3. NADGROBNE PLOČE

Prosjački redovi su gotovo od samog svojeg nastanka vjernicima pružali mogućnost vječnog počinka u neposrednoj blizini posvećenog tla crkve (primjerice u klaustrima svojih samostana) ili unutar same samostanske crkve. Splitski mendikanti nisu bili iznimka, sačuvane grobnice svjedoče rano prakticiranje ovog običaja i u njihovim sklopovima: u samostanu Sv. Frane na obali nalaze se nadgrobne ploče natpisima datirane u trinaesto stoljeće⁶⁹⁹, pokopi u dominikanskom samostanu potvrđeni su arhivskim dokumentima iz četrnaestog stoljeća⁷⁰⁰, dok je poljudski samostan ubrzo po svojem nastanku polovinom petnaestog stoljeća postao vječno počivalište mnogih pripadnika splitskog plemstva i građanstva. Štoviše, upravo je veliki broj plemićkih pokopa Poljudu priskrbio epitet »Panteona splitskog plemstva«: u pločniku poljudske crkve nalazile su se grobnice članova obitelji Kutej (Kataloška jedinica 4, Sl. 100), Alberti (1505.) (Kataloška jedinica 5, Sl. 101), Tartaglia (1519.) (Kataloška jedinica 6, Sl. 102), Ivanišević (1522.) (Kataloška jedinica 7, Sl. 103), Petraka (oko 1520.) (Kataloška jedinica 12, Sl. 108), Žuvić (oko 1527.) (Kataloška jedinica 9, Sl. 105), Benedetti (oko 1550.) (Kataloška jedinica 13, Sl. 109)⁷⁰¹, nepoznate mlade plemkinje (oko 1550.) (Kataloška jedinica 11, Sl. 107), Papalić (oko 1563.) (Kataloška jedinica 14, Sl. 110), Capogrosso (1589.) (Kataloška jedinica 16, Sl. 112)⁷⁰², Marulić (nadgrobna ploča baroknih obilježja), Kupareo (također baroknih obilježja), kao i biskupa i humanista Tome Nigrisa (1527.) (Kataloška jedinica 8, Sl. 104)⁷⁰³.

Nadgrobne ploče ovih grobnica se pripisuju majstorima radionice poznate pod nazivom »poljudska klesarska radionica« koja je krajem petnaestog i početkom šesnaestog stoljeća djelovala u Splitu⁷⁰⁴. Dekorativni elementi koji se već na prvi pogled ističu na većini ovih ploča su obiteljski grbovi u kružnim lisnatim vijencima te okviri ukrašeni *all'antica* reljefima

⁶⁹⁹ Tome Arhiđakona iz 1268. te Leona i Stjepana Kacete iz 1296. godine, obje danas uzidane u obodne zidove klaustra.

⁷⁰⁰ Vidi bilješku br. 463.

⁷⁰¹ Iako je početkom šesnaestog stoljeća obitelj bila jedna od najbogatijih u Splitu, u redove splitskog plemstva primljena je tek 1671. godine (M. N. KUZMANIĆ, 2008., 44).

⁷⁰² Obitelj je također tek 1671. godine primljena među splitsko plemstvo (G. NOVAK, 2005.b, 232-233).

⁷⁰³ O poljudskim nadgrobnim pločama najranije su pisali: D. FABIANICH, 1864., 127-131; O. OZRETIĆ, 1880., 23-28, 84-88, 120-122, 185-188; A. HAUSER, 1898., 168; F. BULIĆ, 1901., 76-79.

⁷⁰⁴ D. KEČKEMET, 1953., 73.

vegetabilnih motiva, u koje su ploče umetnute (Sl. 148). Uz spomenute, na poljudskim nadgrobnicima nalazimo i niz dekorativnih elemenata koji svoj uzor nalaze u antici ili pak u suvremenoj umjetničkoj produkciji renesansnog doba: akantus (pojedinačni listovi, rascvjetane stabljike, »akantizirajući kandelabri«), palmete, valovite lisnate stabljike, plodovi jabuke (nara?), četverolatične i peterolatične rozete, preklapajući diskovi, lovorovi vijenci, vaze, dupini, razvijene kartuše s natpisima, vrpce, ovješeni biserni nizovi, grbovi, lubanje (sa i bez zmije koja se izvija kroz očne duplje), knjige, arhitektonski elementi (stupići i lukovi), anđeli, krilate anđeoske glavice te likovi pokojnika (Sl. 149-153)⁷⁰⁵.

Rubne trake s vegetabilnim ornamentima javljaju se na nadgrobni arama ranog Carstva⁷⁰⁶ dok neki istraživači podrijetlo ovog motiva nalaze u panonskom području⁷⁰⁷. Osim na arama, nalazimo ga i na nadgrobni stelama i oltarima, a među potonjima kao primjer navodimo remek djelo klasične umjetnosti – oltar Ara pacis (dovršen 9. g. pr. Kr. prema narudžbi rimskog Senata) (Sl. 154). Kameni paneli oltara s bogatim figuralnim, vegetabilnim i geometrijskim reljefima razdijeljeni su pilastrima čije je tijelo ukrašeno motivima »vegetabilnih kandelabara«. Oltar je zbog svoje monumentalnosti postao direktnim i indirektnim uzorom mnogim kasnijim djelima, u čiji niz možemo ubrojiti i jedan salonitanski primjer, aru Pomponije Vere (kraj 1. st.), danas izloženu u lapidariju Arheološkog muzeja u Splitu (Sl. 155)⁷⁰⁸. Ovaj najmonumentalniji salonitanski nadgrobni ukrašen je rubnim trakama s vegetabilnim ornamentom koji izlazi iz vaza u dnu. Motiv vaze, ali i oblikovanje vegetabilnih motiva na okomitim trakama i lisnatih vitica na vodoravnim trakama, pokazuje određene sličnosti s pojedinim primjerima s poljudskih nadgrobni ploča.

Dok su oblici vegetabilnih motiva na rubnim trakama poljudskih nadgrobni ploča plod mašte klesara, u smislu da u stvarnosti ne nalazimo tako oblikovano bilje, lovorovi i hrastovi vijenci isklesani na većini nadgrobni ploča vjerno predstavljaju ukrase koji se od antičkih vremena do danas vezuju uz sepulkralne kultove⁷⁰⁹. Poznato je kako su biljni ukrasi postavljeni

⁷⁰⁵ Neki od nabrojanih dekorativnih elemenata karakteristični su za humanističko doba, kao što su lubanje u funkciji podsjetnika prolaznosti i smrtnosti (grobnice Tartaglia iz 1519., Ivanišević iz 1522., Petraka iz 1530. i Capogrosso iz 1589. godine) ili knjiga kao znak učenosti (grobnica biskupa Tome Nigrisa iz 1527. godine).

⁷⁰⁶ A. SCHÖBER, 1923., 199.

⁷⁰⁷ A. MÓCSY, 1974., 180.

⁷⁰⁸ F. BULIĆ, 1903., 3-15.

⁷⁰⁹ Lovor, kao i svo zimzeleno bilje, vezuje se uz zagrobni život, dok kružni oblik vijenca simbolizira vječnost, odnosno besmrtnost (R. IVANČEVIĆ, 1989., 103).

na grčke i helenističke nadgrobne stele dok su se u rimsko doba grobovi i spomenici dva puta godišnje kitili vijencima (girlandama), ukrasnim trakama i vrpcama⁷¹⁰. Dokaz ovom običaju su i svrdlana udubljenja koja se mogu uočiti na različitim tipovima rimskih nadgrobni spomenika, a u kojima se često nalaze ostaci željeznih klinova ili čavala⁷¹¹. Postupno su se rimski nadgrobni spomenici počeli ukrašavati u samom kamenu isklesanim vijencima i girlandama te su renesansni vijenci prikazani na poljudskim nadgrobni pločama direktno nastavak ove antičke tradicije.

Antičke dekorativne motive u renesansnu umjetnost uvode slikari padovanskog kruga koji na svojim djelima često prikazuju girlande, vijence i ostale biljne dekoracije. Kao osobiti promicatelji ovih motiva ističu se Mantegna, Crivelli, Squarcione te posljedično Ćulinović, a još ranije ih nalazimo kod Antonia Vivarinija i Masolina⁷¹². Poznati su dokumenti o boravku braće Crivelli u Zadru sedamdesetih godina petnaestog stoljeća⁷¹³, dok je povratak Jurja Ćulinovića sa školovanja iz radionice Francesca Squarcionea dokumentima datiran u 1461. godinu⁷¹⁴. Iako je najveći broj Ćulinovićevih djela nastao uglavnom za padovanske crkve, očuvano je i jedno nastalo za šibensku katedralu na kojem je za naš rad osobito zanimljiv vegetabilni motiv na okomitim trakama kojima je ukrašeno Bogorodičino prijestolje (Sl. 156)⁷¹⁵. Srodne ornamente nalazimo i na poljudskim nadgrobni pločama, a put pristizanja ovoga od renesanse prisvojenog antičkog motiva na splitsko područje povezuje se sa djelatnošću Nikole Firentinca u Splitu sedamdesetih godina petnaestog stoljeća.

Okviri poljudskih ploča ukrašeni *all`antica* vegetabilnim motivima najsnažniji su izraz renesansne pripadnosti ovih spomenika koji se, kako ističe i D. Kečkemet, mogu usporediti sa najboljim ornamentalnim ostvarenjima s talijanskog tla⁷¹⁶. Na širenje ovih dekorativnih motiva na kiparske uratke splitskog područja ponajviše je utjecao Nikola Firentinac, primjerice

⁷¹⁰ Prvi put u veljači, za vrijeme svetkovine pod nazivom *parentalia*, te drugi put u svibnju, za vrijeme svečanosti nazvane *rosalia* (D. MARŠIĆ, 2007., 192, bilj. 4).

⁷¹¹ Spomenuta udubljenja nalazimo primjerice na nadgrobnoj ari Marka Ulpija Veracija iz Arheološkog muzeja u Splitu, kao i na još nekoliko rimskih spomenika iz dalmatinskog priobalja (D. MARŠIĆ, 2007., 190-194).

⁷¹² R. IVANČEVIĆ, 1989., 98.

⁷¹³ G. PRAGA, 1935., 310-311; C. FISKOVIĆ, 1959., 102-103; P. ZAMPETTI, 1960., 227-228; E. HILJE, 1999., 139.

⁷¹⁴ P. KOLENDIĆ, 1920, 117-190.

⁷¹⁵ G. GAMULIN, 1963., 46-55; K. PRIJATELJ, 1996., 7-17.

⁷¹⁶ D. Kečkemet ističe vjerojatno talijansko porijeklo vegetabilnih ornamenata okvira poljudskih ploča, navodeći sličnosti sa primjerice Rossellijevim reljefima kamina Vojvodske palače u Urbino, ali i Duknovičevim reljefima sa grobnice kardinala Roverelle u crkvi s. Clemente u Rimu (D. KEČKEMET, 1953., 73-74).

radovima u obližnjem Trogiru gdje je doprozornike prozora Gradske vijećnice (Sl. 157), pilastre niše u kojoj je smještena skulptura sv. Nikole na pročelju istoimene crkve⁷¹⁷ te okvir nadgrobne ploče biskupa Jakova Turlona (†1483.) iz stolnice (Sl. 158) ukrasio *all`antica* vegetabilnim motivima⁷¹⁸. Osim u Trogiru, istovrsne motive nalazimo i na inozemnim Firentinčevim radovima, i to na pilastrima niše portala augustinske crkve S. Maria al Mare na Tremitima (u suradnji sa A. Alešijem dovršen krajem osmog desetljeća 15. stoljeća) (Sl. 159)⁷¹⁹ te raki sv. Nikole Tolentinskog (uklesanim natpisom datirana u 1474. godinu) (Sl. 160)⁷²⁰. Usporedba vegetabilnih motiva Firentinčevih trogirskih i apeninskih radova s onima okvira poljudskih nadgrobnih ploča pokazuje kako postoje određene sličnosti oblikovanja, osobito kod nadgrobnika nepoznate mlade žene (Sl. 107), supružnika Florio (Sl. 106), obitelji Papalić (Sl. 110) i Capogrosso (Sl. 112).

Napomena S. Štefanca o tome kako vegetabilne motive sa apeninskih (i dvaju trogirskih, doprozornika Gradske vijećnice i pilastara niše sa Sv. Nikole, op.a.) Firentinčevih radova ne nalazi kod ostalih renesansnih umjetnika već isključivo na salonitanskim spomenicima navodi na pomisao o direktnom ugledanju majstora na spomenike obližnje Salone za vrijeme boravka u Splitu ili Trogiru⁷²¹. Naime, poznat je rani interes splitskih i trogirskih humanista za antičke spomenike i natpise, od Trogirana Petra Cipika, jednog od najranijih europskih epigrafičara i humanista⁷²², Splitsanina Dmine Papalića, čiju je zbirku antičkih natpisa, kao i onih koje je s Marulićem obilazio u Saloni, u djelu *In epigrammata priscorum commentarius* opisao sam Marulić⁷²³, do za ovaj rad zanimljivog primjera poljudskih franjevac koji su humanističke sklonosti pokazali uzidavanjem antičkih spolija u strukture svojeg sklopa. Stoga, lako je zamisliti kako je i Firentinac radi same prirode svojega zanimanja, koja je podrazumijevala interes za dekorativne klesane uratke, za vrijeme boravka u ovom području obilazio salonitanske ruševine. Firentinčeva prisutnost u Splitu zajamčena je dokumentom iz 1472. godine koji se odnosi na rad s Andrijom Alešijem na zvoniku splitske

⁷¹⁷ C. FISKOVIĆ, 1977.a, 199.; I.BABIĆ, 1987., 170-171. Okvir nadgrobne ploče biskupa Turlona je danas reutiliziran kao okvir ormara za relikvije u nekadašnjoj kapeli sv. Ivana (A. VENTURI, 1908., 439; I. FISKOVIĆ, 1997., 201; R. BUŽANČIĆ, 2012., 47-54, 95-96).

⁷¹⁸ Okvir nadgrobne ploče biskupa Turlona danas je reutiliziran kao okvir ormara za relikvije u nekadašnjoj kapeli sv. Ivana (A. VENTURI, 1908., 439; I. FISKOVIĆ, 1997., 201; R. BUŽANČIĆ, 2012., 47-54, 95-96).

⁷¹⁹ C. FISKOVIĆ, 1961., 73.

⁷²⁰ S. ŠTEFANAC, 1989., 60-61.

⁷²¹ S. ŠTEFANAC, 2006., 120.

⁷²² M. MARKOVIĆ, 1953., 145-158.

⁷²³ E. MARIN, 1977., 214.

katedrale⁷²⁴, ali na temelju stilske analize pripisuje mu se još nekoliko građevnih zahvata u gradu, i to obnova zaključnog kata palače Cipci na Peristilu u renesansnim oblicima⁷²⁵ te opremanje palače Grisogono kamenim namještajem⁷²⁶.

Osim Nikole Firentinca, i članovi tzv. poljudske klesarske radionice sudjelovali su na zahvatima gradnji i opremanja splitskih stambenih građevina. Dokaze ovome nalazimo usporedbom vegetabilnih motiva s okvira poljudskih nadgrobnika s istovrsnim motivima balkonskih pilastara dviju renesansnih građevina na splitskom Narodnom trgu, palače Karepić i kuće Pavlović. Romaničko-gotička palača Karepić pregrađena je 1564. godine u renesansnim oblicima a na reprezentativnom južnom pročelju ističe se široki balkon s balustrima u obliku dvostruke kruške, oslonjen na četiri bogato profilirane konzole. Međutim, za naš rad su najzanimljiviji vegetabilni motivi na ugaonim pilastrima balkona (Sl. 161), gotovo jednaki onima sa poljudske nadgrobne ploče Tome Papalića (Sl. 110)⁷²⁷. Nadalje, spomenuta kuća Pavlović vjerojatno je bila ukrašena bogatom klesanom opremom pročelja, međutim, do danas je sačuvan samo mali balkon smješten na samom rubu sjevernog pročelja, također ukrašen balustrima oblika dvostruke kruške i postavljen na dvije bogato profilirane konzole. Motivi vaze i vegetabilnog ornamenta ugaonih pilastara ovog balkona (Sl. 162) identični su onima sa poljudskih ploča nepoznate plemkinje (oko 1530.) (Sl. 107), obitelji Benedetti (oko 1550.) (Sl. 109) i Capogrosso (1589.) (Sl. 112), što upućuje na rad iste radionice, odnosno istih majstora. Štoviše, od ranijih istraživača postavljena hipoteza o Marinu Vladiću kao autoru ploče nepoznate plemkinje⁷²⁸, uz istaknutu istovjetnost obrade vegetabilnih motiva navedene ploče i pilastara balkona kuće Pavlović, otvara mogućnost Vladićevog sudjelovanja na opremanju ove građevine elementima arhitektonske plastike, što će međutim za sada radi nedostatka čvrstih dokaza ostati samo privlačna hipoteza.

⁷²⁴ G. PRAGA, 1929., 20.

⁷²⁵ C. FISKOVIĆ, 1983.a, 200.

⁷²⁶ R. BUŽANČIĆ, 2008., 301-314.

⁷²⁷ Nadvojni dvaju polukružno zaključenih prozora palače Karepić također su ukrašeni vegetabilnim ornamentom, dok su vjerojatno jednako ukrašeni doprozornici preklesani radi lakše montaže i otvaranja drvenih kapaka.

⁷²⁸ M. PELC, 2007., 310-311; V. STANIČIĆ, 2011., 79-80.

6.3.3.1.3.1. KOMPOZICIJSKA RJEŠENJA I IZBOR DEKORATIVNIH ELEMENATA POLJUDSKIH NADGROBNIKA

Poljudske nadgrobne ploče se s obzirom na izbor kompozicijskih rješenja i dekorativnih elemenata mogu podijeliti u četiri skupine: prvu, najbrojniju skupinu čine nadgrobnici jednostavne profilacije obruba, s obiteljskim grbom umetnutim u kružni lisnati vijenac povezan vrpčama, pravokutnim svitkom s natpisom te okvirom ukrašenim *all`antica* vegetabilnim motivima, u kojeg je čitava ploča umetnuta. Drugu skupinu karakterizira prikaz lika pokojnika (u arhitektonskom okviru ili bez njega) te ponovno okvir ukrašen *all`antica* vegetabilnim motivima, nadgrobnici treće skupine imaju jednostavnu profilaciju obruba i minimalno ukrašenu površinu, tek s jednim ili dvama pravokutnim poljima s natpisom ili jednostavnim reljefom, dok četvrtu skupinu čini samo jedna nadgrobna ploča jedinstvene kompozicije i bogatog repertoara dekorativnih elemenata.

Prvu skupinu poljudskih nadgrobnika čini jedanaest ploča: Kutej (1494.) (Sl. 100), Alberti (1505.) (Sl. 101), Tartaglia (1519.) (Sl. 102), Ivanišević (1522.) (Sl. 103), Petraka (oko 1520.) (Sl. 108), Florio (1531.) (Sl. 106), Benedetti (oko 1530.) (Sl. 109), Papalić (oko 1563.) (Sl. 110), Cherubini (1572.) (Sl. 111) te dvije nadgrobne ploče radiranih natpisa i insignija (Sl. 116 i 117). Budući da se kompozicijsko rješenja i izbor dekorativnih elemenata dviju najstarijih ploča iz ove skupine (Kutej i Alberti) ponavljaju na najvećem broju kasnijih nadgrobnika možemo zaključiti kako je ovo djelo nepoznatog autora postavilo standard oblikovanja poljudskih renesansnih nadgrobnih ploča u prilično dugom razdoblju od kraja 15. do sedamdesetih godina 16. stoljeća. Manje varijacije kompozicijskog rješenja postoje: kod starijih ploča (Kutej, Alberti, Tartaglia, Ivanišević, Petraka) pravokutni svitci s natpisima postavljeni su iznad vijenca s umetnutim grbom, dok su kod novijih ploča (Florio, Benedetti, Papalić) ispod vijenca. Također, nekoliko ploča (Tartaglia, Ivanišević, Petraka) ukrašeno je humanističkim motivom lubanje postavljenim posred donjeg dijela ploče. Veliki broj ploča ove skupine danas je prezentiran umetnut u spomenuti kameni okvir, međutim napominjemo kako su neki okviri prilikom premještanja iz pločnika crkve u klaustar reutilizirani kao gazišta stepeništa koje vodi

ka glavnom oltaru crkve, dok se nekoliko manjih ulomaka okvira čuva u klastru, te je moguće kako je broj nadgrobnika koji su izvorno imali okvire veći⁷²⁹.

Osim kompozicijskih rješenja, autori poljudskih nadgrobnika prve skupine variraju i izvedbu dekorativnih elemenata od kojih je možda najuočljiviji oblik štita grba umetnutog u lisnati vijenac. Izvedba grba nije bila uvjetovana samo estetskim preferencama naručitelja ili izrađivača ploče, već i smjenama heraldičkih tipova štita grba u skladu s vremenom nastanka: na najranijim pločama (kraj 15. i prva dva desetljeća 16. stoljeća) štitovi grba su oblika konjske lubanje (Kutej, Alberti, Tartaglia, Ivanišević), oni nastali od tridesetih do pedesetih godina 16. stoljeća uglavnom su ranorenesansnog *sagomato* oblika (Nigris, Žuvić, Petraka, nepoznata plemkinja, Benedetti), dok kod onih kasnijih uočavamo renesansno povijanje rubova štita (Florio, Papalić). Natpisna polja ploča prve skupine oblika su pravokutnih svitaka povijenih okomitih rubova u kojima su natpisi ispisani pravilnom renesansnom kapitalom. Iznimka je samo jedna ploča, ona obitelji Cherubini na kojoj ne nalazimo svitak s natpisom, već su natpisi bili uklesani na samoj površini ploče. Međutim, površina ploče jako je oštećena, vidljivi su samo rubovi jako široko postavljenog natpisa gornjeg dijela ploče, dok je donji natpis uklesan u smjeru obrnutom od ostatka ploče što uz očigledne tragove radiranja gornjeg natpisa upućuje na reutilizaciju ove ploče.

Drugoj skupini poljudskih nadgrobnika pripadaju tri ploče: biskupa Tome Nigrisa (Sl. 104), Katarine Žuvić (Sl. 105) te nepoznate mlade plemkinje (Sl. 107). Ploča biskupa Nigrisa natpisom je datirana u 1527. godinu a ona Katarine Žuvić se radi srodnosti kompozicijskog rješenja i korištenih dekorativnih elemenata datira u približno isto doba. Navedene ploče koncipirane su kao prikaz ležećeg lika pokojnika u arhitektonskom okviru kojeg čine dva stupa na koje je postavljen šiljasti (Nigris), odnosno polukružni luk (Žuvić), uz ponovno umetanje obaju ploča u okvir ukrašen *all`antica* vegetabilnim motivima. Oba pokojnika polegnuta su s glavom na jastuku, ruke su im prekrížene na truhu, dok su stopala prikazana strogo frontalno tako da imamo dojam da zapravo stoje, a ne leže. Unatoč relativno kasnom vremenu nastanka

⁷²⁹ Fotografije izrađene za vrijeme radova u poljudskoj crkvi (1977. godina, Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu, nesignirano) pokazuju kako je primjerice nadgrobnna ploča Petra Kristofora, pronađena pod baroknim stepeništem glavnog oltara, bila umetnuta u kameni okvir, kao i ploča s danas radiranim natpisom u svitku. Međutim, smjer natpisa s Kristoforove ploče obrnut je smjeru dekorativnih elemenata okvira što upućuje na premještanje elemenata nadgrobnika već prilikom prijenosa iz pločnika crkve u klastr početkom 20 stoljeća. Radi svega navedenoga u prvu skupinu ubrajamo i nadgrobnike bez pripadajućeg okvira, ukoliko oblikovanje ploče odgovara zadanim kriterijima.

likovi biskupa Nigrisa i Katarine Žuvić i dalje pokazuju osobine kasnogotičkog oblikovanja, odnosno visoku razinu idealizacije uz odsustvo prirodnosti položaja draperije i ljudskog tijela. Prirodnosti položaja Katarine Žuvić donekle pridonosi tek blagi otklon glave na jastuku. Kiparska obrada odjeće pokojnika shematska je, Katarinina haljina se u gotovo paralelnim naborima spušta od prsa do stopala dok je biskupov ornat donekle prirodniji, oblikovan u kosim i nepravilnim naborima. Arhitektonski okviri također su gotičkog oblikovanja, uz formalni iskorak onog Katarine Žuvić ka renesansnom u vidu zamjene šiljatog luka niše polukružnim.

Nigrisov nadgrobnik sastoji se od ploče umetnute u dekorativni okvir te dviju kaseti u dnu i vrhu nadgrobne kompozicije; u donjoj kaseti se nalazi natpis dok je u gornjoj reljef biskupova grba kojeg pridržavaju dva anđela (Sl. 163). Pri oblikovanju likova anđela nepoznati majstor je pokazao višu razinu vještine oblikovanja ljudskog tijela, čemu razlog može biti i ugledanje na neko postojeće djelo. Naime, oblikovanje motiva anđela koji pridržavaju grb pokazuje velike sličnosti s istovrsnim motivom sa Firentinčeve grobnice Ivana i Šimuna Sobote u crkvi trogirskih dominikanaca (Sl. 164)⁷³⁰ te onim sa grede kamina s grbom obitelji Grisogono iz Splita, koja se pripisuje dlijetu Nikole Firentinca (Sl. 165)⁷³¹: štit grba na oba djela jednakog je *sagomato* tipa a karakterističan je i položaj anđela u vrlo širokom raskoraku, doduše uz različit položaj ruku. Hipotetsko ugledanje majstora Nigrisovog nadgrobnika na Firentinčeva djela, uz ranije istaknutu srodnost oblikovanja vegetabilnih motiva okvira poljudskih ploča sa istovrsnim motivima Firentinčevih djela, značajno je u kontekstu stilskog određivanja produkcije takozvane poljudske klesarske radionice te približavanja njenih pripadnika krugu najistaknutijeg našeg renesansnog umjetnika.

Nadgrobna ploča nepoznate mlade žene također prikazuje ležeći lik pokojnice no za razliku od prethodno opisanih, njen lik renesansnog je oblikovanja, naglašenog volumena jedrih udova i prirodnog položaja tijela (Sl. 107). Mlada žena je odjevena *all`antica*, nabori odjeće izvedeni su shematski ali uz poštivanje osnovnih karakteristika pada i položaja draperije. Antikizirajućem karakteru nadgrobnog spomenika pridonosi i gesta podlaganja obraza rukom,

⁷³⁰ C. FISKOVIĆ, 1959., 20.

⁷³¹ R. BUŽANČIĆ, 2008., 301-314. Osim na dvama spomenutim djelima, sličnu kompoziciju nalazimo i na dvama zadarskim primjerima: grbu obitelji Detriko iz crkve Sv. Frane (pripisan Nikoli Firentincu) i luneti s grbom Da Ponte iz Narodnog muzeja (pripisana Firentinčevoj radionici). Analizu zadarskih djela i pregled postojeće literature vidi kod L. Borića (L. BORIĆ, 2010., 83, 116-118, 704-708, 832)).

kojoj V. Staničić uzor nalazi u antičkoj funeralnoj umjetnosti⁷³², kao i okvir ukrašen vegetabilnim motivima. Spomenuta atribucija ovog nadgrobnika Marinu Vladiću, učeniku Nikole Firentinca i suradniku Ivana Duknovića, donekle je problematična budući da mu na temelju kontekstualne analize pripisuje tek još jedan uradak, reljef Bogorodice s Djetetom ugrađen na splitske bedeme⁷³³. Međutim, u prilog hipotezi o Vladićevom autorstvu poljudske ploče osim komparativne analize lika Bogorodice i mlade plemkinje govori i oblikovanje vegetabilnog motiva kamenog okvira ploče. Naime, usporedba ovog motiva s istovrsnim motivom spomenute Firentinčeve nadgrobne ploče biskupa Jakova Turlona (Sl. 141) pokazuje kompozicijske i oblikovne sličnosti, što ukazuje na logično Vladićevo ugledanje na uradak svojeg učitelja.

Trećoj skupini poljudskih nadgrobnika pripadaju nadgrobne ploče De Lupis (1582.) (Sl. 113), Lučić (1595.) (Sl. 115) i Kristofor (Sl. 118). Ove su ploče unatoč relativno kasnom vremenu nastanka oskudno dekorirane što možemo obrazložiti pripadnošću pojedincima koji se nisu ubrajali u elitni društveni sloj splitskog plemstva te koji posljedično nisu imali financijske moći za narudžbe raskošnije klesanih nadgrobnika. Najoskudnije je ukrašena ploča kapetana bombardijera Luke de Lupisa: u gornjem dijelu glatke ploče kvadratno je polje s uklesanim natpisom, a slično je oblikovanje i ploče P. Kristofora, uz razliku stupnjevane profilacije natpisnog polja. Ploča Jakova Lučića je obrubljena jednostavnom profilacijom koja se ponavlja na uspravnom pravokutnom polju s reljefnim prikazom ruke koja drži mač, pod kojim je pravokutno natpisno polje, dok je ploča nepoznatog protuturskog borca pred crkvom ukrašena pravokutnim natpisnim poljem i slobodnostojećim oblikom zakrivljenog mača. Redukcija natpisnih polja nadgrobnika treće skupine u odnosu na drugu skupinu, od svitaka s povijenim rubovima na pravokutna polja, nije rezultat samo odabira manje zahtjevnog oblika radi postizanja niže cijene izrade, budući da u usporedbi s kasnijim raskošnije obrađenim poljudskim nadgrobnicima primjećujemo kako su i na njima svitci zamijenjeni pravilnim pravokutnim poljima, a što je na tragu renesansne redukcije dekorativnosti elemenata.

Četvrtu skupinu poljudskih nadgrobnika čini samo jedna ploča, ona Nikole Capogrossa (1589.) čije se kompozicijsko rješenje oslanja na ono ploča treće skupine, ali uz bogatiji

⁷³² U antičkoj umjetnosti gesta pridržavanja brade ili obraza označavala je emocije sjete, tuge, rezigniranosti ili melankolije (V. STANIČIĆ, 2011., 78).

⁷³³ K. CICALI, 1953.

repertoar i obradu dekorativnih elemenata (Sl. 112). Naprijed spomenuta redukcija oblika natpisnih polja osobito se ističe na ovom primjeru, budući da se na ploči nalaze dva pravokutna polja čije čiste linije dominiraju bogato ukrašenom pločom na taj način skrećući pažnju na uklesani tekst. O kasnijem vremenu nastanka svjedoči i centralno postavljeni ovalni grb umetnut u kartušu povijenih rubova kojeg pridržavaju dva anđela, kao i kvalitetno klesan humanistički motiv lubanje kroz čiju se očnu duplju izvija zmija. U vrhu ploče nalazi se i krilata anđeoska glavica, koja uz nabrojane dekorativne elemente, lisnati vijenac i vijenac sastavljen od preklapajućih diskova koji obrubljuju ploču te ponovno okvir ukrašen vegetabilnim motivima pridonosi općem dojmu pretrpanosti površine. Međutim, ova ploča značajna je radi određivanja gornje vremenske granice djelovanja tzv. poljudske klesarske radionice, koja je od samog kraja 15. stoljeća ukrašavala franjevački sklop nadgrobnicima na kojima se kao kompozicijska i dekorativna konstanta ističu kvalitetno klesani kameni okviri ukrašeni *all'antica* vegetabilnim motivima.

6.3.3.1.4. OGRADICA GLAVNOG OLTARA I SVIJEĆNJAK ZA USKRSNU SVIJEĆU

Ime Mihovila Mihanića jedno je od rijetkih poznatih imena majstora klesara koji su sudjelovali u gradnji i opremanju poljudskog samostanu. U Državnom arhivu u Zadru čuva se dokument datiran 11. travnja 1493. godine u kojem stoji da se majstor Mihovil prokuratoru samostana Nikoli Vukoviću obvezuje na izradu ogradice s deset stupića i prizorom Navještenja pred glavnim oltarom samostanske crkve, za plaću od pet dukata⁷³⁴. Danas je sačuvan samo jedan dio te ogradice (desna strana), dok je drugi rekonstruiran prema postojećem (Kataloška jedinica 28, Sl. 166)⁷³⁵.

⁷³⁴ Budući da se u sačuvanom arhivskom dokumentu o izradi oltarne ogradice ne navodi prezime majstora Mihovila, C. Fisković daje svoje mišljenje da se možebitno radi o Mihovilu (Mihajlu) Mihaniću, ali napominje i kako postoji zapis s imenom Mihajla Meljanića ili Maljanića (C. FISKOVIĆ, 1950.a, 217, dok. XIV). Također, u kasnijem tekstu Fisković donosi prezime majstora poljudske ogradice kao Miljajević (C. FISKOVIĆ, 1972., 98).

⁷³⁵ Prilikom postavljanja kasnobaroknog oltara i ulaza u kor, ogradica je uklonjena a jedan dio je uzidan na terasu između kule i sjevernog krila samostana, odakle je naposljetku vraćen na izvornu poziciju pred glavnim oltarom.

Kamene oltarne ogradice često su u toku 15. i 16. stoljeća izrađivane za interijere crkava našeg priobalja, poznato je da je primjerice Andija Aleši izradio već spomenutu ogradicu za kapelu sv. Katarine u splitskoj dominikanskoj crkvi, te još sedam primjeraka za rapske crkve, od kojih je u cijelosti sačuvana samo ona u stolnici (Sl. 167)⁷³⁶. Od oltarnih ogradica koje nalazimo u istočnojadranskim mendikantskim crkvama spomenuti ćemo još one u crkvama franjevačkih samostana Sv. Jeronima u Slanome (Sl. 168), Gospe od Špilice na Lopudu (Sl. 169), Gospe od Milosti na Hvaru (Sl. 170) te crkvi dominikanskoga samostana Sv. Marije Milosne u Bolu na Braču (Sl. 171). Za razliku od poljudske ogradice, na kojoj su uz gotičke prisutni i renesansni dekorativni elementi, oltarna ogradica u Slanome još je potpuno gotičkog oblikovanja, sa stupićima na koje se oslanjaju šiljasti lukovi s upisanim trilobima i zaključnom gredom s trakom ukrašenom bujnim lišćem. Crkva u Slanome dovršena je 1461. godine⁷³⁷ a oltarnu ogradicu možemo radi potpunog odsustva renesansnih elemenata, koji se ipak zamjećuju na glavnom portalu i rozeti pročelja, datirati najkasnije u vrijeme dovršetka građevine.

S druge strane, spomenute oltarne ogradice hvarske i bolske crkve renesansnoga su oblikovanja: hvarska ogradica ima balustre oblika dvostruke kruške, motive ovulusa, dentikula i trake s vegetabilnim motivima na zaključnim gredama te pilastre ukrašene motivom vaze iz koje izlazi lisnata stabljika. Franjevačka crkva u Hvaru sagrađena je krajem 15. stoljeća, što je vidljivo i iz prevladavajućeg renesansnog oblikovanja arhitektonske plastike interijera, a u isto doba možemo datirati i ogradicu glavnoga oltara. Međutim, u istoj crkvi nalazimo još jednu ogradicu, postavljenu na kamenu parapet s prošupljenim kvadrilobima s kojim čini pregradu između kapele sv. Antuna Padovanskoga i kapele sv. Križa (Sl. 172)⁷³⁸. Ova ogradica ima izdužene stupiće, lisnate kapitele i šiljaste lukove s umetnutim gotičkim trilobima a vezuje se uz utjecaj radionice Petra Andrijića koji u prvoj četvrtini 16. stoljeća djeluje u Hvaru⁷³⁹. Nadalje, ogradica pred glavnim oltarom bolske dominikanske crkve također je renesansnog oblikovanja, s balustrima oblika dvostruke kruške, kaneliranim pilastrima i profiliranim

⁷³⁶ Od ogradice splitske dominikanske kapele preostao je samo jedan ulomak, na Rabu se osim cjelovite oltarne ograde u stolnici čuvaju ulomci još nekoliko Alešijevih ogradica, dok su o nekima sačuvani samo arhivski zapisi (C. FISKOVIĆ, 1948.a, 13-20,).

⁷³⁷ A. BADURINA, 1990., 89.

⁷³⁸ D. DOMANČIĆ, 1960., 177-178.

⁷³⁹ D. DOMANČIĆ, 1960., 178.

zaključnim gredama, a uklesanim natpisom datirana je u 1591. godinu⁷⁴⁰. Zanimljiv primjer je i oltarna ogradica lopudske franjevačke crkve Gospe od Špilice koja pokazuje iznimno bogatu mješavinu gotičkih i renesansnih dekorativnih elemenata, od triloba u sedlastim lukovima do motiva kimationa i balustara oblika dvostruke kruške te koja se može pripisati krugu klesara pod utjecajem radionice Andrijića, aktivne na Lopudu početkom 16. stoljeća⁷⁴¹. Navedeni primjeri još jednom demonstriraju fenomen istodobne uporabe gotičkih i renesansnih dekorativnih oblika, i to na različitim građevinama istog geografskog područja (oltarne ogradice u Slanome i Hvaru), ali i na jednom elementu klesane opreme crkvenog interijera (oltarne ogradice Poljuda i Lopuda).

Osim za crkve, ogradice su izrađivane i za svjetovne građevine: G. Praga donosi arhivske dokumente o primjercima koje je Andrija Aleši isklesao za splitskog trgovca Venturu Meravigliu i za splitsku kneževu palaču⁷⁴². Također, ogradice gornjeg dijela stubišta velike Papalićeve palače i palače kod Zlatnih vrata pripadaju ovom tipu, uobičajenom u gotičko doba, koji svoje ishodište nalazi na ogradicama pročelja venecijanskih reprezentativnih palača, ponajprije Ca`d`Oro i Duždeve palače (Sl. 173). Poljudska ogradica pripada spomenutoj skupini gotičkih ogradica, međutim, majstor Mihovil je u poznatu kompoziciju unio niz renesansnih elemenata, zamijenivši kapitele stupića s gotičkim volutama onima s renesansno pravilnim uspravnim akantovim listovima, šiljate lukove među stupićima polukružnim te niz dijamantnih vršaka klasičnim motivom astragala (Sl. 174). Međutim, i dalje je zadržao gotičke troliste u lukovima i lisnate cvjetove u trokutastim zonama između lukova i profiliranog vijenca. I sami obli stupići ostatak su gotičkog doba, budući da se u Italiji u drugoj polovini 15. stoljeća iz gotičke ogradice s oblim stupićima razvijaju balustrade sa stupićima oblika jednostruke ili dvostruke kruške⁷⁴³, kao i kod spomenutih primjera iz Hvara, Bola i Lopuda, o čemu će više riječi biti pri analizi kamenog namještaja refektorija. Majstor Mihovil je pod utjecajem u vlastitom gradu prisutnih uzora kao što su Juraj Dalmatinac i Andrija Aleši nastojao uhvatiti korak sa suvremenim umjetničkim gibanjima stvorivši djelo koje je uglavnom samo na razini

⁷⁴⁰ S. KRASIĆ, 1976., 87

⁷⁴¹ Frano Jerkov Andrijić 1519. godine kleše renesansne prozore Marinu Radosaliću (G. NIKŠIĆ, 2012., 180).

⁷⁴² G. PRAGA, 1929., 16.

⁷⁴³ L. Borić ističe kako E. Arslan navodi postojanje balustara u obliku dvostruke kruške na palačama koje se datiraju prije 1480. godine (L. BORIĆ, 2010., 345).

dekoracije renesansno, ali nedvojbeno vrijedno kao jedan od ranijih splitskih primjera arhitektonske plastike s obilježjima renesansnog stila.

Renesansno oblikovani kameni svijećnjak za uskrсну svijeću izvorno je bio uzidan u zidnu plohu trijumfalnog luka poljudske crkve, odakle je nakon demontiranja i privremenog boravka u samostanskom vrtu upućen na restauratorski zahvat (Kataloška jedinica 25, Sl. 175). Utvrđena izvorna polikromija svijećnjaka, u tonovima zlatne i plave boje koje simboliziraju svetost Krista i Djevice Marije⁷⁴⁴ nastavak je tisućljetne tradicije bojanja trodimenzionalnih umjetničkih djela⁷⁴⁵: antičke skulpture bile su gotovo bez iznimke bojane⁷⁴⁶, dok je zapadnoeuropska umjetnost od 11. stoljeća skulpture pokrivala tankim slojevima plemenitih metala, a zatim i premazima boja⁷⁴⁷. Osim skulptura, bojani su i reljefi, kao i elementi arhitektonske dekorativne plastike pročelja, uglavnom sakralnih objekata⁷⁴⁸. Tek je talijanska visoka renesansa, potaknuta nalazima antičkih kamenih skulptura s kojih su s vremenom nestali premazi boja, postavila monokromni doživljaj skulpture kao superioran.

Poljudski svijećnjak urešen je nizom dekorativnih elemenata koje je renesansa preuzela izravno od klasične umjetnosti: osim astragala u vrhu svijećnjaka, i niz ovalnih medaljona može se povezati s motivom ovulusa, dok su akantusovi listovi opće mjesto klasične, a time i renesansne umjetnosti. Zbog blizine smještaja oltarne ogradice koju je 1493. godine izradio Mihovil Mihanić, C. Fisković iznosi mogućnost atribucije i kamenog svijećnjaka ovom majstoru⁷⁴⁹, međutim, potpuno odsustvo gotičkih dekorativnih elemenata, koji su u određenoj mjeri ipak prisutni na ogradici, kao i razlika obrade istovjetnih motiva (uspravni akantovi listovi, astragal) ne govore u prilog toj atribuciji. Usprkos nevelikim dimenzijama, vještina klesanja i odmjerenost proporcija čine poljudski svijećnjak, koji se prema stilsko-oblikovnim

⁷⁴⁴ V. KOVAČIĆ, 2020., 58-59.

⁷⁴⁵ Od ranijih primjera s područja Dalmacije spomenimo mramornu »glavu božice« (sredina 1. stoljeća) iz Arheološkog muzeja u Splitu na čijoj kosi se nalazi veća količina crvenog pigmenta, ciborij prokonzula Grgura (11. stoljeće) iz Arheološkog muzeja u Zadru, s tragovima plavog, crvenog i žutog pigmenta te portale katedrale Sv. Anastazije u Zadru (12. stoljeće) sa sačuvanom većom količinom polikromije na lunetama (M. MILIŠA, 2014., 175-176).

⁷⁴⁶ Baza podataka o antičkim skulpturama s tragovima izvorne polikromije koje se čuvaju u Ny Carlsberg Glyptotek (Kopenhagen) dostupna je online, na sljedećoj poveznici: <http://www.trackingcolour.com/objects/151#>

⁷⁴⁷ M. COLLARETA, 2008., 65.

⁷⁴⁸ Za srednjovjekovne primjere vidi: G. M. FACHECHI, 2014., 85-113.

⁷⁴⁹ C. FSKOVIĆ, 1985.a, 99-100.

karakteristikama može datirati u početak 16. stoljeća, vrijednim doprinosom nažalost oskudno sačuvanom fundusu renesansnog kamenog crkvenog namještaja u Splitu⁷⁵⁰.

6.3.3.2. ARHITEKTONSKA PLASTIKA OSTALIH SAMOSTANSKIH JEDINICA

6.3.3.2.1. KAMENI NAMJEŠTAJ REFEKTORIJA

Blagovaonicu samostana splitskih franjevaca opservanata krasi izvorni kameni namještaj: uz sjeverni, južni i zapadni zid prostorije pravilno su raspoređene profilirane kamene konzole koje podržavaju recentne drvene naslone i sjedišta klupa (Kataloška jedinica 32, Sl. 176, 179), ispred kojih su kameni nosači na koje su oslonjene također recentne drvene plohe stola (Kataloška jedinica 33, Sl. 182). Četiri izdužena stola i pripadajuće klupe postavljene su na izvorni povišeni dio kamenog popločanja refektorija, dok je središnji dio prostorije niži. Nažalost, elementi izvorne drvene stropne konstrukcije sa središnjom gredom nisu sačuvani (Sl. 177), osim dekorativne rezbarene gredice gotičkih obilježja, danas postavljene u vrh zapadnog zida (Sl. 178)⁷⁵¹. Osim u refektoriju, jednake konzole nalazimo u hodniku ispred refektorija, gdje nose renesansno oblikovani kameni slivnik ukrašen lisnatim vijencem i rozetama (Kataloška jedinica 34, Sl. 180), kao i u dvorištu pred crkvom, gdje podržavaju recentni kameni slivnik (Sl. 181).

Kameni namještaj poljudskog refektorija pripada gotičko-renesansnom tipu uobičajenom u crkvama i samostanskim prostorijama opremanim u 16. stoljeću, kao što je primjerice kameni namještaj franjevačkih samostana Sv. Jeronima u Ugljanu (Sl. 183), Sv. Frane u Zadru⁷⁵², Sv. Duje u Kraju na Pašmanu (Sl. 184), Sv. Bernardina u Kamporu na Rabu

⁷⁵⁰ U poljudskoj se crkvi nalazi i renesansno koncipirana kamena škropionica čija je široka i plitka posuda postavljena na kruškoliki stupić (Kataloška jedinica 30, sl. 174).

⁷⁵¹ J. BELAMARIĆ, 1983., 153. U fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu čuvaju se fotografije izvornih elemenata stropa refektorija, nesignirane.

⁷⁵² L. BORIC, 2010., 752.

(Sl. 185)⁷⁵³, Gospe od Milosti u Hvaru (Sl. 186), Uznesenja Marijina na Badiji kod Korčule (Sl. 187)⁷⁵⁴, Gospe od Anđela u Orebićima (Sl. 188)⁷⁵⁵ i dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne u Bolu (Slika 189)⁷⁵⁶. Navedeni primjeri variraju u oblikovanju i izboru dekorativnog programa kamenih elemenata: konzole klupa ugljanskog, hvarskog, badijskog i orebičkog refektorija gotovo su identične poljudskima dok su one iz Kampora i Pašmana također izvijenog oblika, ali glatkih prednjih stranica⁷⁵⁷. Nosači stolova navedenih refektorija također pripadaju istome tipu ali razlikuju se po oblikovanju stupića: oni iz Bola, Hvara, Badije i Orebića su kružnog presjeka, tek lagano zadebljani u središnjem dijelu, oni iz Kampora, Pašmana i Ugljana su kruškolikog oblika, dok su poljudski oblika dvostruke kruške. Svi nosači stolova imaju šire ili uže lepezasto proširenje obrubljeno volutama pod kojima su istaknuti mesnati listovi, s varirajućim reljefnim motivom u središtu proširenja (rozete, listovi loze, križevi).

Nosači stolova poljudskog refektorija imaju renesansno koncipirano tijelo stupića oblika dvostruke kruške na čijem spoju se nalazi niz dijamantnih vršaka (Sl. 182). Renesansni balustri oblika su jednostruke ili dvostruke kruške, a smatra se da je ovaj konstruktivno-dekorativni element »izum« renesanse, budući da je u srednjem vijeku forma balustrada bila gotovo nepoznata⁷⁵⁸. Najraniji balustri javljaju se kao samostalni dekorativni motivi u djelima Donatella (*Marzocco*, 1418.-1420. (Sl. 190), kasnije i *Judita i Holoferno*, 1457.-1464.), Masaccia (*Djeвица s Djetetom i sv. Anom*, oko 1425.), Brunelleschija (dekorativni završeci lanterne kupole firentinske katedrale, oko 1436.), dok se balustrade najranije javljaju na djelima F. Lippija (prizor Navještenja s freske u apsidi spoletanske katedrale, 1466.-1469.) i L. Vranjanina (balustrada na fasadi Vojvodске palače u Urbinu, 1466.-1472.) (Sl. 191)⁷⁵⁹.

⁷⁵³ I. BRAUT, K. MAJER JURIŠIĆ, E. ŠURINA, 2020., 31.

⁷⁵⁴ J. BELAMARIĆ, 1983., 185.

⁷⁵⁵ C. Fisković kameni namještaj orebičkog refektorija svrstava u skupinu nastalu u razdoblju 15. i 16. st. (C. FISKOVIĆ, 1970., 96-97).

⁷⁵⁶ Arhivski dokument iz 1525. godine refektorij navodi kao dovršen (S. KRASIĆ, 1976., 97-98).

⁷⁵⁷ Pri analizi tipa konzola čiji je trbuh ukrašen dvama oblim profilima među kojima je niz dijamantnih vršaka, a kojem pripadaju i poljudski primjeri, L. Borić ističe kako nije moguće sa sigurnošću utvrditi javlja li se ovaj tip u ranim desetljećima 16. stoljeća ili se radi o zadržavanju anakronih dekorativnih motiva gotičke provenijencije (L. BORIĆ, 2010., 342).

⁷⁵⁸ Renesansni teoretičari arhitekture vodili su rasprave o porijeklu balustrada, Giuliano da Sangallo ih crta u rekonstrukciji Trajanove tržnice, Antonio da Sangallo mlađi vjerovao je da balustrade nisu postojale u antici, dok ih Palladio uključuje u svoje rekonstrukcije antičkih građevina (P. DAVIES, D. HEMSOLL, 1983., 12).

⁷⁵⁹ P. DAVIES, D. HEMSOLL, 1983., 4-6.

Kameni nosači stolova i klupa poljudskog refektorija izrađeni su u skladu s principima oblikovanja kamenog namještaja blagovaonica mendikantskih samostana našeg primorja 16. stoljeća, što dokazuju i gore navedeni komparativni primjeri. I konzole i nosači stolova renesansno su koncipirani (višestruko povijene volute konzola, balustri oblika dvostruke kruške), ali uz korištenje dekorativnih motiva gotičke provenijencije (dijamantni niz, mesnati listovi), što ponovno svjedoči o zadržavanju elemenata izričaja minolog razdoblja u vrijeme afirmacije novog stila te poljudski kameni namještaj datira u prvu polovinu 16. stoljeća⁷⁶⁰.

6.3.3.2.2. KLAUSTAR I DVORIŠTE PRED CRKVOM

Klaustar poljudskog samostana pravokutnog je oblika, s povišenom cisternom na kojoj se nalaze dvije kamene krune bunara, jedna uklesanim napisom datirana u 1650. (Sl. 72), a druga u 1453. godinu (Kataloška jedinica 26, Sl. 86, 192). Iz natpisa starije krune bunara doznajemo i da je postavljena dana 7. ožujka 1453., za vrijeme namjesništva kneza Vittorea Delfina (1451.-1453.)⁷⁶¹.

Stupci kolonade poljudskog klaustara kvadratnog su presjeka i jednostavnog oblikovanja, ali s elementima koji svjedoče renesansno doba nastanka i klasične uzore: atičke baze, oblikovane superponiranjem ravne trake (*plinta*), poluoblog profila (*torus*), žlijeba (*trohilus*) te ponovno poluoblog profila (*torus*) (Kataloška jedinica 27, Sl. 193, 194)⁷⁶². Ovaj tip baze nalazimo kod velikog broja klasičnih građevina, kao što je to primjerice kolonada peristila Dioklecijanove palače, za koju se možda može pretpostaviti i uloga direktnog uzora

⁷⁶⁰ O kamenom namještaju poljudske blagovaonice C. Fisković, kao direktor tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, 15. lipnja 1967. godine piše Upravi franjevačkog samostana na Poljudu: »Svi ti dijelovi, a osobito renesansni kameni stolovi s drvenim zidnim naslonima dokaz su kako je Vaš red poznavao i cijenio renesansnu umjetnost i stvorio krajem XV. i početka XVI. stoljeća vrijedne spomeničke ambijente. Oblik takovih stolova se upravo proširio preko Vaših blagovaonica i dao im posebni tip koji sačinjava dio stare hrvatske umjetničke baštine na Jadranu.« (ASSAP, nesignirano).

⁷⁶¹ Zbog prisutnosti grbova kneza Delfina na kapeli Sv. Lovre i na podnožju skulpture sv. Lovre s porušene splitske Kneževe palače (danas na oltaru crkve Sv. Lovre na Pazdigradu) C. Fisković poljudsku krunu bunara dovodi u vezu s uništenim sklopom, iznoseći mišljenje o mogućnosti njenog prenošenja iz dvorišta spomenutog sklopa u klaustar splitskih opservanata (C. FISKOVIĆ, 1954., 88, bilj. 61).

⁷⁶² Vitruvije donosi opis atičke baze: »Visina baze neka se, ako je atička, podijeli tako da gornji dio bude trećina debljine stupa, a ostalo se ostavi za plintu. Kad se oduzme plinta, ostalo se dijeli u četiri dijela i jedna četvrtina je za gornji torus. Ostala se tri dijela razdijele popola i jedan dio je za donji torus, a drugi s profilima za skotiju koju Grci zovu trohilus« (VITRUVIJE, 1999., 65).

pri izradi baza poljudskih stupova? Tijela poljudskih stupaca glatkih su stranica, dok prelaz prema kapitelnoj zoni čini naglašeno istaknuti obli astragal. Pod jednostavnim ehinom i abakom nalazi se vrat kapitela ukrašen nizom kanelira ispunjenih donjih trećina (Sl. 195).

Porijeklo ovog tipa kapitela može se pratiti sve do L. B. Albertija koji je 1455.-1460. pilastre pročelja crkve Santa Maria Novella i Palače Rucellai ukrasio srodnim tipom kapitela koji iznad kaneliranog vrata imaju dorski ehin s motivom ovulusa. V. Marković ističe kako se upravo zbog primjene ornamenta smatra da ishodište ovog tipa kapitela nije antički dorski red, već ga je Alberti oblikovao iz ranorenesansnog kapitela *di fantasia*⁷⁶³. Kanelirane kapitele srećemo i kod mletačkih građevina zadnje trećine 15. i prve trećine 16. stoljeća, osobito kod onih Maura Codussija⁷⁶⁴, odakle se ovaj tip kapitela može bitno proširio i na istočnu jadransku obalu. Kanelirane kapitele nalazimo na određenom broju građevina nastalih u našem priobalju u prvoj polovini 16. stoljeća, primjerice na pročelju crkve sv. Marije u Svetvinčentu, pročelju dominikanske i interijeru franjevačke crkve u Hvaru, bočnim portalima bazilike sv. Stjepana u Zadru, stupovima sakristije (kapitularne dvorane) franjevačkog samostana u Zadru, zidnim umivaonicima ljetnikovca Sorokočević na Lapadu, pročelju franjevačke crkve na Badiji, kao i na pilastrima luka kapele Benedetti u samoj poljudskoj crkvi, te se stoga i nastanak kolonade poljudskog klaustura smješta u isto razdoblje⁷⁶⁵.

Još jedan element arhitektonske dekorativne plastike renesansnih karakteristika sačuvan u poljudskom sklopu kameni je luk ugrađen iznad prolaza iz prednjeg u bočni dio dvorišta pred samostanskom crkvom. Izvorna lokacija luka nije poznata, ali njegove dimenzije upućuju na izvornu namjenu zaključivanja nekog danas nestalog ili rekonstruiranog otvora⁷⁶⁶, a moguće je i kako je bio dijelom razloženog kamenog umivaonika (Kataloška jedinica 23, Sl. 196)⁷⁶⁷. Prednja ploha luka profilirana je glatkim konkavnim i konveksnim trakama, dok su tjeme i pete ukrašene volutama (*orrechioni*). Uz *orecchione* su na petama luka umetnuti antemiji, mahunasti

⁷⁶³ V. MARKOVIĆ, 2008., 135, bilj. 4.

⁷⁶⁴ P. VEŽIĆ, 2018., 38.

⁷⁶⁵ V. Marković donosi daljnje primjere kapitela kaneliranog vrata s dalmatinskog tla: kapiteli pilastara trijumfalnog luka župne crkve Sv. Mihovila u Omišu, stupci kapele Sv. Roka u korčulanskoj katedrali, župna crkva u Starigradu, kao i ranorenesansne primjere s talijanskog tla (V. MARKOVIĆ, 2008., 116).

⁷⁶⁶ D. Kečkemet spominje mogućnost pripadnosti poljudskog luka zapadnoj kapeli budući da ima »identičnu kimu s dvije volute i palmetom, kao trijumfalni luk same kapele« (D. KEČKEMET, 1953., 71).

⁷⁶⁷ Slične lučne zaključke umivaonika nalazimo primjerice u sakristiji i refektoriju franjevačkog samostana u Hvaru (A. GAMULIN, 2011., 119-120).

izdanci koji potječu od cvijeta kozje krvi⁷⁶⁸, a koji uz spomenute volute čine opće mjesto renesansnih dekorativnih motiva antičke provenijencije. Poljudski luk možemo vezati uz skupinu renesansnih prozorskih okvira koje nalazimo u više dalmatinskih gradova, dok u Splitu još jedan primjerak nalazimo na zgradi starog Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu (Sl. 197). Ovaj prozorski otvor ima gotovo identično oblikovanje lučnog dijela, dok mu je doprozornik ukrašen u dnu ispunjenim kanelirama, što navodi na pretpostavku kako je i poljudski luk izvorno bio dijelom jednako oblikovanog prozorskog okvira, nastalog vjerojatno krajem 15. ili početkom 16. stoljeća. Ovaj tip prozorskih okvira vezuje se uz djelatnost Nikole Firentinca, koji je zaslužan za prijenos kružnih voluta, ali i drugih renesansnih dekorativnih motiva u Dalmaciju iz Firence, gdje ih je pak u arhitektonski rječnik unio Filippo Brunelleschi, a u kiparski još i ranije Donatello⁷⁶⁹.

6.3.3.2.3. SAMOSTANSKI VRT

Kompleks poljudskog samostana sastoji se od crkve, samostanskih zgrada i velikog vrta, smještenog s južne strane crkvene zgrade. Vrt je podijeljen okomito postavljenim stazama na osam dijelova nejednake veličine (Sl. 198) dok su središnje staze danas tek djelomično omeđene kamenim stupićima na koje je oslonjena metalna konstrukcija pergole s vinovom lozom.

Jedan od najranijih rimskih priručnika o agrikulturi, *Rerum Rusticarum libri tres* autora Marka Terencija Varona (116.-27. g. p.n.e.), navodi dvije vrste potpora za lozu: *pedamenta i iuga*⁷⁷⁰. Pojam pergole u vezi s uzgojem loze uvodi Kolumela (1. st.), dok Plinije Stariji (23/24.-79. god.) pri opisu Livijinog portika u Rimu govori o pergolama s lozom čija je sjena ugodno natkrivala šetnice⁷⁷¹. Iako se ove konstrukcije uglavnom nisu sačuvale zbog propadljivosti materijala od kojih su bile izrađene, ostaci vezuvskih vila dokazuju kako su pergole bile česte sastavnice antičkih vrtova⁷⁷². U srednjovjekovnom su pak razdoblju identificirane dvije vrste

⁷⁶⁸ Ovaj motiv svoje ponovno otkriće zahvaljuje firentinskoj ranoj renesansi, a često ga nalazimo na elementima arhitektonske plastike jadranske Hrvatske (M. PELC, 2007., 98).

⁷⁶⁹ I. BABIĆ, 1987., 173.

⁷⁷⁰ N. NONAKA, 2012., 14.

⁷⁷¹ N. NONAKA, 2012., 17.

⁷⁷² N. NONAKA, 2012., 20.

vegetacijom natkrivenih šetnica: one koje su povezivale odvojene građevine unutar sklopa te one koje su služile kao potpora za rast biljki penjačica, a koje su ujedno osiguravale sjenovite prolaze kroz vrtove. Primjerice, nacrt benediktinske opatije Sv. Gall (cca. 820. god.), prikazuje četverodijelni vrt klaustara s natkrivenim šetnicama koje su spajale najvažnije zgrade kompleksa: samostansku crkvu, dormitorij i refektorij (Sl. 199).

Zahvaljujući svojoj korisnim primjenama, pergola je prisutna u čitavom razdoblju srednjeg vijeka, međutim, tek je u ranorenesansom razdoblju postala neizostavan element takozvanih vrtova užitaka. Poznati literarni opisi vrtova s pergolama su primjerice oni u djelima Giovannija Boccaccia, koji u *Dekameronu* (1348.-1353.) opisuje toskanski vrt s pergolom obraslom lozom, te Francesca Colonne, koji u svojem djelu *Hypnerotomachia Poliphilii* (1499.) opisuje imaginarni vrt u kojem se nalazi i pergola koja osigurava ugodu sjene.

Rimska tradicija »dijaloga u vilama« prisutna je i kod humanista 15. stoljeća, koji svoje filozofske dijaloge postavljaju u vile i vrtove: možda najpoznatiji primjer je djelo *Disputationes Camaldulenses* (1475.) autora Cristofora Landina u kojem grupa uglednih firentinskih građana odlazi u kamaldolski samostan s ciljem bijega od problema i smetnji grada. Landino je odabrao upravo ovu benediktinsku kuću zbog njenog ugleda kao mjesta kontemplacije i osame, što je posvjedočeno i u suvremenom opisu samostana od strane jednog od njegovih redovnika. U tom opisu (vjerojatno nastalom u razdoblju od 1463. do 1469. godine) navodi se bogatstvo zelenila vrtova s fontanama, ali i intelektualni ideal ovog okruženja, dok se sam samostan naziva *philosophandi schola*⁷⁷³.

Najraniji izvještaj o postojanju vrtova na splitskom području dolazi od ranokršćanskog pisca Laktancija koji navodi riječi kojima umirovljeni car Dioklecijan odbija prijedloge o povratku na prijestolje: »Da vam je moguće vidjeti u Saloni kupus, što sam ga svojom rukom zasadio, sigurno vam ne bi došlo na um, da to od mene tražite«⁷⁷⁴. Međutim, salonitanski vrtovi su uništeni za vrijeme velike seobe naroda sredinom 7. stoljeća, dok je neprekinuti kontinuitet života unutar zidina carske palače uvjetovao uništenje i njenih izvorno hortikulturno uređenih površina. Postojanje srednjovjekovnih vrtova na gradskom području posvjedočeno je Splitskim

⁷⁷³ C. CABY, 2011., 57.

⁷⁷⁴ V. Pribojević citira humanističkog pisca Sabelika, koji se pak poziva na rimskog povjesničara Eutropija (V. PRIBOJEVIĆ, 1991., 78). Don Frane Bulić bilježi lokalnu predaju iz sela Srinjina kraj Splita po kojoj je na lokaciji zvanj Lišće u blizini župne crkve bio Dioklecijanov perivoj, u kojem je car često boravio prije gradnje palače u Splitu (F. BULIĆ, 1918.a, 68).

statutom iz 1312. godine, koji je propisivao kaznu za štetu koju nečija stoka počini na tuđem vinogradu ili vrtu («in uinea sua, siue orto»)⁷⁷⁵, a spomenuta je i pergola, u smislu zabrane držanja zelenila ili sjenice («uiridarium uel protensum») pred nečijom kućom ili zemljom⁷⁷⁶. Jedan od ranijih spomena splitskih vrtova je i prije spomenuta darovnica iz 1269. godine, kojom se novopridošlim dominikanskim redovnicima dariva dio nadbiskupskog vrta uz istočne gradske zidine, za potrebe gradnje samostanskog sklopa⁷⁷⁷.

Nastanak najranijih renesansnih vrtova vezuje se uz sjeverni dio središnje Italije, poglavito uz područje Toskane, gdje se sredinom 15. stoljeća pod utjecajem povoljnih ekonomskih i socijalnih mijena javljaju prve ekstraurbane vile s uređenim vrtovima. Istočna obala Jadranskog mora područje je koje rano prihvaća utjecaje talijanskih centara, o čemu svjedoče primjerice izvještaji dubrovačkog pedagoga i humanista iz Lucce Filipa de Diversisa (1440.), u kojima se divi veličanstvenim palačama i divnim vrtovima u Gružu te privatnim kućama s vrtovima u Rijeci dubrovačkoj⁷⁷⁸. Naime, dubrovačko područje je zbog stabilnih ekonomsko-političkih prilika prednjačilo u gradnji ladanjskih sklopova s vrtovima, čijem uređenju se u renesansno doba pridavala osobito velika pažnja, a o čemu pišu i suvremeni književnici⁷⁷⁹.

Izgradnja ljetnikovaca dubrovačkog područja važna je zbog pojave renesansnih oblika koje su tamo često uvodili talijanski, poglavito firentinski majstori. Međutim, osim prihvaćanja vanjskih utjecaja, s vremenom se razvija i specifični dubrovački tip ljetnikovca: jednokatna kuća koju prati prizemno krilo zaključeno terasom (Sl. 200)⁷⁸⁰. Arhivski dokumenti svjedoče o postojanju arhitektonskih elemenata koji nažalost nisu uvijek sačuvani do danas, kao što su kameni stupiće pergola⁷⁸¹. Upravo je odrina postavljena na kamene stupiće jedna od glavnih karakteristika renesansnih dalmatinskih vrtova, budući da su se na talijanskom području ovi

⁷⁷⁵ *Splitski statut*, 1985., 683, knj. IV, gl. LXXXIX.

⁷⁷⁶ *Splitski statut*, 1985., 685, knj. IV, gl. XCI.

⁷⁷⁷ D. FARLATI, 1765., 283-284.

⁷⁷⁸ F. DE DIVERSIS DE QUARTIGIANIS, 1973., 19.

⁷⁷⁹ C. FISKOVIĆ, 1966., 29-30.

⁷⁸⁰ N. GRUJIĆ, 1994., 148.

⁷⁸¹ Ugovorom iz 1458. godine Vlahuša Stjepković naručuje za svoju kuću na Lopudu stupove kao što su oni u dvorištu Matulina Cankovića, a godine 1494. Frano i Bartul Karlić obvezali su se na izradu niza arhitektonskih elemenata, među njima i 26 stupova za odrinu, jednakih onima u vrtu gruškog ljetnikovca Junija Zuzorića (N. GRUJIĆ, 1994., 148, 156).

stupići uglavnom izrađivali od drveta ili metala te su se samo u rijetkim slučajevima sačuvali do danas⁷⁸².

Uz renesansne ljetnikovce s područja Dubrovačke Republike brojnošću i kvalitetom se ističu oni s otoka Korčule, osobito iz mjesta Lumbarde, gdje se nalazi skupina od petnaestak ljetnikovaca nastalih u periodu od 15. do 18. stoljeća⁷⁸³. Na nekima su još uvijek sačuvani arhitektonski elementi kasnosrednjovjekovne klesarske obrade, kao što su stupovi odrine i kameni stolovi (Donji Nobilov palac), dok neki sklopovi pokazuju karakteristike zrele (ladanjski posjed Žilkovića s vrtom) ili pak kasne renesanse (ljetnikovac s ograđenim dvorištem u Bilinom žalu)⁷⁸⁴. I ostali srednjodalmatinski otoci, bez obzira na tadašnju političku pripadnost, bili su urešeni ladanjskim sklopovima s uređenim vrtovima; primjerice, terase natkrivene odrinom, odnosno osmerostrani stupići koji su pridržavali odrine terasa i vrtova, još uvijek su prisutni u mnogim gotičko-renesansnim ljetnikovcima otoka Visa⁷⁸⁵.

Otok Hvar bio je također bogat vrtovima, o čemu svjedoče arhivski zapisi iz 1434. godine, u kojima se spominje »hortus communis«, općinski vrt te privatni vrtovi⁷⁸⁶. Hvarski povjesničar Vinko Pribojević u svojem poznatom govoru *De origine successibusque Slavorum* iz 1525. godine spominje velike vrtove pune zelenila oko hvarske Pjace, kao i vrtove dominikanskog samostana⁷⁸⁷. Međutim, najznačajniji povijesni vrt grada Hvara onaj je ljetnikovca književnika Hanibala Lucića, započet 1532. godine⁷⁸⁸. Prostrani perivoj smješten pred zgradom ljetnikovca ograđen je visokim zidom i obrubljen stazama koje su nekoć bile prekrivene odrinama s vinovom lozom, dok je zelena površina vrta podijeljena u četiri dijela stazama u čijem je sjecištu kruna bunara (Sl. 201). Drugi važni ladanjski sklop otoka Hvara starogradski je ljetnikovac Petra Hektorovića, započet krajem prvog desetljeća 16. stoljeća te

⁷⁸² Osim razlika u materijalima izrade, pergole su u talijanskim vrtovima i perivojima bile uglavnom slobodno postavljane u prostor, za razliku od dalmatinskih krajeva, gdje su bile vezane uz kamene zidove i zidiće. Pergola se pred dalmatinskom kućom uglavnom opirala o pročelje, u koje su bile uzidane konzole ili tufo blokovi s rupom, te s druge strane o kamene stupove na niskom zidiću pred kućom. Također, u talijanskim vrtovima zelenilo je imalo gradbenu ulogu, oblikovanjem zelenih zidova i kulisa, ali to u dubrovačkim vrtovima vjerojatno nije bio slučaj, sudeći prema kamenim zidićima koji su obrubljivali staze (B. ŠIŠIĆ, 1981., 29, 32-33).

⁷⁸³ I. FISKOVIĆ, 2006., 105.

⁷⁸⁴ I. FISKOVIĆ, 2006., 114, 120, 117.

⁷⁸⁵ Primjerice u Kutu, zapadnom dijelu grada Visa, te Komiži. Sklonost viških intelektualaca hortikulturnim aktivnostima svjedoče i stihovi Marina Gazarovića (oko 1575.-1638.), viškog dramskog pisca i pjesnika, koji u svojim stihovima spominje perivoj iza kuće u kojem gaji cvijeće i voće (C. FISKOVIĆ, 1964., 23).

⁷⁸⁶ I. JURČIĆ, 2006., 157. O hvarskim vrtovima vidi kod: A. TUDOR, 2008.

⁷⁸⁷ V. PRIBOJEVIĆ, 1991., 86.

⁷⁸⁸ C. FISKOVIĆ, 1960.-1961., 177-154.

građen sve do smrti njegova vlasnika 1572. godine⁷⁸⁹. Iako ovaj kompleks uglavnom ne pokazuje karakteristike onodobnog stilskog graditeljstva, na njemu su još i danas prisutni neki elementi renesansnih ladanjskih sklopova, kao što su vitki kameni stupovi odrina i vrtni stol s uklesanim grbom (Slika 202).

Stalna opasnost od osmanskih napada, zbog kojih je primjerice čak i obrađivanje polja smještenih van zaštite splitskih gradskih zidina bilo otežano a ponekad i nemoguće, uzrokovalo je relativno siromaštvo splitskog područja renesansnim ladanjskim sklopovima. Međutim, i na ovom su se području gradili ljetnikovci s odrinama i uređenim vrtovima, čije je postojanje posvjedočeno arhivskim podacima ili djelomično sačuvanim arhitektonskim elementima. Jedan od njih je ljetnikovac obitelji Capogrosso (započet 1513. godine), smješten na splitskim Mejama i ukrašen odrinom koja je pokrivala nisku terasu s krunom bunara uz zapadnu stranu istočnog ogradnog zida⁷⁹⁰. Još jedan renesansni vrt splitskog područja onaj je u utvrđenom kaštelu kojeg je Koriolan Cipiko izgradio »od azijskog plijena« 1481. godine na području današnjeg Kaštel Staroga. Iako izvorni hortikulturni elementi nažalost nisu sačuvani, barokni nacrt iz 1704. godine prikazuje ograđeni vrt s renesansno koncipiranom vrtnom površinom (Slika 203)⁷⁹¹. S druge strane, u samom gradu Splitu do danas su se *in situ* sačuvali ostaci samo dviju renesansnih odrina, one na uskoj terasi u vrhu Vestibula te one već spomenute, u vrtu franjevačkog samostana na Poljudu, o kojoj će riječi biti u nastavku rada.

Najraniji opis vrta u hrvatskoj književnosti nalazimo u poemi Marka Marulića *Suzana*⁷⁹². Autor koristi tri naziva za ovu hortikulturno uređenu površinu: »perivoj«, »žardin«, »vartal« te donosi opis zdenca, ukrasnih stupova i mnogih vrsta ukrasnih i plodonosnih stabala⁷⁹³. Pitanje uzora za ovaj literarni vrt nije razriješeno - iako su neki istraživači mišljenja kako Split zbog stiješnjosti unutar antičkih zidina i stalne opasnosti od osmanskih napada na područja van njihove zaštite nije mogao imati perivoj veličine opisanog⁷⁹⁴, neki su mišljenja kako je Marulića mogao nadahnuti neki postojeći splitski vrt, kao što je primjerice onaj

⁷⁸⁹ C. FISKOVIĆ, 1957.a; R. BUŽANČIĆ, 2019.a.

⁷⁹⁰ C. FISKOVIĆ, 1994., 8.

⁷⁹¹ J. BELAMARIĆ, 2006., 62.

⁷⁹² M. MARULIĆ, 2003., 163-193.

⁷⁹³ M. MARULIĆ, 2003., 168-170.

⁷⁹⁴ D. GRGUREVIĆ, 2008., 149-150. Autor smatra da je Marulića na opis Joakimova vrta u poemi možda nadahnio vrt Gučetićeva ljetnikovca u Trstenom, koji je podignut upravo u Marulovo doba, ili pak opisi vrtova u klasičnim književnim djelima, kao što je onaj kralja Alkinoja u Homerovoj Odiseji.

franjevačkog samostana na Poljudu⁷⁹⁵. Naime, samostani opservantskih redova često su bili ukrašavani renesansnim vrtovima s odrinama i šetnicama. Kao i kod svjetovnog graditeljstva, ovaj postupak bio je uobičajeniji na dubrovačkom području, iz istih razloga ekonomske stabilnosti i sigurnosti od ratne ugroze. Nadalje, pregled tlocrtne dispozicije samostana dalmatinskih mendikantskih redova otkriva kako su franjevci bili skloniji hortikulturnom uređenju svojih sklopova: franjevačke kuće u Orebiću, Cavtatu, Rožatu, Slanome, Lopudu, Rovinju, Krapnju i Hvaru diče se u većoj ili manjoj mjeri očuvanim vrtovima sa šetnicama pod odrinom, dok su od dominikanskih samostana vrtovima s odrinama (bili) urešeni oni na Čiovu i Lopudu.

Bogato opremljeni renesansni ljetnikovci dubrovačkog područja utjecali su na »modu« ukrašavanja samostanskih sklopova vrtovima s odrinama i šetnicama: reprezentativan primjer je franjevački samostan u Orebićima, koji je osim vrta imao i ložu uz crkvu s pogledom na Pelješki kanal. Samostanski vrt smješten je na jugozapadnoj strani sklopa a njegovu površinu dijeli staza koja vodi od zapadnih samostanskih vrata do trijema sa zidanim klupama. I ovdje nalazimo kamene stupiće koji nose drvenu konstrukciju pergole osmerokutnog presjeka s osmerostranim glavicama i oblim prstenom, kao i kod velikog broja dubrovačkih, ali i dalmatinskih vrtova⁷⁹⁶. S druge strane, vrt cavtatskog franjevačkog samostana je osim odrinom na stupićima opremljen i kamenim namještajem za ugodan boravak na otvorenom: krunom bunara i kamenim stolom.

Firentinski povjesničar Serafin Razzi 1588. godine donosi opis vrta dominikanskog samostana na Lopudu te među ostalim piše kako se s istočne strane sklopa nalazilo šesnaest stabala naranči i četiri stabla limuna te kako je čitav vrt bio opasan zidinama⁷⁹⁷. Vrt su dijelile okomite staze obrubljene redovima osmerostranih kamenih stupića, od kojih je danas nažalost *in situ* sačuvano samo nekoliko ulomaka. Vrt franjevačkog samostana na istom otoku bio je urešen stazom natkrivenom pergolom, međutim, kameni stupići koji su je izvorno podržavali danas su zamijenjeni metalnom konstrukcijom, dok se spomenuti ulomci čuvaju u samostanskom vrtu (Sl. 204).

⁷⁹⁵ C. FISKOVIĆ, 1997., 221. M. Tomasović u predgovoru Suzane također iznosi mišljenje kako Marulićev opis Joakimova vrta nije literarna projekcija Zemaljskog raja već da je posredovan zbiljom splitskih perivoja, polja i ljetnikovaca, koje je pisac kao zemljoposjednik zasigurno poznao (M. MARULIĆ, 2000., 20).

⁷⁹⁶ I. FISKOVIĆ, 2006., 123.

⁷⁹⁷ S. RAZZI, 2011., 188.

Čioovski samostan Sv. Križa osnovan je 1432. godine kao prvi reformirani samostan dominikanskog reda na istočnoj Jadranskoj obali, a samostanski vrt koji se nalazi sa zapadne strane sklopa sagrađen je krajem 15. ili početkom 16. stoljeća. Na ovaj zaključak upućuje klesarsko oblikovanje kamenih stupića odrine nad dvjema okomito postavljenim stazama koje dijele samostanski vrt na četiri dijela (Sl. 205). Stupići su uobičajenog osmerokutnog presjeka, s četverostranim glavicama tupih donjih bridova i udubljenim gornjim plohami. Kao i većina odrina dubrovačkog i splitskog područja, ni ovaj vrt nažalost nije sačuvala ukupan broj izvornih kamenih stupića. Osim okomitih središnjih staza, čioovski vrt je obrubljen i stazama koje teku uz njegov sjeverni i južni obod, dok je na istočnoj strani spojen s ostatkom kompleksa.

Vrt splitskih fratara opservanata smješten je južno od crkvene zgrade, približno je kvadratnog tlocrta, stranica dimenzija 74x70 m. Njegova površina podijeljena je međusobno okomito postavljenim stazama, pravilno orijentiranim u smjeru sjever-jug, odnosno istok-zapad. Središnje staze koje dijele vrt na četiri približno jednaka dijela širine su 2 metra, dok su dvije sporedne, smještene istočno i zapadno od središnje staze, širine 3 i 1.5 m. Sjecište središnjih staza omeđeno je kamenim stupićima na koje se oslanja metalna konstrukcija obrasla vinovom lozom (Sl. 206, 207). Vitki kameni stupići osmerostranog presjeka nemaju baze već se njihova tijela blago šire prema dnu, a uglavljeni su u pravokutne kamene blokove danas uzidane u novije betonske zidice (Sl. 208). Jednostavni kapiteli slijede osmerostrani oblik tijela stupića, od kojeg su odvojeni istaknutim glatkim prstenom. Kapiteli su u vrhu udubljeni zbog zadaće nošenja poprečnih gredica odrine (Sl. 209).

Veći dio odrine nad središnjim stazama danas podržavaju nizovi metalnih nosača, dok su samo na sjecištu staza sačuvani spomenuti kameni stupići⁷⁹⁸. Međutim, sudeći prema rukopisnoj bilježnici fra Vicenza Catrambonea s početka 20. stoljeća, ovo nije njihova izvorna pozicija, budući da ih on na priloženom planu vrta prikazuje uz zapadni rub središnje staze, a u tekstu navodi kako se u vrtu nalazi »Un pergolato, nella metà del giardino, cioè una fila delle colonette di pietra« (Sl. 210)⁷⁹⁹. Sudeći prema crtežima gvardijana Catrambonea, poljudski vrt

⁷⁹⁸ Od dvanaest stupića koji danas obrubljuju sjecište staza, devet je originalnih, dok su preostala tri izrađena u novije vrijeme.

⁷⁹⁹ Rupe u sjevernom ogradnom zidu vrta ukazuju na mogućnost postojanja odrine i na ovom dijelu. Gvardijan Catrambone na svojem planu vrta prikazuje dvije kapele s južne strane prislonjene na crkveni brod te staklenik (»serra«) u njihovom zapadnom produžetku. Na dodatnom crtežu prikazuje staklenik na čijoj su južnoj strani nanizani stupići s pravokutnim stopama, što bi moglo značiti da je staklenik konstruiran zatvaranjem dijela šetnice s odrinom (ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano).

je bio opremljen i kamenim namještajem: na sjecištu staza nalazile su se četiri zaobljene klupe sa stupićima na naslonima, dok je na južnom kraju središnje staze prikazana slična konstrukcija. Budući da se nisu sačuvale do danas, teško je sa sigurnošću suditi o njihovoj dataciji, međutim, slične kamene klupe za odmor u hladovini odrine nalaze se primjerice u renesansnim vrtovima ljetnikovca Beccadelli u Šipanskom polju i ljetnikovca Skočibuha u Suđurđu na Šipanu te se otvara mogućnost postojanja izvornih kamenih odmorišta u poljudskom vrtu⁸⁰⁰.

Postojanje vrta na području poljudskog sklopa navodi se još početkom 11. stoljeća, kada nadbiskup Pavao svojem ocu Prestanciju oporučuje crkvicu Sv. Marije od Poljuda koju je sam sagradio, kao i »hortumque adiunctum cum omnibus arboris pomiferis«⁸⁰¹. Tradiciju održavanja zelenih površina nastavili su i fratri opservanti uređenjem renesansnog vrta, koji se smatra utjelovljenjem srednjovjekovnog doživljaja vrta kao svetog prostora koji je omeđen zidovima sa sve četiri strane. Ortogonalna koncepcija vrtnih staza i ujednačenost površina vrtnih polja poljudski vrt datira u renesansno doba, dok ga vitki kameni stupići na kojima počiva odrina s vinovom lozom karakterizira kao dalmatinski, odnosno dubrovački tip renesansnog vrta. Prema nekim autorima ovaj tip vrta svoj uzor nalazi upravo u jednom samostanskom vrtu, onome dubrovačkog samostana Male braće, čiji je ozelenjeni klaustar i danas okružen redovima vitkih kamenih stupića (Sl. 211)⁸⁰². Osim vertikalne raščlambe kolonadama s odrinama, dubrovački renesansni vrtovi i horizontalno su raščlanjeni stazama obrubljenim niskim kamenim zidićima, ponovno po uzoru na klaustarski vrt Male braće⁸⁰³.

Stupići čija je funkcija bila podržavanje odrine već su u ranorenesansno doba prisutni u dubrovačkom kraju, odakle se preko Hvara i Splita šire sve do Zadra, dok arhivski podaci govore o njihovom izvozu u Veneto i Apuliju, pa čak i Tursku⁸⁰⁴. Klesarska obrada stupića odrine vrta poljudskog samostana slična je onoj stupića odrine Gučetićeve perivoja u Trstenom s kraja 15. stoljeća, kao i stupića ostalih odrina dubrovačkih renesansnih ljetnikovaca⁸⁰⁵, te se

⁸⁰⁰ U svojem spjevu *Suzana* Marulić pri opisu Joakimovog vrta opisuje nizove ukrasnih stupova, u čijoj je sredini zdenac, a naokolo kamena sjedala u sjeni loze, te ova podudarnost, ukoliko se možemo pouzdati u grafička svjedočanstva gvardijana Catrambonea, također govori u prilog Marulićevom ugledanju u poljudski vrt.

⁸⁰¹ Tekst oporuke datirane u 1020. godinu objavio je: O. OZRETIĆ, 1880., 24.

⁸⁰² »U načinu i provedbi prostorne raščlambe dubrovačkih renesansnih vrtova pomoću sustava zelenih trijemova može se naslutiti odraz samostanskog peristilskog vrta poznatog u Dubrovniku više od stoljeća prije pojave renesansnih vrtova« (B. ŠIŠIĆ, 1991., 69).

⁸⁰³ Primjerice, u talijanskim renesansnim vrtovima šetne staze obrubljivale su se orezivanjem zelenilom.

⁸⁰⁴ C. FISKOVIĆ, 1949.

⁸⁰⁵ C. FISKOVIĆ, 1997., 221.

stoga i vrt splitskih opservanata može datirati u kraj 15. ili početak 16. stoljeća. U većini dubrovačkih renesansnih vrtova stupići su bili postavljeni na niske zidiće od grubo klesanog kamena, te se može pretpostaviti kako su i u poljudskom vrtu unutar naknadno konstruiranih betonskih zidića koji obrubljuju staze sačuvani barem dijelovi originalne konstrukcije. Površina vrta danas je podijeljena četirima međusobno okomito postavljenim stazama, dok poznati Calergijev plan grada Splita i okolice iz 1675. godine otkriva kako je vrt i u to vrijeme bio ispresijecan mrežom staza (Sl. 212). Starost i mjerilo dokumenta, kao i činjenica kako je upravo preko površine vrta mjernik ispisao broj čestice otežava precizno iščitavanje njegove tlocrtne dispozicije, ali budući da je ortogonalnost mreže staza odlika renesansnih vrtova moguće je da današnja situacija, uz manje izmjene, odgovara onoj originalno izvedenoj⁸⁰⁶.

Humanističko doba naglašavalo je moralno-didaktičku dimenziju obrade zemlje, dok je kultiviranje neplodnih ili neobrađenih područja bilo osobito cijenjeno. Teren na kojem je izgrađen samostan splitskih opservanata izvorno je bio močvaran, o čemu svjedoči i toponim Poljud (lat. *palude* - močvara), te su fratri gradnjom samostanskih zgrada i stvaranjem hortikulturno uređene površine unutar svojeg sklopa doprinijeli uključivanju Splita u suvremene kulturne tokove. O humanističkim interesima splitskih opservanata svjedoči i isticanje antičkih spolija, pronađenih vjerojatno u blizini samog samostana. Radi se o nadgrobnom natpisu Gaja Orhivija Amempta (Sl. 213), uzidanom u vanjski zid istočne kapele, zatim o masivnom korintskom kapitelu (Sl. 214), koji je donedavno krasio ogradni zid uz glavni ulaz u samostanski sklop, a danas se nalazi u prostoru vanjskog svetišta te ulomku nadgrobne stele, uzidanom u sjeverni ogradni zid samostanskog vrta (Sl. 215)⁸⁰⁷.

Poznato djelo Petra de Crescenzijskog *Ruralium Commodorum Libri XII* (1304.-1309.) s uputama o gradnji ljetnikovaca i oblikovanju perivoja bilo je sastavnim dijelom knjižnica nekoliko naših humanista: Marko Marulić posjedovao je latinski izvornik i talijanski prijevod a za svoju knjižnicu ga je nabavio i Korčulanin Ludovik Žiljević-Zilio⁸⁰⁸. Crescenzijski daje upute o gradnji pravokutnog perivoja na ravnici, njegovu ograđivanju visokim zidovima i

⁸⁰⁶ Primjerice, najistočnija staza proširena je do širine od 3 metra u svrhu omogućavanja automobilske pristupa parkingu smještenom u sjevernom dijelu vrta.

⁸⁰⁷ N. Cambi ove ulomke smatra mogućim pokazateljem prisutnosti značajnije nekropole na području Lore, odnosno Poljuda, datirane u razdoblje od druge polovice 1. st. do ranog 3. stoljeća (N. CAMBI, 1986., 103-104). Osim spomenutih spolija, u dnu južnog i zapadnog ogradnog zida samostanskog vrta sačuvani su temelji zidova antičkih konstrukcija.

⁸⁰⁸ C. FISKović, 1964., 3.

podjeli površine ravnim puteljcima s odrinama, s česmom u sredini. Ovu preporuku slijede dalmatinski plemići i humanisti, od Marka Marulića koji opisuje svoj imaginarni vrt, do Hanibala Lucića, Petra Hektorovića i pripadnika dubrovačke vlastele koji koncipiraju vrtove svojih ljetnikovaca u skladu s Crescenzijevim pisanjem. Krajem 15. stoljeća mnogi mletački plemići grade vile u miru polja Mestrea a njihov primjer slijede i dalmatinski književnici i humanisti: Juraj Šižgorić odlazi na svoj posjed na Zlarinu, Marulić piše stihove o boravku na Šolti, dok sastanke erudita na selu spominje i dubrovački književnik Nikola Nalješković, slaveći perivoj kojeg je svojim trudom i radom svojih seljaka učinio plodnim i zelenim⁸⁰⁹. Uređenje i boravak u hortikulturno uređenim prostorima u renesansno je doba bio izraz pripadnosti europskom kulturnom krugu, te stoga poljudski samostanski vrt svjedoči o doprinosu franjevacu opservanata kulturi renesansnog Splita, a njegov značaj još je i veći ako se u obzir uzme činjenica kako je on jedini do danas sačuvani renesansni vrt na području grada Splita.

6.3.3.3. RENESANSNA SLIKARSKA BAŠTINA

Odredbe jednog od najranijih kapitula franjevačkog reda, tzv. Narbonske konstitucije iz 1260. godine, propisivale su uređivanje i opremanje franjevačkih crkava bez upotrebe suvišnih ukrasa i raskoši, što potvrđuju i Bernardinske konstitucije iz 1440. godine, međutim, uzimajući u obzir praktične probleme s kojima su se fratri susretali, sveti Bernardin ipak dopušta *usus moderatus*⁸¹⁰. Naime, prema četvrtoj deklaraciji Konstitucija odgovornima se drži one koje te nepotrebne stvari uvode u crkve (donatori) a ne fratre koji tu crkvu i samostan koriste. Na ovaj način fratri se razrješuju odgovornosti, ali i dalje mogu udovoljavati željama bogatih donatora, što je bilo od presudne važnosti za opstanak samostana. Primjer oporučne odredbe koja se vezuje uz jedno od poljudskih slikarskih djela ona je iz oporuke splitskog plemića Janka Albertija, koji 1493. godine splitskim opservantima ostavlja pozamašnu svotu od 30 dukata za izradu oltarne pale⁸¹¹. Iako nisu sačuvani arhivski dokumenti koji bi to potvrdili, smatra se da

⁸⁰⁹ C. FISKOVIĆ, 1964., 3.

⁸¹⁰ R. COBIANCHI, 2009., 109.

⁸¹¹ C. FISKOVIĆ, 1972., 122.

je ovaj iznos upotrijebljen za izradu oltarne pale *Bogorodica pomoćnica kršćana sa sv. Ljudevitom Tuluškim i sv. Sebastijanom* (Sl. 29). Autor ove pale je Benedetto Diana (oko 1460.-1525.)⁸¹², djelo se datira u kasnije razdoblje umjetnikova stvaralaštva, pod utjecajima Lorenza Lotta, Girolama Romanina i Dossa Dossija⁸¹³.

Glavni oltar poljudske crkve krasi veliki poliptih kojega je 1549. godine izradio Girolamo da Santa Croce (Sl. 216)⁸¹⁴. Kao i ostale radionice eklektičnog izražaja i slabije kvalitete, i ona obitelji Santa Croce je svoja djela distribuirala uglavnom po rubnim dijelovima Mletačke Republike. Međutim, poljudski poliptih se smatra najznačajnijim djelom Girolama da Santa Crocea u Dalmaciji dok je njegova posebna vrijednost i pozlaćeni izrezbareni okvir koji predstavlja jedan od malobrojnih sačuvanih ranorenesansnih drvenih oltara u Dalmaciji⁸¹⁵.

Sjeverni zid poljudske crkve krasi velika slika *Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Petrom i sv. Klarom* autora Francesca da Santa Crocea (datirana u sredinu 16. stoljeća) (Sl. 217)⁸¹⁶. Nisu sačuvani arhivski podaci o njenim naručiteljima, ali budući da se na drvenom okviru slike nalazi grb plemićke obitelji Benedetti (koja je u crkvi imala i svoju kapelu), smatra se da je nastala donacijom jednoga od njenih članova. Na slici je prikazana Bogorodica s Djetetom na mramornom prijestolju, s desne strane im je sv. Petar, s lijeve sv. Klara a pod nogama mali sv. Ivan Krstitelj, a podno prijestolja su anđeli svirači. U pozadini prizora vidljiv je otvoreni pejzaž što djelo čini najstarijim prikazom Svetog razgovora u renesansno koncipiranom krajoliku u Splitu⁸¹⁷.

Portret biskupa Tome Nigrisa kojega je 1527. godine naslikao Lorenzo Lotto (oko 1480.-1556.) najvrijednije je renesansno slikarsko djelo čitave Dalmacije, ali i jedno od Lottovih remek-djela nastalih u vrijeme njegova boravka u Veneciji (Sl. 125)⁸¹⁸. Danas se slika

⁸¹² K. PRIJATELJ, 1968., 101-104.

⁸¹³ R. TOMIĆ, 2002., 24.

⁸¹⁴ D. FABIANICH, 1864., 129; I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, 1858., 397; L. JELIĆ, F. BULIĆ, S. RUTAR, 1894., 213; G. FIOCCO, 1916., 179; A. DUDAN, 1922., 384-385; D. WESTPHAL, 1937., 24, 26-28; I. PETRICIOLI, 1957., 187-197.

⁸¹⁵ R. TOMIĆ, 2002., 30.

⁸¹⁶ Ova slika se pripisuje Francescu da Santa Croceu, međutim, u novije je vrijeme I. Čapeta Rakić iznijela prijedlog atribucije Girolamu da Santa Croceu, uz moguću Francescovu asistenciju. Pregled literature o navedenom djelu vidi kod: I. ČAPETA RAKIĆ, 2011., 71-72.

⁸¹⁷ R. TOMIĆ, 2002., 33.

⁸¹⁸ M. DVORAK, 1911., 1-3; G. PRAGA, 1933.; R. LONGHI, 1946.; P. ZAMPETTI, 1953.; K. PRIJATELJ, 1954.; B. BERENSON, 1956.; L. KATIĆ, 1956.; C. FISKOVIĆ, 1958.; P. PALUCCHINI, G. MARIANI CANOVA, 1974.; F. CAROLI, 1975.; D. A. BROWN, P. HUMFREY, 1998.; R. TOMIĆ, 2002.

čuva u poljudskom samostanu, međutim, nije poznato u kojem je trenu tamo dospjela, imaju li poljudski franjevci veze s njenim nastankom, ili je u samostan dospjela primjerice oporučnom ostavštinom samog biskupa⁸¹⁹.

Osim naprijed opisanih, u poljudskoj crkvi čuva se još nekoliko vrijednih renesansnih slikarskih i drvorezbarskih djela kao što je drveno raspelo datirano u prvu polovinu 15. stoljeća na kojem se uz još uvijek prisutne gotičke elemente oblikovanja prepoznaju i oni renesansni (Sl. 218)⁸²⁰. Također, na sjevernom crkvenom zidu nalazi se pala *Disputa o Bogorodici Bezgrešnog Začéća*, barokna kopija djela Nikole Bralića Giacortina iz 1518. godine, koje se radi narativnosti prikaza i konstrukcije prostora smatra jednim od ikonografski zanimljivijih renesansnih slikarskih djela grada Splita (Sl. 219)⁸²¹.

⁸¹⁹ Osim portreta i nadgrobné ploče, poljudski samostan čuva još nekoliko predmeta koji su pripadali biskupu, a to su prsten i pismo pape Lava X. upućeno Nigrisu 1520. godine (C. FISKOVIĆ, 1958., 284).

⁸²⁰ C. FISKOVIĆ, 1939., 214; I. FISKOVIĆ, 1965., 82. U novije je vrijeme o ranorenesansnim drvenim polikromiranim raspeima na našem području pisao: I. MATEJČIĆ, 2010., 63-82.

⁸²¹ R. TOMIĆ, 2002., 136-140. Još jedna zanimljivost vezana uz ovu sliku je i hipoteza koju iznosi I. Prijatelj Pavičić, a koja se odnosi na identifikaciju dopojasnog lika prikazanog desno od Bogorodice kao kardinala Bessariona (I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 2001., 51-52).

7. ZAKLJUČAK

Franjevački samostan Sv. Ante na Poljudu jedan je od najvažnijih arhitektonskih sklopova grada Splita s obilježjima renesansnog stila. Samostan je radi pripadnosti opservantskoj struji franjevačkog reda, koja je svoj procvat u dalmatinskim krajevima doživjela sredinom 15. stoljeća, upravo to doba sagrađen van urbane cjeline tadašnjeg grada Splita, dok je na raspored njegovih funkcionalnih jedinica utjecala već utvrđena tipologija gradnje kuća prosjačkih redova. Crkva poljudskog samostana nalazi se na sjevernoj strani sklopa, samostanske zgrade su sa istočne i južne strane centralno smještenog klaustara, dok je najizrazitije arhitektonsko obilježje koje poljudski samostan izdvaja iz skupine kuća prosjačkih redova istog vremena obrambena kula, dograđena uz zapadni obodni zid klaustara.

Osnutak samostana franjevacu opservanata u Splitu obilježen je ličnošću kardinala Basiliusa Bessariona, poznatog humanista i borca za obranu kršćanske Europe od osmanskih osvajanja. Arhivski izvještaji o Bessarionovom darivanju crkvice sv. Marije Poljudske s pripadajućim terenima fratrima opservantima 1450. godine razmatraju se u svjetlu znanstvenoj javnosti gotovo nepoznatog podatka o pronalasku relikvije svetog Bazilija prilikom razgradnje glavnog oltara poljudske crkve. Naime, pronalazak relikvije ovoga u dalmatinskom području slabo prisutnog sveca nameće pitanje njenog porijekla, koje se u ovom radu objašnjava direktnim darivanjem od strane slavnog kardinala. Bessarionova poznata naklonost opservantskoj grani franjevačkog reda, među ostalim motivirana i važnom ulogom koju su opservantski propovjednici imali u pozivanju puka na vojnu protiv Osmanlija, potaknula je kardinala na darivanje spomenute relikvije novoosnovanom franjevačkom samostanu smještenom u gradu kojemu se ratna ugroza neminovno približavala. Posjedovanje relikvije poljudskim je franjevcima omogućilo posvetu glavnoga oltara, potaknulo početak samostanskog života i pastoralnog djelovanja, te se stoga uloga kardinala Bessariona u osnutku poljudskog samostana određuje ne samo kao formalno ispunjavanje molbe za darivanje jednoga od svojih brojnih komendatarnih posjeda već kao i osobno zalaganje za osnutak još jedne kuće reformiranih franjevaca.

U ovom radu izvršena je detaljna analiza faza arhitektonskog razvoja poljudskog sklopa, počevši od najranije izgrađenih dijelova - crkve s donjim dijelom zvonika, dvaju samostanskih krila i cisterne klaustara. Poljudska crkva tipičan je primjer crkve prosjačkih redova

istočnojadranske obale, s izduženim brodom natkrivenim drvenom stropnom konstrukcijom i šiljastolučno nadsvođenom apsidom pravokutnog tlocrta. Raspored prostorija dvaju samostanskih krila također slijedi uobičajenu shemu smještanja prostorija duhovne namjene bliže crkvi (sakristija, kapitularna dvorana), onih gospodarske i društvene namjene (kuhinja, refektorij, spremišta) dalje od crkve te fratarskih spavaonica na katu krila. Druga faza razvoja poljudskog sklopa obilježena je ratnom ugrozom koja je nakon pada kliške tvrđave u osmanske ruke (1537.) postala svakodnevnica grada Splita a osobito iz zaštite gradskih zidina izuzetih sklopova kao što je bio poljudski samostan. Zbog ovih nepovoljnih okolnosti mletačka vlast je 1538. godine uz zapadni obodni zid poljudskog klaustura izgradila obrambenu kulu s mašikulom čija je zadaća bila obrana sklopa od napada osmanskih četa, ali i izviđanje okolnog područja radi pravovremenog uočavanja nadolazeće opasnosti. Naime, franjevački je samostan radi smještanja na zapadnom ulazu u splitsko polje bio pogodna lokacija za nadgledanje okolnog kopnenog područja, dok je smještaj na samoj obali pružao mogućnost uočavanja eventualnog pristupa neprijatelja morskim putem. Istovremeno sa poljudskom kulom godine izgrađena je i kula na obližnjem lokalitetu Glavičine koja je zajedno sa poljudskim samostanom te utvrđenim položajima na otočiću Barbarincu, Vranjicu, Solinu (ušće Jadra), Kučinama, Kamenu i Žrnovnici činila obrambeno-izvidnički pojas grada Splita.

Poljudska kula sagrađena je radi zaštite života i imovine fratara i splitskih građana, međutim, dodatni razlog njene gradnje vjerojatno je bila i obrana obližnje solane. Lokacija ovog sklopa, poznatog iz dokumenta iz 1352. godine kojim se Frani Vučini odobrava njegova gradnja, određuje se pomoću karte Splita i okolice 1675. godine na kojoj su u neposrednoj blizini poljudskog samostana ucrtane strukture koje proporcijama i gabaritima odgovaraju bazenima solane. Trgovina solju je u srednjem i ranom novom vijeku bila jako važna djelatnost koja je vlasnicima solana, trgovcima i prevoznicima soli, a pogotovo mletačkim vlastima koja je u potpunosti kontrolirala proizvodnju i trgovinu ove za život neophodne namirnice, donosila znatnu dobit. Stoga je nastojanje civilne vlasti oko utvrđivanja poljudskog sklopa razumljivo u smislu obrane važnog gospodarsko-proizvodnog sklopa solane, dakako, uz primarnu ulogu obrane samoga samostana.

Razdoblje druge četvrtine i sredine šesnaestog stoljeća obilježeno je rastućom opasnošću od osmanskih napada na Split, međutim, i u ovim okolnostima se u poljudskom samostanu poduzimaju građevinski zahvati: uz južni dio crkvenog broda grade se dvije kapele,

a dovršava se i kolonada s nadstrešnicom u samostanskom klausturu. Zapadnu kapelu su već raniji istraživači radi smještaja grobnice plemićke obitelji Benedetti i oltarne pale s obiteljskim grbom na okviru vezali uz patronažu navedene obitelji sredinom 16. stoljeća, međutim, identitet donatora i vrijeme gradnje istočne kapele nisu bili poznati. Ova pitanja nastoje se razriješiti pomoću do sada neobjavljenih arhivskih podataka o darivanju novčanih sredstava (14 dukata) od strane građanke Margarite 1531. godine u svrhu gradnje kapele nad Gospinim oltarom. Ovi podaci temelj su hipotezi o daljnjem darivanju sredstava od strane vjernika (radi nedostatnog iznosa Margaritine ostavštine), možebitno članova bratovštine sa sjedištem u poljudskoj crkvi, te posljedičnoj gradnji istočne kapele.

U ovom radu dan je pregled materijalnih ostataka renesansnih slojeva i ostalih dvaju mendikantskih samostana grada Splita, konventualnog franjevačkog samostana Sv. Frane na obali i dominikanskog samostana Sv. Katarine Aleksandrijske. Ovi ostaci vrlo su oskudni, budući da je franjevački sklop u gotovo osam stotina godina svoga postojanja doživio niz pregradnji koje su poništile eventualne građevinske zahvate renesansnog doba dok je dominikanski sklop, također osnovan u prvoj polovini 13. stoljeća, u potpunosti porušen sredinom 17. stoljeća radi gradnje baroknih obrambenih zidina. Međutim, sačuvana je određena količina arhivske građe koja svjedoči dobre odnose triju prosjačkih redova grada Splita s vladajućim političkim strukturama renesansnog vremena te su ovi podaci interpretirani u svjetlu uzajamne koristi koje su fratri i mletačka vlast imali jedni od drugih. Naime, osnivanje kuća prosjačkih redova bilo je nemoguće bez dozvole autorativne mletačke vlasti, koja je ovim molbama redovito udovoljavala a nerijetko i poticala gradnje samostana, primjerice darivanjem terena za njihov smještaj ili čak novčanih sredstava za građevinske zahvate na sklopovima. Jedan od važnijih razloga ovoj velikodušnosti bila je korist koju je Venecija imala od prisustva mendikantskih zajednica budući da su fratarske propovijedi o važnosti kršćanskog milosrđa prema bližnjima imale pozitivan utjecaj na održavanje komunalnog mira, a time i stabilnost mletačke vlasti. Dukala dužda Pasqualea Maripietra iz 1458. godine kojom se poljudskim fratrima dozvoljava prikupljanja milostinje na područjima pod mletačkom vlašću daljnji je dokaz posebne naklonosti i želje za njihovim prisustvom budući da je poljudski samostan već 1452. godine predan na upravu Bosanskoj vikariji te je u njemu boravio i veći broj fratara porijeklom sa područja van mletačke uprave.

Oporučni zapisi u kojima se određena materijalna dobra i novčana sredstva darivaju mendikantskim samostanima izvrstan su izvor podataka koji pomažu u stvaranju slike o recepciji i položaju prosjačkih redova u renesansnom Splitu. U ovom radu analizirani su dostupni arhivski dokumenti koji svjedoče uobičajenu praksu oporučnih darivanja mendikanata za što se zauzvrat traže mise za pokoj duša pokojnika ili ukopi unutar samostanskih sklopova. Oporučni zapisi arhiva poljudskog samostana otkrivaju kako je u najvećem broju isprava novac predmet ostavštine, usprkos odredbama o evanđeoskom siromaštvu i neposjedovanju materijalnih dobara opservantskih redovnika, a sličnu situaciju potvrđuje i pregled regista arhivskih isprava i drugog mendikantskog samostana, dominikanskog samostana Sv. Katarine Aleksandrijske. Najveći broj analiziranih ostavština dolazi od pripadnika splitskih pučkih obitelji, dok se imena samo troje oporučitelja mogu vezati uz konkretne građevne zahvate ili nabave umjetničkih djela za samostane: Marin Ohmović, Janko Alberti te Margarita, udovica bojadisara tkanina Bernardina. Oporučna ostavština splitskog građanina Marina Ohmovića je 1448. godine osigurala gradnju kapele Sv. Katarine u crkvi dominikanskog samostana, plemić Janko Alberti je 1493. godine oporučio 30 dukata za nabavu oltarne pale za poljudsku crkvu dok je građanka Margarita 1531. godine darovala 14 dukata koji su iskorišteni za pokrivanje dijela troškova gradnje naprijed spomenute istočne kapele poljudske crkve.

Prosjački redovi su svoju rano stečenu popularnost mogli zahvaliti ne samo pastoralnom djelovanju, čije su glavne odrednice bile propovjedničke i ispovjedničke aktivnosti, već i ranom prihvaćanju laičkih ukopa u svojim sklopovima. Tako se i u splitskom franjevačkom konventualnom samostanu nalazi grobnica Leona Kacete datirana u 1296. godinu dok su stariji nadgrobnici dominikanskog samostana nažalost uništeni. Poljudski samostan je također od najranijih dana svojega postojanja bio popularno mjesto laičkih ukopa a među 53 sačuvana nadgrobnika brojnošću se ističu oni pripadnika plemićkih obitelji. S druge strane, planovi franjevačkog konventualnog samostana iz 1674. godine otkrivaju kako su od čak 199 nadgrobnika koji su se nalazili unutar zidina sklopa samo četiri pripadala plemićkim obiteljima. Navedeni podaci ukazuju na postojanje određenog »imidža« dvaju samostana u sepulkralnom smislu: dok je samostan Sv. Frane na Obali bio iznimno popularno mjesto ukopa splitskih građana, poljudski samostan imao je status gotovo elitne, plemićke lokacije ukopa.

Najranija umjetnička djela renesansnog izričaja u Splitu dva su reljefa Jurja Dalmatinca, prikaz kamenovanja blaženog Arnira sa oltara kapele ženskog benediktinskog samostana

(1444.) i bičevanja Kristovog sa oltara katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije (1448.). Splitski mendikantski samostani su također u renesansno doba pregrađivani i ukrašavani suvremeno oblikovanom umjetninama, međutim, do danas je kao integralna cjelina sačuvan samo poljudski sklop u kojem se kao jedan od najznačajnijih korpusa djela s obilježjima renesansnog stila ističe skupina nadgrobnih ploča. Iako kompozicijska rješenja i izbor dekorativnih motiva poljudskih ploča varira, brojnošću se ističe skupina nadgrobnika nastala u periodu od 1494. do 1572. godine, stupnjevito uvučene profilacije ploče, s obiteljskim grbom umetnutim u kružni lisnati vijenac povezan vrpčama, pravokutnim svitkom s natpisom te okvirom ukrašenim *all`antica* vegetabilnim motivima, u kojeg je čitava ploča umetnuta. Pitanje porijekla kvalitetno oblikovanih vegetabilnih motiva okvira vezuje se uz djelatnost Nikole Firentinca koji je više uradaka u obližnjem Trogiru (ali i na drugim lokacijama) ukrasio srodno koncipiranim motivima.

I drugu skupinu poljudskih nadgrobnika (nastalih 1527. i oko 1530. godine), s likom pokojnika prikazanim u arhitektonskom okviru ili bez njega, karakterizira okvir ukrašen *all`antica* vegetabilnim motivima. Upravo je oblikovanje okvira nadgrobnice ploče s likom mlade plemkinje dodatni argument za već ranije postavljenu hipotezu o Marinu Vladiću kao autoru ovog nadgrobnika. Naime, spomenuti vegetabilni motivi poljudske ploče pokazuju sličnosti sa istovrsnim motivima Firentinčevog nadgrobnika biskupa Turlona u Trogiru, što se objašnjava očekivanim ugledanjem mlađeg kipara na djela svojeg učitelja. U ovom radu se oprezno iznosi još jedna hipoteza koja se odnosi na oskudno sačuvane radove ovoga majstora: radi istovjetnosti kompozicije i izvedbe spomenutog vegetabilnog motiva okvira ploče nepoznate plemkinje i onoga sa ugaonog pilastra balkona kuće Pavlović na splitskom Narodnom trgu otvara se mogućnost Vladićevog sudjelovanja u izradi arhitektonske plastike pročelja spomenute građevine. Još jedan poljudski nadgrobnik pokazuje odjeke umjetnosti Nikole Firentinca: reljef dvaju anđela koji pridržavaju grb biskupa Nigrisa oblikovan je vrlo slično sukladnom motivu sa Firentinčeve grobnice Sobota u crkvi trogirskih dominikanaca te onome sa grede kamina s grbom obitelji Grisogono iz Splita, što autora Nigrisovog nadgrobnika, uz već poznatog Firentinčevog učenika Marina Vladića, približava krugu najistaknutijeg našeg renesansnog kipara. Uz naprijed navedene, poljudski nadgrobnici se u ovom radu svrstavaju i u tzv. treću skupinu (nastali od 1582. do 1595. godine), karakteriziranu jednostavnom profilacijom obruba ploče i minimalno ukrašenom površinom s jednim ili dvama natpisnim poljima ili jednostavnim slobodnostojećim reljefom, dok četvrtu skupinu čini samo

jedna ploča datirana u 1589. godinu, jedinstvene kompozicije i bogatog repertoara dekorativnih motiva.

Reljef lunete poljudske crkve vrlo je kvalitetno kiparsko djelo renesansnog oblikovanja za kojega se radi arhivskih podataka o opremanju crkve liturgijskim ruhom već 1470. godine, kamenim namještajem i oltarnim palama 1493. i ukopima u pločniku crkve 1494. godine, predlaže korekcija vremena nastanka, sa prve polovine 16. stoljeća na zadnju četvrtinu 15. stoljeća. Ovaj prijedlog se argumentira i primjerima ukrašavanja crkvice splitskog područja renesansno klesanim reljefima već 1467. godine (oltar crkve Sv. Ciprijana u Pražnicama na otoku Braču, pripisan Nikoli Firentincu), te oko 1470. godine (oltar crkve Sv. Jurja u Straževniku na otoku Braču, nepoznati Firentinčev pomoćnik). Navedeni su reljefi osim radi općenite pripadnosti renesansnom umjetničkom izričaju srodni poljudskome i radi usmjerenosti likova Bogorodice i Djeteta s atika obaju oltara prema promatraču, što nalazimo i kod likova Bogorodice, sv. Ante Padovanskog i sv. Frane s poljudske lunete. Budući da su ekstraurbane bračke crkvice već šezdesetih godina 15. stoljeća ukrašavane od strane Nikole Firentinca i njegove radionice, opravdano je pretpostaviti kako je i glavni portal crkve novoosnovanog samostana franjevac opservanata nadomak Splita prije kraja 15. stoljeća također bio opremljen suvremeno oblikovanim klesarskim uratkom.

U poljudskoj se crkvi, ali i ostalim dijelovima sklopa, uz naprijed navedene čuva niz djela s obilježjima renesansnog stila: u dvorišni zid pred crkvom ugrađen je pravilni kameni luk ukrašen *orecchionima* i antemijima dok se u klausturu nalazi kolonada stupaca kvadratnog presjeka s kapitelima ukrašenim ispunjenim kanelirama. Ishodište ovoga tipa kapitela vezuje se uz L. B. Albertija, u Veneciji krasi niz građevina zadnje trećine 15. i prve trećine 16. stoljeća, dok ga u našem priobalju nalazimo na više građevina nastalih u prvoj polovini 16. stoljeća, što pomaže u dataciji poljudskih primjera. Nadalje, pred glavnim oltarom poljudske crkve nalazi se oltarna ogradica koju je oko 1493. godine isklesao Mihovil Mihanić, jedan od rijetkih poimence poznatih majstora angažiranih na gradnji ili opremanju crkve i sklopa. Kompozicijsko rješenje i dekorativni elementi oltarne ograde još uvijek su gotičkog izričaja, ali javljaju se i oni renesansne provenijencije: polukružni lukovi među stupićima i dekorativni motiv astragala. S druge strane, kameni zidni svijećnjak za uskrсну svijeću djelo je potpuno renesansnog oblikovanja, kao i čeone strukture dviju kapela sa južne strane prigradenih crkvenom brodu. Datacija zapadne kapele u sredinu 16. stoljeća potvrđuje se analizom

komparativnih primjera arhitektonske plastike crkvi franjevačkog i dominikanskog samostana u Hvaru te kapele benediktinskog samostana u Cresu dok se istočna kapela u ovom radu vezuje uz spomenuti oporučni zapis iz 1531. godine. U refektoriju poljudskog samostana sačuvan je izvorni kameni pločnik u kojeg su ugrađene kamene konzole klupa i nosači stolova, s renesansno oblikovanim stupićima oblika dvostruke kruške na spoju ukrašenim tipičnim gotičkim motivom dijamantnog niza te konzolama bočno ukrašenim povijenim volutama.

Južni dio sklopa poljudskog samostana zauzima prostrani vrt čija je površina podijeljena dvjema okomito postavljenim stazama koje su danas tek djelomično obrubljene kolonadom kamenih stupića osmerostranog presjeka i četverostranih kapitela. Ortogonalnu podjelu vrtne površine i opisani tip stupića nalazimo u većem broju vrtova i odrina dubrovačkih, korčulanskih i hvarskih renesansnih ljetnikovaca, ali i samostanskih sklopova, te se stoga i poljudski vrt datira u isto razdoblje. Hortikulturno uređenje površina u renesansno je doba bio izraz visoke kulture življenja te se uređenje poljudskog vrta, u čijim su ogradnim zidovima čak bile prezentirane antičke spolije, tumači kao dokaz uključenosti splitskih franjevac opservanata u suvremena kulturna zbivanja.

Splitski opservanti su svoje kuće opremali renesansno koncipiranim umjetničkim djelima dok su pripadnost suvremenim kulturnim krugovima dokazivali i održavanjem veza s vodećim humanističkim ličnostima svojega grada, kao što su primjerice Marko Marulić i članovi njegovog literarnog kruga. Štoviše, analiza Marulićevog opusa pokazuje utjecaj franjevačke i dominikanske duhovnosti na njegovo stvaralaštvo dok je daljnji dokaz povezanosti sa samostanskim zajednicama pisanje djela samostanske tematike i za samostansku publiku te oporučno darivanje knjiga splitskim dominikancima i franjevcima opservantima. Splitske humaniste i mendikante je povezivalo i zajedničko nastojanje oko pokretanja civilnih i crkvenih vlasti, ali i puka, na organizirani otpor nadirućoj osmanskoj sili. Humanisti su kroz književna djela, ali primjerice i govore na papinskim i vladarskim dvorovima koji su gotovo redovito imali značajnu literarnu vrijednost, upozoravali više društvene slojeve na potrebu aktivne obrane od Osmanlija. S druge strane, mendikantski fratri su se svojim propovijedima, koje su za razliku od mahom latinskih djela humanista bile na hrvatskom jeziku, obraćali i nižim društvenim slojevima, ponovno sa upozorenjima o nužnosti obrane radi očuvanja života i kršćanske vjere. I sam Marko Marulić u predgovoru *Poslanice papi Adrijanu VI.* navodi kako je često prisustvovao propovijedima dominikanca Dominika Buće puku te kako je upravo na

njegovo traženje papi uputio spomenutu poslanicu, što govori u prilog hipotezi o zajedničkim naporima humanista i mendikanata u obrani kršćanske Europe od osmanskih osvajanja.

Franjevački opservantski samostan Sv. Ante na Poljudu sklop je koji je do danas sačuvao svoje izvorne konstruktivne jedinice (uz neizostavne kasnije dogradnje), kao i veliki dio izvornih elemenata uređenja crkve i samostanskih prostorija, od arhitektonske plastike crkvenog interijera, kamene klesane opreme i namještaja crkve i samostanskih prostorija do vrijednih slikarskih djela. Analiza sačuvanih djela renesansnog izričaja pokazuju kako je poljudski samostan imao važno mjesto u procesu recepcije renesansne umjetnosti u Splitu dok su poljudski fratri, jednako kao i dominikanska i franjevačka konventualna braća, održavali veze sa predstavnicima civilne vlasti, članovima plemićkih obitelji, humanističkom kulturnom elitom grada, ali i običnim pukom, čime su prosjački redovi potvrđivali svoje važno mjesto ne samo u duhovnom već i u ostalim aspektima javnog života renesansnog Splita.

8. POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE

ARHIVSKA GRADA

ASSAP - Arhiv samostana Sv. Ante na Poljudu

DAZD - Državni arhiv u Zadru

LITERATURA

J. ALAČEVIĆ, 1882.-1883.

JOSIP ALAČEVIĆ, Il forte Clissa ed il conte Nicolò Cindro, *Biblioteca storica della Dalmazia*, vol. 4, Dubrovnik 1882.-1883., 1-5

J. ALAČEVIĆ, 1889.

JOSIP ALAČEVIĆ, Serie dei Reggitori di Spalato, *Bulletino*, br. XII, Split 1889., 107-112

J. ALAČEVIĆ, 1899.

JOSIP ALAČEVIĆ, *Un documento veneto sul cardinale Bessarione e Spalato*, Roma 1899.

J. ALAČEVIĆ (ur.), 1911.

Il Regilmento del Nobiluomo Marco Bembo da Venezia, quale Conte di Spalato negli anni 1352, 1353, 1354, JOSIP ALAČEVIĆ (ur.), *Bulletino*, br. XXXIII, Split 1911., 231-234

V. ALCE, 1984.

VENTURINO ALCE, La riforma dell'ordine domenicano nel '400 e nel primo '500 Veneto, u: *Riforma della chiesa, cultura e spiritualità nel Quattrocento Veneto*, F. G. Trolese (ur.), Cesena 1984., 333-343

I. ALDUK, 2015.

IVAN ALDUK, Solinske utvrde (I), Gradina na temelju izvora iz 16. stoljeća, *Tusculum*, vol. 8, No. I, Solin 2015., 107-113

Analecta franciscana, 1897.

Cronica XXIV Generalium Ordinis Minorum, u: *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*, tom. III, Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1897.

Analecta franciscana, 1983.

Regestum observantiae cismontanae (1464-1488), u: *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum minorum*, vol. XII, Grottaferata (Roma) 1983.

G. ANDENNA, 2001.

GIANCARLO ANDENNA, Aspetti politici della presenza degli Osservanti in Lombardia in età sforzesca; u: *Ordini religiosi e società politica in Italia e Germania nei secoli XIV e XV*, G. Chittolini, K. Elm (ur.), Bologna 2001., 331-371

P. ANDREIS, 1977.

PAVAO ANDREIS, *Povijest grada Trogira*, Sv. I, Split, 1977.

S. ANDRIĆ, 2005.

STANKO ANDRIĆ, Benediktinska opatija svete Margarete u Grabovu i njezin odnos prema benediktinskom samostanu u Bijeli, *Scrinia Slavonica*, Vol. 5, No. 1, Slavonski Brod 2005., 62-98

T. ANDRIĆ, 2014.

TONIJA ANDRIĆ, *Život splitskog puka u srednjem vijeku: primjer obrtnika sredinom 15. stoljeća*, Zagreb 2014.

T. ANDRIĆ, 2020.

TONIJA ANDRIĆ, *Povijest Splita u srednjem vijeku*, Split 2020.

J. ARANZA, 1897.

JOSIP ARANZA, O nadgrobnoj ploči Tome de Nigris u crkvi od Poljuda kod Spljeta, *Bullettino*, vol. XX, Split 1897., 14

I. BABIĆ, 1987.

IVO BABIĆ, Renesansni lučni prozori i općinska palača u Trogiru, *Adrias*, sv. 1, Split 1987., 169-179

J. BADALIĆ 1952.

JOSIP BADALIĆ, *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Zagreb 1952.

A. BADURINA, 1979.-1982.

ANĐELKO BADURINA, Problem likovnih predložaka za ikonografiju Arnirove grobnice, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, vol. 3-6, Zagreb 1979.-1982., 209-216

A. BADURINA, 1990.

ANĐELKO BADURINA, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb 1990.

B. BAGNOREGIO, 2012.

BONAVENTURA BAGNOREGIO, Veći životopis sv. Franje Asiškoga, D. Damjanović (prev.), u: *Franjevački izvori*, P. Vrebac (ur.), Sarajevo-Zagreb 2012., 907-994

J. R. BANKER, 2009.

JAMES R. BANKER, The Conventual and Observant Franciscans and Sassetta`s altarpiece in San Francesco in Borgo San Sepolcro, u: *Sassetta, The Borgo San Sepolcro Altarpiece*, vol. I, M. Israëls (ur.), Florence 2009., 141-146

J. BELAMARIĆ, 1983.

JOŠKO BELAMARIĆ, Franjevačka crkva i samostan na Otoku kod Korčule, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 23, No. 1, 1983., 149-191

J. BELAMARIĆ, 2006.

JOŠKO BELAMARIĆ, Izgubljeni Koriolanov vrt, u: *Kultura ladanja*, N. Grujić (ur.), Zagreb 2006., 61-68

J. BELAMARIĆ, 2010.

JOŠKO BELAMARIĆ, Za Vicka Andrića: Jedan zvonik više, jedan zvonik manje, *Klesarstvo i graditeljstvo*, vol. XXI, br. 3-4, Pučišća 2010., 77-87

S. BELTRAMO, 2013.

SILVIA BELTRAMO, The construction sites of the Mendicant Orders in North Western Italy (13th-15th centuries): »civitas«, masters of work and architecture, u: *Kirche als Baustelle. Große Sakralbauten des Mittelalters*, K. Schröck, B. Klein, S. Bürger (ur.), Köln 2013., 88-102

I. BENYOVSKY, 1998.

IRENA BENYOVSKY, Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 41, Zagreb 1998., 137-160

B. BERENSON, 1956.

BERNARD BERENSON, *Lorenzo Lotto*, London-New York 1956.

B. BERENSON, 1958.

BERNARD BERENSON, *Pitture Italiane del Rinascimento: La Scuola veneta*, Firenze 1958.

D. BERIĆ, 1950.

DUŠAN BERIĆ, Bibliografske bilješke Julija Bajamontija o djelima Marka Marulića, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, vol. I/4, Zagreb 1950., 289-293

L. BERITIĆ, 1955.

LUKŠA BERITIĆ, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb 1955.

B. AQUILANI, 1902.

BERNARDINI AQUILANI, *Cronica Fratrum minorum observantiae*, L. Lemmens. (ur.), Roma 1902.

N. BEZIĆ BOŽANIĆ, 1999.

NEVENKA BEZIĆ BOŽANIĆ, *Majstori od IX do XIX stoljeća u Dalmaciji*, Split 1999.

C. BIANCA, 2012.

CONCETTA BIANCA, Concetta, L`ambiente romano dell`Accademia, u: *Bessarione e la sua Accademia*, A. Gutkowski, E. Prinzivalli (ur.), Roma 2012., 57-64

D. BILIĆ, 2011.

DARKA BILIĆ, Izgradnja zvonika katedrale u Makarskoj, *PPUD*, br. 42, Split 2011., 307-322

N. BISAHA, 2004.

NANCY BISAHA, *Creating East and West, Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*, Philadelphia 2004.

G. BOERIO, 1867.

GIUSEPPE BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1867.

G. BORČIĆ, 2001.

GORAN BORČIĆ, Oružje i obrana Splita, u: *Split Marulićeva doba, katalog izložbe Split Marulićeva doba*, G. Borčić (ur.), Split 2001., 92-96

L. BORIĆ, 2010.

LARIS BORIĆ, *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru 2010.

L. BORIĆ, 2011.

LARIS BORIĆ, Fortificiranje grada Cresa u 16. stoljeću, *Ars Adriatica*, No. 1, Zadar 2011., 133-148.

L. BORIĆ, 2013.

LARIS BORIĆ, O pojavi ranorenesansnih dekorativnih motiva u zadarskoj gotičkoj stambenoj arhitekturi sedamdesetih godina 15. stoljeća, *Peristil*, Vol. 56, No. 1, Zagreb 2013., 49-59

L. BORIĆ, J. GUDELJ, 2019.

LARIS BORIĆ, JASENKA GUDELJ, *Uveliko i u malo: lik i likovnost renesansnog Cresa*, Zadar 2019.

F. BOŽIČEVIĆ, 2007.

FRANO BOŽIČEVIĆ, *Život Marka Marulića Splićanina*, B. Lučin (ur.), Split 2007.

D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, 1973.

DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Prilog poznavanju građana i pučana u Splitu početkom XVI stoljeća, *Arhivski vjesnik*, vol. 19, Zagreb 1973., 159-176.

A. BRAKUS KEDŽO, 2018.

ANITA BRAKUS KEDŽO, Arhitektonski razvoj prve zgrade Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, Vol. 28, Split 2018., 21-30

I. BRAUT, K. MAJER JURIŠIĆ, E. ŠURINA, 2020.

IVAN BRAUT, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, EDITA ŠURINA, *Franjevački samostanski kompleks Sv. Bernardina Sijenskog u Kamporu na otoku Rabu*, Zagreb 2020.

J. BRATULIĆ, 2008.

JOSIP BRATULIĆ, Poslanica Marka Marulića Katarini Obirtić, *Colloquia Maruliana*, vol. 7, Split 2008., 27-34

M. BRKOVIĆ, 1982.

MILKO BRKOVIĆ, Odnosi između krčkih knezova Frankapana i franjevac na otoku Krku u 14. i 15. stoljeću, *Croatica Cristiana periodica*, vol. 6, Zagreb 1982., 27-36

M. BRKOVIĆ, 2002.

MILKO BRKOVIĆ, *Srednjovjekovna Bosna i Hum, Identitet i kontinuitet*, Mostar 2002.

D. A. BROWN, P. HUMFREY, M. LUCCO 1998.

DAVID ALAN BROWN, PETER HUMFREY, MAURO LUCCO, *Lorenzo Lotto*, Washington 1998.

C. BRUZELIUS, 2007.

CAROLINE BRUZELIUS, The Dead come to Town: Preaching, Building and Burying in the Mendicant Orders, u: *The Year 1300 and the Creation of New European Architecture*, A. Gajewski, Z. Opačić (ur.), Brepols 2007., 203-334.

S. BULIČIĆ, 1999.

SOFIJA BULIČIĆ, Samostanski arhiv, u: *Crkva i samostan dominikanaca u Splitu*, D. Diana (ur.), Split 1999., 59-62

F. BULIĆ, 1880.

FRANE BULIĆ, Iscrizioni dalmate d'epoca veneziana, *Bulletino*, vol. III, Split 1880., 1115-117.

F. BULIĆ, 1886.

FRANE BULIĆ, Iscrizioni inedite, *Bulletino*, vol. IX, Split 1886., 161-166

F. BULIĆ, 1897.

FRANE BULIĆ, Iscrizioni medievali, *Bulletino*, vol. XX, Spalato 1897., 153-157

F. BULIĆ, 1901.

FRANE BULIĆ, Ristauro del selciato della Chiesa della Madonna delle Grazie a Paludi e dell'attigua torre merlata, *Bulletino*, vol. XXIV, Split 1901., 76-79

F. BULIĆ, 1903.

FRANE BULIĆ, Il monumenti sepolcrali, *Bulletino*, vol. XXVI, Split 1903., 3-15

F. BULIĆ, 1918.a

FRANE BULIĆ, *Car Dioklecijan*, Zagreb 1918.

F. BULIĆ, 1918.b

FRANE BULIĆ, Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, *Sveta Cecilija*, sv. VI, god. XII, Zagreb 1918., 161-164

Z. BULJEVIĆ, 1982.

ZVONIMIR BULJEVIĆ, *Tragovima starog Splita*, Split 1982.

R. BUŽANČIĆ, 2008.

RADOSLAV BUŽANČIĆ, Prilozi za Nikolu Firentinca u Splitu i Trogiru, *PPUD*, br. 41, Split 2008., 301-314

R. BUŽANČIĆ, A. BRAKUS, 2011.

RADOSLAV BUŽANČIĆ, ANITA BRAKUS, *Virtus i Fortuna*. Tragovi Petrarkinog *De remediisa* na pročeljima splitskih humanističkih palača, *Klesarstvo i graditeljstvo*, br. 3-4, Pučišća 2011., 36-71

R. BUŽANČIĆ, 2012.

RADOSLAV BUŽANČIĆ, Nikola Ivanov Firentinac i trogirski *renovatio urbis*, Split 2012.

R. BUŽANČIĆ, A. DOLJANIN (2014.)

RADOSLAV BUŽANČIĆ, ANA DOLJANIN, Fedes – Krepost na portalu splitske palače Tome Papalića, *Klesarstvo i graditeljstvo*, vol. XXV, No. 1-4, Pučišća 2014., 12-33

R. BUŽANČIĆ, 2019.a

RADOSLAV BUŽANČIĆ, Hektorovićeve Tvrdalj između imitacija i uzora. *Antička villa maritima* u Starom Gradu, *PPUD*, Vol. 45, No. 1, Split 2019, 191-218

R. BUŽANČIĆ, 2019.b

RADOSLAV BUŽANČIĆ, Kapela sv. Staša u katedrali sv. Dujma u Splitu, *Klesarstvo i graditeljstvo*, br. 1-2, Pučišća 2019, 5-25

C. CABY, 2011.

CÉCILE CABY, Il mito umanistico dell'eremo, u: *Le tentazioni dell'ermitage: ideali ascetici e invenzioni architettoniche dal Medioevo all'illuminismo*, F. Cappelletti, P. Zanardi (ur.), Milano 2011., 53-68

N. CAMBI, 1986.

NENAD CAMBI, Salona i njene nekropole, *Radovi, Razdio povijesnih znanosti, Filozofski fakultet Zadar*, vol. 25 (12), Zadar 1986., 61-108

N. CAMBI, 2005.

NENAD CAMBI, Antička baština samostana sv. Frane u Splitu, *Adrias*, vol. 12, Zadar 2005., 138-155

F. CAROLI, 1975.

FLAVIO CAROLI, *Lorenzo Lotto*, Firenze 1975.

R. CATTANEO, 2008.

RUGGERO CATTANEO, O stilu i kulturnom značenju Marulićeve Poslanice papi Adrijanu VI., *Colloquia Maruliana*, vol. XVII, Split 2008., 91-115

C. CENCI, 1965.

CESARE CENCI, *I Gonzaga e i frati minori dal 1365 al 1430*, Ad Claras Aquas (Quarrachi) 1965.

J. CHLIBEC, 2009.

JAN CHLIBEC, Some Remarks on the Aristocratic Patronage of Franciscan Observants in Jagiellonian Bohemia, u: *Prague and Bohemia, Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe*, Z. Opačić (ur.), Leeds 2009., 215-225

K. CICARELLI, 1953.

KSENIJA CICARELLI, Reljef Firentinčeve škole u Splitu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 7, Split 1953., 29-32.

K. CICARELLI, 1962.

KSENIJA CICARELLI, Vitturijev utvrđeni dvorac u Kaštel Lukšiću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 14, Split 1962., 165-188.

R. COBIANCHI, 2004.

ROBERTO COBIANCHI, *Aspects of Franciscan Observant Church Planning and Decoration in the Province of Bologna, c. 1403-1517*, Doktorska disertacija, University of Warwick, Coventry 2004.

R. COBIANCHI, 2009.

ROBERTO COBIANCHI, Franciscan Legislation, Patronage Practice and New Iconography in Sassetta's Commission at Borgo San Sepolcro, u: *Sassetta: The Borgo San Sepolcro Altarpiece*, M. Israëls (ur.), Florence-Leiden 2009., 107-120

D. COFFIN, 1979.

DAVID COFFIN, *The Villa in the Life of Renaissance Rome*, Princeton 1979.

M. COLLARETA, 2008.

MARCO COLLARETA, From Color to Black and White, and Back Again: The Middle Ages and Early Modern Period, u: *The Color of Life: Polychromy in Sculpture from Antiquity to the Present*, E. Schmidt, K., J. S. Ostegaard (ur.), Los Angeles 2008., 62-77

S. COLLONA, 2012.

STEFANO COLLONA, *Hypnerotomachia Poliphilii e Roma: Metodologie euristiche per lo studio del Rinascimento*, Roma 2012.

I. ČAPETA RAKIĆ, 2011.

IVANA ČAPETA RAKIĆ, *Djela radionice Santa Croce na istočnoj obali Jadrana*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2011.

Ć. ČIČIN-ŠAIN, 1936.

ĆIRO ČIČIN-ŠAIN, Dubrovački Tizian i splitski Palma, *Novo doba*, br. 181, Split 5. kolovoza 1936.

L. ČORALIĆ, 1998.

LOVORKA ČORALIĆ, Kardinal Bessarion i Hrvati, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 40, Zadar 1998., 143-160

P. DAVIES, D. HEMSOLL, 1983.

PAUL DAVIES, DAVID HEMSOLL, Renaissance balusters and the antique, *Architectural history*, vol. 26, Leeds 1983., 1-23

T. DA CELANO, 1926.

TOMMASO DA CELANO, Vita prima San Francisci, u: *Analecta franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*, vol. X, Roma 1926.

F. DE DIVERSIS DE QUARTIGIANIS, 1973.

FILIP DE DIVERSIS DE QUARTIGIANIS, Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika, *Dubrovnik*, vol. 3, Dubrovnik 1973., 11-74

B. DE PISA, 1906.

BARTHOLOMAEO DE PISA, De conformitate vitae beati Francisci ad vitam Domini Iesu, u: *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*, Vol. IV, Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1906.

A. DEANOVIĆ, 2001.

ANA DEANOVIĆ, Prilog Michelozza Michelozzija utvrđivanju Dubrovnika, u: *Utvrde i perivoji*, Zagreb 2001., 53-68

M. DEANOVIĆ, 1936.

MIRKO DEANOVIĆ, Due sonetti inediti di Marco Marulo, *Giornale storico della letteratura italiana*, No. CVIII, Roma 1936., 216-224

I. DELLALE, 1926.

IVAN DELLALE, Fratři s Poljuda, Historija splitskog »Recapita«, *Novo doba*, 28. veljače 1926.

D. DEMONJA, 2013.

DAMIR DEMONJA, *Franjevačke crkve na hrvatskoj obali do kraja 16. stoljeća*, Zagreb 2013.

C. DOLCINI, 1985.

CARLO DOLCINI, Carlo, La storia religiosa, u: *Storia di Cesena, vol. II, Il Medioevo (secoli XIV-XV)*, Rimini 1985., 105-110

D. DOMANČIĆ, 1960.

DAVOR DOMANČIĆ, Davor, Reljef Nikole Firentinca u Hvaru, *PPUD*, br. 12, Split 1960., 172-179

D. DOMANČIĆ, 1978.

DAVOR DOMANČIĆ, O novim preinakama u franjevačkoj crkvi na Poljudu u Splitu, *Kulturna baština*, No. 7-8, Split 1978., 115-118

D. DOMANČIĆ, 1999.

DAVOR DOMANČIĆ, Franjevačke crkve i samostani Provincije Sv. Jeronima: Krapanj, Trogir, Split, Hvar, u: *Pod Zaštitom sv. Jeronima*, Dubrovnik 1999., 81-92

A. DUPLANČIĆ, 1982.

ARSEN DUPLANČIĆ, Splitski spomenici u Kavanjinovu »Bogatstvu i uboštvu«, *Kulturna baština*, vol.13, Split 1982., 17-34

A. DUPLANČIĆ, 1985.

ARSEN DUPLANČIĆ, Nekadašnje groblje kod splitskih konventualaca, *Kulturna baština*, vol. XVI, Split 1985., 45-56

A. DUPLANČIĆ, 1986.

ARSEN DUPLANČIĆ, Kula-stražarnica na Glavičinama u splitskom polju, *Vesnik vojnih muzeja*, vol. 31-32, Beograd 1986., 96-101

A. DUPLANČIĆ, 1990.

ARSEN DUPLANČIĆ, O Mihovilu Luposignoliju, vojnim inženjerima i mjernicima u Dalmaciji u 18. stoljeću, *PPUD*, vol. 29, Split 1990., 261-268

A. DUPLANČIĆ, 1991.

ARSEN DUPLANČIĆ, Ulomci arhiva splitskih bratovština u splitskom Arheološkom muzeju, *Croatica Christiana Periodica*, Vol. 15, No. 27, Zagreb 1991., 107-116

A. DUPLANČIĆ, 2007.a.

ARSEN DUPLANČIĆ, Prilog o nadgrobnim spomenicima starijeg doba u Splitu, *Kulturna baština*, vol. 34, Split 2007., 229-254

A. DUPLANČIĆ, 2007.b

ARSEN DUPLANČIĆ, Splitske zidine u 17. i 18. st., *Mala biblioteka Godišnjaka zaštite kulture Hrvatske*, svezak 13, Zagreb 2007.

A. DUPLANČIĆ, 2010.

ARSEN DUPLANČIĆ, Crkva Gospe od Pojišana do početka XX. stoljeća, u: *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojišana u Splitu*, A. Duplančić (ur.), Split 2010., 129-188

A. DUPLANČIĆ, 2011.

ARSEN DUPLANČIĆ, O splitskim zvoncima, *Kulturna baština*, No. 37, Split 2011., 143-172

A. DUPLANČIĆ, 2015.

ARSEN DUPLANČIĆ, Bilješka o rimskom reljefu s vojnom opremom iz Splita, *VAHD*, Vol. 108, No. 1, Split 2015., 281-294

A. DUDAN, 1922.

ALESSANDRO DUDAN, *La Dalmazia nell'arte italiana*, Vol. II, Milano 1922.

M. DVOŘÁK, 1911.

MAX DVOŘÁK, Italienische Kunstwerke in Dalmatien, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k.k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, Vol. IV, Wien 1911.

F. LOLLINI, 2006.

FABRIZIO LOLLINI, Bessarione e Pio II: qualche appunto da una biografia del XVIII secolo, con una nota sul »Maestro del Breviario Franceseano«, u: *Enea Silvio Piccolomini, Arte, Storia e Cultura nell'Europa di Pio II*, R. di Paola, A. Antoniutti, M. Gallo (ur.), Roma 2006., 19-30

K. EUBEL (ur.), 1982.

Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum, KONRAD EUBEL (ur.), Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1892.

K. EUBEL (ur.), 1902.

Bullarium Franciscanum sive Romanorum Pontificum constitutiones, epistolae, diplomata tribus ordinibus Minorum, vol. VI, KONRAD EUBEL (ur.), Roma 1902.

K. EUBEL (ur.), 1902.

Bullarium Franciscanum sive Romanorum Pontificum constitutiones, epistolae, diplomata tribus ordinibus Minorum, vol. VI, KONRAD EUBEL (ur.), Roma 1902.

K. EUBEL, 1914.

KONRAD EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi sive Summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta*, vol. II, Regensburg 1914.

D. FABIANICH, 1845.

DONATO FABIANICH, *Memorie storico - letterarie di alcuni conventi della Dalmazia*, Venezia 1845.

D. FABIANICH, 1863.

DONATO FABIANICH, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai nostri giorni*, vol. I., Zadar 1863.

D. FABIANICH, 1864.

DONATO FABIANICH, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, vol. II, Zadar 1864.

G. M. FACHECHI, 2014.

FACHECHI, Grazia M., *Quando le cattedrali non erano bianche: uso e funzione del colore nell'architettura sacra medievale*, u: *Il mito del bianco in architettura*, M. Zammerini (ur.), Macerata 2014., 85-113

D. FARLATI, 1765.

DANIELE FARLATI, *Illyrici sacri, tomus tertius. Ecclesia Spalatensis olim Salonitana*, Venetiis 1765.

D. FARLATI, 1769.

DANIELE FARLATI, *Illyrici sacri, tomus quartus, Ecclesiae suffraganeae metropolis Sapaltensis*, Venetiis 1769.

A. FAZINIĆ, 1988.

ALENA FAZINIĆ, Srednjovjekovne zidine grada Korčule, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 12-13, Zagreb 1988., 81-87.

E. FERMENDŽIN (ur.), 1892.

Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis: ab anno 925 usque ad annum 1752, EUZEBIJE FERMENDŽIN (ur.), u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 23, Zagreb 1892.

G. FIOCCO, 1916.

GIUSEPPE FIOCCO, I pittori da Santacroce, *L'arte: rivista di storia dell'arte medievale e moderna*, vol. III-IV, Torino-Roma 1916., 179-205

C. FISKOVIĆ, 1936.

CVITO FISKOVIĆ, Franjevački manastir na Poljudu, *Novo doba*, Split 12. travnja 1936., 33-34

C. FISKOVIĆ, 1939.

CVITO FISKOVIĆ, Drvena skulptura gotičkog stila u Splitu, *VAHD*, vol. LI, Split 1939., 208-224

C. FISKOVIĆ, 1942.

CVITO FISKOVIĆ, Gotička drvena plastika u Trogiru, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 275, Zagreb 1942., 97-133

C. FISKOVIĆ, 1947.

CVITO FISKOVIĆ, Artistes français en Dalmatie, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, vol. 28-29, Zagreb 1947., 5-29

C. FISKOVIĆ, 1948.a

CVITO FISKOVIĆ, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu, *PPUD*, vol. 5, Split 1948., 5-44

C. FISKOVIĆ, 1948.b

CVITO FISKOVIĆ, Iskopine srednjovjekovne crkve sv. Eufemije u Splitu, *Historijski zbornik*, vol. I, Zagreb 1948., 201-210

C. FISKOVIĆ, K. PRIJATELJ, 1948.

CVITO FISKOVIĆ, KRUNO PRIJATELJ, Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i Baru, Split 1948.

C. FISKOVIĆ, 1949.

CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari 15. i 16. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb 1949.

C. FISKOVIĆ, 1950.a

CVITO FISKOVIĆ, Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima, *VAHD*, vol. LII, Split 1950., 188-218

C. FISKOVIĆ, 1950.b

CVITO FISKOVIĆ, Umjetnički obrt XV-XVI stoljeća u Splitu, u: *Zbornik Marka Marulića*, J. Badalić, N. Majnarić (ur.), Zagreb 1950., 125-164

C. FISKOVIĆ, 1952.

CVITO FISKOVIĆ, Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo, *VAHD*, vol. LIII, Split 1952., 181-195

C. FISKOVIĆ, 1954.

CVITO FISKOVIĆ, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, *Peristil*, vol. 1, Split 1954., 71-102

C. FISKOVIĆ, 1955.

CVITO FISKOVIĆ, *Prvi poznati dubrovački graditelji i kipari*, Dubrovnik 1955.

C. FISKOVIĆ, 1957.a

CVITO FISKOVIĆ, Hektorovićeve Tvrdalj, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, god. V, vol. 2, Zagreb 1957., 28-32

C. FISKOVIĆ, 1958.

CVITO FISKOVIĆ, Nigrisove uspomene u Splitu, *Tkalčićev zbornik*, vol. II, Zagreb 1958., 281-295

C. FISKOVIĆ, 1959.a

CVITO FISKOVIĆ, Aleši, Firentinac i Duknović u Trogiru, *Bulletin Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, Br. 8, Zagreb 1959.

C. FISKOVIĆ, 1959.b

CVITO FISKOVIĆ, *Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959.

C. FISKOVIĆ, 1960.-1961.

CVITO FISKOVIĆ, Perivoj Hanibala Lucića u Hvaru, *Anali historijskog instituta JAZU*, god. VIII-IX, Dubrovnik 1960.-1961., 177-154

C. FISKOVIĆ, 1961.

CVITO FISKOVIĆ, Naše umjetničke veze s južnom Italijom, *Mogućnosti*, Br. 12, god. VIII, Split 1961., 1222-1239.

C. FISKOVIĆ, 1962.a

CVITO FISKOVIĆ, Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Splitu, *Peristil*, vol. V, Zagreb 1962., 45-51

C. FISKOVIĆ, 1962.b

CVITO FISKOVIĆ, *O splitskom književniku Jurju Dragišiću de Caris*, Split 1962.

C. FISKOVIĆ, 1963.

CVITO FISKOVIĆ, *Juraj Dalmatinac*, Zagreb 1963.

C. FISKOVIĆ, 1963.-1964.

CVITO FISKOVIĆ, Neobjavljena djela Girolama i Francesca da Santa Croce na Visu, Lopudu i Korčuli, *Peristil*, Br. 6-7, Zagreb 1963.-1964., 57-66

C. FISKOVIĆ, 1964.

CVITO FISKOVIĆ, Stara hortikultura Visa, *Hortikultura*, vol. 2, Zagreb 1964., 21-25

C. FISKOVIĆ, 1966.

CVITO FISKOVIĆ, *Kultura dubrovačkog ladanja*, Split 1966.

C. FISKOVIĆ, 1969.

CVITO FISKOVIĆ, Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća, *PPUD*, vol. 17, Split 1969., 61-264

C. FISKOVIĆ, 1970.

CVITO FISKOVIĆ, Franjevačka crkva i samostan u Orebićima, u: *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470-1970*, J. Velnić (ur.), Omiš 1970., 39-138

C. FISKOVIĆ, 1972.

CVITO FISKOVIĆ, Marko Marul Pečenić i njegov likovni krug, *Čakavska rič*, vol. II, br. 1, Split 1972., 45-94

C. FISKOVIĆ, 1973.

CVITO FISKOVIĆ, Zvonik filipinske crkve u Makarskoj, *Zbornik za likovne umetnosti*, knj. 9, Novi Sad 1973., 275-288

C. FISKOVIĆ, 1976.

CVITO FISKOVIĆ, Splitska renesansna sredina, *Mogućnosti*, vol. 3-4, Split 1976., 340-364

C. FISKOVIĆ, 1977.a

CVITO FISKOVIĆ, Firentinčev reljef na crkvi Sv. Nikole u Trogiru, *Zbornik za likovne umetnosti*, br. 13, Novi Sad 1977., 195-198.

C. FISKOVIĆ, 1977.b

CVITO FISKOVIĆ, Turski napadaj na Hvar 1571., *Čakavska rič*, vol. VI, no. 2, Split 1977., 111-118

C. FISKOVIĆ, 1978.a

CVITO FISKOVIĆ, Marulićev grob, *Baština starih hrvatskih pisaca*, Split 1978., 130-139

C. FISKOVIĆ, 1978.b

CVITO FISKOVIĆ, Sarkofag Jurja Dalmatinca u Kaštel Lukšiću, *Poljički zbornik*, br. 3, Split 1978., 147-168

C. FISKOVIĆ, 1978.c

CVITO FISKOVIĆ, Ulomak »Gospina plača« iz Splita, *Baština starih hrvatskih pisaca*, Split 1978., 5-10

C. FISKOVIĆ, 1979.

CVITO FISKOVIĆ, Je li na splitskoj obali bila ranokršćanska crkva s krstionicom?, *Kulturna baština*, vol. 9-10, Split 1979., 9-10

C. FISKOVIĆ, 1983.a

CVITO FISKOVIĆ, Iz Duknovičeva kruga u Trogiru i Mađarskoj, *PPUD*, br. 23, Split 1983., 193-205

C. FISKOVIĆ, 1983.b

CVITO FISKOVIĆ, Palma il Giovane na Orebićima i u Splitu, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, br. 29-30, Zadar 1983., 101-110.

C. FISKOVIĆ, 1985.a

CVITO FISKOVIĆ, O samostanu konventualaca u Splitu, *Kulturna baština*, vol. 16, god. XI, Split 1985., 3-21

C. FISKOVIĆ, 1985.b

CVITO FISKOVIĆ, Prilog renesansnom kiparstvu u Splitu, *PPUD*, vol. 25, Split 1985., 93-108

C. FISKOVIĆ, 1989.

CVITO FISKOVIĆ, Remek-djelo Jurja Dalmatinca u Kaštel Lukšiću, *Kaštelanski zbornik*, Kaštela 1989., 53-64

C. FISKOVIĆ, 1994.

CVITO FISKOVIĆ, Južnohrvatske dalmatinske odrine 16. do 19. stoljeća, *Hortikultura*, vol. 1-4, Zagreb 1994., 3-12

C. FISKOVIĆ, 1996.

CVITO FISKOVIĆ, Šest Marulićevih prijatelja, *Colloquia Maruliana*, vol. 5, Split 1996., 113-126

C. FISKOVIĆ, 1997.

CVITO FISKOVIĆ, Marulićev prilog poznavanju naše renesansne hortikulture, *Colloquia Maruliana*, vol. 6, Split 1997., 219-223

I. FISKOVIĆ, 1981.

IGOR FISKOVIĆ, Neki vidovi umjetničkog rada Jurja Dalmatinca u Splitu i Šibeniku, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, br. 27-28, Zadar 1981., 107-177

I. FISKOVIĆ, 1985.

IGOR FISKOVIĆ, Prijedlog za kipara Jurja Petrovića, *Peristil*, Vol. 8-9, No. 1, Zagreb 1985., 75-93

I. FISKOVIĆ, 1988.-1989.

IGOR FISKOVIĆ, Juraj Matijev i Jacopo Bellini, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 12-13, Zagreb 1988.-1989., 159-177.

I. FISKOVIĆ, 1997.

IGOR FISKOVIĆ, Renesansno kiparstvo, u: *Tisuću godina hrvatske skulpture*, I. Fisković (ur.), Zagreb 1997.

I. FISKOVIĆ, 2001.

IGOR FISKOVIĆ, Problemi predložaka za reljef Jurja Dalmatinca na Arnirovoj raki iz Splita, u: *Klovićev zbornik*, M. Pelc (ur.), Zagreb 2001., 249-267

I. FISKOVIĆ, 2004.

IGOR FISKOVIĆ, Skulpture žalobne Gospe Nikole Firentinca i Andrije Alešija u Splitu, *Kulturna baština*, br. 32, Split 2004., 417-444

I. FISKOVIĆ, 2005.

IGOR FISKOVIĆ, O unutrašnjem uređenju samostanskih crkava na istočnoj obali Jadrana, *PPUD*, br. 39, Split 2005., 227-266

I. FISKOVIĆ, 2006.

IGOR FISKOVIĆ, Stari ljetnikovci u Lombardi na Korčuli, u: *Kultura ladanja, Zbornik radova sa znanstvenih skupova »Dani Cvita Fiskovića« održanih 2001. i 2002. godine*, N. Grujić, (ur.), Zagreb 2006., 19-53

I. FISKOVIĆ, 2011.

IGOR FISKOVIĆ, Dominikanski spomenici starijeg doba u jadranskoj Hrvatskoj, u: *Dominikanci u Hrvatskoj, katalog izložbe*, Zagreb 2011.

I. FISKOVIĆ, 2012.

IGOR FISKOVIĆ, Grad Pag – primjer »realnoga grada« iz 15. stoljeća, *Prostor*, Vol. 20, No. 1(43), Zagreb 2012., 23-45

I. FISKOVIĆ, 2016.

IGOR FISKOVIĆ, *Secundum morem patriae: identitet crkava propovjedničkih redova u Jadranskoj Hrvatskoj*, Zagreb 2016.

E. M. FORIN (ur.), 2001.

Acta Graduum Academicorum Gymnasii Patavini, ab anno 1471 ad annum 1500, Elda Martellozzo Forin (ur.), Roma-Padova 2001.

M. FRANIČEVIĆ, 1983.

MARIN FRANIČEVIĆ, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb 1983.

G. GALAMB, 2002.

GYÖRGY J. GALAMB, S. Giacomo della Marca e gli indizi dell'osservanza francescana in Ungheria, *Picenum seraphicum*, br. XXI, Macerata 2002., 11-31

A. GAMULIN, 2001.

ANITA GAMULIN, Anita, Od preslice do novog runovičkog zvonika, *Runovički zbornik*, br. 1., Runovići 2001., 217-228

A. GAMULIN, 2011.

ANITA GAMULIN, Anita, Kameni umivaonici 15. i 16. stoljeća u gradu Hvaru, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 35, Zagreb 2011., 115-142

A. GAMULIN, 2015.

ANITA GAMULIN, Anita, Drvene stropne konstrukcije u gradu Hvaru, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 39, Zagreb 2015., 105-124

G. GAMULIN, 1963.

GRGO GAMULIN, Dvije hipoteze za Jurja Čulinovića, *PPUD*, br. 15, Split 1963., 46-55

A. GENTILI, 1994.

AUGUSTO GENTILI, Carpaccio e Bessarione, u: *Bessarione e l'Umanesimo, Catalogo della mostra*, A. Cuna, A. Gatti, S. Ricci (ur.), Napoli 1994., 296-302

P. GIANUZZI, 1894.

PIETRO GIANUZZI, Giorgio da Sebenico architetto e scultore vissuto nel secolo XV, *Archivio storico dell'Arte*, Roma, vol. VII, 1894., 421-433

I. GLAVAŠ, 2016.

IVO GLAVAŠ, Čorićev toranj u Vodicama – šibenska komunalna utvrda, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Vol. 40, No. 40, Zagreb 2016., 81-90.

V. GLIGO, 1983.

VEDRAN GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Split 1983.

V. GLIGO, M. BERKET, V. RISMONDO, LJ. ŠIMUNKOVIĆ (ur.), 1996.

Zlatna knjiga grada Splita, VEDRAN GLIGO, MARIN BERKET, VLADIMIR RISMONDO, LJERKA ŠIMUNKOVIĆ (ur.), vol. I, Split 1996.

B. GOJA, 2016.

BOJAN GOJA, O kapetanu topnika Grguru Garbinu (†1621.) i njegovoj kući u Zadru, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 58, Zadar 2016., 103-114

F. GONZAGA, 1859.

FRANCESCO GONZAGA, *De origine seraphicae religionis*, Roma 1859.

D. GRGUREVIĆ, 2008.

DRAŽEN GRGUREVIĆ, Suzanin perivoj, *Šumarski list*, vol. 3-4, Zagreb 2008., 147-155

N. GRUJIĆ, 1994.

NADA GRUJIĆ, Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićev ljetnikovac u Trstenom, *PPUD*, vol. 34, Split 1994., 141-166

R. L. GUIDI, 2013.

REMO L. GUIDI, *Fрати e Umanisti nel Quattrocento*, Alessandria 2013.

J. HANKINS, 1995.

JAMES HANK, Renaissance Crusaders: Humanist Crusade Literature in the Age of Mehmed II, *Dumbarton Oak Papers*, vol. 49, Harvard 1995., 11-207

L. HAUSER, 1898.

LUIGI HAUSER, Lapid sepulcrali nella chiesa del convento delle Paludi presso Spalato, *Bullettino*, vol. XXI, Split 1898., 168-172

D. HENDERSON, 2013.

DUANE HENDERSON, Bessarion, Cardinal Nicenus. A cardinalial vita between ideal conceptions and institutional structures, u: *Inter graecos latinissimus, inter latinos graecissimus*, C. Martl, C. Kaiser, T. Ricklin (ur.), Berlin/Boston 2013., 79-122

E. HILJE, 1999.

EMIL HILJE, *Gotičko slikarstvo u Zadru*, 1999.

E. HILJE, 1999.

EMIL HILJE, *Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Pagu*, Zadar 1999.

E. HILJE, 2003.

EMIL HILJE, Utemeljenje franjevačkih samostana na zadarskim otocima, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 45, Zadar 2003., 7-19

E. HILJE, 2005.

EMIL HILJE, Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, br. 29, Zagreb 2005., 43-56

E. HILJE, 2008.

EMIL HILJE, Gradnja kaštela u Ražancu 1507. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 50, Zadar 2008., 119-145

M. HOLLINGSWORTH, 1995.

MARY HOLLINGSWORTH, *Patronage in Renaissance Italy*, London 1995.

H. HOLZAPFEL, G. HASELBECK (ur.), 1909.

Manuale historiae ordinis Fratrum Minorum, HERIBERT HOLZAPFEL, GALLUS HASELBECK (ur.), Friburgi 1909.

Z. HORVAT, 1993.

ZORISLAV HORVAT, Kružne branič-kule u Hrvatskoj krajini u XVI. stoljeću, *Prostor*, Vol. I, No. 2-4, Zagreb 1993., 159-187

R. IVANČEVIĆ, 1989.

RADOVAN IVANČEVIĆ, Ranorenesansna flora trogirске kapele, *PPUD*, br. 28, Split 1989., 69-108

R. IVANČEVIĆ, 1993.

RADOVAN IVANČEVIĆ, Trolisna pročelja renesansnih crkava u Hrvatskoj, *Peristil*, Vol. 35-36, No. 1, Zagreb 1993., 85-118

M. IVANIŠEVIĆ, 1979.-1982.

MILAN IVANIŠEVIĆ, Juraj Dalmatinac u Splitu godine 1444. i 1448., *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, vol. 3-6, Zagreb 1979-1982., 143-157

M. IVANIŠEVIĆ, 1981.a

MILAN IVANIŠEVIĆ, Andrea Aleshi ne Split ne vitin 1448, Priština 1981.

M. IVANIŠEVIĆ, 1981.b

MILAN IVANIŠEVIĆ, Andrija Aleši u Splitu 1448. godine, *Kulturna baština*, vol. 11-12, Split 1981., 14-24

M. IVANIŠEVIĆ, 1987.

MILAN IVANIŠEVIĆ, Stari oltar Sv. Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi, *Starohrvatska prosvjeta*, br. 17, Split 1987., 131-143

M. IVANIŠEVIĆ, 2005.

MILAN IVANIŠEVIĆ, Nestajanje najstarijega hrvatskoga franjevačkog mjesta u Trogiru, *PPUD*, Vol. 39, No. 1, Split 2005., 149-183

Ć. M. IVEKOVIĆ, 1910.

ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ, *Dalmatiens Architektur und Plastik: Gesamtansichten und Details mit einem Reichillustr*, Band VI-VII, Wien 1910.

L. JELIĆ, F. BULIĆ, S. RUTAR, 1894.

LUKA JELIĆ, FRANE BULIĆ, SIMON RUTAR, *Vodja po Spljetu i Solinu*, Zadar 1894.

N. JOVANOVIĆ (ur.), 2006.a

Carmina latina amicorum Maruli, NEVEN JOVANOVIĆ (ur.), *Colloquia Maruliana*, vol. XV, Split 2006., 175-197

N. JOVANOVIĆ, 2006.b

NEVEN JOVANOVIĆ, Prolegomena za retoriku Marulićeve splitske ekipe, *Colloquia Maruliana*, vol. XV, Split 2006., 141-173

N. JOVANOVIĆ, 2016.

NEVEN JOVANOVIĆ, *Antitircica iterata* – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost, *Colloquia Maruliana*, vol. XXV, Split 2016., 101-146

B. JOZIĆ, 2004.

BRANKO JOZIĆ, Nedopisani Marulićev životopis, *Colloquia Maruliana*, vol. 13, Split 2004., 149-156

B. JOZIĆ, 2006.

BRANKO JOZIĆ, Vizija ujedinjene Europe u pripadnika splitskoga humanističkog kruga, *Colloquia Maruliana*, vol. XV, Split 2006., 199-208

I. JURČIĆ, 2006.

IVANA JURČIĆ, Pogled u razvoj hvarskih vrtova, u: *Kultura ladanja, Zbornik radova sa znanstvenih skupova "Dani Cvita Fiskovića" održanih 2001. i 2002. godine*, N. Grujić (ur.), Zagreb 2006., 141-154

K. JURIŠIĆ, 1972.

KARLO JURIŠIĆ, *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Zagreb 1972.

K. JURIŠIĆ, 1992.

KARLO JURIŠIĆ, Samostan franjevačkih trećoredica »picokara« Sv. Ciprijana u Splitu (1493.-1905.), *PPUD*, vol. 33, Split 1992., 327-362

LJ. KARAMAN, 1932.

LJUBO KARAMAN, Pregradnja crkve Sv. Dominika, *Novo doba*, 31. svibnja 1932., 5

LJ. KARAMAN, 1933.

LJUBO KARAMAN, *Umjetnost u Dalmaciji XV.-XVI. stoljeća*, Zagreb 1933.

M. KARBIĆ, 1998.

MARIJA KARBIĆ, Katalozi crkvenih institucija u Hrvatskoj, V. Zbirka inkunabula Hrvatske provincije franjevac konventualaca sv. Jeronima, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 42., Zagreb 1998., 165-219

L. KATIĆ, 1955.-1956.

LOVRE KATIĆ, Novi arhivski podaci o Tomi Nigrisu, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, vol. IV-V, Dubrovnik 1955.-1956., 231-234

D. KEČKEMET, 1953.

DUŠKO KEČKEMET, Renesansna klesarsko-kiparska djela u Splitu, *PPUD*, vol. 7, Split 1953., 59-82

D. KEČKEMET, 1978.

DUŠKO KEČKEMET, Poljički Papalići i njihov doprinos gradu Splitu, *Poljički zbornik*, vol. III, Split 1978., 169-192

D. KEČKEMET, 1979.-1982.

DUŠKO KEČKEMET, Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, vol. 3-6, Zagreb 1979.-1982., 158-178

D. KEČKEMET, 1986.

DUŠKO KEČKEMET, Kapogrosov i Meštrovićev kaštelet u Splitu, *PPUD*, br. 26, Split 1986., 425-443

D. KEČKEMET, 1988.

DUŠKO KEČKEMET, *Juraj Dalmatinac i gotička arhitektura u Splitu*, Split 1988.

D. KEČKEMET, 2008.

DUŠKO KEČKEMET, *Split na starim razglednicama*, Split 2008.

T. KEMPENAC, 1987.

KEMPENAC, Toma, *Nasljeduj Krista*, A. Stepinac (prev.), Zagreb 1987.

D. KENT, 2000.

KENT, Dale, *Cosimo de`Medici and the Florentine Renaissance*, New Haven and London 2000.

H. J. KISSLING, 1977.

HANS JOACHIM KISSLING, Venezia come centro di informazioni sui Turchi, u: *Venezia – Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI): Aspetti e problemi*, H. G. Beck, M. Manoussacas, A. Pertussi (ur.), Firenze 1977., 97-109.

N. KLAIĆ (ur.), 1967.

Historia Salonitana maior, N. KLAIĆ (ur.), Beograd 1967.

V. KLAIĆ, 1901.

VJEKOSLAV KLAIĆ, *Knezovi Krčki Frankopani*, knjiga I, Zagreb 1901.

H. A. KLEIN, 2004.

HOLGER E. KLEIN, Eastern Objects and Western Desires: Relics and Reliquiaries between Byzantium and the West, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 58, Harvard 2004., 283-314.

S. KOKOLE, 1985.

STANKO KOKOLE, O vprašanju renesančnih elementov v kiparskem opusu Jurija Dalmatinca, u: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, vol. XXI, Ljubljana 1985., 105-119.

P. KOLENDIĆ, 1920.

PETAR KOLENDIĆ, Slikar Juraj Čulinović u Šibeniku, *VAHD*, br. XLIII, Split 1920., 117-190

P. KOLENDIĆ, 1922.

PETAR KOLENDIĆ, Stube na crkvi Sv. Ivana u Šibeniku, *Starinar*, knj. 1, Beograd 1922., 65-94

P. KOLENDIĆ, 1924.

PETAR KOLENDIĆ, *Marulićeva oporuka*, Split 1924.

M. KOSTRENIĆ, J. STIPIŠIĆ, M. ŠAMŠALOVIĆ (ur.), (1967.)

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak I: Listine godina 743.-1100., MARKO KOSTRENIĆ, JAKOV STIPIŠIĆ, MILJEN ŠAMŠALOVIĆ (ur.), Zagreb 1967.

S. KOVAČIĆ, 2000.

SLAVKO KOVAČIĆ, Papa, biskupi i ostalo svećenstvo u događajima oko kliškog pothvata, *Mogućnosti*, vol. 47, br. 4-6, Split 2000., 30-51

S. KOVAČIĆ, 2002.

SLAVKO KOVAČIĆ, Vjerske, društvene i privredne prilike na otocima Cresu i Lošinju prema izvještajima o stanju osorske biskupije (1589.-1805.), u: *Između povijesti i teologije*, *Zbornik u čast fra Atanazija Matanića*, J. Sopta, P. Strčić (ur.), Zadar-Krk 2002., 325-338

V. KOVAČIĆ, 1998.

VANJA KOVAČIĆ, Trogirske fortifikacije u 15. stoljeću, *PPUD*, Vol. 37, No. 1, Split, 1998., 109-134

V. KOVAČIĆ, 2008.

VANJA KOVAČIĆ, Čiovo – Samostan sv. Križa, u: *Dominikanci u Hrvatskoj, katalog izložbe*, I. Fisković (ur.), Zagreb 2008., 265-269

V. KOVAČIĆ, 2010.a

VANJA KOVAČIĆ, Renesansne kule u Pučišćima na otoku Braču, *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XXI, No. 1-2, Pučišća 2010., 48-65

V. KOVAČIĆ, 2012.

VANJA KOVAČIĆ, Traforirane kamene ograde – Montažni elementi gotičkih balatorija, *Klesarstvo i graditeljstvo*, No. 1-4, Pučišća 2012., 26-40

V. KOVAČIĆ, 2020.

VANJA KOVAČIĆ, Renesansna obojena kamena skulptura u Dalmaciji, *In marmore sculptum variis coloribus depictum*, *Klesarstvo i graditeljstvo*, br. 1-2, god. XXX, Pučišća 2020., 51-67

S. KRASIĆ, 1971.

STJEPAN KRASIĆ, Hrvatska dominikanska kongregacija (1508-1587), *Bogoslovska smotra*, vol. 41, br. 2-3, Zagreb 1971., 296-312

S. KRASIĆ, 1976.

STJEPAN KRASIĆ, Dominikanski samostan u Bolu na otoku Braču, u: *Spomenica u povodu 500 obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu 1475-1975*, Bol-Zagreb 1976., 59-113

S. KRASIĆ, 1972.

STJEPAN KRASIĆ, *Congregatio Ragusina Ord. Praed. (1487-1550)*, Roma 1972.

S. KRASIĆ, 1975.

STJEPAN KRASIĆ, Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392–1600), *Arhivski vjesnik*, Vol. 17–18, No. 1, Zagreb 1975., 157-246

S. KRASIĆ, 1979.

STJEPAN KRASIĆ, Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600), (II. dio), *Arhivski vjesnik*, vol. 21-22, no. 1, Zagreb 1979., 201-321

S. KRASIĆ, 1991.

STJEPAN KRASIĆ, Dominikanski samostan sv. Križa na otoku Čiovu (1432.-1852.), *PPUD*, vol. 31, Split 1991., 79-94

S. KRASIĆ, 1993.

STJEPAN KRASIĆ, Dominikanski samostan u Bolu na otoku Braču, u: *Samostani otoka Brača*, Supetar 1993., 140-159

S. KRASIĆ, 1997.

STJEPAN KRASIĆ, *Dominikanci, Povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Zagreb 1997.

S. KRASIĆ, 1998.

STJEPAN KRASIĆ, *Pet stoljeća dominikanske nazočnosti u Korčuli, 1498.-1998.*, Zagreb 1998.

L. KRIVIĆ, 1990.

LAV KRIVIĆ, *Franjevačka crkva i samostan u Splitu na Poljudu*, Split 1990.

A. KRIZMANIĆ, 2001.

ATTILIO KRIZMANIĆ, Sviluppo architettonico del complesso francescano a Pola, *Hortus Artium Medievalium*, br. 7, Zagreb 2001., 77-100

I. KUKULJEVIĆ- SAKCINSKI, 1858.

IVAN KUKULJEVIĆ- SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb 1858.

M. KUNČIĆ, 2005.

MERI KUNČIĆ, Utjecaj povijesnih zbivanja na kreiranje ikonografskih sadržaja zavjetnih slika. Primjer oltarne slike Bogorodica zaštitnica iz crkve samostana sv. Ante na Poljudu u Splitu, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 29, no. 55, Zagreb 2005., 61-78.

M. N. KUZMANIĆ, 1993.

MARIO NEPO KUZMANIĆ, *Hrvatska imena, Slobodna Dalmacija*, Split 6. kolovoz 1993.

M. N. KUZMANIĆ, 1998.

MARIO NEPO KUZMANIĆ, *Splitski plemići, prezime i etnos*, Split 1998.

M. N. KUZMANIĆ, 2008.

MARIO NEPO KUZMANIĆ, *Splićani, obitelji i prezimena*, Split 2008.

M. N. KUZMANIĆ, 2017.

MARIO NEPO KUZMANIĆ, *Splitski građani: prezime i etnos (i drugi članci)*, Split 2017.

D. LASIĆ, 1976.

DIONIZIJE LASIĆ, *De vita et operibus S. Iacobi de Marchia: studium et recensio quorundam textuum*, Falconara, 1974.

H. LASIĆ, 2006.

HRVOJE LASIĆ, Utjecaj dominikanaca na Marulićevu filozofsko-teološku misao, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 61, no. 4, Zagreb 2006., 409-425

I. LAVIN, 2013.

IRVING LAVIN, Bonaventure, Bessarion and the Franciscan coat of arms, u: *Beyond the text: Franciscan art and the construction of religion*, O. Bychov, X. Seubert (ur.), New York 2013., 228-231

R. LONGHI, 1946.

ROBERTO LONGHI, *Viatico per cinque secoli di pittura veneziana*, Firenze 1946.

P. LUCIĆ, 1990.

PETAR LUCIĆ, *Vartal*, Split 1990.

B. LUČIN, 1997.

BRATISLAV LUČIN, *Studia humanitatis* u Marulićevoj knjižnici, *Colloquia Maruliana*, vol. VI, Split 1997., 170-201

B. LUČIN, 2004.

BRATISLAV LUČIN, Profilo umanistico di Marco Marulić, u: *Italia – Slavia tra Quattro e Cinquecento; Marko Marulić umanista croato nel contesto storico-letterario dell'Italia e di Padova*, L. Borsetto (ur.), Alessandria 2004., 43-52

B. LUČIN, 2007.

BRATISLAV LUČIN, Marul, Katul i trogirski kodeks Petronija, *Colloquia Maruliana*, vol. 16, Split 2007., 5-44

B. LUČIN, 2008.

BRATISLAV LUČIN, *Iter Marulianum, Od Splita do Venecije tragovima Marka Marulića*, Roma 2008.

B. LUČIN, 2010.

BRATISLAV LUČIN, Splitska pjesmarica Trogirskoga kaptola: opis, sadržaj, *Colloquia Maruliana*, vol. XIX, Split 2010., 55-92

B. LUČIN, 2015.

BRATISLAV LUČIN, Neobjavljena pjesma Tidea Acciarinija papi Sikstu IV., *Colloquia Maruliana*, vol. XXIV, Split 2015., 65-71

G. LUNARDI, 1984.

GIOVANNI LUNARDI, L'ideale monastico di Ludovico Barbo, u: *Riforma della chiesa, cultura e spiritualita nel quattrocento veneto*, F. Trolese (ur.), Cesena 1984., 59-71

Š. LJUBIĆ (ur.), 1877.

Commissiones et relationes Venetae: Tomus II: Annorum 1525-1553, ŠIME LJUBIĆ (ur.) *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Knjiga 8, Zagreb 1877.

Š. LJUBIĆ (ur.), 1880.

Commissiones et relationes Venetae: Tomus III: Annorum 1553-1571, ŠIME LJUBIĆ (ur.) *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Knjiga 11, Zagreb 1880.

D. MANDIĆ, 1968.

DOMINIK MANDIĆ, *Franjevačka Bosna: Razvoj i uprava Bosanske vikarije i provincije 1340.-1735.*, Roma 1968.

R. MANSELLI, 1973.

RAOUL MANSELLI, Il Bessarione contro il pericolo Turco e l'Italia, *Miscellanea francescana*, vol. 73, Roma 1973., 314-326

D. MANZOLI, 2012.

DONATELLA MANZOLI, La fortuna di Bessarione e lo sviluppo delle accademie a Roma, u: *Bessarione e la sua Accademia*, A. Gutkowski, E. Prinzivalli (ur.), Roma 2012., 81-100

LJ. A. MARAČIĆ, 2021.

LJUDEVIT ANTUN MARAČIĆ, *Konventualni franjevci u Hrvata, Arhivski prinosi i pabirci*, Zagreb 2021.

- J. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 1962.
JOŠKO MARASOVIĆ, TOMISLAV MARASOVIĆ, Palača kraj Zlatnih vrata u Splitu –
Novootkriveni rad Jurja Dalmatinca ili njegove radionice, *Peristil*, br. 5, Zagreb 1962., 61-70
- K. MARASOVIĆ, 2002.
KATJA MARASOVIĆ, *Kaštelanski kašteli*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu 2002.
- K. MARASOVIĆ, 2003.
KATJA MARASOVIĆ, Kaštel Kambelovac, *Kaštelanski zbornik*, br. 7, Kaštela 2003., 35-61
- K. MARASOVIĆ, 2012.
KATJA MARASOVIĆ, Mletački kaštel u Splitu; izgradnja i preobrazbe, *Prostor*, vol. 20, No. 2(44), Zagreb 2012., 250-263
- M. MARASOVIĆ, 1990.-1992.
MIRJANA MARASOVIĆ, Srednjovjekovne drvene stropne konstrukcije u Splitu, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 16, Zagreb 1990.-1992., 133-144
- T. MARASOVIĆ, 2011.
TOMISLAV MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica, Sv. III*, Split-Zagreb 2011.
- L. MARGETIĆ, 2005.
LUJO MARGETIĆ, Marulićeva oporuka, *Colloquia Maruliana*, vol. 14, Split 2005., 279-284
- E. MARIN, 1977.
EMILIO MARIN, Od antike do Marulića, *Živa antika*, vol. 27, Skoplje 1977., 205-218.
- M. MARKOVIĆ, 1953.
MIROSLAV MARKOVIĆ, Trogirski rukopis Cicerona, *Živa antika*, br. 3, Skoplje 1953., 145-158.
- M. MARKOVIĆ (ur.), 1958.
Pesme Franja Božičevića Natalisa, MIROSLAV MARKOVIĆ (ur.), Beograd 1958.
- V. MARKOVIĆ, 2008.

VLADIMIR MARKOVIĆ, Dalmatinske crkve 17. i 18. stoljeća sa šiljastim bačvastim svodom i pojasnicama – ishodišta i putovi usvajanja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 32, Zagreb 2008., 115-138

P. MARKOVIĆ, 2016.

PREDRAG MARKOVIĆ, Juraj Dalmatinac i Andrija Aleši u Splitu: majstori, radionice i suradnici, *PPUD*, Vol. 43, No. 1, Split 2016., 151-191

P. MARKOVIĆ, 2021.

PREDRAG MARKOVIĆ, The relief of St. John the Evangelist from Marjan (Split) – At Least »The First Consideration«, u: *Mens acris in corpore commodo*, *Zbornik povodom sedamdesetog rođendana Ivana Matejčića*, M. Bradanović, M. Jurković (ur.), Zagreb 2021., 375-390.

D. MARŠIĆ, 2007.

DRAŽEN MARŠIĆ, Nadgrobna ara Marka Ulpija Veracija iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Opuscula archaeologica*, vol. 31, no. 1, Zagreb 2007., 183-203

M. MARULIĆ, 1985.a

MARKO MARULIĆ, *Evangelistar*, Vol. I, B. Glavičić (prev.), Split 1985.

M. MARULIĆ, 1985.b

MARKO MARULIĆ, *Evangelistar*, Vol. II, B. Glavičić (prev.), Split 1985.

M. MARULIĆ, 1986.

MARKO MARULIĆ, *Pouke za čestit život s primjerima*, B. Glavičić (prev.), Zagreb 1986.

M. MARULIĆ, 1992.

MARKO MARULIĆ, Sedam pisama, B. Glavičić (prev.), *Colloquia Maruliana*, vol. I, Split 1992., 35-53

M. MARULIĆ, 1993.

MARKO MARULIĆ, *Pisni razlike*, J. Vončina (ur.), Split 1993.

M. MARULIĆ, 1999.

MARKO MARULIĆ, *Glasgowski stihovi*, D. Novaković (prev.), Zagreb 1999.

M. MARULIĆ, 2000.

MARKO MARULIĆ, *Susana*, M. Tomasović (ur.), Zagreb 2000.

M. MARULIĆ, 2003.

MARKO MARULIĆ, Suzana, Lučin, B. (ur), *Colloquia Maruliana*, vol. XII, Split 2003., 163-193

A. MATANIĆ, 1990.

ATANAZIJE MATANIĆ, *Šematizam franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, Zadar 1990.

A. MATANIĆ, 2001.

ATANAZIJE MATANIĆ, Marko Marulić u franjevačkoj historiografiji, *Colloquia Maruliana*, vol. 10, Split 2001., 213-221

I. MATEJČIĆ, 2010.

IVAN MATEJČIĆ, Povodom restauracije renesansnog raspela iz Eufrazijane, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 34, Zagreb 2010., 63-82

D. MATETIĆ POLJAK, 2002.

DANIELA MATETIĆ POLJAK, Pleterni ulomci iz predromaničke crkve sv. Marije na Poljudu, *Zbornik Tomislava Marasovića*, I. Babić, A. Milošević, Ž. Rapanić (ur.), Split 2002., 268-286

A. MIJATOVIĆ, 1987.

ANĐELKO MIJATOVIĆ, Ivan Kapistran i borbe za Beograd 1456. godine, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 11, no. 19, Zagreb 1987., 156-164

M. MILIŠA, 2014.

MIONA MILIŠA, Interpretacije predromaničke pleterne skulpture iz aspekta polikromije i postupka izrade samih kamenih reljefa, *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, K. Jovanović, S. Miljan (ur.), Rijeka 2014., 173-206

A. MÓCSY, 1974.

ANDRÁS MÓCSY, *Pannonia and Upper Moesia: a history of the Middle Danube provinces of the Roman Empire*, London and Boston 1974.

T. MOMMSEN, 1873.

THEODOR MOMMSEN, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Vol. III, Berlin 1873.

J. MONFASANI, 1995.

JOHN MONFASANI, *Byzantine Scholars in Renaissance Italy: Cardinal Bessarion and Other Emigrés*, Norfolk 1995.

J. MONFASANI, 2011.

JOHN MONFASANI, *Bessarion Scholasticus, A Study of cardinal Bessarion's Latin Library*, Turnhout 2011.

C. MUESSIG, 2015.

CAROLYN MUESSIG, Bernardino da Siena and Observant Preaching as a Vehicle for Religious Transformation, u: *A Companion to Observant Reform in the Late Middle Ages and Beyond*, J. Mixson, B. Roest (ur.), Leiden 2015., 185-203

A. MUTNJAKOVIĆ, 1998.

ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ, *Andrija Aleši*, Zagreb 1998.

Naredba Građanske uprave, 1943.

Naredba Građanske uprave u Dalmaciji, *Novo doba*, Split 3. listopada 1943.

D. NIMMO, 1987.

DUNCAN NIMMO, *Reform and Division in the Medieval Franciscan Order, from Saint Francis to the Foundation of the Capuchins*, Roma 1987.

Notizie storiche, 1883.

Notizie storiche riguardanti la Dalmazia, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, vol. VI, Split 1883., 14-16

N. NONAKA, 2012.

NATSUMI NONAKA, *The illusionistic pergola in Italian Renaissance architecture: painting and garden culture in early modern Rome, 1500-1620*, Doktorska disertacija, University of Texas, Austin 2012.

G. NOVAK, 1950.

GRGA NOVAK, Politički odnosi Splita u Marulićevo doba, *Zbornik Marka Marulića 1450-1950*, J. Badalić, N. Majnarić (ur.), Zagreb 1950., 33-123

G. NOVAK, 1961.

GRGA NOVAK, *Povijest Splita*, Knjiga druga, Split 1961.

G. NOVAK, 1987.

GRGA NOVAK, Quadernus izvoza iz Splita 1475-1476, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 1-2, Split 1987., 92-102

G. NOVAK, 2005.a

GRGA NOVAK, *Povijest Splita, Knjiga prva*, Split 2005.

G. NOVAK, 2005.b

GRGA NOVAK, *Povijest Splita, Knjiga druga*, Split 2005.

D. NOVAKOVIĆ, 2005.

DARKO NOVAKOVIĆ, S onu stranu »Davidijade«: Marulićeve kraće latinske pjesme, u: *Marko Marulić, Latinski stihovi*, Split 2005., 43-80.

D. NOVAKOVIĆ, 2012.

DARKO NOVAKOVIĆ, Epistolarij nadbiskupa Maffea Vallaressa kao vrelo za povijest hrvatskoga humanizma, *Colloquia Maruliana*, vol. 21, Split 2012. 9-16

Novena, 1724.

Novena di Vari Esercizi Divoti per la Festa Del Glorioso Patriaca S. Filippo Neri, Napoli 1724.

P. OGNISSANTI, 1984.-1985.

PASQUALE OGNISSANTI, Il porto di Siponto e di Manfredonia, *La Capitanata, Rassegna di vita e di studi della Provincia di Foggia*, Anno XX, parte I, Foggia 1984.-1985., 20-30

V. OMAŠIĆ, 1989.

VJEKO OMAŠIĆ, Dva dokumenta iz prošlosti Kaštel Sućurca, *Kaštelanski zbornik*, vol. II, Kaštela 1989., 30-42

G. OSTROGORSKI, 2006.

GEORGIJE OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta 324.-1453.*, Zagreb 2006.

F. OREB, 1990.

FRANKO OREB, Crkva i samostan Sv. Dominika u Splitu, *PPUD*, vol. 30, Split 1990., 195-229

F. OREB, 2002.

FRANKO OREB, Inventar crkve Sv. Dominika u Splitu iz 1579. godine, *Kačić*, vol. 34, Split 2002., 163-177

I. OSTOJIĆ, 1964.

IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, vol. II, Split 1964.

I. OSTOJIĆ, 1975.

IVAN OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975.

O. OZRETIĆ, 1880.

ONORATO OZRETIĆ, Paludi di Spalato, *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata*, br. III, Split 1880., 23-28, 84-88, 120-122, 185-188; isto, br. IV, 25-26, 40-43; isto, br. V, 166-170

R. PALUCCHINI, G. MARIANI CANOVA, 1974.

RODOLFO PALUCCHINI, GIORDANA MARIANI CANOVA, *Lorenzo Lotto*, Milano 1974.

B. PANDŽIĆ, 1965.

BAZILIJE PANDŽIĆ, Relatio de provincia Bosnae Argentinae an. 1623, S. Congregationi de Propaganda fide exhibita, u: *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu, Mandićev zbornik*, svezak I-II, Rim 1965., 211-234

Z. PANDŽIĆ, 2009.

ZVONKO PANDŽIĆ, *Nepoznata proza Marka Marulića, O novootkrivenim i novoatribuiranim hrvatskim rukopisima*, Zagreb 2009.

G. PARISCIANI (ur.), 1989.

GUSTAVO PARISCIANI (ur.), *Regesta Ordinis Fratrum Minorum Conventualium (1488.-1494.)*, Padova 1989.

M. PARLOV, 1999.

MLADEN PARLOV, *Opuscula theologica* sv. Tome Akvinskog u misli Marka Marulića, *Colloquia Maruliana*, vol. 8, Split 1999., 97-107

I. PEDERIN, 1990.

IVAN PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik 1990.

M. PELC, 2007.

MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb 2007.

L. PELLEGRINI, 1982.

LUIGI PELLEGRINI, Mendicanti e parroci: coesistenza e conflitti di due strutture organizzative della «cura animarum», u: *Francescanesimo e vita religiosa dei laici nel`200*, R. Rusconi (ur.), Perugia 1982., 129-167

G. PEROCCO, 1956.

GUIDO PEROCCO, La Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, u: *Venezia e l'Europa. Atti del XVIII Congresso Internazionale di Storia dell'arte*, Venezia 1956.

G. PEROCCO, 1960.

GUIDO PEROCCO, *Tutta la pittura del Carpaccio*, Milano 1960.

G. PEROCCO, 1961.

GUIDO PEROCCO, Appendice, u: *I teleri del Carpaccio in San Giorgio degli Schiavoni*, R. Pallucchini (ur.), Milano 1961.

G. PEROCCO, 1964.

GUIDO PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1964.

G. PEROCCO, 1976.

GUIDO PEROCCO, *L'opera completa del Carpaccio*, Milano 1976.

I. PETRICIOLI, 1954.

IVO PETRICIOLI, Stara nadbiskupska palača u Zadru, *Tkalčićev zbornik*, vol. I, Zagreb 1954., 91-97

I. PETRICIOLI, 1957.

IVO PETRICIOLI, Nekoliko slika Girolama i Francesca da Santa Croce, *Radovi Instituta JAZU*, br. 3, Zadar 1957., 187-198

I. PETRICIOLI, 1969.

IVO PETRICIOLI, Prilozi poznavanju renesanse u Zadru, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, vol. 6, Zadar 1969., str 85-100

P. PETRIĆ, 1989.

PERISLAV PETRIĆ, Sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri, *Kulturna baština*, No. 19, Split 1989., 272-287

L. PISCETTA, A. GENNARO, 1936.

LUIGI PISCETTA, ANDREA GENNARO, *Elementa theologiae moralis (Ad Codicem iuris canonici exacta)*, vol. V, Torino 1936.

S. PIPLOVIĆ, 1985.

STANKO PIPLOVIĆ, Rekonstrukcija samostanskog kompleksa Sv. Frane u Splitu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, *Kulturna baština*, vol. 16, Split 1985., 61-75

S. PIPLOVIĆ, 2008.

STANKO PIPLOVIĆ, Arhitektura renesanse u Splitu i redizajn Peristila, u: *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, P. Marković, J. Gudelj (ur.), Zagreb 2008., 183-196

C. POLECRITTI, 2000.

CYNTHIA L. POLECRITTI, *Preaching peace in Renaissance Italy, Bernardino of Siena & His Audience*, Washington 2000.

F. POSSET, 2013.

FRANZ POSSET, *Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489: An Approach to His Biblical Hermeneutics*, Göttingen 2013.

J. M. POU Y MARTI (ur.), 1929.

Bullarium Franciscanum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum pontificum: nova series, vol. I, JOSÉ MARÍA POU Y MARTI (ur.), Ad Claras Aquas (Quarrachi) 1929.

J. M. POU Y MARTI (ur.), 1939.

Bullarium Franciscanum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum pontificum: nova series, vol. II, JOSÉ MARÍA POU Y MARTI (ur.), Ad Claras Aquas (Quarrachi) 1939.

G. PRAGA, 1929.

GIUSEPPE PRAGA, Documenti intorno ad Andrea Alessi, *Rassegna marchigiana per le arti figurative, le bellezze naturali, la musica*, vol. VIII, Pesaro 1929., 1-26

G. PRAGA, 1933.

GIUSEPPE PRAGA, Tomaso Negri da Spalato, umanista e uomo politico del secolo XVI, *Archivio storico per la Dalmazia*, vol. 15, Split 1933., 158-201

G. PRAGA, 1935.

GIUSEPPE PRAGA, Zara nel Rinascimento, *Archivio storico per la Dalmazia*, vol. X, Roma 1935., 302-323

G. PRAGA, 1981.

GIUSEPPE PRAGA, *Storia di Dalmazia*, Roma 1981.

M. PRELOG, 1979.-1982.

MILAN PRELOG, Gotika i renesansa u djelu Jurja Dalmatinca, Juraj Matejev Dalmatinac, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 3-6, Zagreb 1979.-1982, 8-13

D. PREMERL, 2008.

DANIEL PREMERL, Drveni oltari u crkvi sv. Frane u Šibeniku – izvođač, predložak, naručitelj, *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, P. Marković, J. Gudelj (ur.), Zagreb 2008., 137-156

V. PRIBOJEVIĆ, 1991.

VINKO PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Split 1991.

K. PRIJATELJ, 1947.

KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Splitu*, Split 1947.

K. PRIJATELJ, 1948.

KRUNO PRIJATELJ, Andrija Aleši u Splitu, *PPUD*, vol. 5, Split 1948., 45-59

K. PRIJATELJ, 1951.

KRUNO PRIJATELJ, *Spomenici Splita i okolice*, Split 1951.

K. PRIJATELJ, 1954.

KRUNO PRIJATELJ, Splitski portret Tome Nigrisa, *Mogućnosti*, vol. 186, Split 1954., 186-189

K. PRIJATELJ, 1965.

KRUNO PRIJATELJ, *Slikar Blaž Jurjev*, Zagreb 1965.

K. PRIJATELJ, 1966.

KRUNO PRIJATELJ, Splitski barokni slikar Sebastijan Devita, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 16, Split 1966., 271-278.

K. PRIJATELJ, 1968.

KRUNO PRIJATELJ, Oltarska pala Benedetta Diane na Poljudu, *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, vol. II, Zagreb 1968., 19-34

K. PRIJATELJ, 1982.

KRUNO PRIJATELJ, Splitska slikarska baština XV i XVI stoljeća, *Dometi*, vol. 11, Rijeka 1982., 62-70

K. PRIJATELJ, 1996.

KRUNO PRIJATELJ, Uz novo restauriranje Ćulinovićeve šibenske Bogorodice s Djetetom na prijestolju, *PPUD*, Vol. 36, No. 1, Split 1996., 7-17

I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1994.

IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Pokušaj identifikacije pojedinih glava Jurja Dalmatinca na šibenskoj katedrali, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, Br. 18, Zagreb 1994., 7-22.

I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998.

IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, *Kroz Marijin ružičnjak. Zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. stoljeća*, Split 1998.

I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 2001.

IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Slikarstvo, u: *Split Marulićeva doba, katalog izložbe Split Marulićeva doba*, G. Borčić, (ur.), Split 2001., 47-55

I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 2010.

IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Prilog poznavanju crkve i zvonika svetišta Gospe od Pojišana u XVIII. stoljeću, u: *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojišana u Splitu*, A. Duplančić (ur.), Split 2010., 241-261

S. PROSPEROV NOVAK, 1997.

SLOBODAN PROSPEROV NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti*, sv. II, Zagreb 1997.

F. RAČKI, 1865.

FRANJO RAČKI, *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjega vieka*, Zagreb 1865.

F. RAČKI, 1883.

FRANJO RAČKI, Izvodi za jugoslavensku povijest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za godinu 1526-1533, *Starine*, knjiga XV, Zagreb 1883.

F. RAČKI, 1892.

FRANJO RAČKI, Oporuka Marka Marulića, *Starine*, vol. XXV, Zagreb 1892., 152-163.

P. M. RADELJ (ur.), 1996.

Zbirka isprava Dominikanskog arhiva u Splitu: "DAS, Diplomata", P. M. Radelj (ur.), Zagreb 1996.

V. RADONIĆ, 1935.

VLADIMIR RADONIĆ, *Die Klosterreform in Venedig (1767-1770)*, Šibenik 1935.

T. RAUKAR, 1969.-1970.

TOMISLAV RAUKAR, Zadarska trgovina solju u 14. i 15. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest*, br. 7-8, Zagreb 1969.-1970., str. 19-79.

T. RAUKAR, 1979.

TOMISLAV RAUKAR, Ser Baptista de Augubio, civis Spalati, *Mogućnosti*, Split 1979., 108-118

T. RAUKAR, 2007.

TOMISLAV RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split 2007.

S. RAZZI, 2011.

SERAFIN RAZZI, *Povijest Dubrovnika*, S. Krasić (ur.), Dubrovnik 2011.

T. RIPOLL, 1730.

Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum sub auspiciis SS. D.N.D. Clementis XII, vol. II, THOMAS RIPOLL (ur.), Roma 1730.

Rituale, 1840.

Rituale Monaco-Frisingense juxta Normam et Ritum Ecclesiae Romanae, Monachii 1840.

B. RODE, 1908.

BENVENUTUS RODE, De antiquitate Provinciae Sclavoniae O.F.M. nunc Dalmatiae, *Archivium Franciscanum Historicum*, vol. I, Ad Claras Aquas (Quarrachi) 1908.

M. RONZANI, 1985.

MAURO RONZANI, Gli ordini mendicanti e la »cura animarum« cittadina all`inizio del Trecento: due esempi, u: *Nolens intestatus decedere. Il testamento come il fonte della storia religiosa e sociale*, A. Bartoli Langelì (ur.), Perugia 1985., 115-130

N. M. ROŠČIĆ, 2012.

NIKOLA MATE ROŠČIĆ, Samostan sv. Frane u Splitu, Split 2012.

P. RUNJE, 1997.a

PETAR RUNJE, O fra Bernardinu Splićaninu, priređivaču prvog izdanja hrvatskog lekcionara, *Crkva u svijetu*, vol. 1, Split 1997., 106-112

P. RUNJE, 1997.b

PETAR RUNJE, Tri hrvatske plemkinje franjevačke trećoredice, *Kačić*, vol. 29, Split 1997., 75-79

P. RUNJE, 2002.

PETAR RUNJE, Tradicija o boravku sv. Franje na otoku Krku, u: *Između povijesti i teologije*, Zbornik u čast fra Atanazija Matanića, J. Sopta, P. Strčić (ur.), Zadar-Krk 2002., 111-117

G. G. SBARAGLIA, 1759.

Bullarium franciscanum sive Romanorum Pontificum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum pontificum, GIOVANNI GIACINTO SBARAGLIA (ur.), vol. III, Roma 1759.

G. G. SBARAGLIA, 1768.

Bullarium franciscanum sive Romanorum Pontificum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum pontificum, GIOVANNI GIACINTO SBARAGLIA (ur.), vol. IV, Roma 1768.

Schematismus, 1927.

Schematismus almae provinciae Sloveniae Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci, Ljubljana 1927.

Schematismus, 1959.

Schematismus seu Status localis et personalis Provinciae Franciscanae Sancti Hieronymi in Dalmatia et Histria, Rim 1959.

S. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, 2007.

SENA SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, *Utvrdjeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb 2007.

F. SERPICO, 2007.

FULVIA SERPICO, L'Oriente nei codici di San Giacomo della Marca, u: San Giacomo della Marca e l'altra Europa: crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale (secc. 13.-15.), Fulvia Serpico (ur.), Montepandone 2007.

A. SHOBER, 1923.

ARNOLD SCHOBER, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*, Sonderschriften der Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien, Wien 1923.

H. SIROTKOVIĆ, J. KOLANOVIĆ, J. BARBARIĆ, J. MARKOVIĆ (ur.), 1998.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Dodaci, Svezak 1: Listine godina 1020.-1270., HODIMIR SIROTKOVIĆ, JOSIP KOLANOVIĆ, JOSIP BARBARIĆ, JASNA MARKOVIĆ (ur.), Zagreb 1998.

G. SLADOLJEV, 1985.

GORDANA SLADOLJEV, Knjižnica i arhiv samostana konventualaca u Splitu, *Kulturna baština*, vol. 16, Split 1985., 76-79

T. SMIČIKLAS (ur.), (1904.)

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak II: Listine XII. vijeka, 1101.-1200., TADIJA SMIČIKLAS (ur.), Zagreb 1904.

T. SMIČIKLAS (ur.), (1905.)

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak III: Listine godina 1201.-1235., TADIJA SMIČIKLAS (ur.), Zagreb 1905.

T. SMIČIKLAS (ur.), (1906.)

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak IV: Listine godina 1236.-1255., TADIJA SMIČIKLAS (ur.), Zagreb 1906.

T. SMIČIKLAS (ur.), (1907.)

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak V: Listine godina 1256.-1272., TADIJA SMIČIKLAS (ur.), Zagreb 1907.

T. SMIČIKLAS (ur.), (1911.)

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak IX: Listine godina 1321.-1331., TADIJA SMIČIKLAS (ur.), Zagreb 1911.

J. A. SOLDI, 1985.

JOSIP ANTE SOLDI, Tipi iconografici mariani nell'arte croata del XV e XVI secolo. De cultu mariano saeculo XVI, u: *Acta congressus mariologici – mariani internationalis caesaroaugustae anno 1979 celebrati*, Vol. II, Roma 1985., 355-394

Splitski statut, 1985.

Statut grada Splita (1312. godine): Srednjovjekovno pravo Splita, ANTUN CVITANIĆ (ur.), Split 1985.

V. STANIČIĆ, 2011.

VESNA STANIČIĆ, Nadgrobna ploča nepoznate plemkinje u franjevačkom samostanu na Poljudu u Splitu, *Klesarstvo i graditeljstvo*, vol. 3-4, Pučišća 2011., 72-81

L. ŠABAN, 1974.

LADISLAV ŠABAN, Doprinos trojice Moscatellija orguljarstvu Dalmacije, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, sv. 21, Zadar 1974., 217-260

F. ŠANJEK, 1988.

FRANJO ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata, Srednji vijek*, Zagreb 1988.

K. ŠEGVIĆ, 1914.

KERUBIN ŠEGVIĆ, Poljud - Riznica domaće i talijanske umjetnosti, *Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko Slavonsko Dalmatinskog Zemaljskog Arhiva*, Zagreb 1914., 1-39

K. ŠEGVIĆ, 1927.

KERUBIN ŠEGVIĆ, *Toma Arhiđakon, državnik i pisac, 1200-1268*, Zagreb 1927.

D. ŠIMUNOVIĆ (prev.), 2012.

Cvjetići sv. Franje, u: *Franjevački izvori*, DOMAGOJ ŠIMUNOVIĆ (prev.), Sarajevo-Zagreb 2012.

B. ŠIŠIĆ, 1981.

BRUNO ŠIŠIĆ, *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, Split 1981.

B. ŠIŠIĆ, 1991.

BRUNO ŠIŠIĆ, *Dubrovački renesansni vrt, nastajanje i oblikovna obilježja*, Dubrovnik, 1991.

S. J. ŠKUNCA, 1995.

SLAVKO JOSIP ŠKUNCA, Pitanje identiteta fra Bernardina Splitsanina, izdavača hrvatskog Lekcionara (1495.), *Croatica Christiana Periodica*, vol. 19, no. 36, Zagreb 1995., 69-76

S. J. ŠKUNCA, 1996.

SLAVKO JOSIP ŠKUNCA, *Vodič Franjevačkog samostana na Poljudu u Splitu*, Split 1996.

S. J. ŠKUNCA, 1999.

SLAVKO JOSIP ŠKUNCA, *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri*, Split 1999.

S. J. ŠKUNCA, 2001.

SLAVKO JOSIP ŠKUNCA, Toma Niger Mrčić, diplomat i humanist, *Radovi HAZU u Zadru*, No. 43, Zadar 2001., 255-273

S. J. ŠKUNCA, 2002.

SLAVKO JOSIP ŠKUNCA, Franjevački samostan na Poljudu – kratki povijesni pregled, u: *Između povijesti i teologije, zbornik u čast fra Atanazija Matanića*, J. Sopta, P. Strčić (ur.), Zadar-Krk 2002., 191-215

S. J. ŠKUNCA, 2005.

SLAVKO JOSIP ŠKUNCA, Franjevački samostan na Dridu, u: *Župa Sv. Jakova-Čiovo-Trogir*, Trogir 2005., 11-25

I. ŠPRLJAN, 2007.

IVO ŠPRLJAN, Gotički drveni stropovi u Šibeniku i okolici – katalog i obnove, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 31-32, Zagreb 2007., 161-173

S. ŠTEFANAC, 1989.

SAMO ŠTEFANAC, Nikola Ivanov Firentinac i raka Sv. Nikole u Tolentinu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 28, No. 1, Split 1989., 51-67.

S. ŠTEFANAC, 2006.

SAMO ŠTEFANAC, *Kiparstvo Nikole Firentinca i njegovog kruga*, Split 2006.

M. ŠUNJIĆ, 1961.

MARKO ŠUNJIĆ, Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420-1463, *Historijski zbornik*, vol. XIV, Zagreb 1961., 119-145

M. ŠUNJIĆ, 1967.

MARKO ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV. stoljeću*, Sarajevo 1967.

A. THEINER, 1859.

AUGUSTIN THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. I, Roma 1859.

Ž. TOLIĆ, 2015.

ŽELJKO TOLIĆ, Franjevci u našim krajevima u 13. stoljeću, *Služba Božja*, vol. 55, no. 3-4, Split 2015., 233-261

T. ARHIĐAKON, 1977.

TOMA ARHIĐAKON, *Kronika*, Split 1977.

M. TOMASOVIĆ, 2000.

MIRKO TOMASOVIĆ, Marulić o sonetu, *Colloquia Maruliana*, vol. IX, Split 2000., 371-379

M. TOMASOVIĆ, 2002.

MIRKO TOMASOVIĆ, Marko Marulić i *Lekcionar* fra Bernardina Splićanina Drvodilića, *Colloquia Maruliana*, vol. XI, Split 2002., 323-331

M. TOMASOVIĆ, 2003.

MIRKO TOMASOVIĆ, Dujam Balistrilić, jedini Marulićev mecena, *Colloquia Maruliana*, vol. XII, Split 2003., 195-201

J. TOMIĆ, 1933.

JOVAN TOMIĆ, *Građa za istoriju pokreta za Balkanu protiv Turske krajem XVI i početkom XVII veka, knj. I, g. 1595-1606*, Beograd 1933.

R. TOMIĆ, 1994.

RADOSLAV TOMIĆ, Oplakivanje Krista u splitskoj katedrali, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 18, Zagreb 1994., 23-27.

R. TOMIĆ, 1995.

RADOSLAV TOMIĆ, Tizian u Dalmaciji, *Vijenac*, br. 39, Zagreb 29. lipnja 1995., 20-21

R. TOMIĆ, 1997.

RADOSLAV TOMIĆ, *Franjevačka crkva i samostan na Poljudu u Splitu*, Split 1997.

R. TOMIĆ, 1999.

RADOSLAV TOMIĆ, Portreti iz ostavštine splitske obitelji Bajamonti, *Kulturna baština*, br. 30, Split 1999., 119-127

R. TOMIĆ, 2002.

RADOSLAV TOMIĆ, *Splitska slikarska baština - Splitski slikarski krug u doba mletačke vladavine*, Zagreb 2002.

A. TUDOR, 2008.

AMBROZ TUDOR, *Ladanjska izgradnja prostora hvarske komune*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu 2008.

J. VELNIĆ, 1963.

JUSTIN VELNIĆ, Iz poljudske prošlosti, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji*, god. V, br. 11-12, Zadar 1963., 129-135

J. VELNIĆ, A. BADURINA (ur.), 1984.

Samostan Sniježne Gospe u Cavtatu 1484./1984., JUSTIN VELNIĆ, ANĐELKO BADURINA (ur.), Cavtat 1984.

A. VENTURI, 1908.

ADOLFO VENTURI, *Storia dell'arte italiana*, Vol. VI, Milano 1908.

P. VEŽIĆ, 1979.

PAVUŠA VEŽIĆ, Nadbiskupska palača u Zadru, *Peristil*, br. 22, Zagreb 1979., 17-36

P. VEŽIĆ, 1995.

PAVUŠA VEŽIĆ, Kapela sv. Nikole Jurja Dalmatinca u crkvi Sv. Margarite, Pag, *Peristil*, br. 38, Zagreb 1995., 37-42

P. VEŽIĆ, 2018.

PAVUŠA VEŽIĆ, Sveti Frane u Zadru - arhitektura crkve i samostana u doba gotike i renesanse, *Ars Adriatica*, br. 8, Zadar 2018., 17-46

VITRUVIJE, 1999.

VITRUVIJE, Deset knjiga o arhitekturi, Zagreb 1999.

J. VRANDEČIĆ, 2016.

JOSIP VRANDEČIĆ, Povijest župe Pučišća, u: Spomenica župe sv. Jeronima Pučišća povodom 450 godina utemeljenja (1566.-2016.), Pučišća 2016., 21-132.

J. VRANDEČIĆ, M. BERTOŠA, 2007.

JOSIP VRANDEČIĆ, MIROSLAV BERTOŠA, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb 2007.

P. ZAMPETTI, 1953.

PIETRO ZAMPETTI, *Mostra di Lorenzo Lotto*, Venezia 1953.

P. ZAMPETTI, 1960.

PIETRO ZAMPETTI, Carlo Crivelli a Zara, *Arte veneta*, No. XIII-XIV, Venezia 1960., 227

A. ZANINOVIĆ, 1917.

ANTONIN ZANINOVIĆ, Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama, *Bogoslovska smotra*, vol. 8, br. 3, Zagreb 1917., 266-289

A. ZANINOVIĆ, 1930.-1934.

ANTONIN ZANINOVIĆ, Sarkofag kćerke dalmatinskog proveditura Ivana Diedo, *VAHD*, vol. LI, Split 1930.-1934., 203-207

A. ZANINOVIĆ, 1950.

ANTONIN ZANINOVIĆ, Marulićeve knjige u dominikanskoj knjižnici u Splitu, u: *Zbornik Marka Marulića (1450-1650)*, J. Badalić, N. Majnarić (ur.), Zagreb 1950., 301-310

H. ZGLAV MARTINAC, 2010.

HELGA ZGLAV MARTINAC, Dominikanski samostan Sv. Katarine u Splitu, Zaštitna arheološka istraživanja (2007.-2008. godine), *Kulturna baština*, vol. 36, Split 2010., 113-150

L. WADDING, 1734.

LUCAS WADDING, *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum*, vol. IX, Roma 1734.

L. WADDING, 1735.

LUCAS WADDING, *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum*, vol. XIII, Romae 1735.

L. WADDING, 1736.

LUCAS WADDING, *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum*, vol. XVI, Romae 1736.

D. WESTPHAL, 1937.

DOROTHEA WESTPHAL, Malo poznata slikarska djela XIV-XVIII stoljeća u Dalmaciji, *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 258, Zagreb 1937.

H. WOJTYSKA, 1988.

HENRYK WOJTYSKA, Toma Crnić jedini Sloven nuncije u Poljskoj (1522-1523), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 21, Zagreb 1988., 35-44

M. WOLFF ZUBOVIĆ, 2017.

MARTINA WOLFF ZUBOVIĆ, Tipologija i podrijetlo ornamentike na drvenim oltarima XVII. i XVIII. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske – recepcija, primjena i razvoj motiva, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu 2017.

INTERNETSKI IZVORI

L. BORIĆ, skeda a

LARIS BORIĆ, *Kapela Marcello Petris, Cres*, skeda na stranici projekta „Et tibi dabo: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od

1300. do 1800. godine“, <http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/kapela-marcello-petris-u-crkvi-sv-frane-cres/> , pristupljeno 22-01-2023.

L. BORIĆ, skeda b

LARIS BORIĆ, *Kapela obitelji Detrico, crkva sv. Frane u Zadru*, skeda na stranici projekta „Et tibi dabo: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800. godine“, [Kapela obitelji Detrico, crkva svetog Frane u Zadru \(uniri.hr\)](http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/kapela-obitelji-detrico-crkva-svetog-frane-u-zadru-uniri.hr), pristupljeno 22-01-2023.

K. MAJER JURIŠIĆ, skeda a

KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, *Crkva sv. Bernardina, Kampor (o. Rab)*, skeda na stranici projekta „Et tibi dabo: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800. godine“, <http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/crkva-sv-bernardina-kampor-o-rab/> , pristupljeno 22-01-2023.

K. MAJER JURIŠIĆ, skeda b

KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, *Crkva sv. Franje, Komrčar (o. Rab)*, skeda na stranici projekta „Et tibi dabo: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800. godine“, <http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/crkva-sv-franje-komarcar-o-rab/> , pristupljeno 22-01-2023.

S. C. PEARSON, 2015.

SARAH C. PEARSON, The Convent of Santa Chiara in Urbino: A New Chronology of its Construction and Patronage, *Architectural Histories*, vol. 3(1), 2015. (online časopis, <http://journal.eahn.org/articles/10.5334/ah.cs/>, pristupljeno 07.01.2017.)

9. SAŽETAK/SUMMARY

Samostan Sv. Ante na Poljudu osnovan je sredinom 15. stoljeća kao kuća reformiranih franjevaca, o čemu svjedoče najraniji sačuvani dokumenti o gradnji i službenoj predaji samostana opservantskoj Bosanskoj vikariji. Osnutak samostana obilježen je ličnošću kardinala Basiliusa Bessariona, poznatog humanista i borca za obranu kršćanske Europe od osmanskih osvajanja, koji je franjevcima opservantima 1450. godine prepustio jedan od posjeda svoje splitske komende u svrhu gradnje samostana. U radu se iznosi hipoteza o osobnom zalaganju kardinala za osnutak kuće franjevaca opservanata u Splitu, posvjedočenom darivanjem relikvije sv. Bazilija pronađene prilikom recentne razgradnje glavnoga oltara.

Poljudski samostan sagrađen je kao skladna arhitektonska cjelina koja sadržava sve građevine i prostore potrebne redovničkoj zajednici za vršenje liturgijskih, duhovnih, intelektualnih, gospodarskih i ostalih radnji. Samostan slijedi uobičajenu prostornu dispoziciju dalmatinskih franjevačkih kuća, s pravilno orijentiranom jednobrodnom crkvom u južnom dijelu sklopa, izduženim krilom samostana u sjevernom produžetku apside i sjevernim krilom okomito priključenim na istočno. Crkva i dva krila samostana formiraju pravokutni klaustar, sa zapadne strane zatvoren visokim zidom. Ratna ugroza uvjetovala je gradnju izvidničko-obrambene kule pravokutnog tlocrta uz obodni zid klaustara 1538. godine a sredinom istog stoljeća crkvi se s južne strane prigraduju dvije kapele.

Osnutak poljudskog samostana primjer je uobičajene prakse poticanja osnivanja samostana prosjačkih redova od strane Mletačke Republike budući da su ove zajednice svojim pastoralnim djelovanjem, a osobito propovijedima o važnosti kršćanskog milosrđa prema bližnjemu, imali pozitivan utjecaj na održavanje komunalnog mira, a time i stabilnost mletačke vlasti. Sačuvani oporučni zapisi pomažu u stvaranju slike o recepciji i položaju prosjačkih redova u renesansnom Splitu dok nadgrobni spomenici i arhivski grafički dokumenti svjedoče popularnost franjevačkog opservantskog i konventualnog samostana kao mjesta ukopa različitih staleža splitskog stanovništva, i to plemstva pretežno u poljudskom samostanu a građanstva i nižih slojeva u samostanu Sv. Frane na obali.

Splitski samostani franjevaca konventualaca i dominikanaca su u dugim stoljećima svojeg postojanja doživjeli radikalne pregradnje, pa i potpuna rušenja, te u njima nažalost nije

sačuvan veći broj konstruktivnih i arhitektonsko-dekorativnih elemenata renesansnog oblikovanja, kao ni pokretnog inventara iz istog razdoblja. Međutim, poljudski samostan je u velikoj mjeri zadržao izvorne oblike i opremu svojih funkcionalnih jedinica, naravno, uz preinake i dogradnje koje neizbježno donosi kontinuitet stoljetne uporabe. U bogatom renesansnom sloju poljudskog sklopa brojnošću i kvalitetom oblikovanja ističe se skupina nadgrobnih ploča čiji vegetabilni motivi dekorativnih okvira poljudskih ploča svoje izvorište nalaze u dekorativnom repertoaru Nikole Firentinca. Poveznica s Firentinčevim umjetničkim krugom je i poznata atribucija poljudske ploče s likom mlade plemkinje Marinu u, s kojim se u ovom radu povezuje i klesana oprema pročelja palače Pavlović na Narodnom trgu u Splitu. Reljef lunete glavnog portala poljudske crkve vrlo je kvalitetno kiparsko djelo renesansnog oblikovanja za kojega se radi relevantnih arhivskih podataka predlaže korekcija vremena nastanka, sa prve polovine 16. stoljeća na zadnju četvrtinu 15. stoljeća. Datacija zapadne kapele prigrađene uz južni dio broda poljudske crkve u sredinu 16. stoljeća potvrđuje se analizom komparativnih primjera dok se nastanak istočne kapele u ovom radu vezuje uz oporučni zapis iz 1531. godine. Prva polovina 16. stoljeća vrijeme je nastanka renesansno oblikovane kolonade poljudskog klaustura i opremanja refektorija kamenim namještajem a u isto doba (1527. godine) nastaje i najvrijednije slikarsko djelo poljudskog samostana, ali i cjelokupnog korpusa splitskog renesansnog slikarstva, portret biskupa Tome Nigrisa autora Lorenza Lotta.

Poljudski samostanski vrt, vrijedan primjer naše renesansne hortikulture baštine, svjedoči uključenost franjevac opservanata u suvremene kulturne tokove, dok su veze mendikantskih zajednica renesansnog Splita s humanističkom elitom svojega vremena posvjedočene primjerima kontakata i međusobnih utjecaja dviju skupina. Splitske humaniste i mendikante povezivalo je zajedničko nastojanje oko pokretanja civilnih i crkvenih vlasti, ali i puka, na organizirani otpor nadirućoj osmanskoj sili, i to kroz književna (pretežno latinska) djela humanista, kao i propovijedi fratara upućene najširim slojevima.

Ključne riječi: prosjački redovi, franjevci opservanti, renesansa, humanizam, osmanska ugroza, arhitektonski razvoj, samostanski sklop

SUMMARY

The friary of St. Anthony in Poljud was founded in the mid-15th century by the reformed Franciscans, as witnessed by the earliest preserved documents regarding its construction and commendment to Bosnian vicary. Founding of the friary is marked by the figure of cardinal Basilius Bessarion, prominent humanist and fighter for the defence of Christian Europe from Osman conquers, who bequeathed one of the possessions of his Split commend for the purpose of building the friary. In this work, a hypothesis of cardinal's personal commitment to the founding of Observant Franciscan house in Split is presented, witnessed by the act of gifting of St. Basilius' relic.

Poljud friary contains all the buildings and spaces that friars needed to perform liturgical, spiritual, intellectual, economic and other activities. The friary follows the usual spatial disposition of the Dalmatian Franciscan houses, with a single nave church in the southern part of the complex, elongated monastery wing in the northern extension of the apse and the northern wing, perpendicularly attached onto the eastern one. The church and two wings form a rectangular cloister, closed off on the western side by a tall wall. Due to the continuous state of war a reconnaissance-defensive tower was built by the western cloister wall in 1538, while two chapels on the southern side of the church were built soon after.

The Republic of Venice usually encouraged the founding of Observant houses, as in the case of Poljud friary, since the friars' preaching on the importance of Christian charity had a positive impact on the communal piece, and therefore on the stability of the Venetian rule as well. The preserved last testaments help shape the picture of the reception and position of the Mendicant orders in Renaissance Split while tombstones and archival graphical documents witness the popularity of the Franciscan Observant and Conventual friaries as a burial place of different classes of Split citizens - the noblemen were mostly buried in Poljud friary while citizenry and lower classes usually chose the Conventual friary of St. Francis.

During the long decades of their existence the Franciscan Conventual and Dominican friaries in Split endured radical reconstructions, even total demolitions, so unfortunately not a very large number of Renaissance constructive and architectural-decorative elements, as well as movable inventory from the same period, are preserved. However, Poljud friary preserved

most of the original forms and fittings of its functional units, albeit with alterations and extensions brought by the continuity of centuries long usage. A group of tombstones with stone frames decorated by vegetable motifs drawing their origin from the decorative repertoire of Nikola Firentinac stands out from the rich Renaissance layer of Poljud monastery. Well known attribution of one of those tombstones, the one with the figure of the young noblewoman, to Marin Vladić is yet another link to the Firentinac art circle, while the carved decoration of the Pavlović palace facade is in this dissertation also attributed to Vladić. The Poljud church main portal lunette relief is a high-quality Renaissance work, while due to relevant archival documents the origin date is proposed to be somewhat earlier than previously proposed first half of 16th century - last quarter of 15th century. Previous researchers have set the time of origin of the western church chapel to the mid-16th century, what was confirmed by the analysis of comparative material, while the time of origin of the eastern chapel is connected to the last will dated year 1531. The Renaissance colonnade of Poljud cloister and the stone elements of refectory were made in the first half of the 16th century, while the most valuable painting of the friary, the portrait of bishop Toma Nigris by Lorenzo Lotto, is dated in 1527.

Poljud friary garden, a valuable example of Croatian Renaissance horticultural heritage, witnesses the affiliation of Observant Franciscans in the contemporary cultural flows, while the relations between Mendicant orders of Renaissance Split and the humanistic elite are witnessed by the examples of contacts and mutual influences of the two groups. Mendicants and humanists of Split were connected by the joint efforts regarding the activation of civil and church authorities, as well as the common men, towards the organised resistance to the Osman conquerors, through literal (mostly Latin) works of humanists, as well as the sermons of friars directed towards the widest audiences.

Keywords: Mendicant orders, Observant Franciscans, Renaissance, humanism, Osman threat, architectural development, friary

10. KATALOG

KATALOŠKA JEDINICA 1 – Sl. 92

Predmet: Nadgrobna ploča Marka Marulića

Smještaj: Sjeverni zid crkve samostana Sv. Frane na obali

Vrijeme nastanka: Osmo desetljeće 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije:

Opis i napomene: U donjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se maskeron iz čijih usta izlaze lisnate i cvjetne vitice. Nad maskeronom su dva gola dječaka koja nose oveći pravokutni svitak na kojem je renesansnom kapitalom uklesan natpis. Iznad svitka je goli dječacić obavijen dugim velom u čijim je podignutim rukama lovorov vijenac s umetnutim grbom obitelji Marulić. Štit grba pripada tipu konjske glave s rubovima koji se povijaju u volute, dok je na grbu prikazan lav koji korača udesno nad rastvorenim krilima. Oko vijenca su tanke vrpce a čitava nadgrobna ploča uokvirena je stupnjevito uvučenom profilacijom. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

MARCO MARVLO MAGNO
PATRVO VITAE CANDORE
NOBILITATE AC DOCTRI-
NA PRAECLARO PATRIQ(VE)
EIVSDEM NOMINIS
OPTIME MERITO ALE-
XANDER MARVLVS ET
FRATRES MONVMEN-
TVM INSTAVRARVNT

Bibliografija: KEČKEMET, 1953., 74; C. FISKOVIĆ, 1978., 130-139.

KATALOŠKA JEDINICA 2 – Sl. 95

Predmet: Nadgrobna ploča Petra Tartaglie

Smještaj: Arheološki muzej u Splitu (izvorno: crkva samostana Sv. Frane na obali)

Vrijeme nastanka: 1597. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije:

Opis i napomene: Glatka površina nadgrobne ploče ukrašena je samo pravokutnim natpisnim poljem ispod kojeg je grb obitelji Tartaglia u trokutastom štitu: osmerokraka zvijezda nad rastvorenim krilima. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

PETRUS TARTALEA IACOBI FILIVS
DOMI FORISQ IN LEGATIONIBVS
PRECIPVE CLARVS ANNVM AGENS
LXXII MORIENS HIC APVD SVOS
CONDI VOLVIT MDXCVII
DIE VI MENSIS OTVBRIVS

Bibliografija: F. BULIĆ, 1901., 78; C. FISKOVIĆ, 1962.b, 31; A. DUPLANČIĆ, 2007.a, 234-236.

KATALOŠKA JEDINICA 3 – Sl. 97

Predmet: Sarkofag Lucijete Diedo

Smještaj: Arheološki muzej u Splitu (izvorno: crkva samostana Sv. Katarine Aleksandrijske)

Vrijeme nastanka: 1532. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 46 x 92 x 53 cm (sanduk), 97.5 x 56 x 11.5 cm (pokrov)

Opis i napomene: Na gornjoj plohi i prednjoj strani pokrova sarkofaga uklesan je natpis dok je na prednjoj strani sanduka sarkofaga uklesana godina izrade sarkofaga:

HIC LUTIETA IACET DIEDA DE STIRPE IOANNIS
FILIA TER DENO MENSE COACTA MORI
DALMATIEIS PIA CURA PATRIS DUM PRESIDET(ORIS)
SPALETI EXTINGTAM DESERUISSE DOLET

ANNO DNI MDXXXII

Bibliografija: A. ZANINOVIĆ, 1930.-1934., 203-207

KATALOŠKA JEDINICA 4 – Sl. 100

Predmet: Nadgrobna ploča Frane Kutejeva

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1494. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 240 x 124 x 18 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se pravokutni svitak s natpisom klesanim renesansnom kapitalom dok je u središnjem dijelu ploče tanki lovorov vijenac na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut grb obitelji Kutej u štitu oblika konjske lubanje: grifon koji korača udesno na rastvorenom krilu. Nadgrobna ploča uokvirena je stupnjevito uvučenom profilacijom te umetnuta u širi kameni okvir koji čini cjelinu sa susjednom pločom, onom Polidora i Nikolote Alberti. Kameni okvir ukrašen je rozetama i valovitim lisnatim stabljikama. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

FRANCISCUM CV
TEI CELEBRATO F
VNERE FRATRES
CVM GEMITV ET
LACHRIMIS HOC
POSVERE LOCO
A(NNO) S(ALUTIS) MCCCCLXXXIII

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 128.; O. OZRETIĆ, 1880., 86; F. BULIĆ, 1901., 77, 79;
L. KRIVIĆ, 1990., 47.

KATALOŠKA JEDINICA 5 – Sl. 101

Predmet: Nadgrobna ploča Polidora i Nikolote Alberti

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1505. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 240 x 124 x 18 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se pravokutni svitak s natpisom klesanim renesansnom kapitalom dok je u središnjem dijelu ploče tanki lovorov vijenac na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut grb obitelji Alberti u štitu oblika konjske lubanje: dvije koso postavljene grede. U donjem dijelu ploče natpis je s datumom nastanka ploče. Nadgrobna ploča uokvirena je stupnjevito uvučenom profilacijom te umetnuta u širi kameni okvir koji čini cjelinu sa susjednom pločom, onom Frane Kutejeva. Kameni okvir ukrašen je rozetama i valovitim lisnatim stabljikama. Natpisi s nadgrobne ploče glase:

POLIDORVS AL
BERTVS ET NICO
LOTA ALB(ERTI) VXOR
EIVS SIBI POSTER
ISQ(UE) SVIS VIVI P(OSUERUNT)

ANNO S(ALUTIS) MDV
APR(ILE) X

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 129; O. OZRETIĆ, 1880., 86; F. BULIĆ, 1901., 77, 79;
D. KEČKEMET, 1953., 72; L. KRIVIĆ, 1990., 47.

KATALOŠKA JEDINICA 6 – Sl. 102

Predmet: Nadgrobna ploča Nikole Tartaglie

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1519. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 219 x 98 x 14 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se pravokutni svitak s natpisom klesanim renesansnom kapitalom dok je u središnjem dijelu ploče lovorov vijenac na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut grb obitelji Tartaglia u štitu oblika konjske lubanje: rastvorena krila nad kojim je osmerokraka zvijezda. Pod vijencem je isklesan motiv lubanje a čitava ploča je uokvirena stupnjevito uvučenom profilacijom. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

NICOLAO IAC(OVLI) PATRI
CIO SPAL(ATENSI) CIVI OPT(IMO) PA
TRIQVE CARISS(IMO) MARI
NVS IACOBVS PETRVS
LIBERI EIVS P(OSUERUNT) A(NNO) S(ALUTIS)
MDXIX
IN HAC ECCLESIA CVI
SANVS BENEFICIA CONT
VLERAT MORIENS CONDI
VOLVIT RELIGIONI B(EATI) F(RANCISCI) DE
DITVS COLIEGIOQ(UE) EIVS

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 129; O. OZRETIĆ, 1880., 87; F. BULIĆ, 1901., 78; 72;
L. KRIVIĆ, 1990., 46.

KATALOŠKA JEDINICA 7 – Sl. 103

Predmet: Nadgrobna ploča Ivana i Katarine Ivanišević

Smještaj: Ophod klaustara samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1522. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 216 x 88 x 18 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se pravokutni svitak s natpisom klesanim renesansnom kapitalom dok je u središnjem dijelu ploče lovorov vijenac na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut grb obitelji Ivanišević u štitu oblika konjske lubanje: rastvoreno krilo. U donjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se motiv lubanje a čitava ploča je uokvirena stupnjevito uvučenom profilacijom. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

IOANNI IOANCIO POLI
CIANO EQVESTRIS PAT
RICIIQ(UE) ORDINIS VIRO
CATHERINA IOANCIA
MARITO CARISS(IMO) SIBI
QVOQ(E) LIBERISQ(E) SVIS
M H P ANNO S M DXXII

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 130; O. OZRETIĆ, 1880., 87; F. BULIĆ, 1901., 78; L. KRIVIĆ, 1990., 46.

KATALOŠKA JEDINICA 8 – Sl. 104

Predmet: Nadgrobna ploča biskupa Tome Nigrisa

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1527. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 352 x 129 x 17 cm

Opis i napomene: Nadgrobni spomenik biskupa Tome Nigrisa sastoji se od nadgrobne ploče koja je umetnuta u širi kameni okvir te od dviju pravokutnih kaseti koje su postavljene u vrh i dno kompozicije spomenika. U gornjoj kaseti su prikazana dva anđela u raskoraku koja pridržavaju Nigrisov grb u štitu tipa *sagomato*: ruka koja nosi stablo odrezanih grana s rozetom u vrhu. Pod nogama anđela rimskim brojkama je uklesana godina izrade ploče. Gornja i donja greda kamenog okvira su ukrašene motivom *anthemiona* sastavljenog od povezanih akantizirajućih palmeta dok su u dnu bočnih greda vaze iz kojih izlaze stabljike maštovito

urešene listovima, viticama, rozetama i cvjetnim čaškama. Kutevi kamenog okvira su naglašeni kvadratnim poljima unutar kojeg je rozeta u lisnatom okviru. Gotovo čitavu visinu nadgrobne ploče zauzima lik biskupa Tome Nigrisa polegnut na jastuk i odjeven u dugu haljinu s plaštem. Na glavi mu je mitra, s lijeve strane biskupski štap, dok su mu pod nogama knjige, simbol učenosti ali i prolaznosti, često korišten u humanističkim krugovima. Lik pokojnika je prikazan u stiliziranoj niši: dva tanka tordirana stupa podržavaju gotički luk u kojeg su umetnute viseće arkadice. Trokutasta polja između luka i uglova ploče ispunjena su radijalno postavljenim lisnatim stabljikama iz kojih izlaze lisnate vitice. U dnu kompozicije nadgrobnog spomenika je pravokutna kasetna uokvirena stupnjevito uvučenom profilacijom u kojoj se nalazi natpis:

DALMATA THOMA NIGRO SPALATESIS ET ORDINE PRESVL
EX SCARDONENSI TRAGVRIENSIS HIC EST
CVI LEO TVC DECIMVS, MOX CLEMES SEPTIMVS ISTVD
CONTVLIT ABSCENTI PONTIFICALE DECVS,
VT SVA QUE FVERINT MERITORVM PREMIA BINVS
TESTARETVR HONOS GRATIS ET VLTRO DATVS
VNVM TVRCA FEROX, ALIVM PIA CVRA NEPOTIS
ABSTVLIT AMBORVM SIT PIA CVRA DEO

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 129; J. ARANZA, 1897., 14; L. HAUSER, 1898., 171; F. BULIĆ, 1901., 77-78; K. ŠEGVIĆ, 1914., 3; D. KEČKEMET, 1953., 72; I. OSTOJIĆ, 1975., 202-203; L. KRIVIĆ, 1990., 38.

KATALOŠKA JEDINICA 9 – Sl. 105

Predmet: Nadgrobna ploča Katarine Žuvić

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Treće desetljeće 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 242 x 125 x 20 cm

Opis i napomene: Na nadgrobnoj ploči je prikazan lik pokojnice u ležećem položaju, s glavom na jastuku ukrašenom cvjetnim motivima i kićankama. Kipar je pri izradi odjeće pridavao pažnju detaljima te su prikazani različiti dijelovi ženske nošnje renesansnog doba, ukrašeni

cvjetnim i geometrijskim motivima. Glavu pokojnice rese dvije pletenice a oko vrata joj je niska bisera. Do nogu joj je grb u štitu tipa *sagomato*: štit je raskoljen, desno je lav koji se propinje s mačem u šapi dok je lijevi dio štita podijeljen okomito postavljenom gredom na kojoj su tri superponirana ljiljana. Greda je flankirana vazama iz koje izlazi plamen. Pod nogama pokojnice je lagano zaobljeno pravokutno polje na kojem je renesansnom kapitalom uklesan natpis a čitav lik umetnut je u stiliziranu nišu: dva tanka tordirana stupa s kapitelima podržavaju polukružni luk u kojeg su umetnute viseće arkadice. Trokutasta polja između luka i uglova ploče ispunjena su u vrhu povezanim lisnatim cvjetnim viticama. Čitava ploča uokvirena je lovorovim vijencem i glatkom trakom te umetnuta u širi kameni okvir čija su gornja i donja greda ukrašene stiliziranim motivom *anthemiona* sastavljenog od povezanih akantizirajućih palmeta. U dnu bočnih greda okvira su vazе iz kojih izlaze stabljike maštovito urešene listovima, viticama, rozetama, cvjetnim čaškama i bobičastim plodovima. Bočne stranice okvira su također ukrašene vegetabilnim motivima. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

CATHERINAE IVV(ITIS) NON MINVS FORMA Q(VAM) MO
RIB(VS) EXCVLTAE ELEGANTISS(IMUM) PVER(UM) ENIXIAE MOX
FOETVRAE CRVTIATIB(VS) EXTINCTAE GREG(ORIVS) XVVITI(VS) ET
MARG(ARITA) PAR(ENTES) F(ILIAE) CARISS(IMAE) ATQ(UE)
OBSEQVENTISS(IMAE) P(OSUERUNT)

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 130; O. OZRETIĆ, 1880., 121; L. HAUSER, 1898., 170; F. BULIĆ, 1901., 77-78; K. ŠEGVIĆ, 1914., 3-4; D. KEČKEMET, 1953., 72; L. KRIVIĆ, 1990., 45.

KATALOŠKA JEDINICA 10 – Sl. 106

Predmet: Nadgrobna ploča Scipiona i Izote Florio

Smještaj: Ophod klaustara samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1531. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 233 x 115 x 18 cm

Opis i napomene: U vrhu nadgrobne ploče nalazi se kružna alka na koju je tankim svinutim vrpčama ovješena lovorov vijenac s naglašenim bobama. U vijenac je umetnut grb obitelji Florio u štitu oblika konjske glave čiji se rubovi povijaju u volute: grb je razdijeljen tankom gredom, u gornjem dijelu je udesno okrenuta dopojasna figura lava dok su u donjem tri ukoso postavljene grede. Na lovorov vijenac je ovješena tanka vrpca koja nosi pravokutni svitak s natpisom klesanim renesansnom kapitalom a pod svitkom uklesana je i godina izrade ploče. Ploča je uokvirena glatkom trakom te umetnuta u kameni okvir čija je donja greda ukrašena motivom *anthemiona* sastavljenog od povezanih akantizirajućih palmeta, dok su u dnu bočnih greda vaze iz kojih izlaze superponirane stabljike maštovito urešene listovima, rozetama, cvjetnim čaškama, tankim viticama, grozdićima, pa čak i bisernim niskama. Gornju gredu okvira zauzimaju dva dupina s rozetama u repovima i njuškama koje zajednički pridržavaju vazuu. Natpisi s nadgrobne ploče glase:

SCIPIONI FLORIO ET IZOT
AE EX SIPO(N)TO OPTIMIS AC B(ENE)
MERITIS PARENTIB(VS) LIB(E)RORVM
POSTERITAS NON INGRATA
EXIMIAE PIETATIS GRATIA
HOC SEPVLCHRALE MNE
MOSINON CONSTITVIT

ANNO DNI M D XXXI

Bibliografija: D. FABIANICH, 1864., 130; O. OZRETIĆ, 1880., 120; L. HAUSER, 1898., 170; F. BULIĆ, 1901., 77-78; KEČKEMET, 1953., 73; L. KRIVIĆ, 1990., 46.

KATALOŠKA JEDINICA 11 – Sl. 107

Predmet: Nadgrobna ploča s likom mlade plemkinje

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Treće desetljeće 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 244 x 124 x 18 cm

Opis i napomene: Nadgrobna ploča uokvirena je širokim glatkim okvirom unutar kojeg je prikazan ležeći lik pokojnice. Glava joj je položena na jastuk s ugaonim kićankama a odjevena je u dugu haljinu s plaštem koji je na prsima povezan okruglim brošem. Površina ploče je oštećena radi izvornog položaja na podu crkve te nije moguće razaznati je li na glavi pokojnice neka vrsta kape ili zaobljeni volumen glave potječe od neke elaborirane frizure čiji su se detalji s vremenom izgubili. Do nogu pokojnice je napola skriven štit tipa *sagomato* nad kojim je grančica masline, međutim, površina štita je radirana. Lik pokojnice je, usprkos ležećem položaju, prikazan u laganom kontrapostu, s desnom rukom koja pridržava plašt dok je lijevi dlan prislonjen uz obraz. Ploča je umetnuta u bogato ukrašen kameni okvir čija je donja greda ukrašena stiliziranim motivom *anthemiona* sastavljenog od povezanih akantizirajućih palmeta. U dnu bočnih greda okvira su vaze iz kojih izlaze superponirane stabljike maštovito urešene listovima, rozetama, cvjetnim čaškama i viticama. Ploča je oštećena (razlomljena) u donjem dijelu.

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 85; L. HAUSER, 1898., 172; F. BULIĆ, 1901., 78; K. ŠEGVIĆ, 1914., 4; D. KEČKEMET, 1953., 72; L. KRIVIĆ, 1990., 45; M. PELC, (2007.), 310-311; V. STANIČIĆ, 2011., 72-81.

KATALOŠKA JEDINICA 12 – Sl. 108

Predmet: Nadgrobna ploča Jakova i Simonete Petraka te Marina Domića

Smještaj: Ophod klaustara samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Drugo desetljeće 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 201 x 77 x 9 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče uokvirene stupnjevito uvučenom profilacijom nalazi se pravokutni svitak s natpisom klesanim renesansnom kapitalom dok je u središnjem dijelu ploče lovorov vijenac na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpcama koje

ga okružuju. U vijenac je umetnut grb obitelji Petraka u štitu pojednostavljenog *sagomato* tipa: grb je raskoljen, desno je kula s merlaturom pod kojom je sedmerokraka zvijezda, lijevo je kula s merlaturom nad kojom je osmerokraka zvijezda. U donjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se kružni medaljon s motivom lubanje. Natpis s nadgrobne ploče glasi:

JACOBO DE PETRACHIS
CANO(NICO) SPALAT(ENSI) COGNA
TO MAR(INUS) DOMITIVS SI
MONETA QUE FRATRI B(ENE)
M(ERENTI) SIBI QVE SOLVM

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 121; F. BULIĆ, 1901., 78; 121; L. KRIVIĆ, 1990., 46.

KATALOŠKA JEDINICA 13 – Sl. 109

Predmet: Nadgrobna ploča obitelji Benedetti

Smještaj: Ophod klaustara samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Sredina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 240 x 137 x 15 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se lisnati vijenac s naglašenim bobama, na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut grb obitelji Benedetti u štitu tipa *sagomato*: ljestve s latinskim križem na vrhu. U donjem dijelu ploče je pravokutni svitak s danas radiranim natpisom. Čitava ploča je umetnuta u širi kameni okvir čija su gornja i donja greda ukrašene stiliziranim motivom *anthemiona* sastavljenog od povezanih akantizirajućih palmeta. U dnu bočnih greda okvira su vaze iz kojih izlaze superponirane stabljike različitih oblika maštovito urešene listovima, viticama, rozetama i cvjetnim čaškama.

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 186; F. BULIĆ, 1901., 77-78; K. ŠEGVIĆ, 1914..

KATALOŠKA JEDINICA 14 – Sl. 110

Predmet: Nadgrobna ploča Tome (?) Papalića

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Oko 1563. godine

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 231 x 119 x 18 cm

Opis i napomene: U vrhu nadgrobne ploče uokvirene glatkom trakom nalazi se kružna alka na koju je tankim svinutim vrpčama ovješena lovorov vijenac s naglašenim bobama. U vijenac je umetnut grb obitelji Papalić u štitu oblika konjske glave čiji se rubovi povijaju u volute: rastvorena krila nad kojima je osmerokraka zvijezda. Na donji dio lovorovog vijenca je vezana tanka vrpca koja nosi pravokutni svitak s danas radiranim natpisom. Ploča je umetnuta u bogato ukrašen širi kameni okvir čije je donja greda ukrašena centralno postavljenom vazom iz koje izlaze valovite grančice s listovima loze i rozetama, dok su u dnu bočnih gleda okvira vaze iz kojih izlaze superponirane stabljike maštovito urešene listovima, cvjetnim čaškama, okruglim plodovima (jabukama?), pupoljcima, pa čak i bisernim niskama. Gornju gredu okvira zauzimaju dva dupina iz čijih u centru grede povezanih repova izlaze cvjetne stabljike.

Bibliografija: Neobrađeno

KATALOŠKA JEDINICA 15 – Sl. 111

Predmet: Nadgrobna ploča obitelji Cherubini

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1572. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 206 x 102 x 17 cm

Opis i napomene: Površina nadgrobne ploče uokvirene stupnjevito uvučenom profilacijom vrlo je oštećena te su u gornjem dijelu vidljivi tek ostaci natpisa u osam redaka. U središnjem dijelu ploče je lovorov vijenac s naglašenim bobama, također vrlo oštećen, ali vidljivo je kako je na četiri mjesta bio povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut grb u štitu tipa *sagomato*, danas u potpunosti radiran. U donjem dijelu ploče je vrlo oštećen natpis u dva retka, međutim vidljivo je kako je uklesan u smjeru obrnutom od ostatka klesanog ukrasa ploče. Natpis s donjeg dijela ploče donosi O. Ozretić:

SEPOLTVRA Q(VONDAM) ANTONIO
CHERVBINI ET SVI HEREDI
MDLXXII

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 185; F. BULIĆ, 1901., 79; L. KRIVIĆ, 1990., 47.

KATALOŠKA JEDINICA 16 – Sl. 112

Predmet: Nadgrobna ploča obitelji Capogrosso

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1589. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 235 x 125 x 20 cm

Opis i napomene: Nadgrobna ploča uokvirena je trakom s ugaonim peterolatičnim rozetama i nizom preklapajućih diskova s upisanim rozetama. Uz unutarnji rub trake teče lovorov vijenac s naglašenim bobama, dok gornji dio polja ploče zauzima krilata anđeoska glavica. Pod njom je pravokutno polje uokvireno linearnom profilacijom s natpisom pisanim renesansnom kapitalom. U središtu ploče je grb u štitu tipa *a mandorla* umetnut u kartušu koju pridržavaju dva anđelčića. U štitu je slovo H u čiji gornji dio je umetnuto slovo N iz kojeg izrasta latinski križ. U dnu ploče je još jedno pravokutno natpisno polje uokvireno linearnom profilacijom pod kojim je slobodnostojeći motiv lubanje kojoj se kroz očnu duplju provlači zmija. Ploča je umetnuta u kamenu okvir čija su gornja i donja greda ukrašene stiliziranim motivom *anthemiona* sastavljenog od povezanih akantizirajućih palmeta. U dnu bočnih greda okvira su vaze iz kojih

izlaze superponirane stabljike različitih oblika maštovito urešene listovima, viticama, rozetama i cvjetnim čaškama. Natpisi s nadgrobne ploče glase:

NICOLAO CAPVTGROS
SO JACOBVS FILIVS
PATRI OPT(IMO) MAVSOLE
VM HOC PIENTISSIME
POSVIT MDLXXXIX

HAS ECO SVPPREMA TA
BVLAS IN MORTE RELIQV
NVDA ANIMAM CHRISTO
PVTRIDA MEMBRA SOLO
FVI QVOD ESERIS QDSV

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 185; F. BULIĆ, 1901., 79; KEČKEMET, 1953., 73; L. KRIVIĆ, 1990., 47.

KATALOŠKA JEDINICA 17 – Sl. 113

Predmet: Nadgrobna ploča Luke de Lupisa

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1582. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 198 x 84 x 12 cm

Opis i napomene: Glatka površina nadgrobne ploče ukrašena je pravokutnim natpisnim poljem u kojem je renesansnom kapitalom uklesan natpis:

SEPVTVRA DI M(ESSE)RO
LVCA DE LVPIS
CAPO DI BOBARD(IE)RI
ET DE SVOI EREDI
MDLXXXII

Bibliografija: L. KRIVIĆ, 1990., 47.

KATALOŠKA JEDINICA 18 – Sl. 115

Predmet: Nadgrobna ploča Jakova i Mateja Lučića

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1582. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 188 x 84 x 12 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče uokvirene stupnjevito uvučenom profilacijom nalazi se uspravno pravokutno polje uokvireno jendakom prifilacijom u kojem je prikazana ruka koja drži kratku sablju i osmerokraka zvijezda. Pod ovim poljem je pravokutno polje s natpisom klesanim renesansnom kapitalom, pod kojim je ukrasna vitica:

S(EPOLTURA) D(EL) CAP(ITAN)O IACOMO LVCICH
ET SVO FR(AT)ELLO MATIO
DE SVCVRAC A(NNO) D(OMIN)I 2
LVGLIO 1 595

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 186; F. BULIĆ, 1901., 79; L. KRIVIĆ, 1990., 46.

KATALOŠKA JEDINICA 19 – Sl. 114

Predmet: Nadgrobna ploča Pavla i Ivana Radina

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 1595. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 193 x 75 x 11 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče uokvirene stupnjevito uvučenom profilacijom nalazi se pravokutno polje s natpisom uklesanim renesansnom kapitalom:

S(EPULTURA) D(OMINI) PAVLO

RADIN ET
SVO FILGIOLO
LVCA DA S
VCHIRAZ ET
S(UOI) E(REDI) MDXCV

Bibliografija: O. OZRETIĆ, 1880., 186; F. BULIĆ, 1901., 79; L. KRIVIĆ, 1990., 47.

KATALOŠKA JEDINICA 20 – Sl. 116

Predmet: Nadgobna ploča nepoznate obitelji

Smještaj: Ophod klaustara samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 175 x 81 x 17 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče nalazi se lisnati vijenac s naglašenim bobama, na četiri mjesta povezan tankim svijenim vrpčama koje ga okružuju. U vijenac je umetnut štit tipa *sagomato* čija je površina danas radirana. Ploča je prelomljena u dva dijela a središnji dio nedostaje, dok je u donjem dijelu ploče pravokutni svitak s radiranim natpisom.

Bibliografija: Neobrađeno

KATALOŠKA JEDINICA 21 – Sl. 117

Predmet: Nadgrobna ploča nepoznate obitelji

Smještaj: Ophod klaustara samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 224 x 89 cm

Opis i napomene: U gornjem dijelu nadgrobne ploče uokvirene stupnjevito uvučenom profilacijom nalazi se pravokutni svitak s radiranim natpisom, dok su od uobičajenog motiva lovorovog vijenca s umetnutim obiteljskim grbom vidljive jedino svijene vrpce

Bibliografija:

KATALOŠKA JEDINICA 22 – Sl. 118

Predmet: Nadgrobna ploča Petra Kristofora

Smještaj: Ophod klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu (izvorno: pločnik crkve)

Vrijeme nastanka: 16. stoljeće (?)

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 81 x 95 cm

Opis i napomene: Sačuvan je samo dio nadgrobne ploče, i to onaj s pravokutnim natpisnim poljem u kojem je renesansnom kapitalom uklesan natpis:

PETRVS CHRISTOPHO-
RVS QVE DE CHRISTOP-
HORIS FR(ATR)ES SIBI SVCES-
SORIBVSQVE SVIS

Bibliografija: Neobrađeno

KATALOŠKA JEDINICA 23 – Sl. 149

Predmet: Kameni luk

Smještaj: Dvorište pred crkvom Sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: Kasno 15./rano 16. st

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 88 x 172 x 35 cm

Opis i napomene: Kameni luk je ugrađen kao nadvoj nad prolazom iz prednjeg u bočni dio dvorišta pred samostanskom crkvom. Prednja ploha luka ukrašena je stupnjevitom linearnom profilacijom, dok je ekstrados luka u tjemenu ukrašen akroterijem koji se sastoji od dviju voluta (*orrechioni*) s umetnutim četverolisnim rozetama naglašenog tučka i središnjih žila latica. Vrh akroterija je odlomljen i danas zamijenjen kamenim križem te ne možemo suditi o njegovom izvornom izgledu. Ekstrados luka je i u petama ukrašen opisanim volutama uz koje su umetnuti antemiji.

Bibliografija: D. KEČKEMET, 1953., 71.

KATALOŠKA JEDINICA 24 – Sl. 151

Predmet: Glavni portal

Smještaj: Zapadno pročelje crkve Sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: Zadnja četvrtina 15. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: svijetli otvor 250 x 155 cm

Opis i napomene: Portal je uokviren glatkim kamenim okvirom sa zaobljenim štapom na unutarnjem rubu. Dovratnici su postavljeni na profilirane baze a u vrhu su kapiteli s uspravnim, blago povijenim akantusovim listovima. U polukružnoj luneti se nalazi reljef s tri dopojasno prikazana lika: lijevo je sv. Frane Asiški koji objema rukama pridržava križ, u sredini je Djevice Marija s rukama prekriženim na grudima a desno sv. Ante Padovanski s ljljanom u desnoj i knjigom u lijevoj ruci. Likovi su isklesani u vrlo visokom reljefu, dok je pokrenutost i usmjerenost ka promatraču (vjerniku koji ulazi u crkvu) naglašena oborenim pogledom triju likova, izlaskom reljefa iz ravnine lunete te izdvajanjem ruku i predmeta koje likovi drže iz mase reljefa. Sv. Frane i sv. Ante su čitavim tijelom i pokretima glave lagano nagnuta prema Mariji, što je uvjetovano gestom čašćenja Djevice ali i prilagodbom grupe zaobljenom obliku lunete. Na sva tri lika još uvijek su očuvani tragovi izvorne polikromije.

Bibliografija: C. FISKOVIĆ, 1985.b, 93-108; V. KOVAČIĆ, 2020., 64-65.

KATALOŠKA JEDINICA 25 – Sl. 156

Predmet: Kameni svijećnjak za uskrсну svijeću

Smještaj: Izvorno na južnoj zidnoj plohi uz trijumfalni luk crkve Sv. Ante na Poljudu, trenutno na konzervatorsko-restauratorskom zahvatu

Vrijeme nastanka: Početak 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac, boja, pozlata

Dimenzije: Nedostupno za mjerenje

Opis i napomene: Izdužena konzola svijećnjaka kvadratnog presjeka ima istaknuti kubični završetak koji je u gornjem dijelu ukrašen nizom okomito položenih listića a u dnu cvjetnom čaškom. Na opisanom kubičnom završetku nalazi se vaza ukrašena četirima uspravnim akantovim listovima naglašenih žila i nazubljenih rubova, čiji savinuti vrhovi podržavaju tanjurasto proširenje s nizom ovalnih medaljona u dnu i astragalom u vrhu. U centru vaze nalazi se željezni trn za postavljanje uskršnje svijeće. Na svijećnjaku su zatečeni tragovi izvorne polikromije i pozlate.

Bibliografija: C. FISKOVIĆ, 1985.b, 99-100; V. KOVAČIĆ, 2020., 58-59.

KATALOŠKA JEDINICA 26 – Sl. 86

Predmet: Kruna bunara

Smještaj: Središnji dio cisterne klaustra samostana Sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: 1453. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: visina 75, promjer 85 cm

Opis i napomene: Kruna bunara zaobljenog je kvadratnog presjeka, uža u dnu a šira u vrhu, s tri strane ukrašena grbovima u okruglim medaljonima. Uz gornji rub jedne stranice krune teče natpis MCCCCLIII·DIE·_·III·(MA)DII(VE)TOR DELPHINO, pod kojim je okrugli medaljon s grbom na kojem se nalaze tri superponirana dupina okrenuta u desno, dok je u vrhu desnog dijela polja grba mali jednakokračni križ. Na suprotnoj strani krune bunara nalazi se još jedan gotovo istovjetan grb s dodanim kneževim inicijalima (V.D.), dok je treći medaljon danas otučen. Međutim, iz literature i sačuvanih fotografija poznato je kako se u ovom medaljonu nalazio grb sv. Marka, tipa *in moleca*.

Bibliografija: D. KEČKEMET, 1953., 70; C. FISKOVIĆ, 1954., 88; Ć. M. IVEKOVIĆ, 1910., 234, tabla 1.

KATALOŠKA JEDINICA 27 – Sl. 158

Predmet: Stupovi koji nose nadstrešnicu ophoda klaustra

Smještaj: Klaustar samostana Sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 173 x 85 cm

Opis i napomene: Stupovi poljudskog klaustra kvadratnog su presjeka i neukrašenog tijela postavljenog na atičke baze čiji je oblik prilagođen kvadratnom presjeku stupa. Kapiteln zona je od tijela stupova odvojena naglašeno oblim astragalom, dok je vrat kapitela pod simom sa svake strane ukrašen sa po šest kratkih kanelira zaobljenih vrhova i ispunjenih donjih trećina.

Bibliografija: D. KEČKEMET, 1953., 70-71.

KATALOŠKA JEDINICA 28 – Sl. 161

Predmet: Ogradica glavnog oltara

Smještaj: Crkva Sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: 1493. godina

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 103 x 165 x 17 cm

Opis i napomene: Stupići ogradice kružnog su presjeka, s profiliranim bazama i kapitelima ukrašenim uspravnim akantusovim listovima. Na kapitele se oslanjaju pravilni lukovi u koje su umetnuti gotički trolisti, dok su u tokutastim poljima između lukova i vijenca gornjeg dijela ogradice lisnati cvjetovi. Vijenac je ukrašen glatkim trakama i motivom astragala, a čitava ogradica je (osim dijela koji je ugrađen u zid) umetnuta u kameni okvir sa zaobljenom trakom s unutarne i glatkom trakom s vanjske strane. Samo desna strana ogradice pred glavnim oltarom poljudske crkve je izvorna, lijeva je rekonstruirana prema sačuvanoj.

Bibliografija: C. FISKOVIĆ, 1950.a, 190-191; C. FISKOVIĆ, 1972., 98.

KATALOŠKA JEDINICA 29 – Sl. 170

Predmet: Arhitektonska plastika kapele Benedetti

Smještaj: Prigrađena uz južni zid poljudske crkve

Vrijeme nastanka: Sredina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: svijetli otvor 543 x 338 cm, pilastri 51 x 34 cm

Opis i napomene: Pilastri čelone strukture kapele postavljeni na atičke baze su s prednje i unutarne strane ukrašeni stupnjevito uvučenom rubnom profilacijom. Prednje strane pilastara u potpunosti su ispunjene plitko klesanim motivom lisnatih cvjetnih stabljika koje izlaze iz vaza u dnu, dok su unutarne strane ukrašene centralno postavljenim kružnim medaljonima s

upisanim osmerolatičnim rozetama. Na istaknutom oblom astragalu počiva kapitel na čijem su vratu kanelire ispunjenih donjih trećina, dok prijelaz prema profiliranoj zaključnoj ploči čini motiv denta. Na kapitele se oslanja polukružni luk čiji je ekstrados u petama ukrašen volutama (*orrechioni*) s antemijem, dok su prednje i unutarnje strane luka ukrašene stupnjevito uvučenom rubnom profilacijom. Prednja strana luka ispunjena je klesanim motivima međusobno povezanih lisnatih vitica S oblika dok je ona unutarnja glatka, s osmerolatičnom rozetom u središtu. Na kapitele pilastara se naslanja uski vijenac koji ponavlja profil zaključne ploče kapitela te vodoravno teče duž zidova kapele. Rebra svoda kapele ukrašena su trakom s plitko klesanim naizmjeničnim motivom vitica S oblika i šesterolatičnih rozeta.

Bibliografija: D. KEČKEMET, 1953., 71.

KATALOŠKA JEDINICA 30 – Sl. 174

Predmet: Škropionica

Smještaj: jugozapadni dio crkvenog broda

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 117 x 70 cm

Opis i napomene: Široka i plitka posuda škropionice s vanjske je strane ukrašena radijalno postavljenim utorima polukružnih završetaka u koje su umetnuti kratki štapići. Na profiliranom obrubu posude je plitko klesana lezbička kima dok je u njenom središtu slobodnostojeća kamena šiška. Kruškoliki stupić nosač posude u donjem dijelu je ukrašen uspravnim akantusovim listovima te postavljen na neukrašeni kubus i masivnu kvadratnu profiliranu bazu.

Bibliografija: Neobrađeno

KATALOŠKA JEDINICA 31 – Sl. 179

Predmet: Arhitektonska plastika istočne kapele

Smještaj: Prigrađena uz južni zid poljudske crkve

Vrijeme nastanka: Sredina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 264 x 161 cm

Opis i napomene: Ulaz u kapelu pravokutnog je oblika, s pilastrima dovratnika postavljenim na atičke baze. Prednje stranice tijela dovratnika ukrašene su stiliziranom lezbičkom kimom na vanjskim bridovima te plitko klesanom lisnatom cvjetnom stabljikom koja teče čitavom visinom tijela pilastra. Unutarnje stranice tijela pilastara neukrašene su. Donji registar korintskih kapitela pilastara oblikovan je naizmjeničnim slaganjem viših i nižih uspravnih akantovih listova savijenih vrhova i nazubljenih rubova. U gornjem registru kapitela su volute, tanki obrub kalatosa na kojem je smještena središnja rozeta te konkavni abak. Nadvratnik ulaza kapele jednakog je oblikovanja kao i dovratnici, uz dodatak centralno postavljenog motiva palme iz kojeg izlaze cvjetne stabljike. Okvir ulaza u kapelu prebojan je sivom bojom, koja je u donjem dijelu oštećena te je vidljiva izvorna boja kamena.

Bibliografija: D. KEČKEMET, 1953., 71.

KATALOŠKA JEDINICA 32 – Sl. 185

Predmet: Kameni nosači klupa

Smještaj: Refektorij samostana sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 53 x 18 x 32 cm

Opis i napomene: Četiri izdužena stola s pripadajućim klupama nalazi se na izvornom povišenom dijelu kamenog popločanja refektorija uz sjeverni, južni i zapadni zid, dok je središnji dio prostorije niži. Kamene konzole koje nose klupe imaju kvadratno postolje na kojeg je postavljeno tijelo konzole s užim donjim i širim gornjim dijelom. Prednja strana konzole ima tri žlijeba od kojih je onaj središnji ispunjen motivom dijamantnih vršaka, dok je bočna strana konzole ukrašena višestruko povijenom volutom. Konzola je u vrhu zaključena profiliranim istakom na kojeg naliježu drvene plohe sjedala klupa. Uza zidove refektorija raspoređeno je trinaest kamenih konzola, s tim da je jedna svojim dvokrakim oblikom prilagođena smještaju u sjeverozapadnom uglu prostorije. Osim u refektoriju, jednake konzole nalazimo u hodniku ispred refektorija, gdje nose renesansno oblikovani kameni slivnik ukrašen lisnatim vijencem i rozetama, kao i u dvorištu pred crkvom, gdje podržavaju recentni kameni slivnik. Na konzolama je zatečeno više slojeva boje.

Bibliografija: Neobrađeno.

KATALOŠKA JEDINICA 33 – Sl. 188

Predmet: Kameni nosači stolova

Smještaj: Refektorij samostana sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 83 x 52 x 22 cm

Opis i napomene: Nosači stolova refektorija imaju malo kvadratno postolje na koje je postavljeno tijelo stupića oblika dvostruke kruške s nizom dijamantnih vršaka na spoju. Balustri nose široku stopu za podržavanje stola uz čije su uže stranice prislonjeni mesnati glatki listovi zašiljenih vrhova dok su šire stranice uokvirene izduženim višestruko povijenim volutama i ukrašene plitkim reljefima stiliziranih listova loze koji izlaze iz spojeva voluta. Na konzolama i nosačima stolova zatečeni su ostaci više slojeva boje.

Bibliografija: Neobrađeno.

KATALOŠKA JEDINICA 34 – Sl. 186

Predmet: Umivaonik (pilo)

Smještaj: Hodnik pred refektorijem samostana Sv. Ante na Poljudu

Vrijeme nastanka: Prva polovina 16. stoljeća

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: 85 x 117 x 43 cm

Opis i napomene: Prednja strana pravokutnog kamenog korita ukrašena je centralno postavljenim lisnatim motivom, dok su bočno postavljene dvije šesterolatične rozete. Rub korita naglašen je istaknutom glatkom trakom pod kojom je obla traka obavijena ukoso postavljenim listovima s reljefno naglašenim središnjim žilama i nazubljenim rubovima. Korito podržavaju dvije konzole ukrašene okomitim volutama s užim donjim i širim gornjim dijelom. Prednja strana volute ima tri žlijeba od kojih je onaj središnji ispunjen motivom dijamantnih vršaka. Konzola je u vrhu zaključena profiliranim vijencem a postavljena je na jednostavno kvadratno postolje.

Bibliografija: Neobrađeno

11. PRILOZI

11.1. ARHIVSKI DOKUMENTI

Dokument br. 1

Gradsko Vijeće Splita podupire gradnju poljudskog samostana. Objavljeno u: OZRETIĆ, O. (1880.), str. 25; prijevod prema ŠKUNCA, S. J. (2002.), str. 209-210.

Dana 11. srpnja 1449. na glavnoj sjednici Vijeća gradskog plemstva (Consilium nobilium civitatis) po običaju okupljenog u Velikoj sali palače po gospodinu Knezu i sucima s plemstvom, kako je običaj o predlaganju, predloženo je: Budući da časna braća od Opsluživanja blaženoga Franje imaju na Poljudu sagraditi samostan pod imenom i naslovom na čast Blažene Djevice Marije i sv. Jeronima ispovjedaoca, i jer spomenuta časna braća mole od općine posebnu milost, da im se udijeli dozvola kako bi mogli na brdu Marjanu (in monte Mergnani) napraviti jednu vapnenicu i na samom brdu sjeći drva za spomenute vapnenice, iz poštovanja prema Bogu i u čast Blažene Djevice Marije i svetih Jeronima i Franje, a na ponos ovoga grada i spas duša dobro je i spasonosno izići na ruku toj časnoj braći, te da im svi pruže pomoć i naklonost kako bi svoj spomenuti samostan uz Božju pomoć mogli započeti i završiti i da se sve odvija kako je odlučeno. Osim toga, da bi im se još više pomoglo, bilježnicima i kancelarima grada se nalaže da pri pravljenu oporuka i posljednje volje ljudima i građanima Splita, koju im trebaju učiniti dok su zdravi, iste prisjete ne bi li za gradnju rečenog samostana ostavili koju ostavštinu ili beneficij na oproštenje grijeha, dakako, ne sileći nikoga da preko volje ostavi ili zaduži. O tome neka se svatko svestrano posavjetuje. Gospodin Nikola de Petracha i gosp. Miho Lovrov, dajući svoje mišljenje u raspravi, predložili su da se spomenutim časnim fratrima u potpunosti udovolji i da im se udijeli milost kako i traže, što je sveto i pobožno, te se savjetuje bilježnicima i kancelarima, koje pozovu na pravljenje oporuka i posljednje volje, da učine kako je gore rečeno. Pošto je ovo stavljeno na glasovanje, prihvaća se kako je gore rečeno prema mišljenju plemića: 32 kuglice za, 8 uzdržanih, izjavljujući ipak da za radove na brdu Marjanu za vapnenicu sijeku samo grmlje, a ne velika stabla.

Dokument br. 2

Pismo pape Nikole V. o predaji poljudskog samostana opservantima. Objavljeno u: BFns II, str. 687, br. 1338, prijevod prema ŠKUNCA, S. J. (2002.), str. 210-211.

Dragom sinu primiceriju Splitske crkve. Pobožne želje Bogu odanih i Crkvi itd.

Nedavno nam je od strane dragih sinova, svih građana i stanovnika Splita i splitske dijeceze, izražena molba s ovim sadržajem: da oni zbog posebne naklonosti koju gaje prema Redu male braće od Opsluživanja i radi povećanja božanskog kulta u gradu i biskupiji žele istim fratrima izvan grada, a blizu gradskih zidina, na doličnom i prikladnom mjestu iznova podignuti i izgraditi kuću s crkvom, klaustrom, spavaonicom i drugim potrebnim prostorijama za upotrebu i stanovanje Male braće od Opsluživanja, te žarko žele, da ako se crkva Blažene Marije Poljudske - kako je puk zove, koja pripada samostanu sv. Stjepana pod Borovima, Reda sv. Benedikta, izvan, a nedaleko spomenutih zidina, u kojoj se ne običava vršiti gotovo nikada ili rijetko kada božanski kult, od koje i od jednog vinograda i vrtnih prinosa u njima sadašnji opat spomenute opatije ne uspije izvući ni dvadeset zlatnih fiorina – odijeli od rečenog samostana i reda te da se dodijeli ovim fratrima za kuću i stanovanje, a oni bi tu mogli uz pomoć građana i drugih vjernika izgraditi kuću, radionice i drugo što im je potrebno za stanovanje, kao klaustar, spavalište, i druge slične prikladne prostorije, a u znak zahvalnosti fratri bi bili spremni dvaput godišnje, naime na svečanostima koje se u njemu (tj. samostanu sv. Stjepana o. p.) običava svečano slaviti, osobno i kao zajednica predstaviti se u samom samostanu i tu slaviti službu Božju. Stoga su nas ovi građani i stanovnici zamolili, tvrdeći da je naš časni brat Bessarion, tuskulanski biskup, koji taj samostan po koncesiji Apostolske stolice drži kao komendu, u svemu spreman dati svoj pristanak. Zbog toga smo ponizno zamoljeni itd. Mi dakle...nalažemo tvojoj diskreciji, da to marljivo provjeriš, i ako nađeš da su informacije točne, neka spomenuti biskup i komendator za to dade izričiti pristanak, pa rečenu crkvu sv. Marije, odvojivši je najprije našom vlašću od Reda sv. Benedikta i od onog samostana, spomenutim građanima i stanovnicima te rečenim fratrima dozvoliš da na mjestu gdje se nalazi sama crkva sv. Marije ustanove kuću s crkvom, klaustrom, spavalištem i drugim potrebnim radionicama na trajnu upotrebu i stanovanje rečenih fratara od Opsluživanja. Mi pak svima i pojedinim fratrima koji će stanovati u novoizgrađenoj kući ovim dajemo sve povlastice da se njima služe i slobodno ih uživaju. To usprkos svemu suprotnome...

Dano u Rimu kod sv. Petra 7. veljače 1449. (7. veljače 1450.)

Dokument br. 3

Pismo pape Nikole V. kojim se poljudski samostan dodjeluje Bosanskoj vikariji. Objavljeno u BFns I, str. 799, br. 1604, prijevod prema ŠKUNCA, S. J. (2002.), str. 212

Časnom bratu Tomi, hvarskom biskupu, nunciju u kraljevstvu Bosne i Hrvatske.

Premda su u kraljevstvu Bosne djelatnošću predragog nam sina u Kristu Tome Stjepana, slavnog kralja Bosne, i dragih sinova stanovnika istog kraljevstva, izgrađene mnoge crkve i samostani redovnika, a s umnažanjem vjernika se i dalje podižu i grade, ipak, budući da Vikarija Bosne, Reda Male Braće, tj. samostani i kuće u njoj, trpi od velike nestašice spomenutih fratara, a u provinciji Dalmaciji postoje neki samostani i kuće istoga reda podložne toj vikariji, preko kojih svi fratri koji borave u samoj vikariji običavaju prošnjom sebi pribaviti ono što im je potrebno za hranu i odjeću i čega nema u spomenutom kraljevstvu, mi naklonjeni molbama spomenutog kralja, želeći da se vjera obilnije širi i svako krivovjerje posve iskorijeni i da vikarija i njeni samostani obiluju dovoljnim brojem fratara, ovim apostolskim pismom nalažemo tvome bratstvu, da, te ako se stvamo uvjeriš o nestašici fratara i o gore spomenutom, dragom sinu vikaru Bosne istoga reda, bilo sadašnjem ili onom koji će doći, dadeš punu dozvolu kako bi svaki i pojedini član istoga reda, bili oni od opsluživanja ili konventualci, pristupe i ostanu u vikariji i njezinim kućama. Isto tako da primi jednu, dvije ili čak tri kuće u spomenutoj vikariji, ukoliko bi ih neki vjernici ponudili i dali istom vikaru za upotrebu i stanovanje ovih fratara, i da uz njih izgrade ili dadu izgraditi crkve ili kapele s potrebnim prostorijama, te da ih s kućom ili lokalitetom Sv. Marije od Poljuda blizu Splita istoga reda trajno, bez ikakve druge dozvole zadrže, kako je rečeno, oni fratri koji bi svojevolutno htjeli poći u vikariju i njezine kuće. Ovim pismom određujemo da samostani i braća koja se nalaze u spomenutoj provinciji, i ako ti pode za rukom ondje iznova podignuti koju kuću do onog broja, ne smiju se na nijedan način odvojiti od iste vikarije, te je nevaljano i ništavno što se god svjesno ili nesvjesno kojomgod vlašću ovome protivi. Hoćemo i udjeljujemo sve povlastice kućama koje se podignu. To usprkos svemu protivnomu...

Dano u Rimu kod sv. Petra 9. srpnja 1452. god.

Dokument br. 4

Pismo pape Kalista III. koji udjeljuje oprost vjernicima koji pohode poljudsku crkvu. Objavljeno u FABIANICH, D. (1864.), str. 213, dok. 4; prijevod prema ŠKUNCA, S. J. (2002.), str. 213

Svim vjernicima koji će čitati ovo pismo pozdrav i apostolski blagoslov.

Sjaj Očeve slave rasvjetljuje svijet neizrecivom ljubavlju i njegovim se premilostivim veličanstvom ostvaruju pobožne želje vjernika, kad je je njihova odana poniznost potpomognuta molitvama i zaslugama svetih. Želeći dakle da se crkva Blažene Djevice Marije samostana na Poljudu fratara reda sv. Franje od Opsluživanja, Splitske dijeceze, dolično pohađa i da se građevna struktura i ostala zdanja, knjige, kaleži i drugi crkveni predmeti poprave i uzdržavaju, i da bi se vjernici još radije tamo iz pobožnosti okupljali, i napokon da bi ondje bolje uočili da su ispunjeni milošću nebeskog dara, a pouzdavajući se u milosrđe svemogućega Boga i u vlast blaženih apostola Petra i Pavla, svima koji se iskreno kaju i ispovijedaju, okji u prve nedjelje bilo kojeg mjeseca te u blagdane Navještenja, Začecá, Pohođenja, Rođenja, Očišćenja i Uznesenja Blažene Djevice Marije, kao i na B. Mariju od Snijega i sv. Jeronima jednom godišnje pobožno pohode ovu crkvu, te za popravak i uzdržavanje pruže svoju ruku pomoćnicu, toliko puta koliko to učine milosrdno, udjeljujemo im oprost od sedam godina i toliko četrdesetnica od zadanih im pokora za sadašnja i trajna buduća vremena...

Dano u Rimu kod sv. Petra 21. travnja 1457. god.

Dokument br. 5

Dužd Pasquale Maripietro dozvoljava poljudskim fratrima prikupljanje priloga po mletačkim posjedima. Izvornik i prijevod objavljen u: ŠKUNCA, S. J. (2002.), str. 213-214.

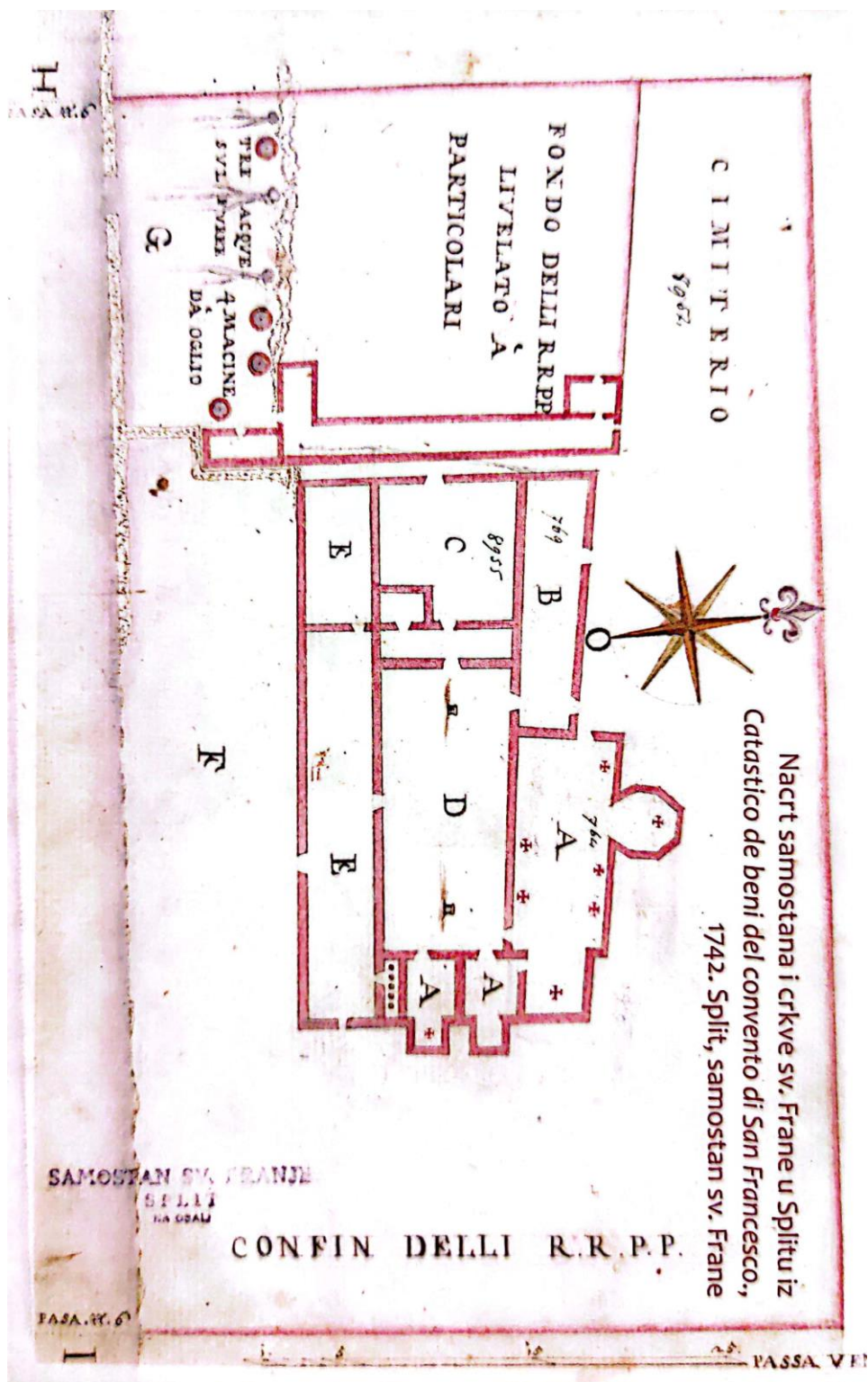
Paško Maripetro, milošću Božjom dužd Venecije itd. Svima i pojedinim rektorima, našim dužnosnicima kojegagod našeg grada, posjeda, mjesta i naših otoka Dalmacije, do kojih stigne ovo pismo. Dajemo na znanje da naklonjeni molbama časnog fratra Andrije Splicićanina, Reda Opsluživanja Sv. Franje, Bosanske vikarije, nama vjernoga, koji ima neko mjesto ili samostan pod naslovom Sv. Marije od Poljuda i bleženog Jeronima, koji se nalazi izvan a u blizini našega grada Splita. To mjesto on kani popraviti i povećati uz pomoć milostinje pobožnih osoba, jer fratri od opsluženja po svom pravilu ne posjeduju niti mogu posjedovati nikakva dobra, ovim pismom dozvoljavamo da fratri rečenoga mjesta mogu doći u naše gradove, posjede i otoke Dalmacije da prose milostinju u vrijednostima...i stvari potrebne za život njih samih i njihove braće i za izgradnju spomenutog samostana. Ovu milostinju može slobodno i bez poteškoća dovoziti na rečeno mjesto. Ujedno vam nalažemo da ovu našu dozvolu izvršavate i da je morate besprijevakorno vršiti. Dano u našoj duždevoj palači dana 7. srpnja 1458. godine.

Dokument br. 6

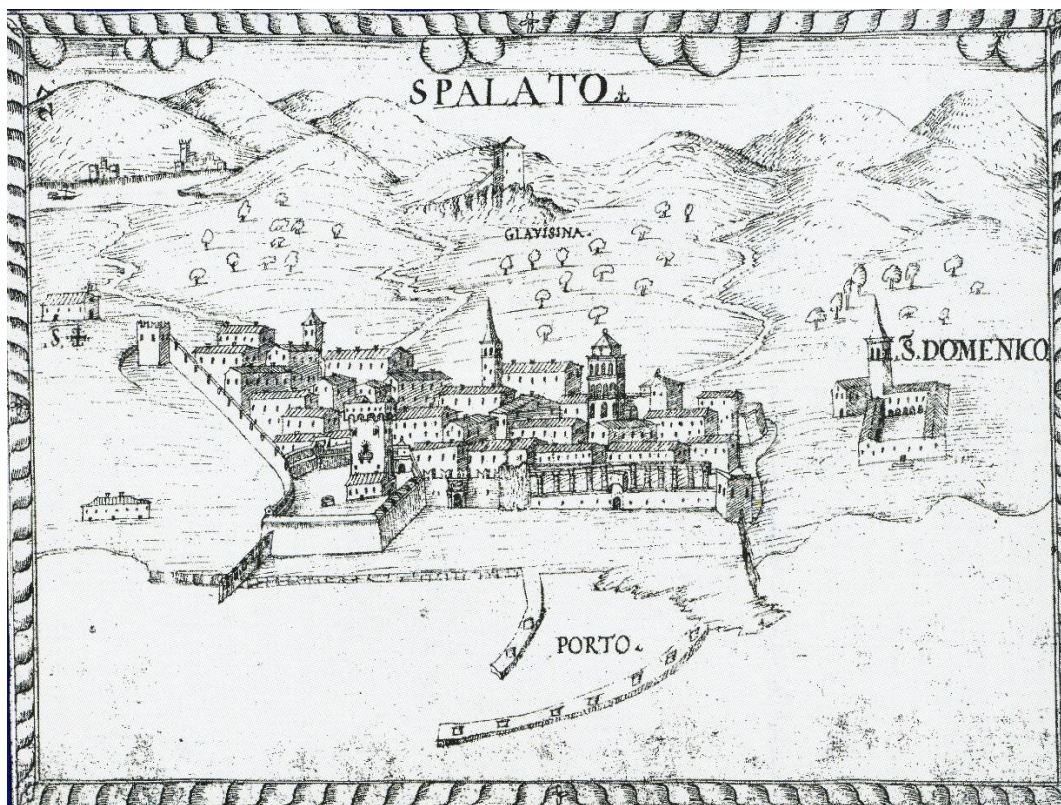
Dokument o isplati 18 libara marangonu Petru Miločiću za rad u poljudskoj crkvi. Državni arhiv u Zadru, Notarski akti Dominika de Manfredisa, Splitski arhiv, svezak XXIX, 21v, neobjavljeno (za pomoć pri transkripciji dokumenta zahvaljujem dr. sc. Jadranki Neralić).

Die XI Octubris Magister petrus Milochich marangonus fuit confessus habuisse a nobili viro ser Nicolao de Albertis dante et solvente libras decem et octo nomine Guardiani et fratrum ecclesie Sancte Marie de Palludi diocesis Spalatensis omnia suprascripta et hoc pro parte laborerii facti in dicta ecclesia per ipsum marangonum Petrum. Qui renuntiat omni exceptione etc. ac promisit dictam confessionem et omnia suprascripta obseruare sub pena statuti Spalati in cancellaria communis coram ser Petro natalis honorando examinatore, presentibus reurendo presbitero Gergio primicerio et ser Nicolao Jacobi, testibus.

11.2. PREGLED FOTOGRAFIJA I GRAFIČKIH PRILOGA

Slika 1. Plan samostana Sv. Frane na obali (1742.), Alessandro Barbieri

Slika 2. Veduta Splita (1584.), Angelo degli Oddi

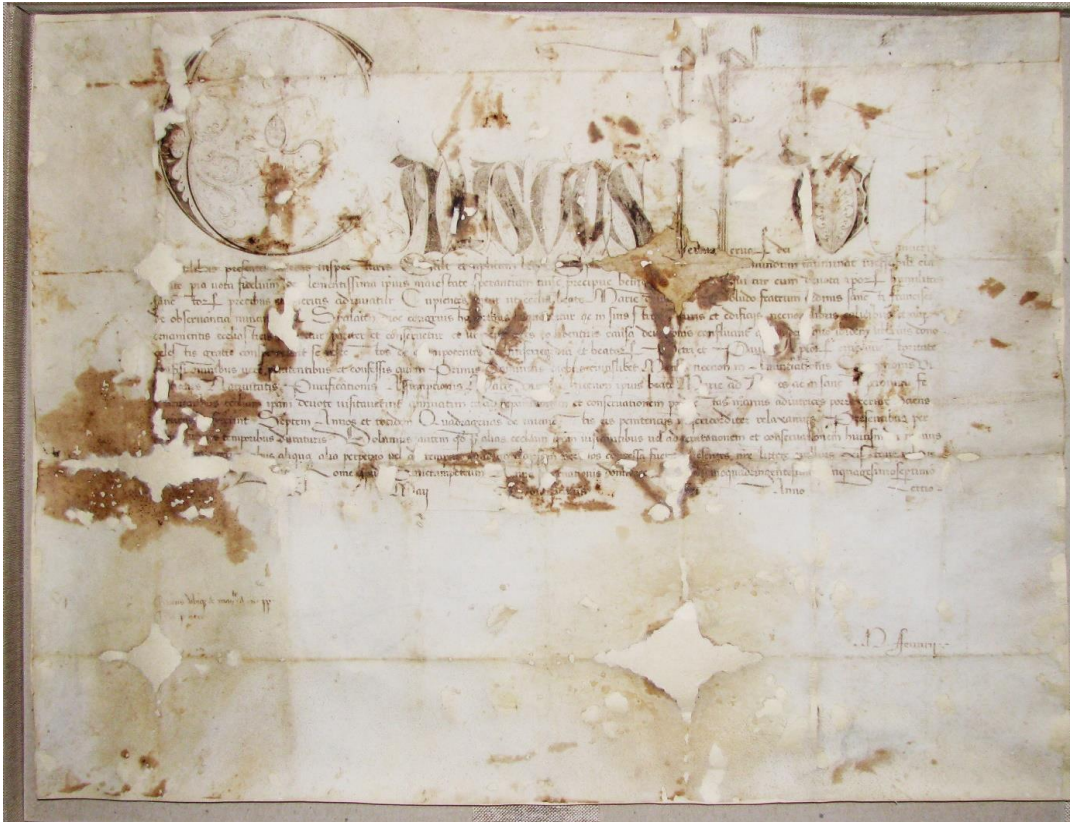
Slika 3. Dominikanski samostan u Splitu, računalna simulacija preklapanja satelitske snimke i starijih nacрта

Slika 4. Nadvratnik sakristije poljudske crkve

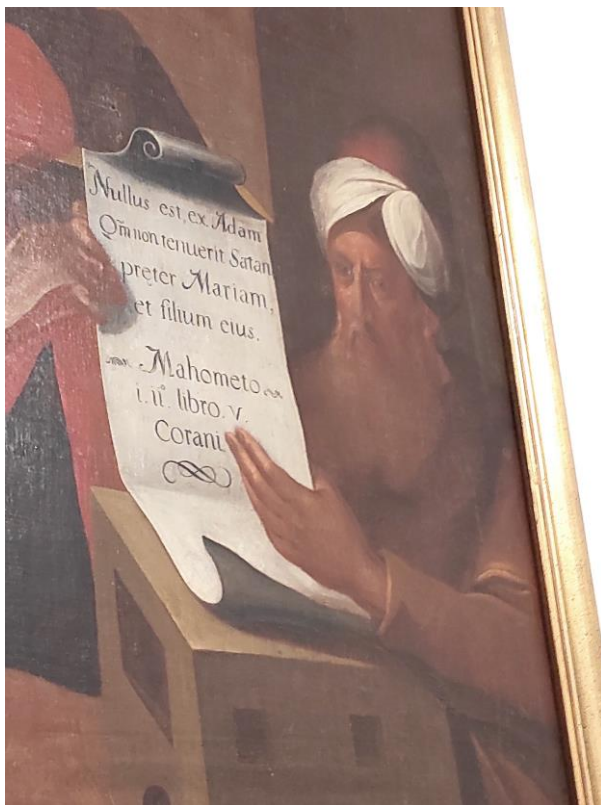
Slika 5. *Kardinal Bessarion s relikvijarom* (1472.), Gentile Bellini

Slika 6. Bula pape Kalista III. (1457.)

Slika 7. Sv. Augustin u radnoj sobi (1502.), Vittore Carpaccio

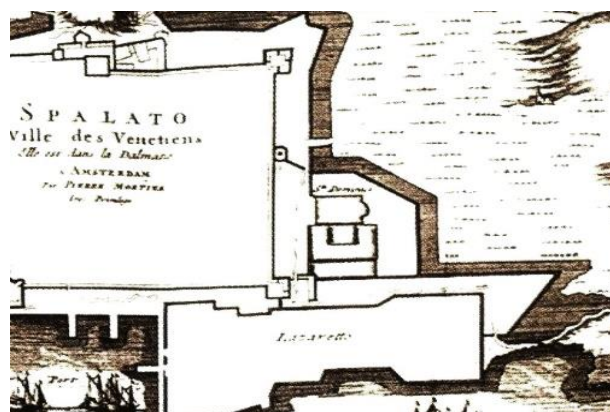
Slika 8. *Disputa o bezgrešnom začecu*, detalj (1727.), Michele Luposignoli, crkva sv. Ante na Poljudu

Slika 9. Split s okolicom (1571.), M. Kolunić Rota

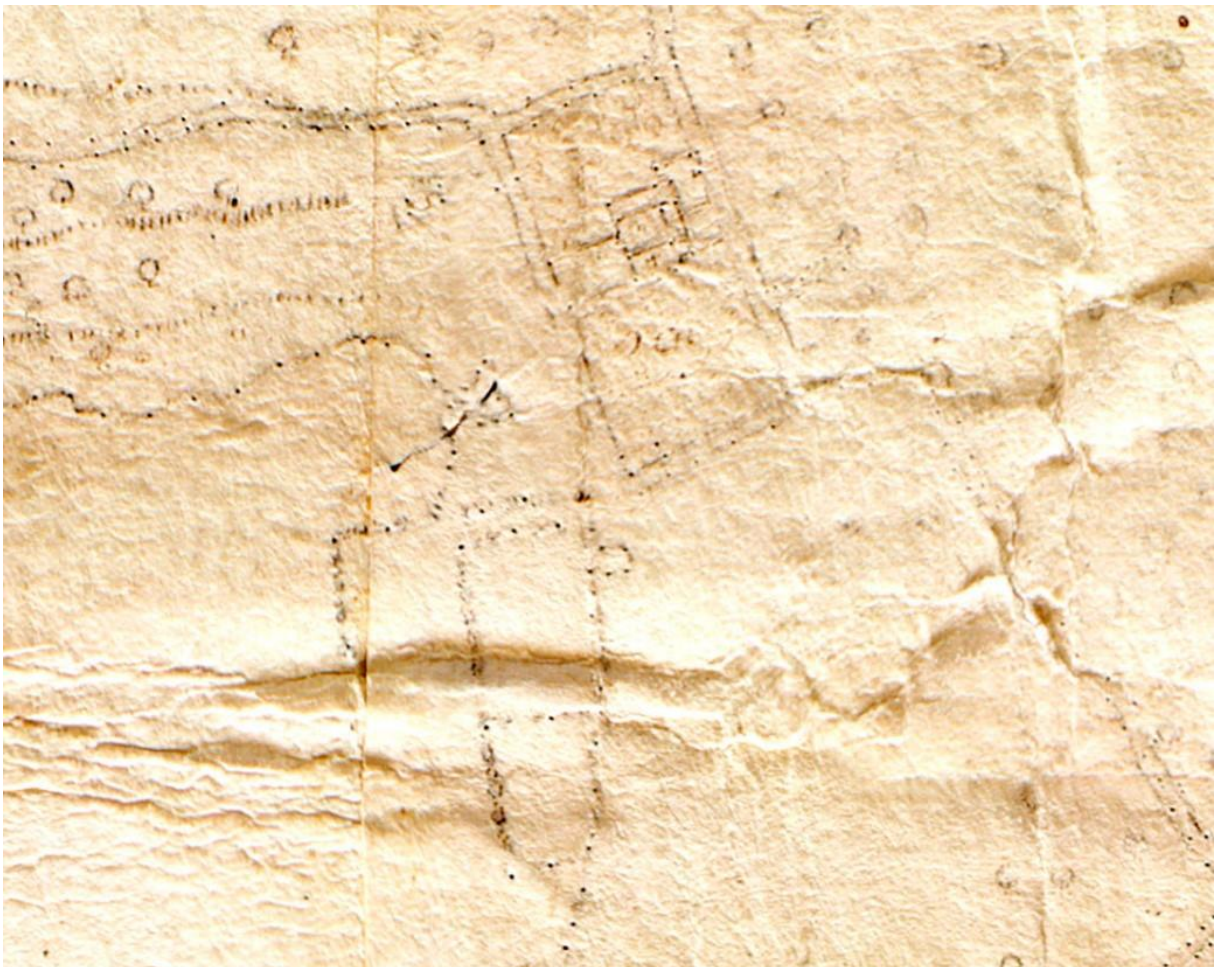
Slika 10. Split na grafici s prikazom osvajanja L. Foscola (1648.)

Slika 11. Plan Splita (1656.), P. Mortier

Slika 12. Plan utvrđenih sklopova splitskog poluotoka u prvoj polovini 16. stoljeća

Slika 13. Plan Klisa i okolice (1671.), Z. Calergi, prikaz poljudskog samostana i obližnje solane

Slika 15. Pročelje poljudske crkve

Slika 16. Sjeverna fasada poljudske crkve

Slika 17. Izvorni prozor južnog pročelja poljudske crkve

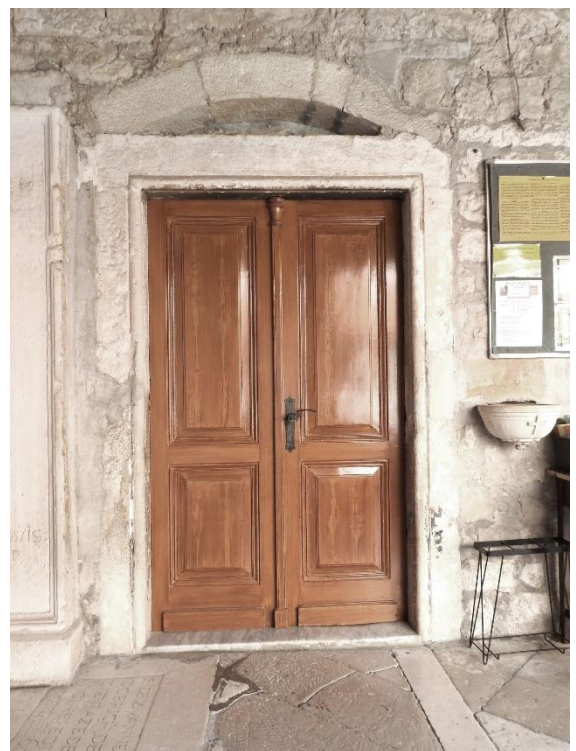
Slika 18. Prozor zapadne kapele poljudske crkve

Slika 19. Izvorni prozor apside poljudske crkve

Slika 20. Prozori donjeg dijela poljudskog zvonika

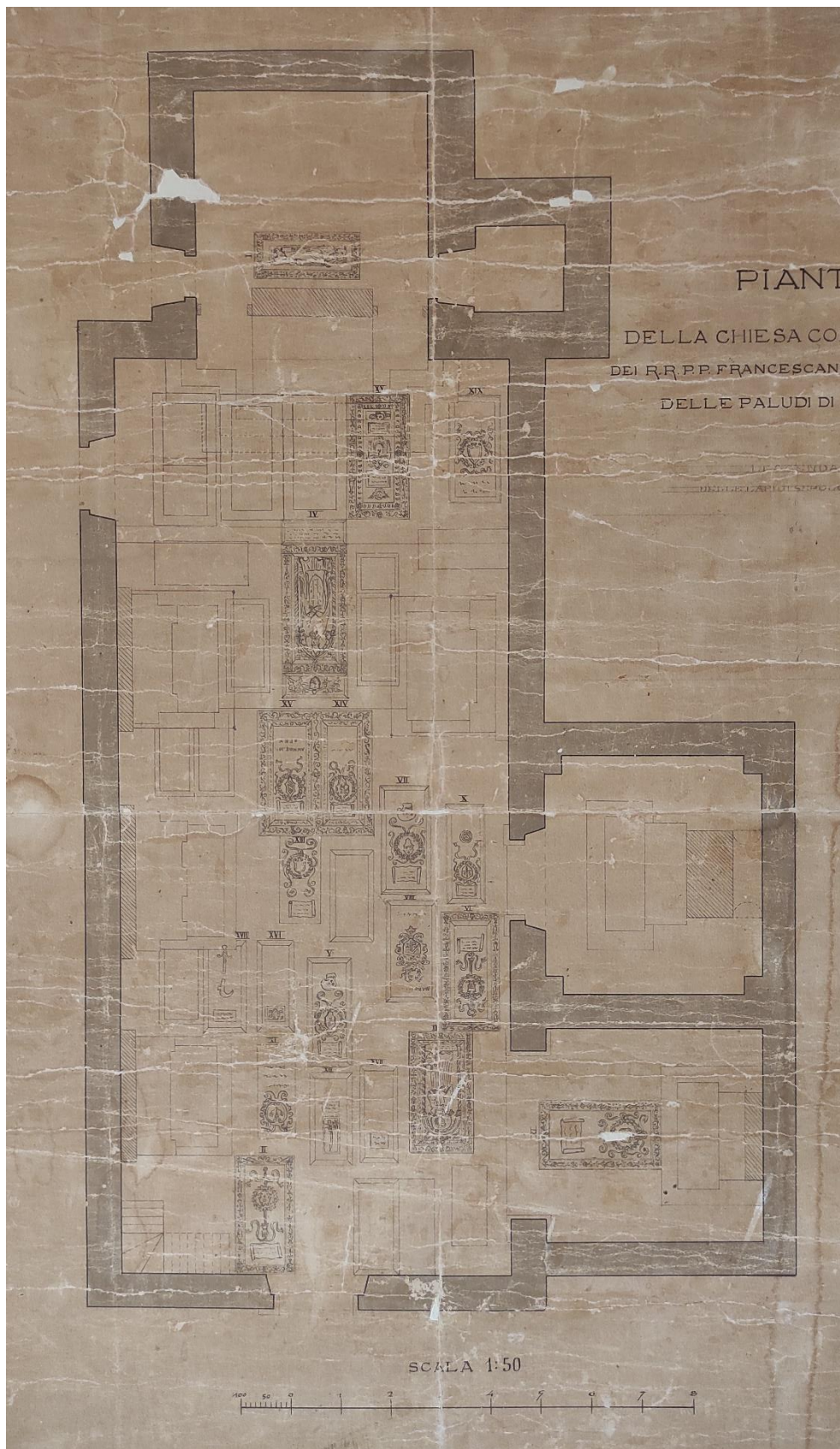
Slika 21. Portal jugoistočnog dijela poljudskog klaustra

Slika 22. Vrata između apside i sakristije poljudske crkve

Slika 23. Pregrada franjevačke crkve u Hvaru (1571.)

Slika 24. Tlocrt pločnika poljudske crkve (1901.), Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu

Slika 25. Apsida poljudske crkve

Slika 26. Drvena stropna konstrukcija poljudske crkve

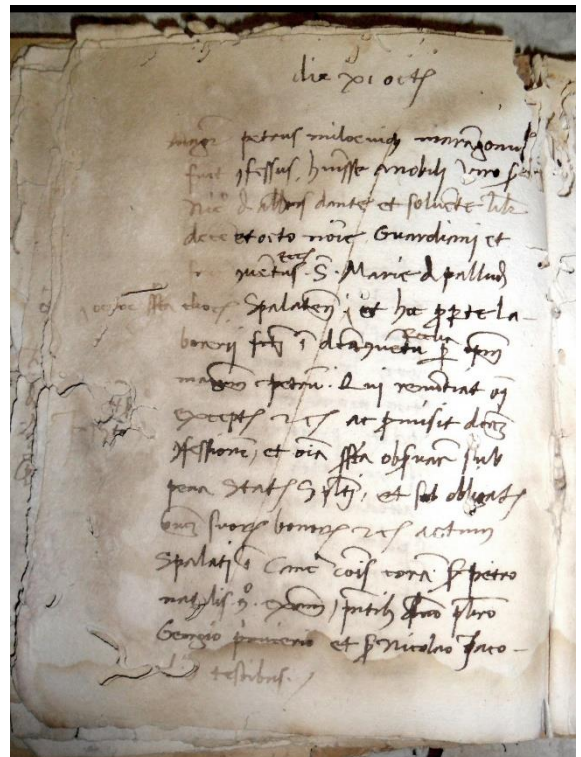
Slika 27. Izvorne oslikane letvice poljudske stropne konstrukcije

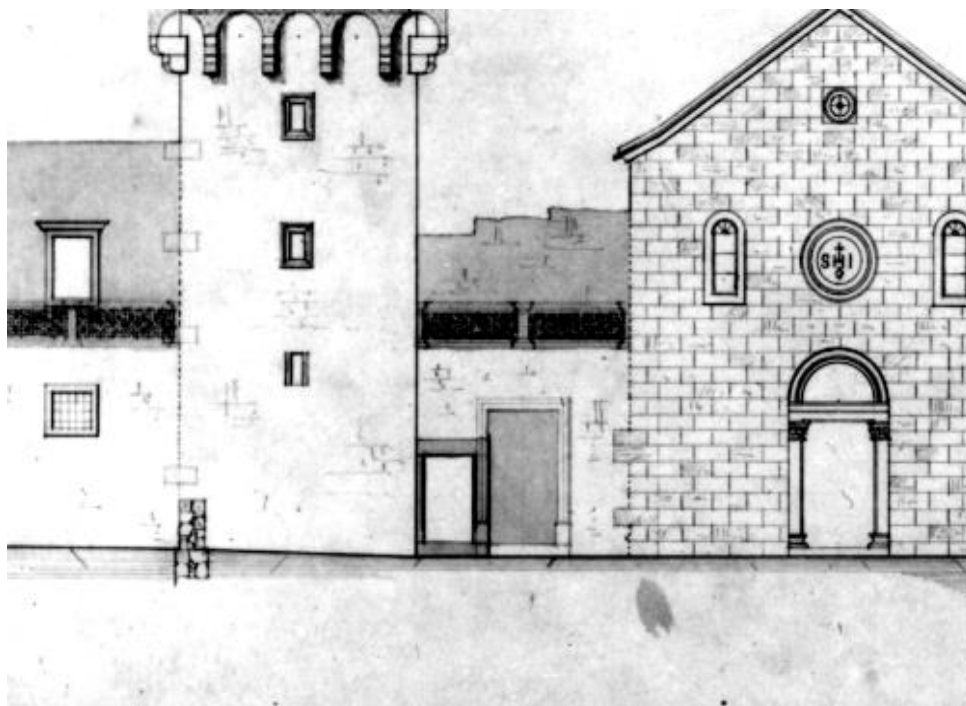
Slika 28. Oltarna ograda poljske crkve (oko 1493.), Mihovil Mihanić

Slika 29. *Bogorodica pomoćnica kršćana* (početak 16. st.), Benedetto Diana

Slika 30. Dokument o isplati marangonu Petru Miločiću (1493.)

Slika 31. Zapadna fasada poljudskog samostana (1896.), detalj

Slika 32. Klaustar poljudskog samostana, pogled prema jugoistoku

Slika 33. Izvorno popločanje poljudskog ophoda klaustra

Slika 34. Poljudski klaustar bez cjelovite nadstrešnice (početak 20. st.)

Slika 35. Ulaz u kapitul i vrt poljudskog samostana

Slika 36. Ulaz iz klaustra u sakristiju poljudske crkve

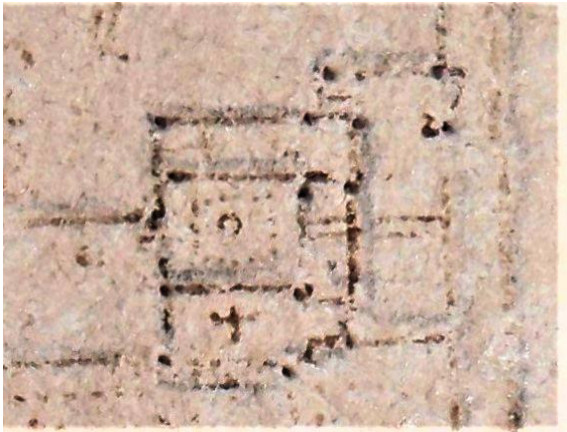
Slika 37. Ulaz iz klaustra u sjeverno krilo poljudskog samostana Slika 38. Umivaonik sakristije poljudske crkve

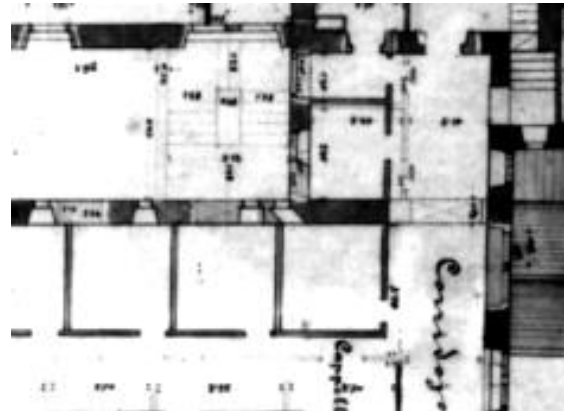
Slika 39. Dekorativna letvica s nekadašnje stropne konstrukcije poljudskog refektorija (gore) i crkvenog broda (dolje)

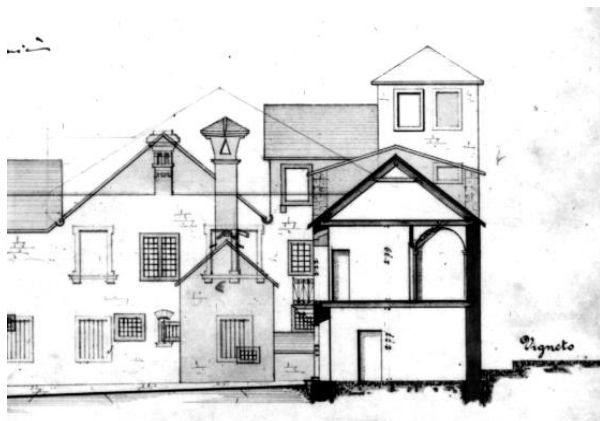
Slika 40. Pločnik refektorija poljudskog samostana

Slika 41. Plan Klisa i okolice (1671.), Z. Calergi, detalj

Slika 42. Tlocrt prvog kata poljudskog samostana (1896.), detalj

Slika 43. Presjek poljudskog samostana (1896.)

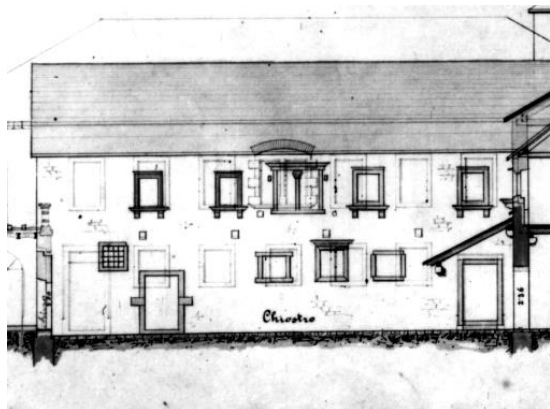
Slika 44. Poljudski samostan (oko 1950. god.)

Slika 45. Zazidani prozor prvog kata sjevernog samostanskog krila

Slika 46. Izvorni prozor sjevernog samostanskog krila

Slika 47. Južno pročelje sjevernog samostanskog krila (1896.) Slika 48. Prozor istočnog samostanskog krila

Slika 49. Obrambena kula poljudskog samostana

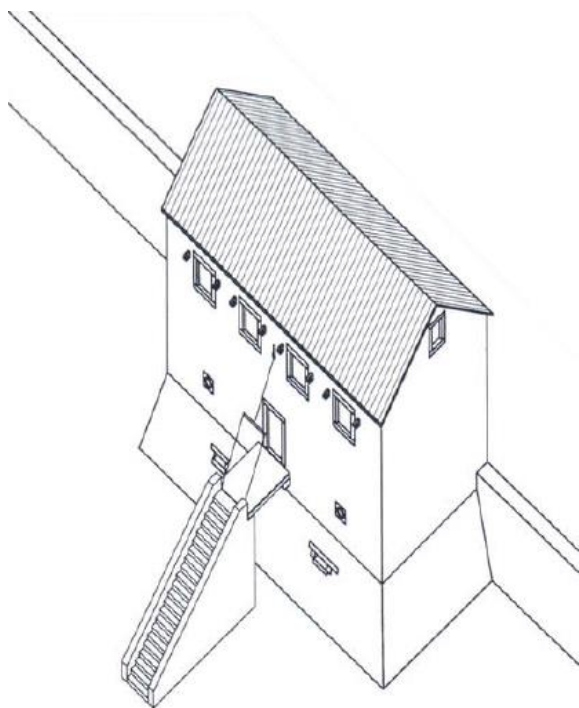
Slika 50. Istočna fasada kule poljudskog samostana s ulazima prizemlja i prvoga kata

Slika 51. Puškarnica zapadne poljudske kule

Slika 52. Splitski kaštel (1441.), prema K. Marasović

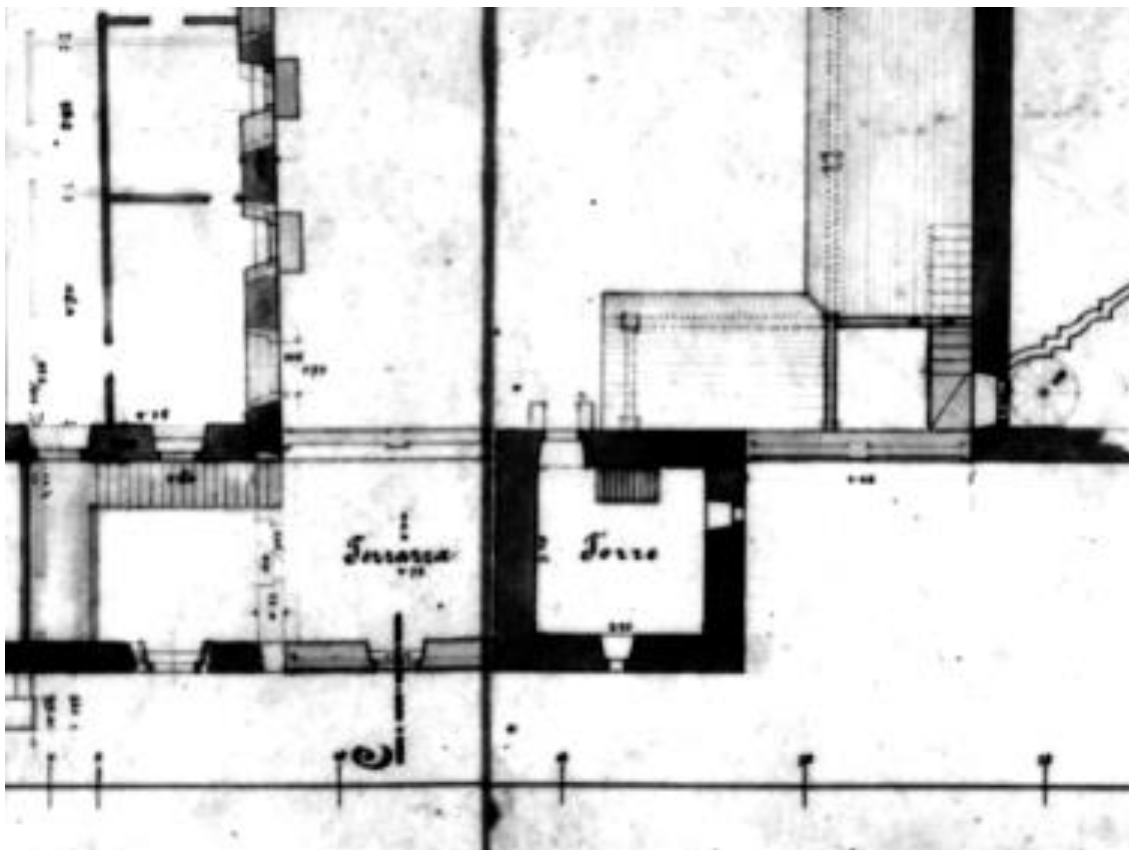
Slika 53. Kaštel Rosani u Kaštel Lukšiću (1482.), prema K. Marasović

Slika 54. Otvor na prvom katu kule Aquila (sredina 16. st.), Pučišća

Slika 55. Bočni utori dovratnika ulaza prvog kata poljudske kule

Slika 56. Nacrt prvog kata poljudskog samostana (1896.), detalj

Slika 57. Kaštel benediktinki (1529.), Kaštel Gomilica

Slika 58. Kula Žuvetić (sredina 16. st), Pučišća

Slika 59. Kula Čorić (oko 1530.), Vodice

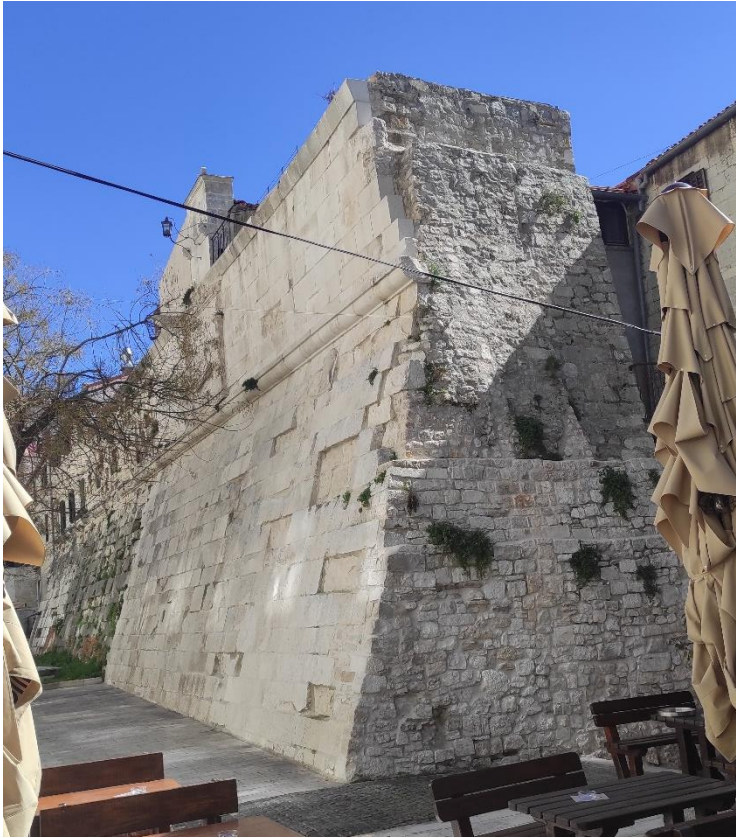
Slika 60. Poljudski samostan (kraj 19. st.)

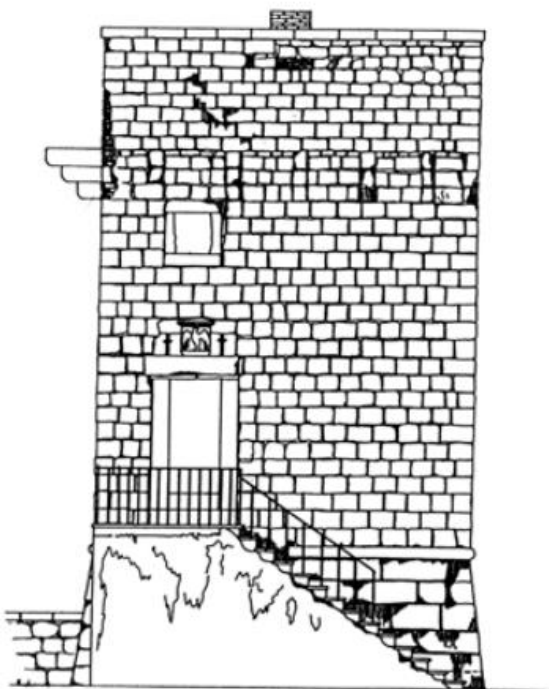
Slika 61. Razglednica poljudskog samostana (oko 1900. god.), detalj

Slika 62. Razglednica poljudskog samostana (oko 1900. god)

Slika 63. Skarpa splitskih gradskih zidina (1503.)

Slika 64. Kula Aquila (sredina 16. st.), Pučišća

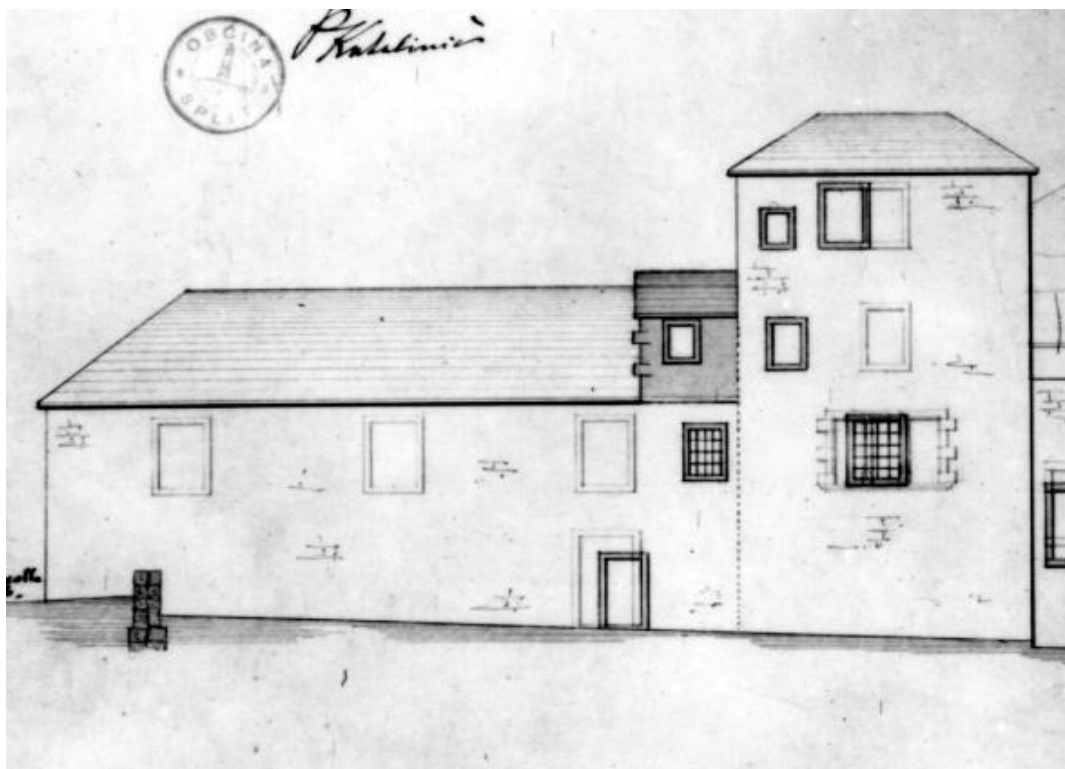
Slika 65. Kula kaštela (1507.), Ražanac

Slika 66. *Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Petrom i sv. Klarom* (oko 1550. god.), Girolamo da Santa Croce

Slika 67. *Disputa o bezgrešnom začecu* (1727.), Michele Luposignoli

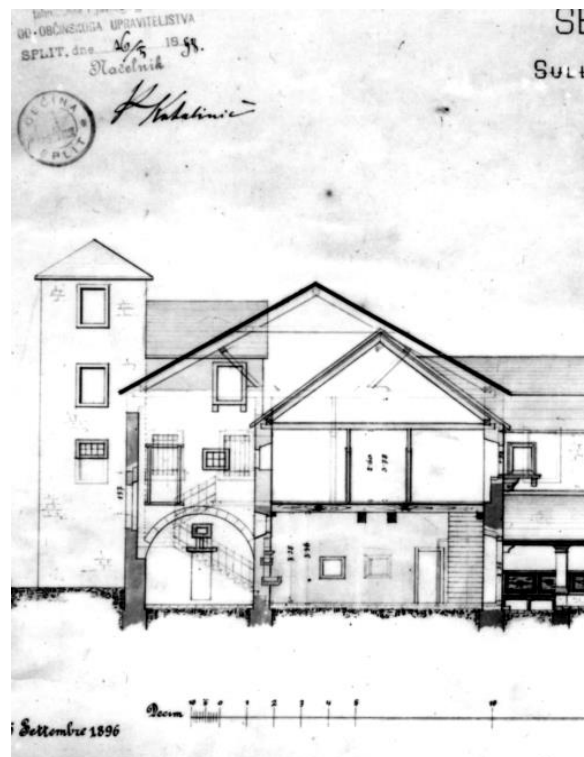
Slika 68. Sjeverno krilo sjeveroistočnog samostanskog krila (1896.)

Slika 69. Sjeverno krilo sjeveroistočnog krila poljudskog samostana (oko 1968. god.)

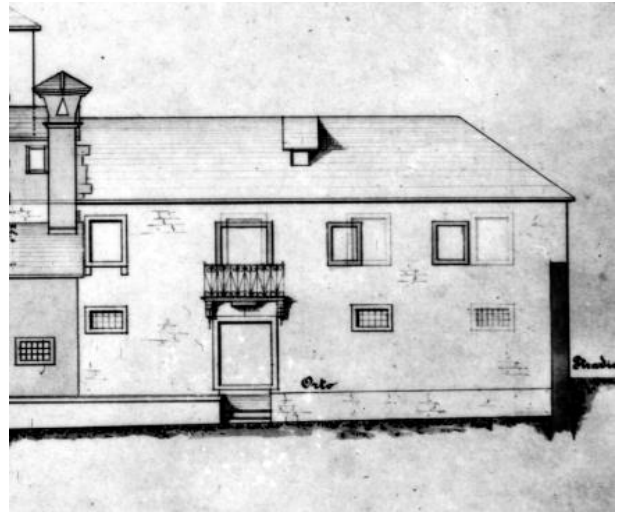
Slika 70. Sjeverna kula poljudskog samostana

Slika 71. Presjek poljudskog samostana (1896.)

Slika 72. Kruna bunara poljudskog klaustra (1650.)

Slika 73. Južno pročelje sjeveroistočnog samostanskog krila (1896.)

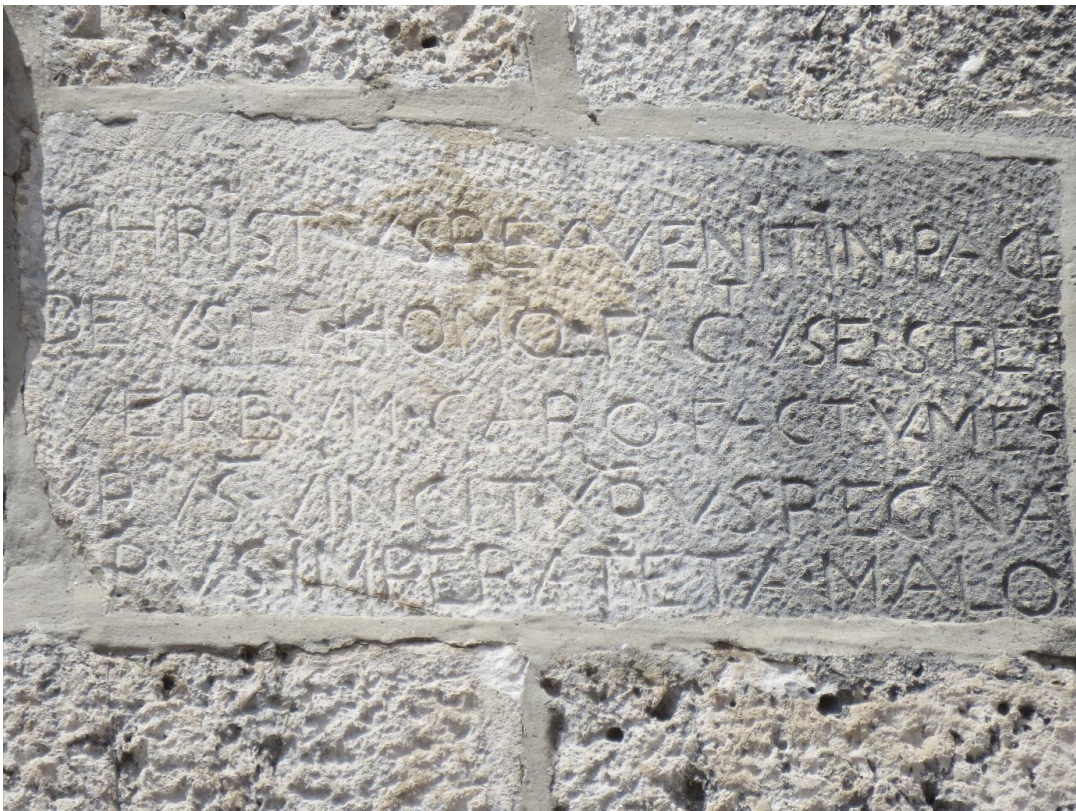
Slika 74. Južno pročelje sjeveroistočnog samostanskog krila (oko 1960. god.)

Slika 75. Zvonik poljudske crkve

Slika 76. Kameni blokovi poljudskog zvonika s uklesanim rimskim brojkama

Slika 77. Kamena ploča s natpisom uzidana na poljudskom zvoniku

Slika 78. Zvonik samostana Sv. Eufemije (Arnira), Split

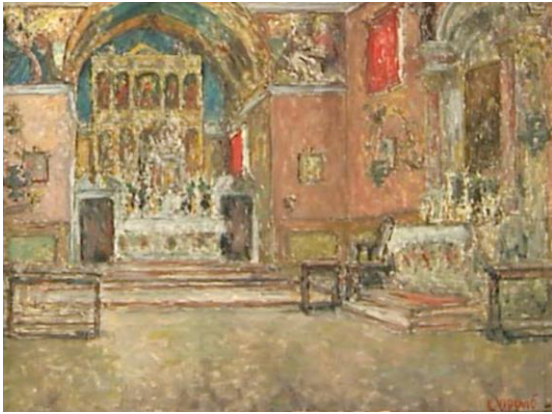
Slika 79. Zvonik crkve Gospe od Pojišana, Split

Slika 80. Zvonik crkve Gospe od Zdravlja, Split

Slika 81. Barokni glavni oltar poljudske crkve

Slika 82. *Interijer poljske crkve* (1940.), Emanuel Vidović

Slika 83. Pjevalište poljske crkve

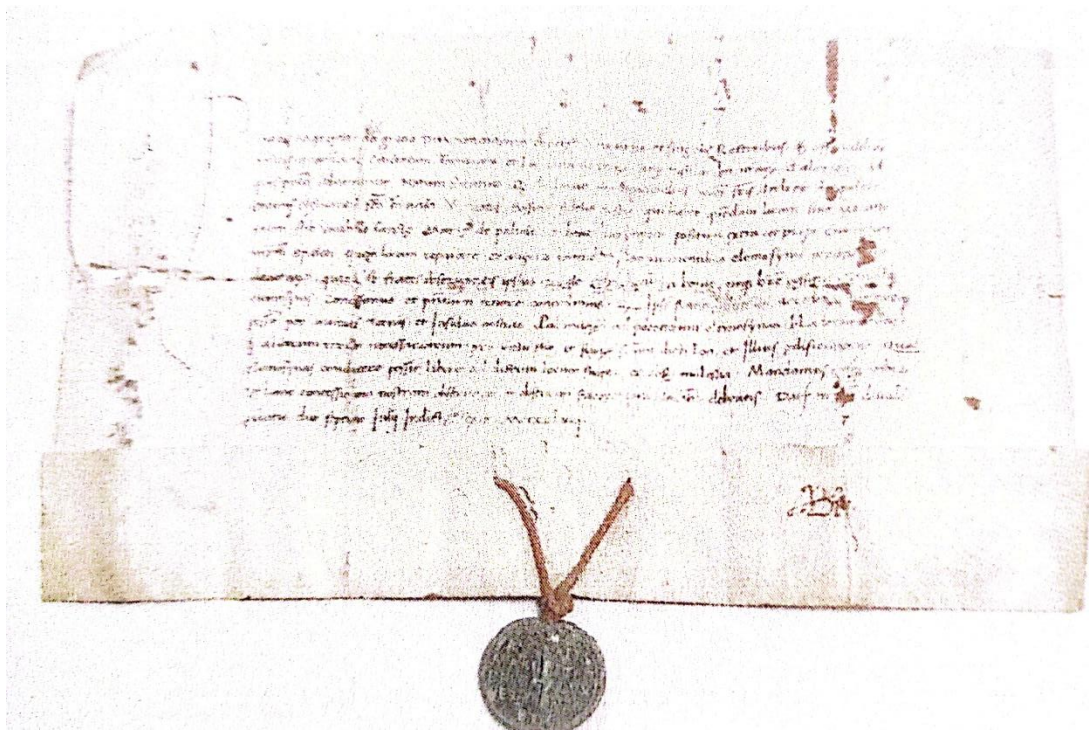
Slika 84. Nadogradnja sjevernog samostanskog krila

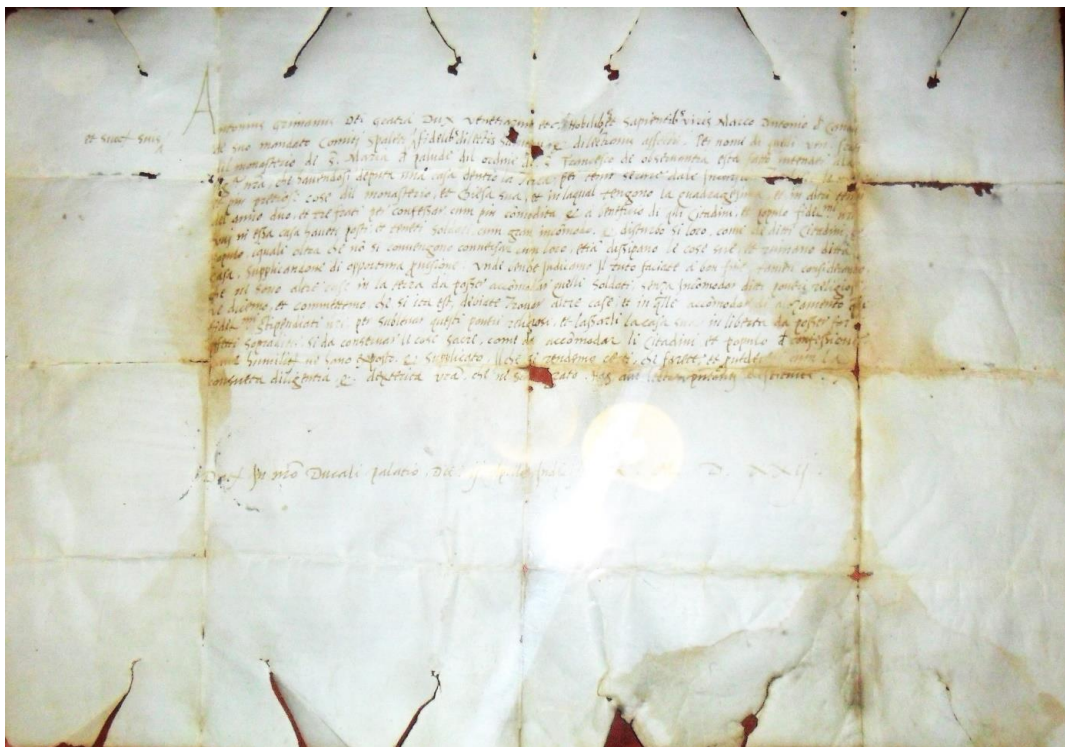
Slika 85. Novosagrađeni volumeni oko poljudskog samostana

Slika 86. Kruna bunara poljudskog klaustra (1453.)

Slika 87. Dukala dužda Pasqualea Maripiera (1458.)

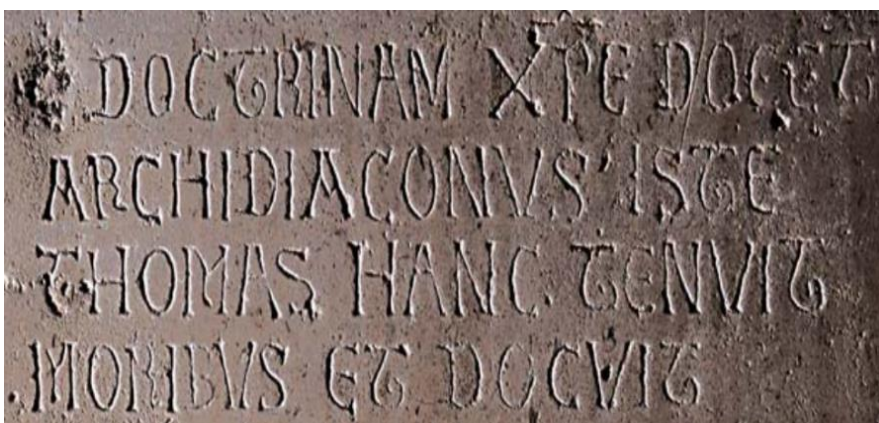
Slika 88. Dukala dužda Antonia Grimanija (1522.)

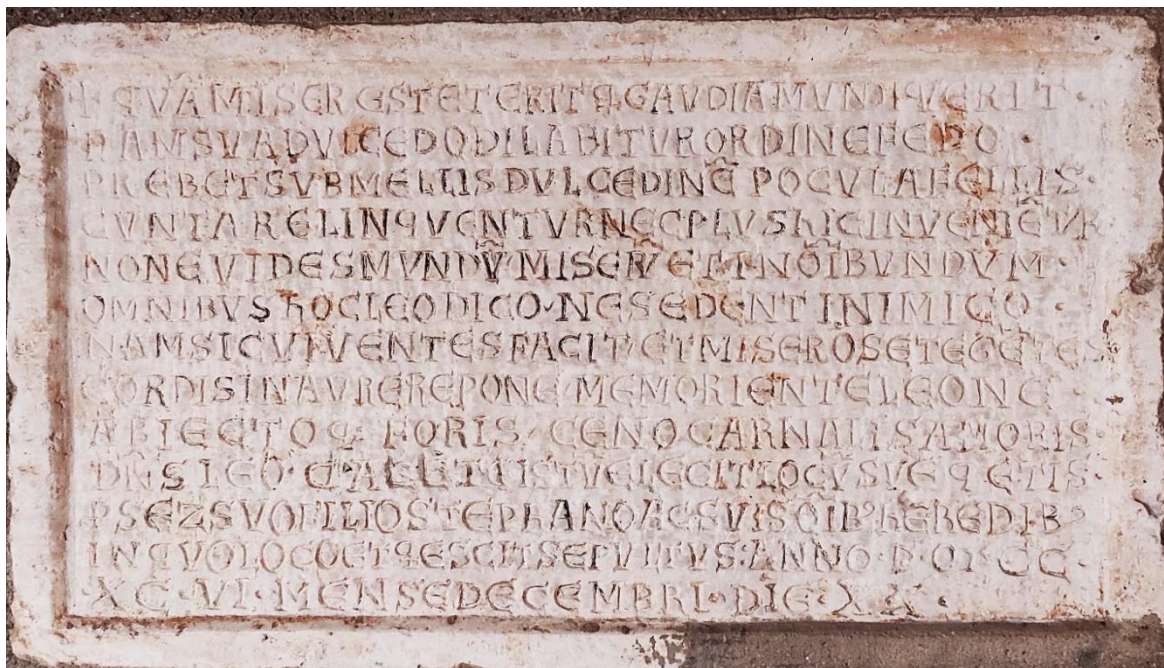
Slika 91. *Bogorodica pomoćnica kršćana* (početak 16. st.), Benedetto Diana

Slika 92. Nadgrobná ploča Marka Marulića (oko 1580. god.), crkva Sv. Frane na obali

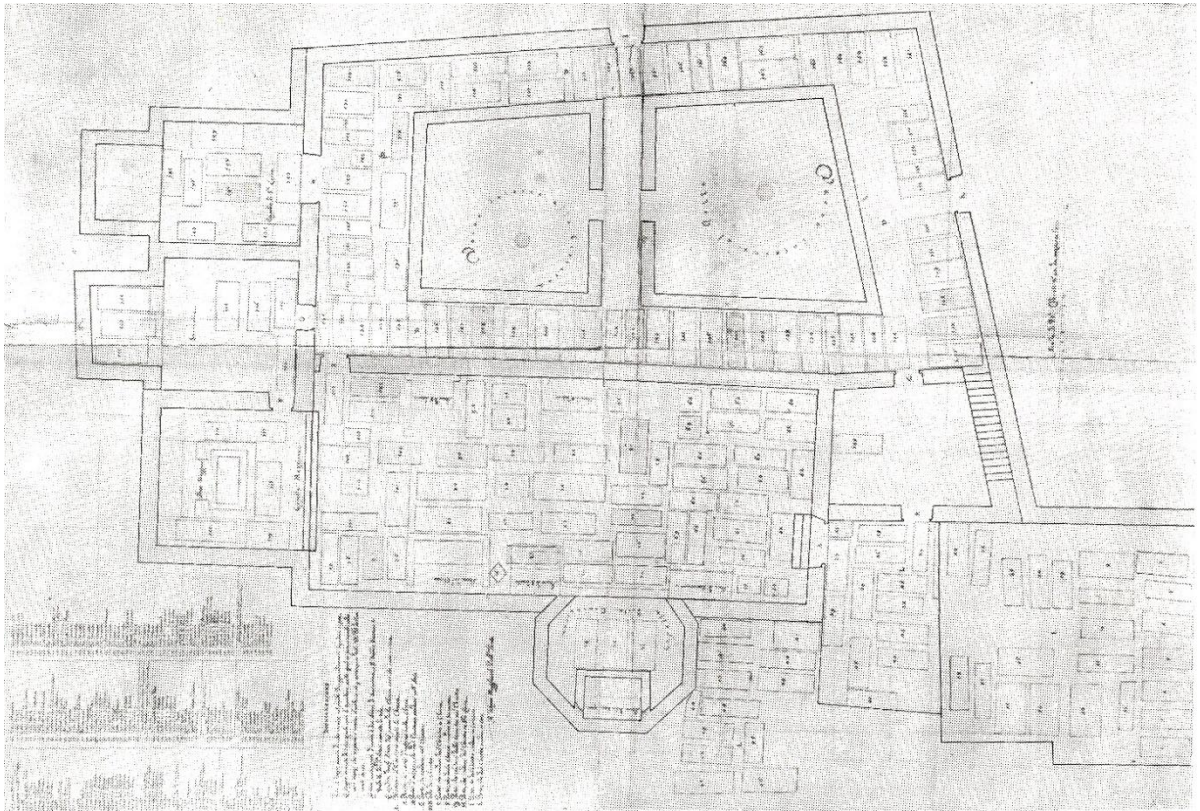
Slika 93. Nadgrobná ploča Tome Arhidakona (1268.), crkva Sv. Frane na obali

Slika 94. Nadgrobna ploča Leona i Stjepana Kacete (1296.), crkva sv. Frane na obali

Slika 95. Nadgrobna ploča Petra Tartaglie (1597.), Arheološki muzej u Splitu, detalj

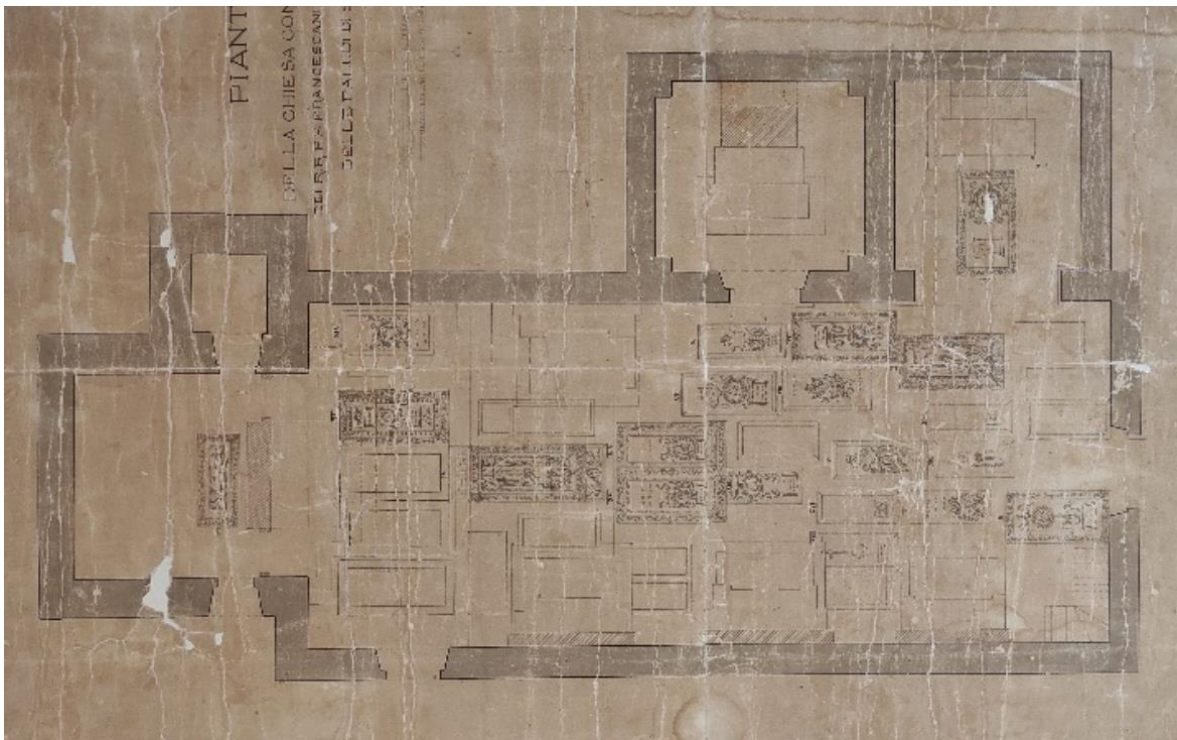
Slika 96. Plan samostana Sv. Frane na obali (1764.), Filip Muljačić

Slika 97. Sarkofag Lucijete Diedo (1532.), Arheološki muzej u Splitu

Slika 98. Nadgrobne ploče, ophod klaustra poljudskog samostana

Slika 99. Tlocrt poljudske crkve (1901.), Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu

Slika 100. Nadgrobna ploča Frane Kutejeva (1494.), poljudski klaustar

Slika 101. Nadgrobna ploča Polidora i Nikolote Alberti (1505.), poljudski klaustar

Slika 102. Nadgrobna ploča Nikole Tartaglie (1519.), poljudski klaustar

Slika 103. Nadgrobna ploča Ivana i Katarine Ivanišević (1522.), poljudski klaustar

Slika 104. Nadgrobna ploča Tome Nigrisa (1527.), poljudski klaustar

Slika 105. Nadgrobna ploča Katarine Žuvić (oko 1530. god.), poljudski klaustar

Slika 106. Nadgrobna ploča Scipiona i Izote Florio, (1531.), poljudski klaustar

Slika 107. Nadgrobna ploča mlade žene (oko 1530. god.), poljudski klaustar

Slika 108. Nadgrobna ploča Jakova i Simonete Petraka i Marina Domića (oko 1520. god.), poljudski klaustar

Slika 109. Nadgrobna ploča obitelji Benedetti (oko 1550. god.), poljudski klaustar

Slika 110. Nadgrobna ploča Tome (?) Papalića, (nakon 1563. god.), poljudski klaustar

Slika 111. Nadgrobna ploča Antonia Cherubinija i potomaka (1572.), poljudski klaustar

Slika 112. Nadgrobna ploča Nikole Capogrossa (1589.), poljudski klaustar

Slika 113. Nadgrobna ploča Luke de Lupisa (1582.), poljudski klaustar

Slika 114. Nadgrobna ploča Pavla i Ivana Radina (1595.), poljudski klaustar

Slika 115. Nadgrobna ploča Jakova i Mateja Lučića (1595.), poljudski klaustar

Slika 116. Nadgrobna ploča nepoznate obitelji, poljudski klaustar

Slika 117. Nadgrobna ploča nepoznate obitelji, poljudski klaustar

Slika 118. Ulomak nadgrobne ploče Petra Kristofora, poljudski klaustar

Slika 119. Reljef kamenovanja bl. Arnira (1444.), Juraj Dalmatinac, župna crkva Kaštel Lukšić

Slika 120. Reljef Bičevanja Kristova (1448.), Juraj Dalmatinac, katedrala Uznesenja BDM, Split

Slika 121. Pilastar oltarne ograde iz kapele sv. Katarine, Arheološki muzej u Splitu

Sl. 122. Zaključna etaža palače Cipci, Split

Slika 123. Zapadno dvorišno pročelje palače Augubio, Split

Slika 124. Crkva Sv. Roka (1516.), Split

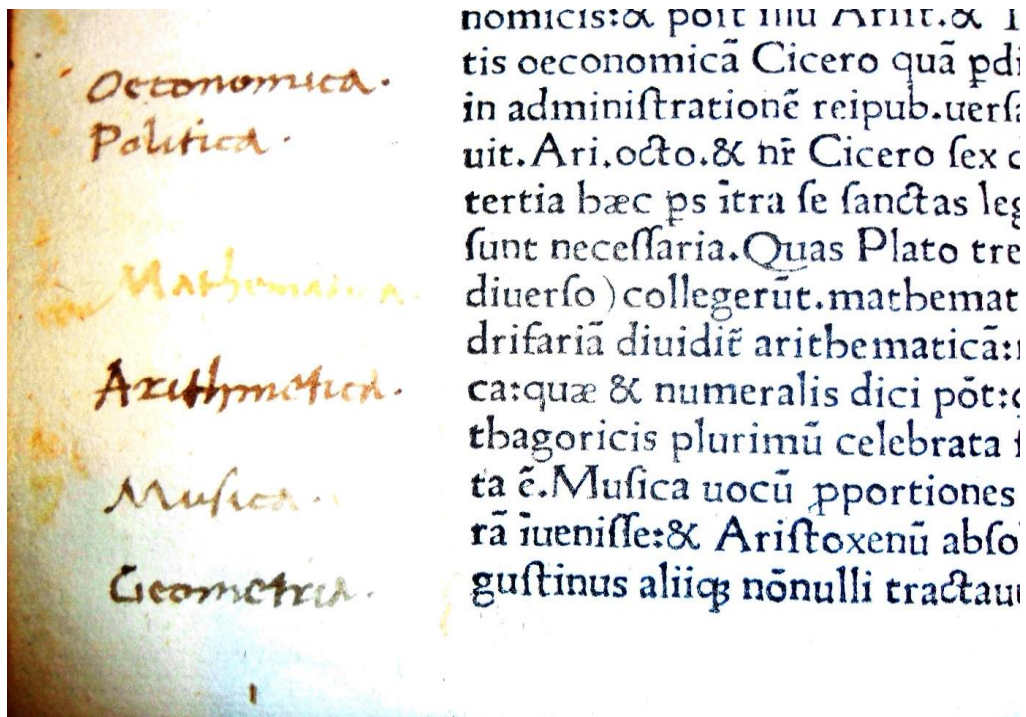
Slika 125. *Portret biskupa Tome Nigrisa (1527.)*, Lorenzo Lotto

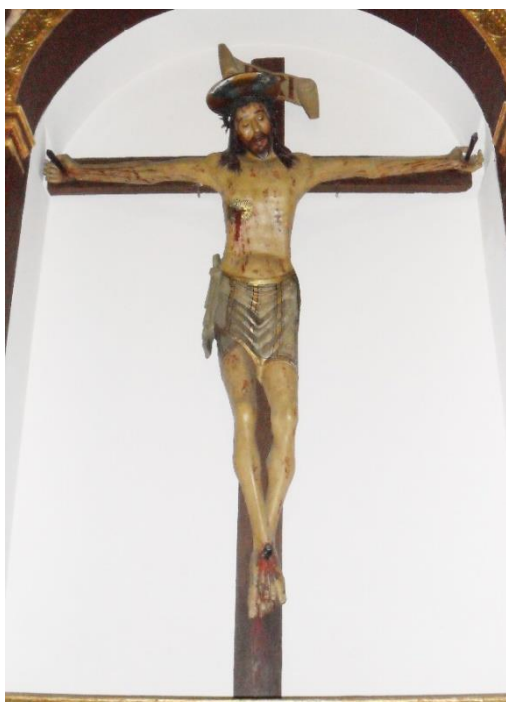
Slika 126. Grb biskupa Tome Nigrisa s pročelja palače

Slika 127. Nadgrobna ploča Dominika Bruna, dvorište poljudske crkve

Slika 128. Marulićev autograf, knjižnica dominikanskog samostana u Splitu

Slika 129. Raspelo, crkva dominikanskog samostana u Splitu

Slika 130. Umivaonik iz sakristije crkve franjevac konventualaca, detalj

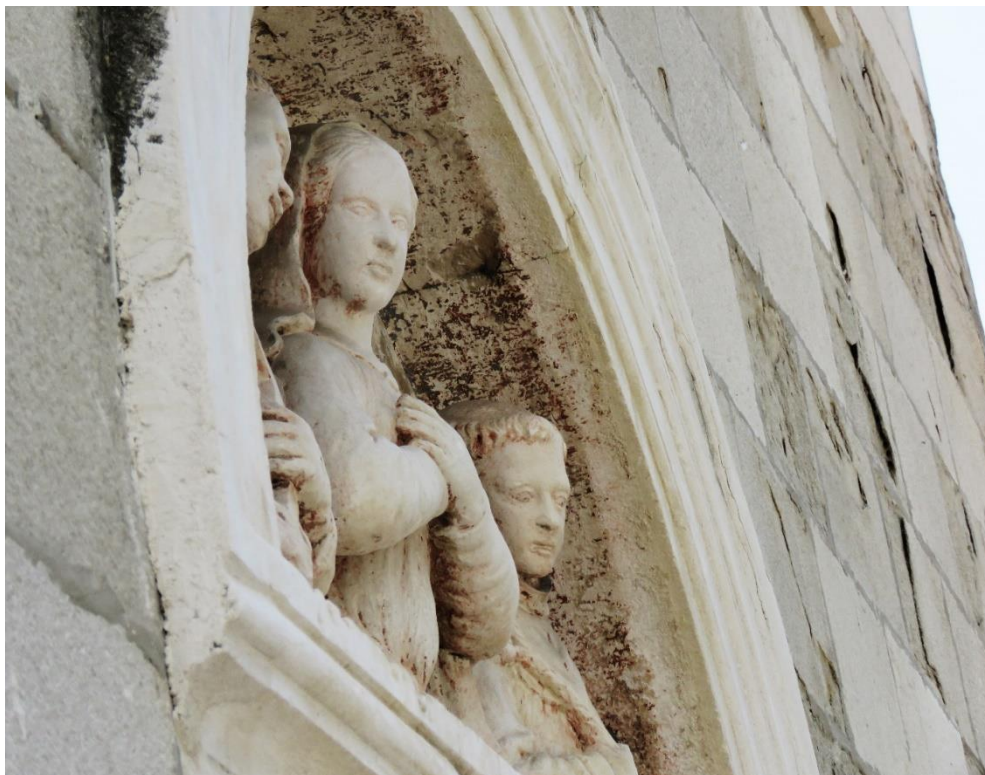

Slika 131. Glavni portal crkve Sv. Ante na Poljudu

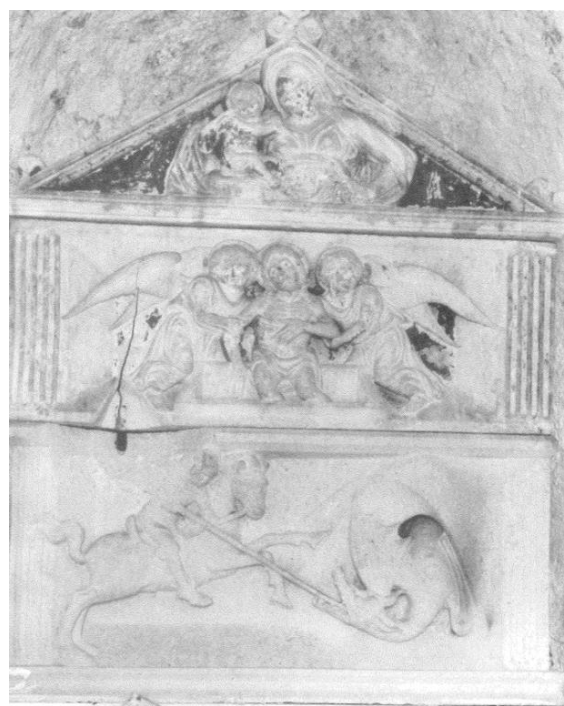

Slika 132. Luneta glavnog portala poljudske crkve

Slika 133.
Bočni pogled
na reljef
lunete
glavnog
portala
poljudske
crkve

Slika 134. Oltar crkve Sv. Ciprijana, Pražnice

Slika 135. Oltar crkve Sv. Jurja, Straževnik

Slika 136. Kapela Benedetti, crkva Sv. Ante na Poljudu

Slika 137. Kapela Benedetti, detalj pilastra

Slika 138. Kapitulum pilastra kapele Benedetti

Slika 139. Kapela Benedetti, detalj svoda

Slika 140. Škropionica, crkva sv. Ante na Poljudu

Slika 141. Kapela Cornaro, crkva Sv. Apostola, Venecija

Slika 142. Detalji arhitektonske plastike crkve franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru

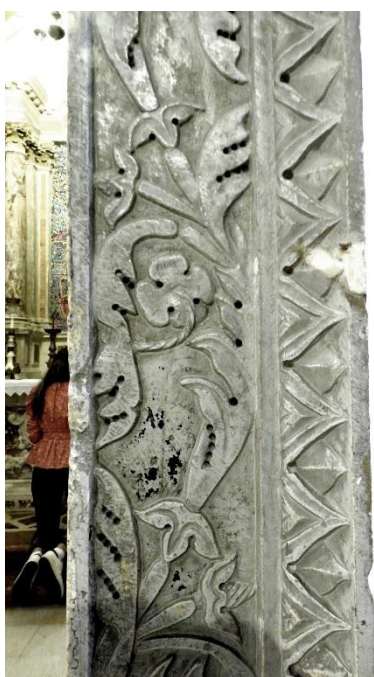
Slika 143. Detalji arhitektonske plastike nekadašnje crkve dominikanskog samostana Sv. Marka u Hvaru

Slika 144. Kapela crkve benediktinskog samostana Sv. Petra u Cresu

Slika 145. Istočna kapela poljudske crkve

Slika 146. Istočna kapela poljudske crkve, detalj dovratnika

Slika 147. Istočna kapela poljudske crkve, detalj kapitela dovratnika

Slika 148. Detalj rubnih traka nadgrobnih ploča nepoznate plemkinje i Tome Papalića, klaustar poljudskog samostana

Slika 149. Detalj nadgrobne ploče Nikole Capogrossa (1589.), klaustar poljudskog samostana

Slika 150. Detalj nadgrobne ploče Nikole Capogrossa (1589.), klaustar poljudskog samostana

Slika 151. Detalj nadgrobne ploče supružnika Florio (1531.), klaustar poljudskog samostana

Slika 152. Detalj nadgrobne ploče Tome Papalića (nakon 1563.), klaustar poljudskog samostana

Slika 153. Detalj nadgrobne ploče Katarine Žuvecić (oko 1530.), klaustar poljudskog samostana

Slika 154. Ara pacis (9.-13. g. pr. Krista), Rim

Slika 155. Ara Pomponije Vere (kraj 1. st.),
Arheološki muzej u Splitu

Slika 156. *Bogorodica s Djetetom na prijestolju*
(kraj 15. stoljeća), Juraj Čulinović

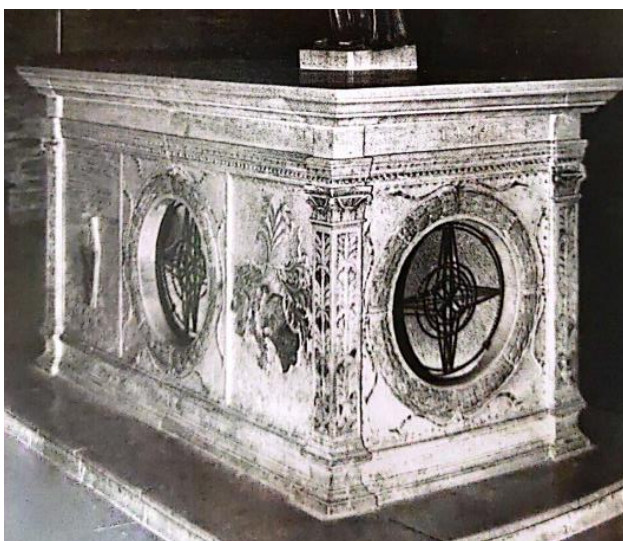
Slika 157. Prozor prizemlja Gradske vijećnice,
Trogir

Slika 158. Okvir nadgrobne ploče biskupa Turlona, (1483.), Nikola Firentinac, trogirska stolnica

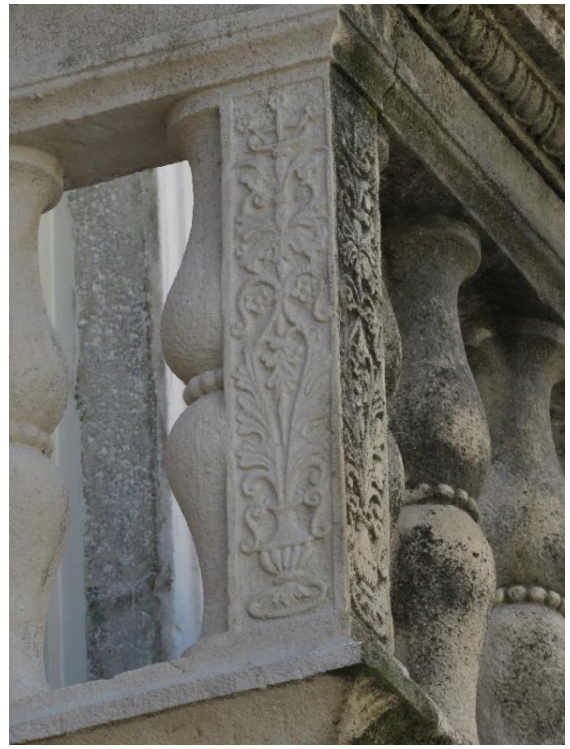
Slika 159. Detalj pročelja crkve Santa Maria al Mare (oko 1480.), Nikola Firentinac i Andrija Aleši, Tremiti

Slika 160. Raka sv. Nikole Tolentskog, Nikola Firentinac

Slika 161. Detalj balkona palače Karepić, Split

Slika 162. Detalj balkona palače Pavlović, Split

Slika 163. Detalj nadgrobnika Tome Nigrisa (1527.), poljudski klaustar

Slika 164. Detalj grobnice obitelji Sobota (1469.), Nikola Firentinac, dominikanska crkva u Trogiru

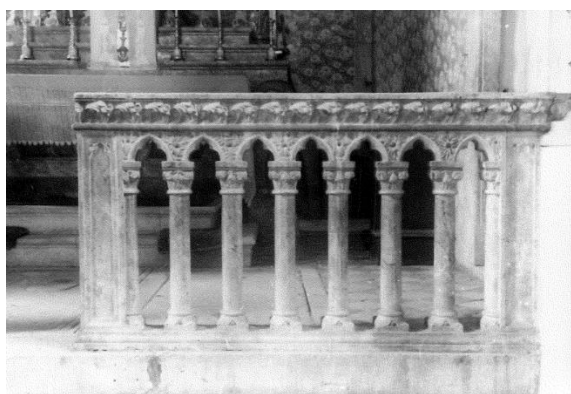
Slika 165. Detalj grede kamina s grbom obitelji Grisogono, pripisano Nikoli Firentincu

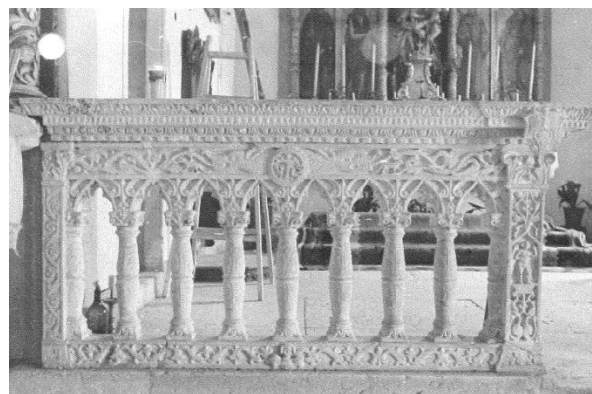
Slika 166. Oltarna ogradica poljudske crkve (oko 1493.), Mihovil Mihanić

Slika 167. Oltarna ograda u rapskoj stolnici (1454.), Andrija Aleši

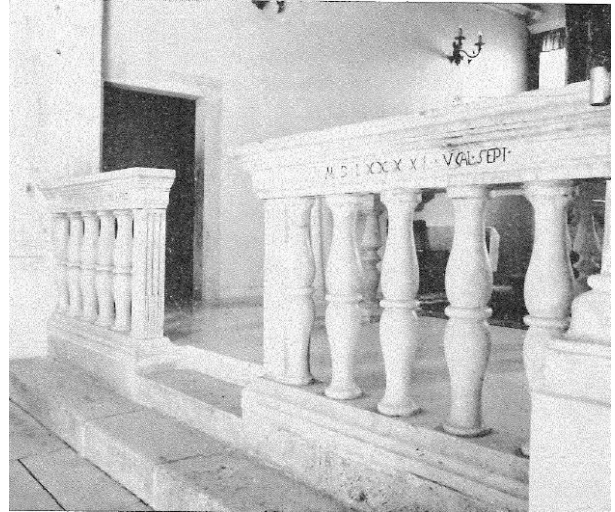
Slika 168. Oltarna ogradica crkve franjevačkog samostana u Slanome

Slika 169. Oltarna ogradica crkve franjevačkog samostana Gospe od Špilice na Lopudu

Slika 170. Oltarna ogradica crkve franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru

Slika 171. Oltarna ogradica crkve dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne u Bolu

Slika 172. Detalj ograde kapele u crkvi franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru

Slika 173. Balustrada palače Ca`d`Oro (1428.-1430.), Giovanni i Bartolomeo Bon

Slika 174. Oltarna ogradica poljudske crkve, detalj

Slika 175. Svijećnjak za uskrsnu svijeću, crkva Sv. Ante na Poljudu

Slika 176. Refektorij poljudskog samostana

Slika 177. Središnja greda poljudskog refektorija

Slika 178. Dekorativna letvica nekadašnje stropne konstrukcije poljudskog refektorija

Slika 179. Konzola klupe poljudskog refektorija

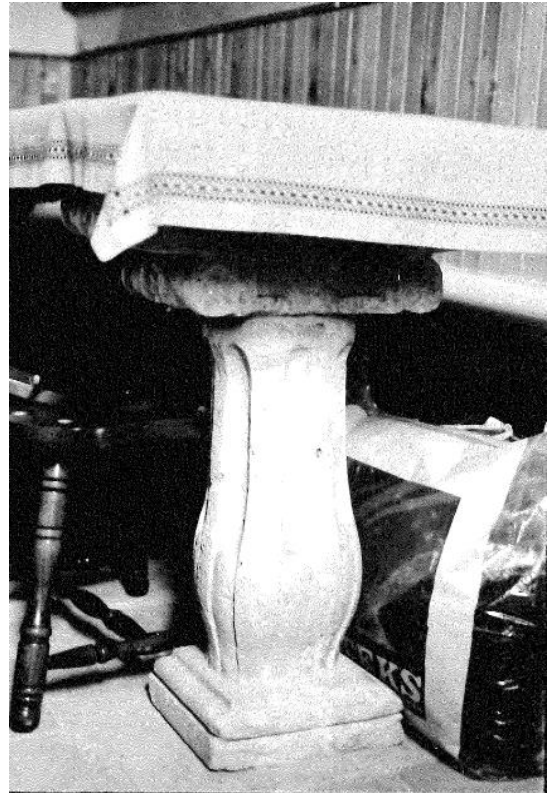
Slika 180. Umivaonik u hodniku pred poljudskim refektorijem

Slika 181. Umivaonik u dvorištu pred poljudskom crkvom

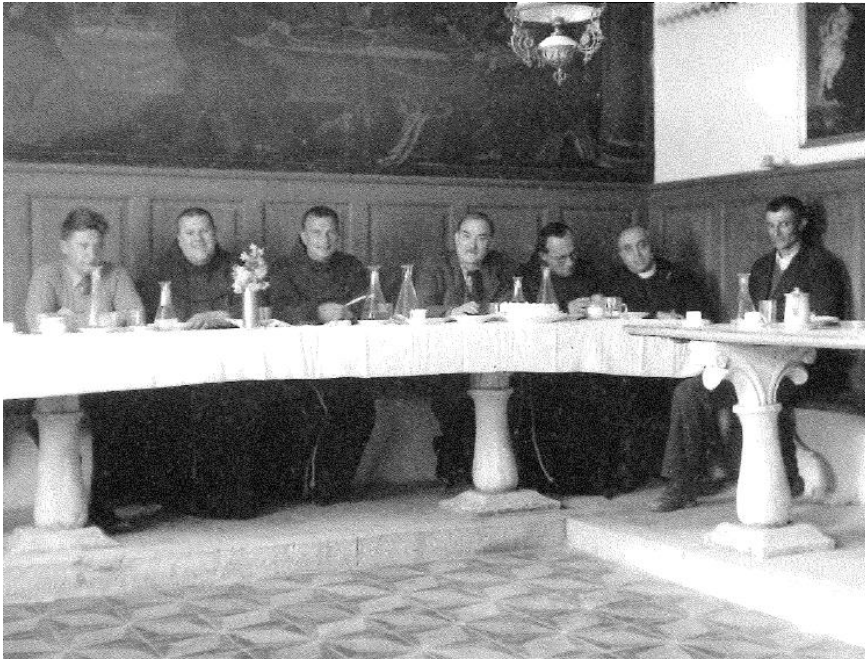
Slika 182. Nosač stola poljudskog refektorija

Slika 183. Nosač stola refektorija franjevačkog samostana Sv. Jeronima u Ugljanu

Slika 184. Refektorij franjevačkog samostana Sv. Duje u Kraju na Pašmanu

Slika 185. Refektorij
franjevačkog samostana Sv.
Bernardina u Kamporu na
Rabu

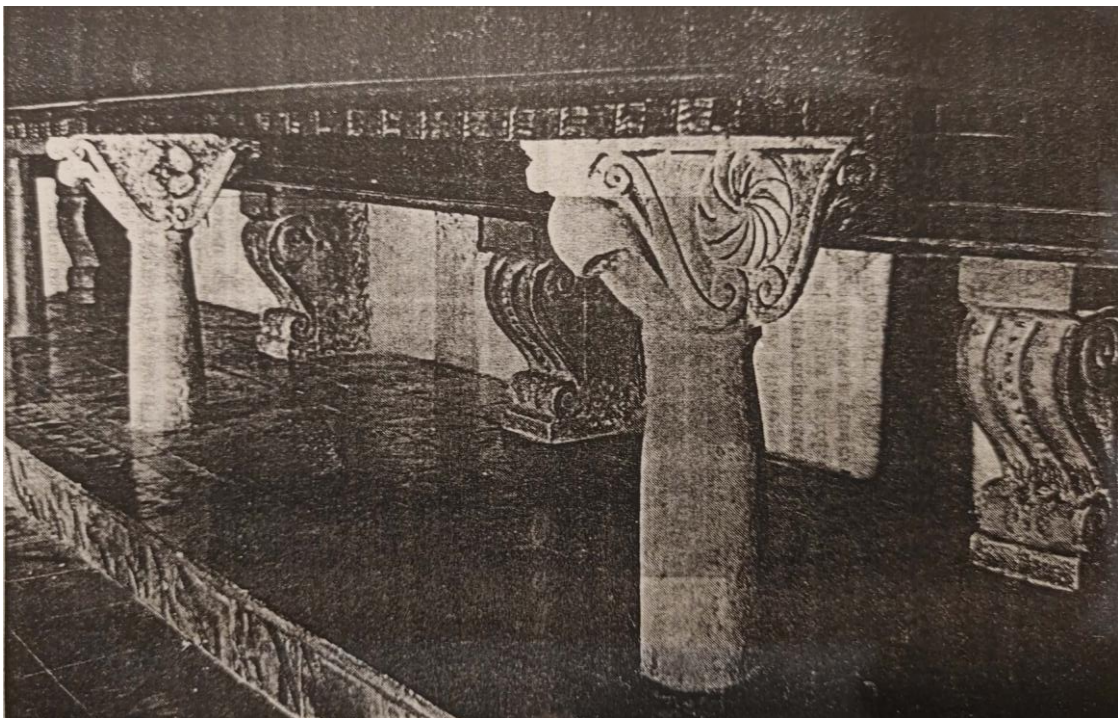
Slika 186. Kameni namještaj
refektorija franjevačkog
samostana Gospe od Milosti u
Hvaru

Slika 187. Ugaona konzola klupa refektorija franjevačkog samostana Uznesenja Marijina na Badiji kod Korčule

Slika 189. Refektorij dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne, Bol

188. Kameni namještaj refektorija franjevačkog samostana Gospe od Anđela u Orebićima

Slika 190. *Marzocco* (1418.-1420. god.), Donatello, detalj postolja

Slika 191. Vojvodska palača u Urbinu (1466.-1472. god.), Lucijan Vranjanin, detalj fasade

Slika 192. Krune bunara poljudske cisterne (početak 20. st.)

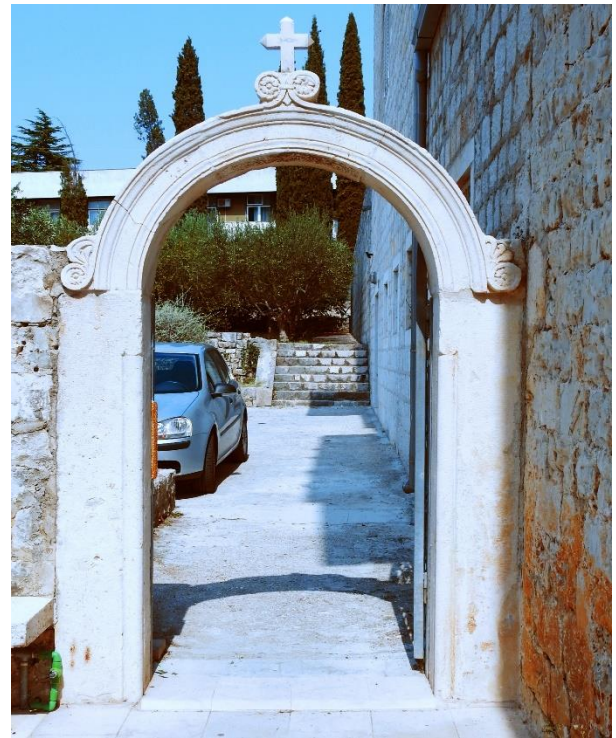
Slika 193. Kolonada poljudskog klastra

Slika 195. Kapitel stupa kolonade poljudskog klastra

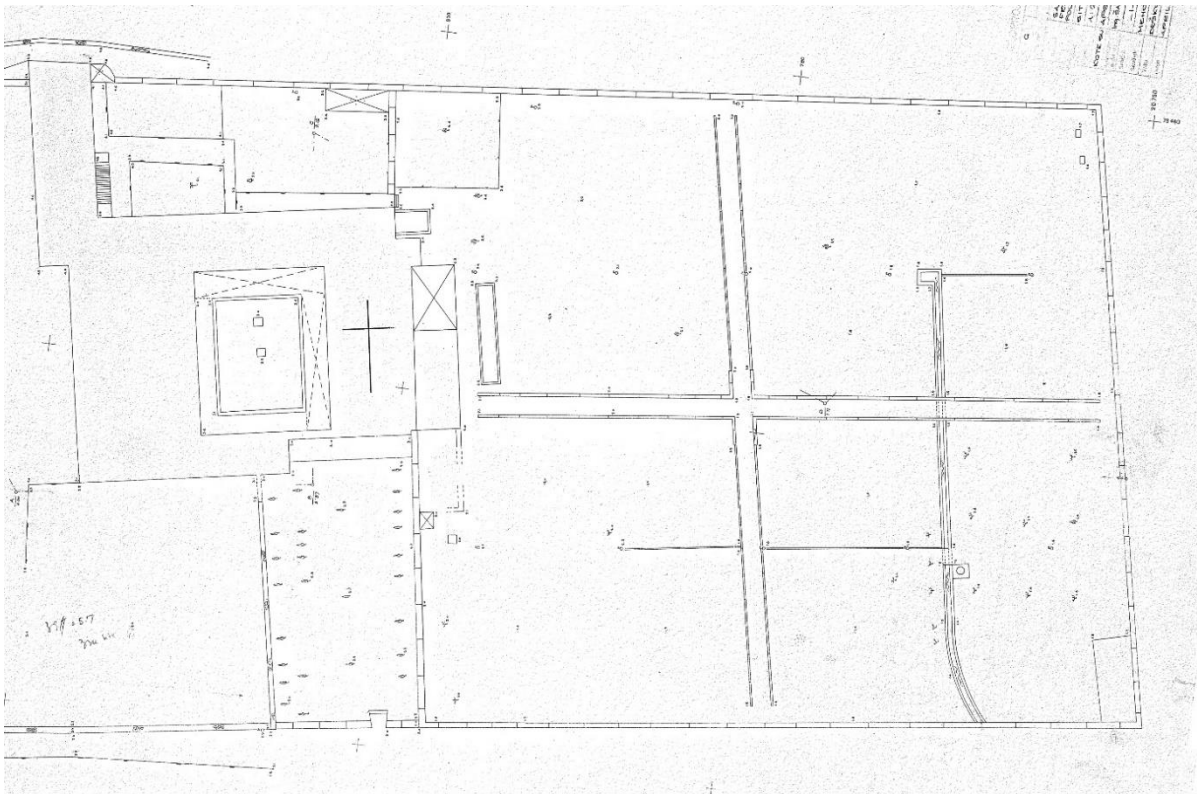
Slika 194. Baza stupa kolonade poljudskog klastra

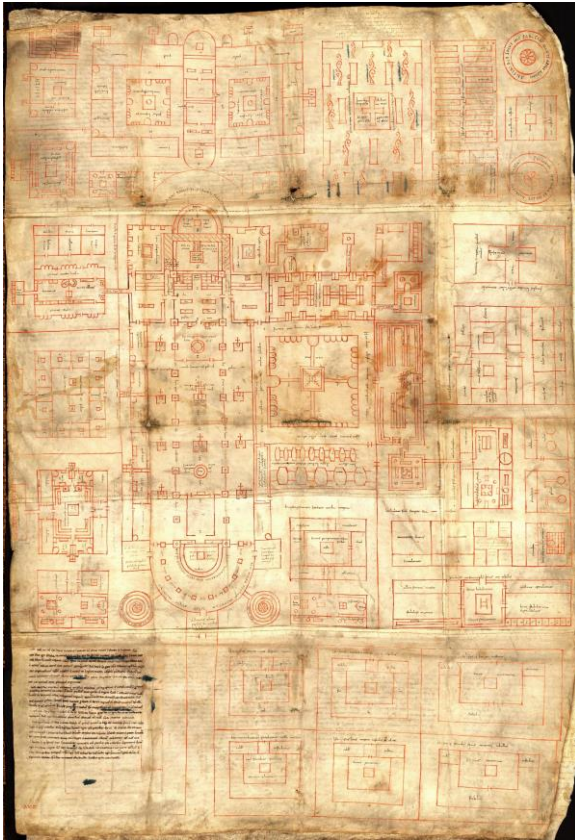
Slika 196. Kameni luk u dvorištu poljudske crkve

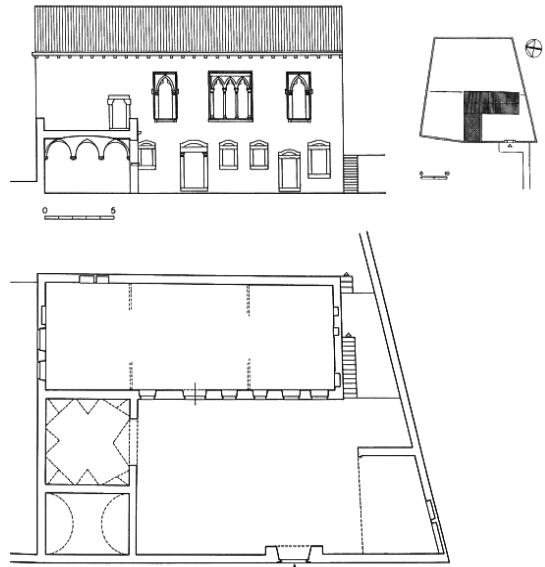
Slika 197. Prozor nekadašnjeg Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu

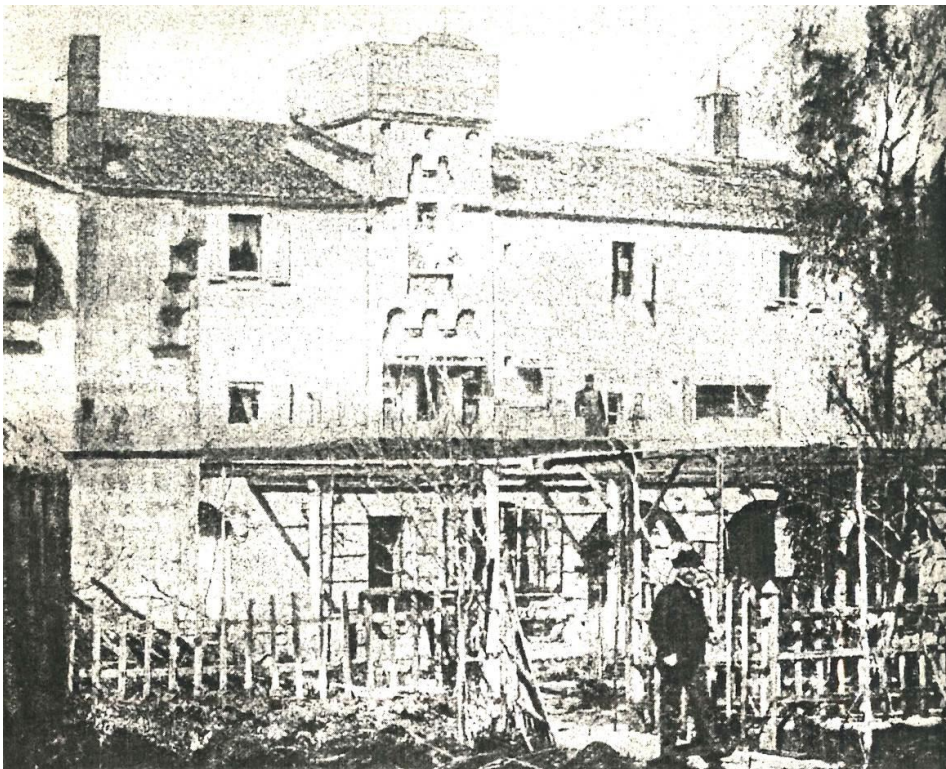
Slika 198. Samostan Sv. Ante na Poljudu, situacija

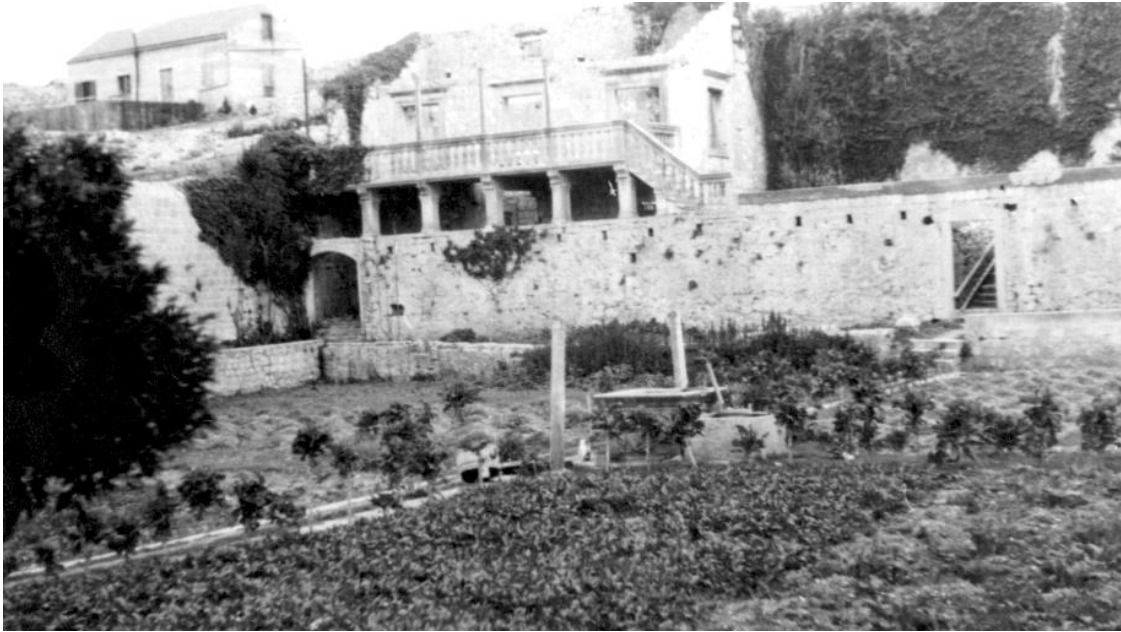
Slika 199. Plan samostana Sv. Gall (820.-830. god.)

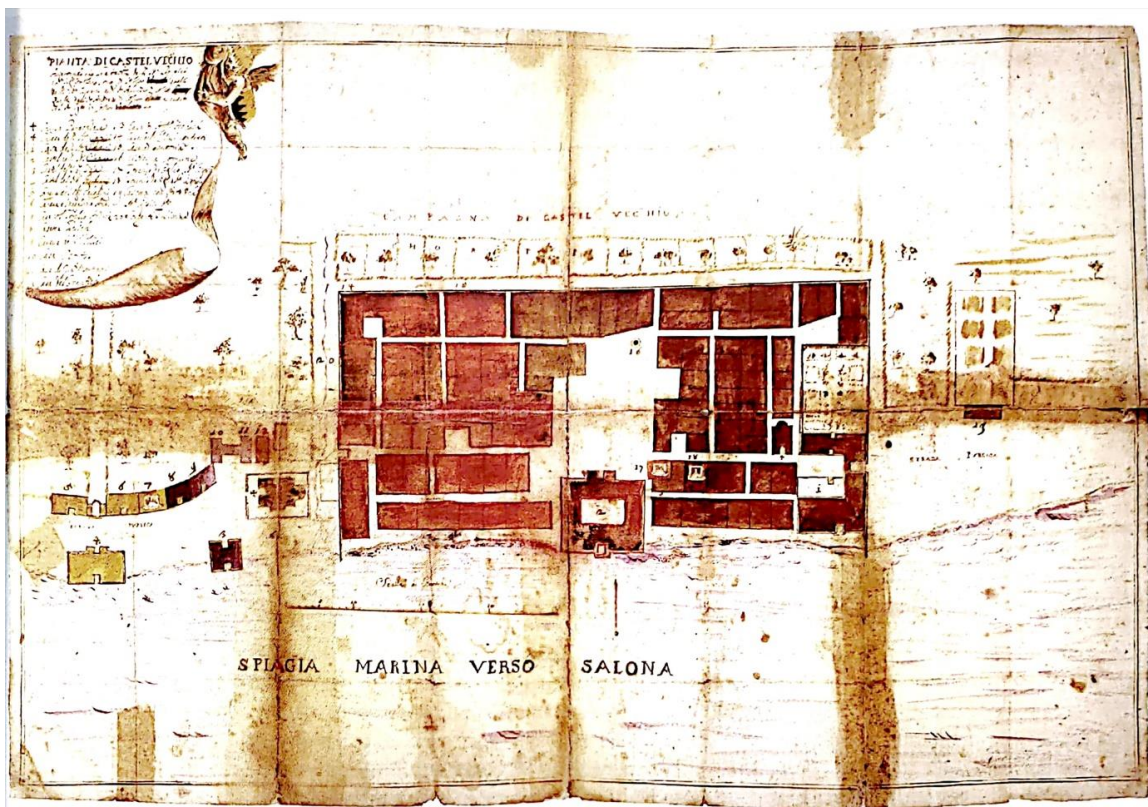
Slika 200. Knežev dvor u Lopudu (druga polovina 15. st.)

Slika 201. Pogled na dio perivoja i ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru (početak 20. st.)

Slika 202. Kameni stol pod odrinom južno od ribnjaka Hektorovičevog Tvrdalja (oko 1925. god.)

Slika 203. Nacrt Kaštel Staroga (1704.), Franjo Giura

Slika 204. Staza s pergolom pred franjevačkim samostanom Gospe od Spilice na Lopudu

Slika 205. Vrt dominikanskog samostana Sv. Križa na Čiovu

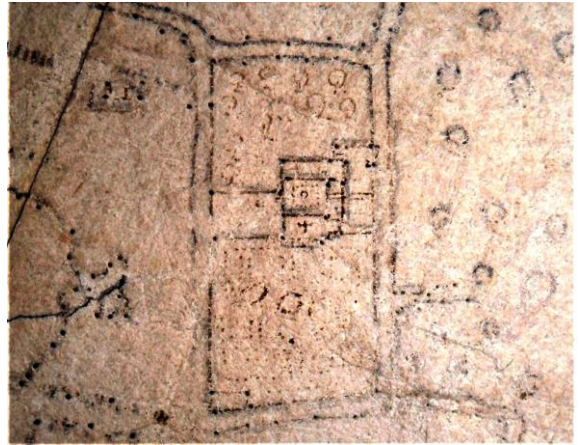
Slika 206. Sjecište staza poljudskog vrta

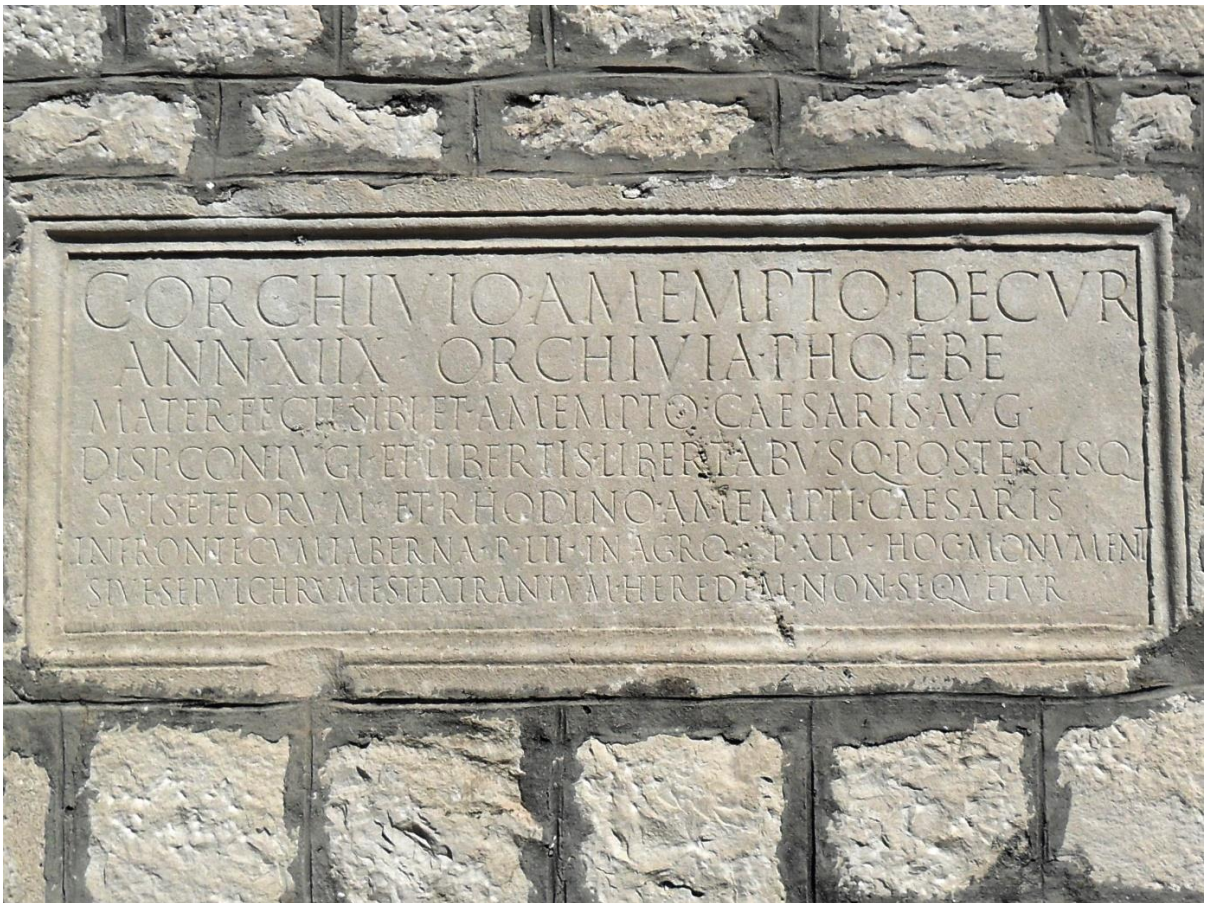
Slika 207. Stupić kolonade poljudskog vrta

Slika 211. Klaustar samostana Male braće,
Dubrovnik

Slika 212. Detalj plana Klisa i okolice (1671.), Z.
Calergi

Slika 213. Nadgrobni natpis Gaja Orhivija Amempta

Slika 214. Korintski kapitel u dvorištu poljudske crkve

Slika 215. Nadgrobna stela, poljudski samostanski vrt

Slika 216. Poliptih apside poljudske crkve (1549. godina), Girolamo da Santa Croce

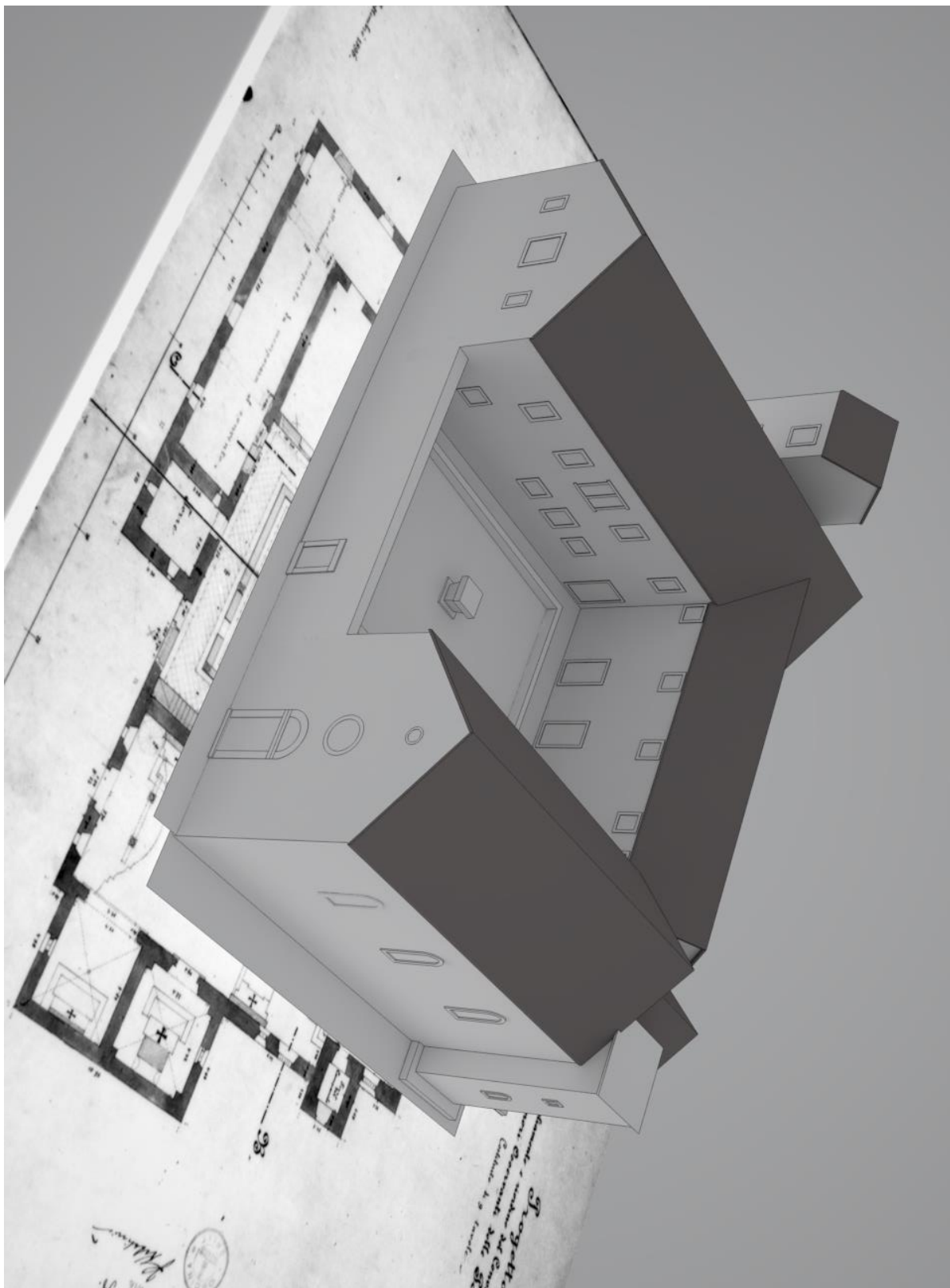
Slika 217. *Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Petrom i sv. Klarom* (oko 1550. god.), Francesco da Santa Crocea

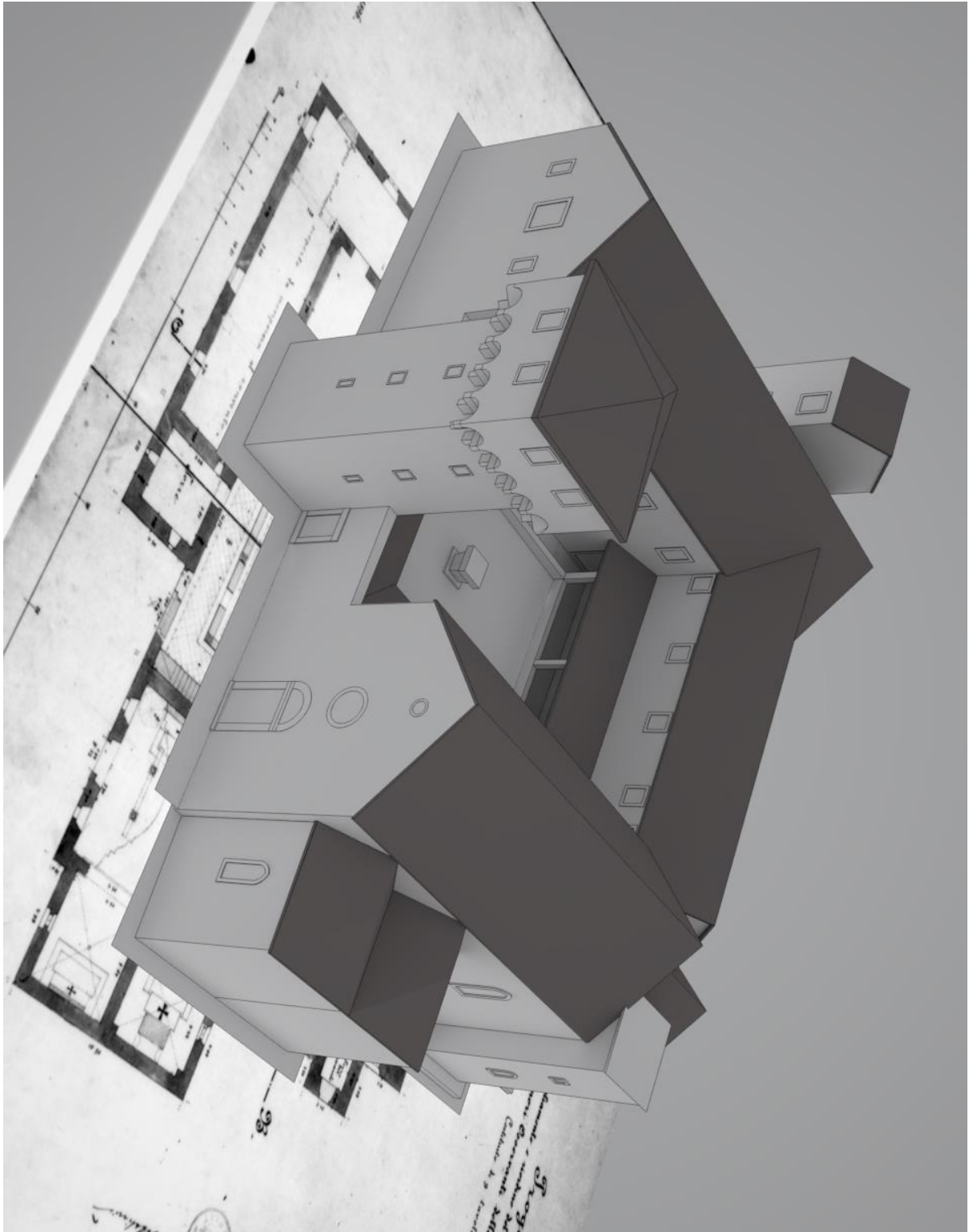
Slika 218. Raspelo iz crkve poljudskog samostana

Slika 219. *Disputa o bezgrešnom začecu* (1727.), Michele Luposignoli

Prostorni prikaz 1. Samostan Sv. Ante na Poljudu, druga polovina 15. stoljeća

Prostorni prikaz 2. Samostan Sv. Ante na Poljudu, druga polovina 16. stoljeća

11.3. POPIS FOTOGRAFIJA I GRAFIČKIH PRILOGA

Slika 1. Plan samostana Sv. Frane na obali (1742.) (izvor: N. M. ROŠČIĆ, 2012., str. 208)

Slika 2. Veduta Splita (1584.), Angelo degli Oddi (izvor: F. OREB, 1990., 201)

Slika 3. Dominikanski samostan u Splitu, računalna simulacija preklapanja satelitske snimke i starijih nacрта (autor: Hrvoje Kedžo)

Slika 4. Nadvratnik sakristije poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 5. *Kardinal Bessarion s relikvijarom* (1472.), Gentile Bellini (izvor: <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/gentile-bellini-cardinal-bessarion-with-the-bessarion-reliquary>, pristupljeno 12. prosinca 2020.)

Slika 6. Bula pape Kalista III. (1457.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 7. *Sv. Augustin u radnoj sobi* (1502.), Vittore Carpaccio (izvor: [https://en.wikipedia.org/wiki/St._Augustine_in_His_Study_\(Carpaccio\)#/media/File:Vittore_carpaccio_visione_di_sant'agostino_01.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/St._Augustine_in_His_Study_(Carpaccio)#/media/File:Vittore_carpaccio_visione_di_sant'agostino_01.jpg), pristupljeno 7. srpnja 2020.)

Slika 8. *Disputa o bezgrešnom začecu*, detalj (1727.), Michele Luposignoli, crkva sv. Ante na Poljudu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 9. Split s okolicom (1571.), M. Kolunić Rota (izvor: A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 10)

Slika 10. Split na grafici s prikazom osvajanja L. Foscola (1648.) (izvor: A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 16)

Slika 11. Plan Splita (1656.), P. Mortier (izvor: A. DUPLANČIĆ, 2007.b, 17)

Slika 12. Plan utvrđenih sklopova splitskog poluotoka u prvoj polovini 16. stoljeća (autor: Hrvoje Kedžo)

Slika 13. Plan Klisa i okolice (1671.), Z. Calergi, prikaz poljudskog samostana i obližnje solane (izvor: DAZD, Mletački katastar, Mape Grimani (1756.-1797.), Klis, br. 95. i 96.)

Slika 14. Tlocrt poljudskog samostana (1896.) (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 15. Pročelje poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 16. Sjeverna fasada poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 17. Izvorni prozor južnog pročelja poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 18. Prozor zapadne kapele poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 19. Izvorni prozor apside poljudske crkve (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 20. Prozori donjeg dijela poljudskog zvonika (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 21. Portal jugoistočnog dijela poljudskog klaustara (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 22. Vrata između apside i sakristije poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 23. Pregrada franjevačke crkve u Hvaru (1571.) (foto: Ivan Sikavica)

Slika 24. Tlocrt pločnika poljudske crkve (1901.) (Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 25. Apsida poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 26. Drvena stropna konstrukcija poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 27. Izvorne oslikane letvice poljudske stropne konstrukcije (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 28. Oltarna ograda poljudske crkve (oko 1493.), Mihovil Mihanić (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 29. *Bogorodica pomoćnica kršćana* (početak 16. st.), Benedetto Diana (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 30. Dokument o isplati marangonu Petru Miločiću (1493.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 31. Zapadna fasada poljudskog samostana (1896.), detalj (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 32. Klaustar poljudskog samostana, pogled prema jugoistoku (foto: Anita Brakus Kedžo)

- Slika 33. Izvorno popločanje ophoda poljudskog klaustra (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 34. Poljudski klaustar bez cjelovite nadstrešnice (početak 20. st.) (Fototeka Urbanističkog zavoda Dalmacije)
- Slika 35. Ulaz u kapitul i vrt poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 36. Ulaz iz klaustra u sakristiju poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 37. Ulaz iz klaustra u sjeverno krilo poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 38. Umivaonik sakristije poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 39. Dekorativna letvica s nekadašnje stropne konstrukcije poljudskog refektorija (gore) i crkvenog broda (dolje) (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 40. Pločnik refektorija poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 41. Plan Klisa i okolice (1671.), Z. Calergi, detalj (izvor: DAZD, Mletački katastar, Mape Grimani (1756.-1797.), Klis, br. 95. i 96.)
- Slika 42. Tlocrt prvog kata poljudskog samostana (1896.), detalj (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)
- Slika 43. Presjek poljudskog samostana (1896.) (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)
- Slika 44. Poljudski samostan (oko 1950. god.) (Fototeka Urbanističkog zavoda Dalmacije)
- Slika 45. Zazidani prozor prvog kata sjevernog samostanskog krila (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 46. Izvorni prozor sjevernog samostanskog krila (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 47. Južno pročelje sjevernog samostanskog krila (1896.) (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)
- Slika 48. Prozor istočnog samostanskog krila (foto: Anita Brakus Kedžo)
- Slika 49. Obrambena kula poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 50. Istočna fasada kule poljudskog samostana s ulazima prizemlja i prvoga kata (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 51. Puškarnica zapadne poljudske kule (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 52. Splitski kaštel (1441.), prema K. Marasović (K. MARASOVIĆ, 2012., 255)

Slika 53. Kaštel Rosani u Kaštel Lukšiću (1482.), prema K. Marasović (K. MARASOVIĆ, 2002., 203.)

Slika 54. Otvor na prvom katu kule Aquila (sredina 16. st.), Pučišća (V. KOVAČIĆ, 2010., 57)

Slika 55. Bočni utori dovratnika ulaza prvog kata poljudske kule (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 56. Nacrt prvog kata poljudskog samostana (1896.), detalj (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 57. Kaštel benediktinki (1529.), Kaštel Gomilica (izvor: K. MARASOVIĆ, 2002., 88)

Slika 58. Kula Žuvecić (sredina 16. st.), Pučišća (izvor: V. KOVAČIĆ, 2010., 50)

Slika 59. Kula Čorić (oko 1530.), Vodice (izvor: I. GLAVAŠ, 2016., 83)

Slika 60. Poljudski samostan (kraj 19. st.) (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 61. Razglednica poljudskog samostana (oko 1900. god.), detalj (izvor: D. KEČKEMET, 2008., 140)

Slika 62. Razglednica poljudskog samostana (oko 1900. god) (izvor: D. KEČKEMET, 2008., 140)

Slika 63. Skarpa splitskih gradskih zidina (1503.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 64. Kula Aquila (sredina 16. st.), Pučišća (izvor: V. KOVAČIĆ, 2010., 57)

Slika 65. Kula kaštela (1507.), Ražanac (izvor: E. HILJE, 2008., 140)

Slika 66. *Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Petrom i sv. Klarom* (oko 1550. god.), Girolamo da Santa Croce (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 67. *Disputa o bezgrešnom začecu* (1727.), Michele Luposignoli (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 68. Sjeverno krilo sjeveroistočnog samostanskog krila (1896.) (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 69. Sjeverno krilo sjeveroistočnog krila poljudskog samostana (oko 1968. god.) (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 70. Sjeverna kula poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 71. Presjek poljudskog samostana (1896.) (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 72. Kruna bunara poljudskog klaustara (1650.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 73. Južno pročelje sjeveroistočnog samostanskog krila (1896.) (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 74. Južno pročelje sjeveroistočnog samostanskog krila (oko 1960. god.) (Fototeka Urbanističkog zavoda Dalmacije)

Slika 75. Zvonik poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 76. Kameni blokovi poljudskog zvonika s uklesanim rimskim brojkama (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 77. Kamena ploča s natpisom uzidana na poljudskom zvoniku (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 78. Zvonik samostana Sv. Eufemije (Arnira), Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 79. Zvonik crkve Gospe od Pojišana, Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 80. Zvonik crkve Gospe od Zdravlja, Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 81. Barokni glavni oltar poljudske crkve (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 82. *Interijer poljudske crkve* (1940.), Emanuel Vidović

(<https://www.emanuelvidovic.org/fullscreen-page/comp-jozgoqmr/f569f9c8-756e-4012-aba2->

bf949ba6f5c6/27/%3Fi%3D27%26p%3Diwvyo%26s%3Dstyle-jozgoqt3, pristupljeno 7. siječnja 2021.)

Slika 83. Pjevalište poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 84. Nadogradnja sjevernog samostanskog krila (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 85. Novosagrađeni volumeni oko poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 86. Kruna bunara poljudskog klaustara (1453.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 87. Dukala dužda Pasqualea Maripiera (1458.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 88. Dukala dužda Antonia Grimanija (1522.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 89. Darovnica omiškog kaštelana poljudskim franjevcima (1524.), detalj (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 90. Oporuka Petra Lošinjanina (1454.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 91. *Bogorodica pomoćnica kršćana* (početak 16. st.), Benedetto Diana (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 92. Nadgrobna ploča Marka Marulića (oko 1580. god.), crkva Sv. Frane na obali (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 93. Nadgrobna ploča Tome Arhiđakona (1268.), crkva Sv. Frane na obali (izvor: N. M. ROŠČIĆ, 2012., str.)

Slika 94. Nadgrobna ploča Leona i Stjepana Kacete (1296.), crkva sv. Frane na obali (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 95. Nadgrobna ploča Petra Tartaglie (1597.), Arheološki muzej u Splitu, detalj (izvor: A. DUPLANČIĆ, 2007.a, 250)

Slika 96. Plan samostana Sv. Frane na obali (1764.), Filip Muljačić (izvor: A. DUPLANČIĆ, 1985., 47)

Slika 97. Sarkofag Lucijete Diedo (1532.), Arheološki muzej u Splitu (izvor: A. ZANINović, 1930.-1934., 204)

Slika 98. Nadgrobne ploče, ophod klaustra poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 99. Tlocrt poljudske crkve (1901.) (Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 100. Nadgrobna ploča Frane Kutejeva (1494.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 101. Nadgrobna ploča Polidora i Nikolote Alberti (1505.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 102. Nadgrobna ploča Nikole Tartaglie (1519.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 103. Nadgrobna ploča Ivana i Katarine Ivanišević (1522.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 104. Nadgrobna ploča Tome Nigrisa (1527.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 105. Nadgrobna ploča Katarine Žuvić (oko 1530. god.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 106. Nadgrobna ploča Scipiona i Izote Florio, (1531.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 107. Nadgrobna ploča mlade žene (oko 1530. god.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 108. Nadgrobna ploča Jakova i Simonete Petraka i Marina Domića (oko 1520. god.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 109. Nadgrobna ploča obitelji Benedetti (oko 1550. god.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 110. Nadgrobna ploča Tome (?) Papalića, (nakon 1563. god.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 111. Nadgrobna ploča Antonia Cherubinija i potomaka (1572.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 112. Nadgrobna ploča Nikole Capogrossa (1589.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 113. Nadgrobna ploča Luke de Lupisa (1582.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 114. Nadgrobna ploča Pavla i Ivana Radina (1595.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 115. Nadgrobna ploča Jakova i Mateja Lučića (1595.), poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 116. Nadgrobna ploča nepoznate obitelji, poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 117. Nadgrobna ploča nepoznate obitelji, poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 118. Ulomak nadgrobne ploče Petra Kristofora, poljudski klaustar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 119. Reljef kamenovanja bl. Arnira (1444.), Juraj Dalmatinac, župna crkva Kaštel Lukšić (izvor: C. FISKOVIĆ, N. GATTIN, Juraj Dalmatinac, Zagreb 1982., 207)

Slika 120. Reljef Bičevanja Kristova (1448.), Juraj Dalmatinac, katedrala Uznesenja BDM, Split (izvor: C. FISKOVIĆ, N. GATTIN, Juraj Dalmatinac, Zagreb 1982., 133)

Slika 121. Pilastar oltarne ograde iz kapele sv. Katarine, dominikanska crkva u Splitu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 122. Zaključna etaža palače Cipci, Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 123. Zapadno dvorišno pročelje palače Augubio, Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 124. Crkva Sv. Roka (1516.), Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 125. *Portret biskupa Tome Nigrisa* (1527.), Lorenzo Lotto (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 126. Grb biskupa Tome Nigrisa s pročelja palače (izvor: *Splitski grbovi – Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, E. Šarić Kostić (ur.), Split 2018., 102)

Slika 127. Nadgrobna ploča Dominika Bruna, dvorište poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 128. Marulićev autograf, knjižnica dominikanskog samostana u Splitu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 129. Raspelo, crkva dominikanskog samostana u Splitu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 130. Umivaonik iz sakristije crkve franjevac konventualaca, detalj (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 132. Luneta glavnog portala poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 131. Glavni portal crkve Sv. Ante na Poljudu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 133. Bočni pogled na reljef lunete glavnog portala poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 134. Oltar crkve Sv. Ciprijana, Pražnice (izvor: M. PELC, 2007., 298)

Slika 135. Oltar crkve Sv. Jurja, Straževnik (izvor: S. ŠTEFANAC, 2006., tabla 101.)

Slika 136. Kapela Benedetti, crkva Sv. Ante na Poljudu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 137. Kapela Benedetti, detalj pilastra (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 138. Kapitul pilastra kapele Benedetti (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 139. Kapela Benedetti, detalj svoda (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 140. Škropionica, crkva sv. Ante na Poljudu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 141. Kapela Cornaro, crkva Sv. Apostola, Venecija

(<https://www.savevenice.org/project/cornaro-chapel>, pristupljeno 8. prosinca 2020.)

Slika 142. Detalji arhitektonske plastike crkve franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru (foto: Ivan Sikavica)

Slika 143. Detalji arhitektonske plastike nekadašnje crkve dominikanskog samostana Sv. Marka u Hvaru (izvor: <https://www.google.com/maps/place/St.+Mark's+Church/@43.1728237,16.4396579,3a,75y,9>)

[Ot/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipPNTWBIwvOLMuMU2UQgK2edFd6pZ3vRehbmI8sw!2e10!3e12!6shttps://www.googleusercontent.com/2Fp%2FAF1QipPNTWBIwvOLMuMU2UQgK2edFd6pZ3vRehbmI8sw%3Dw203-h270-k-no!7i2448!8i3264!4m16!1m8!3m7!1s0x13358229ce62829d:0x73e406ba12ad6244!2sSt.+Mark's+Church!8m2!3d43.1728237!4d16.4396579!10e5!16s%2Fg%2F11fd6dgvtx!3m6!1s0x13358229ce62829d:0x73e406ba12ad6244!8m2!3d43.1728237!4d16.4396579!10e5!16s%2Fg%2F11fd6dgvtx?hl=en](https://www.googleusercontent.com/2Fp%2FAF1QipPNTWBIwvOLMuMU2UQgK2edFd6pZ3vRehbmI8sw!2e10!3e12!6shttps://www.googleusercontent.com/2Fp%2FAF1QipPNTWBIwvOLMuMU2UQgK2edFd6pZ3vRehbmI8sw%3Dw203-h270-k-no!7i2448!8i3264!4m16!1m8!3m7!1s0x13358229ce62829d:0x73e406ba12ad6244!2sSt.+Mark's+Church!8m2!3d43.1728237!4d16.4396579!10e5!16s%2Fg%2F11fd6dgvtx!3m6!1s0x13358229ce62829d:0x73e406ba12ad6244!8m2!3d43.1728237!4d16.4396579!10e5!16s%2Fg%2F11fd6dgvtx?hl=en), pristupljeno 15. svibnja 2023.)

Slika 144. Kapela crkve benediktinskog samostana Sv. Petra u Cresu (izvor: L. BORIĆ, J. GUDELJ, 2019., 73)

Slika 145. Istočna kapela poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 146. Istočna kapela poljudske crkve, detalj dovratnika (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 147. Istočna kapela poljudske crkve, detalj kapitela dovratnika (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 148. Detalj rubnih traka nadgrobnih ploča nepoznate plemkinje i Tome Papalića, klaustar poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 149. Detalj nadgrobne ploče Nikole Capogrossa (1589.), klaustar poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 150. Detalj nadgrobne ploče Nikole Capogrossa (1589.), klaustar poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 151. Detalj nadgrobne ploče supružnika Florio (1531.), klaustar poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 152. Detalj nadgrobne ploče Tome Papalića (nakon 1563.), klaustar poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 153. Detalj nadgrobne ploče Katarine Žuvetić (oko 1530.), klaustar poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 154. Ara pacis (9.-13. g. pr. Krista), Rim (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 155. Ara Pomponije Vere (kraj 1. st.), Arheološki muzej u Splitu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 156. *Bogorodica s Djetetom na prijestolju* (kraj 15. stoljeća), Juraj Ćulinović (izvor: K. PRIJATELJ, 1996., 11)

Slika 157. Prozor prizemlja Gradske vijećnice, Trogir (foto: Maja Maljković Zelalija)

Slika 158. Okvir nadgrobnice biskupa Turlona, (1483.), Nikola Firentinac, trogirski stolnik (izvor: R. BUŽANČIĆ, 2012. 51)

Slika 159. Detalj pročelja crkve Santa Maria al Mare (oko 1480.), Nikola Firentinac i Andrija Aleši, Tremiti (izvor: S. ŠTEFANAC, 2006., tabla 27)

Slika 160. Raka sv. Nikole Tolentskog, Nikola Firentinac (izvor: S. ŠTEFANAC, 2006., tabla 32)

Slika 161. Detalj balkona palače Karepić, Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 162. Detalj balkona palače Pavlović, Split (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 163. Detalj nadgrobnice Tome Nigrisa (1527.), poljudski klostar (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 164. Detalj grobnice obitelji Sobota (1469.), Nikola Firentinac, dominikanska crkva u Trogiru (izvor: R. BUŽANČIĆ, 2012., 181)

Slika 165. Detalj grede kamina s grbom obitelji Grisogono, pripisano Nikoli Firentincu (izvor: R. BUŽANČIĆ, 2008., 303)

Slika 166. Oltarna ograda poljudske crkve (oko 1493.), Mihovil Mihanić (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 167. Oltarna ograda u rapskoj stolnici (1454.), Andrija Aleši (izvor: C.FISKOVIĆ, 1948.a)

Slika 168. Oltarna ograda crkve franjevačkog samostana u Slanome (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 169. Oltarna ogradica crkve franjevačkog samostana Gospe od Špilice na Lopudu (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 170. Oltarna ogradica crkve franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru (foto: Ivan Sikavica)

Slika 171. Oltarna ogradica crkve dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne u Bolu (izvor: S. KRASIĆ, 1976., 89)

Slika 172. Detalj ograde kapele u crkvi franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru (foto: Ivan Sikavica)

Slika 173. Balustrada palače Ca`d`Oro (1428.-1430.), Giovanni i Bartolomeo Bon (izvor: <https://www.teggelaar.com/en/venice-day-3/>, pristupljeno 15. studenog 2020.)

Slika 174. Oltarna ogradica poljudske crkve, detalj (foto: Anita Brakus Kedžo) Slika 175. Svijećnjak za uskrсну svijeću, crkva Sv. Ante na Poljudu (Fotodokumentacija tvrtke Neir d.o.o.)

Slika 176. Refektorij poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 177. Središnja greda poljudskog refektorija (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 178. Dekorativna letvica nekadašnje stropne konstrukcije poljudskog refektorija (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 179. Konzola klupe poljudskog refektorija (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 180. Umivaonik u hodniku pred poljudskim refektorijem (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 181. Umivaonik u dvorištu pred poljudskom crkvom (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 182. Nosač stola poljudskog refektorija (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 184. Refektorij franjevačkog samostana Sv. Duje u Kraju na Pašmanu (foto: Anđela Baćinić)

Slika 183. Nosač stola refektorija franjevačkog samostana Sv. Jeronima u Ugljanu (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 185. Refektorij franjevačkog samostana Sv. Bernardina u Kamporu na Rabu (izvor: I. BRAUT, K. MAJER JURIŠIĆ, E. ŠURINA, 2020., 31.)

Slika 186. Kameni namještaj refektorija franjevačkog samostana Gospe od Milosti u Hvaru (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

187. Ugaona konzola klupa refektorija franjevačkog samostana Uznesenja Marijina na Badiji kod Korčule (izvor: K. MARASOVIĆ, *Franjevački samostan na Badiji, Konzervatorski elaborat*, Split 2011., 19)

Slika 188. Kameni namještaj refektorija franjevačkog samostana Gospe od Anđela u Orebićima (izvor: C. FISKOVIĆ, 1970., 97)

Slika 189. Refektorij dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne u Bolu (izvor: S. KRASIĆ, 1976., 97)

Slika 190. *Marzocco* (1418.-1420. god.), Donatello, detalj postolja (izvor: https://www.wga.hu/html_m/d/donatell/1_early/various/2marzoc.html, pristupljeno 24. travnja 2020.)

Slika 191. Vojvodska palača u Urbinu (1466.-1472. god.), Lucijan Vranjanin, detalj fasade (izvor: https://act.art.queensu.ca/details_dual.php?i=595&j=606, pristupljeno 1. travnja 2020.)

Slika 192. Krune bunara poljudske cisterne (početak 20. st.) (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 193. Kolonada poljudskog klaustera (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 195. Kapitel stupa kolonade poljudskog klaustera (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 194. Baza stupa kolonade poljudskog klaustera (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 196. Kameni luk u dvorištu poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 197. Prozor nekadašnjeg Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 198. Samostan Sv. Ante na Poljudu, situacija (Digitalni arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe)

Slika 199. Plan samostana Sv. Gall (820.-830. god.) (izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a5/Codex_Sangallensis_1092_recto.jpg, pristupljeno 4. travnja 2020.)

Slika 200. Knežev dvor u Lopudu (druga polovina 15. st.) (izvor: N. GRUJIĆ, 1994., 151)

Slika 201. Pogled na dio perivoja i ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru (početak 20. st.) (izvor: A. TUDOR, *Ladanjska izgradnja prostora hvarske komune*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu 2008.)

Slika 202. Kameni stol pod odrinom južno od ribnjaka Hektorovićeovog Tvrđalja (oko 1925. god.) (izvor: A. TUDOR, *Petar Hektorović i njegov Tvrđalj u svjetlu novih istraživanja*, Zagreb 2009., 46)

Slika 203. Nacrt Kaštel Staroga (1704.), Franjo Giura (izvor: J. BELAMARIĆ, 2006., 63)

Slika 204. Staza s pergolom pred franjevačkim samostanom Gospe od Spilice na Lopudu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 205. Vrt dominikanskog samostana Sv. Križa na Čiovu (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 206. Sjecište staza poljudskog vrta (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 207. Stupić kolonade poljudskog vrta (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 208. Kameni nosači poljudskih stupića (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 209. Kapitel stupića kolonade poljudskog vrta (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 210. Tlocrt poljudskog vrta, rukopisna bilježnica V. Catrambonea (ASSAP, *La chiesa e il Convento delle Paludi*, nesignirano)

Slika 211. Klaustar samostana Male braće, Dubrovnik (izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/15/Dubrovnik_francisk.JPG, pristupljeno 15. siječnja 2021.)

Slika 212. Detalj plana Klisa i okolice (1671.), Z. Calergi (izvor: DAZD, Mletački katastar, Mape Grimani (1756.-1797.), Klis, br. 95. i 96.)

Slika 213. Nadgrobni natpis Gaja Orhivija Amempta (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 214. Korintski kapitel u dvorištu poljudske crkve (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 215. Nadgrobna stela, poljudski samostanski vrt (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 216. Poliptih apside poljudske crkve (1549. godina), Girolamo da Santa Croce (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 217. *Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Petrom i sv. Klarom* (oko 1550. god.), Francesco da Santa Croce (Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Slika 218. Raspelo iz crkve poljudskog samostana (foto: Anita Brakus Kedžo)

Slika 219. *Disputa o bezgrešnom začecu* (1727.), Michele Luposignoli (foto: Anita Brakus Kedžo)

Prostorni prikaz 1. Samostan Sv. Ante na Poljudu, druga polovina 15. stoljeća (autor: Hrvoje Kedžo)

Prostorni prikaz 2. Samostan Sv. Ante na Poljudu, druga polovina 16. stoljeća (autor: Hrvoje Kedžo)

12. ŽIVOTOPIS AUTORICE

Anita Brakus Kedžo rođena je 25. travnja 1985. godine u Šibeniku, osnovnu i srednju školu pohađala je u Splitu, a 2011. godine diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Splitu s temom *Andrija Aleši u Splitu i Trogiru u kontekstu prijelaza kasnog srednjeg vijeka u ranu renesansu*, mentor doc. dr. sc. Radoslav Bužančić. Naredne godine je upisala poslijediplomski doktorski studij Humanističke znanosti, smjer povijest umjetnosti pri Sveučilištu u Zadru. Godine 2013. i 2014. radila je kao stručni voditelj međunarodne ljetne škole konzervacije u organizaciji Konzervatorskog odjela u Trogiru i Sveučilišta u Oregonu. Godine 2015. dodijeljena joj je stipendija Ecole Française de Rome u sklopu kojih je izvršila više studijskih boravaka u Rimu i Veneciji. U periodu od svibnja 2015. godine do veljače 2020. godine radila je kao povjesničar umjetnosti u dvjema tvrtkama u kojima je izrađivala konzervatorske elaborate i konzervatorsko-restauratorsku dokumentaciju te sudjelovala u istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima na više lokacija. Od ožujka 2020. godine radi na mjestu višeg stručnog savjetnika pri Ministarstvu kulture i medija, Konzervatorskom odjelu u Splitu. Izdala je tri rada, jedan koautorski i dva samostalna te sudjelovala na dva međunarodna i jednom domaćem znanstvenom skupu.

Objavljeni radovi:

Radoslav Bužančić – Anita Brakus, *Virtus i Fortuna*, Tragovi Petrarkinog De Remediisa na pročeljima splitskih humanističkih palača, *Klesarstvo i graditeljstvo*, vol. XXIII, No. 1-4, Pučišća 2012., str. 36-71

Anita Brakus Kedžo, Arhitektonski razvoj prve zgrade Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, vol. 28., Split 2018., str. 21-30

Anita Brakus Kedžo, Arhitektura i dekorativni elementi – perspektiva povjesničara umjetnosti, u: *Lopud 1483, Franjevački samostan Gospe od Spilice*, Lopud 2019., str. 26-31

Sudjelovanje na skupovima:

Međunarodni znanstveni skup *Biskup i redovnička zajednica* (Trogir, lipanj 2014.)

IV. Međunarodni kongres studenata povijesti umjetnosti (Zagreb, rujan 2015.)

Znanstveni skup 200. obljetnica podržavljenja Klasične gimnazije u Splitu (Split, svibanj 2017.)